magazin istoric

SERIE NOUĂ — NOIEMBRIE

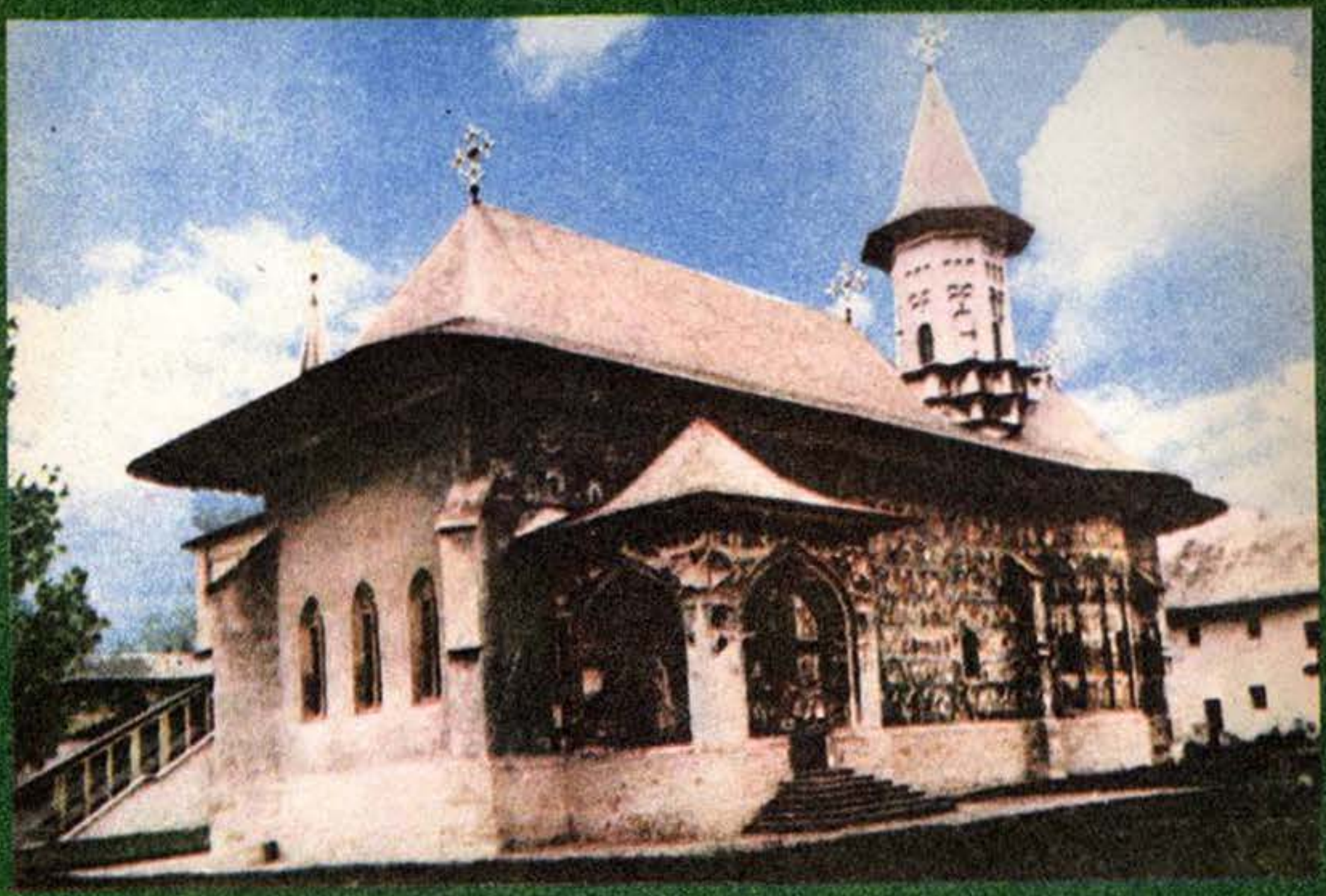

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică — anul XXIV nr. 11 (284) noiembrie 1990

SUMAR

• **Nicolae Iorga — frumusețea istoriei:** Constantin Antip... **2** • **Marele istoric al românilor:** Gheorghe I. Brătianu... **3** • **29 noiembrie 1940, la Academia Română...** **7** • **Portretele savantului:** Aurel Bordenache... **8** • **1906. „Temeiul vieții oricărui popor este limba lui":** Ion Bulei, Marian Ștefan... **10** • **Cernăuți, 15/28 noiembrie 1918. O hotărîre liberă și nestrămutată:** Ion I. Nistor, N. Tcaciuc-Albu, Dimitrie Marmeliuc... **13** • **22-25 decembrie 1989 — secvențe brăilene...** **22** • **1 Mai 1939. De la realitate la fals:** B.T. Rîpeanu... **24** • **Centenar Charles de Gaulle:** Cristian Popișteanu... **26** • **„Sînt sincer optimist":** Stephen Fischer-Galați... **32** • **Din vremea cînd se pregătea Marea Unire (II):** G.T. Kirileanu... **33** • **Martiri la Dunărea de Jos:** Nestor Vornicescu... **37** • **1941-1944. Ministrul Elveției la București transmite... (VIII):** Andrei Șiperco... **41** • **Alpii — un teatru de luptă uitat al celui de al doilea război mondial (II):** Jean Mabire ... **46** • **1940. Anglia — singură în fața lui Hitler:** François Bédarida... **51** • **Ultimul dușman:** Richard Hillary... **52** • **„Alba Iulia" supraviețuitorul Mării Negre:** Nicolae Koslinski... **58** • **În București, acum 50 ani...** **62** • **Conspecte la istoria lunii noiembrie 1940:** Eugen Preda... **66** • **Amintiri:** C.I.C. Brătianu... **69** • **Constantin Stere — în pragul unui deceniu infernal (II):** Z. Ornea... **77** • **1866-1877. Scene de viață românească (II):** Dan Berindei... **82** • **1918. Ultimele zile ale ultimului țar:** Edvard Radzinski... **87** • **Cărți sosite la redacție...** **9** • **Rebus istoric...** **81** • **Dialog cu cititorii...** **94**

COPERTELE NOASTRE

① ④ Complexul Palatului mitropolitan din Cernăuți. Joi, 15/28 noiembrie 1918 , în sala de marmură a acestui impunător edificiu, Congresul general al Bucovinei a proclamat „unirea necondiționată și pentru vecie" a Bucovinei cu patria mamă România

② ③ Spiritualitate românească în strălucite straie artistice de pe unica și indivizibila zonă istorică a Bucovinei. Coperta ② : ctitoriile de la Sucevița și Moldovița; coperta ③ : Humor și Rădăuți **(O hotărîre liberă și nestrămutată,** p. 13)

NICOLAE IORGA:

FRUMUSEŢEA ISTORIEI

„Într-o zi... am zărit la cîţiva paşi de mine, singur pe lîngă Universitate, pe N. Iorga. Nu mă cunoştea şi nu aveam nici o obligaţie şi, mărturisesc, nici vreun interes de a-l saluta. Dar am simţit că în faţa acestui om, care făcea mîndrie naţiei noastre, nu se poate trece cu pălăria pe cap. Şi mi-am scos-o îndată". Caracterul de universalitate al gestului marcat în cuvintele de mai înainte, ale lui George Călinescu, dă expresie în modul cel mai direct şi mai mişcător preţuirii generale de care se bucura ilustrul savant, ucis bestial de brutele legionare acum o jumătate de secol. Numele lui Nicoale Iorga va străluci etern în panteonul naţional şi universal.

Gigantică şi uluitoare este în activitatea de enciclopedist a lui Nicolae Iorga opera istorică. Studiul istoriei reprezintă, în concepţia marelui învăţat, o necesitate pentru conştiinţe, deoarece ea este „mărturia vieţii umane, mărturie plină de sînge şi de lacrimi", dar „însufleţită de cea mai înaltă speranţă şi de cel mai cald entuziasm". Această mărturie ne păstrează amintirea faptelor trecutului, ni le explică şi ne face să ne înţelegem, spre a evalua mai bine prezentul şi a putea scruta ascunzişurile viitorului, afirmîndu-se ca fortifiant al potenţialului de energie şi moral al unei naţiuni şi ca propulsor al solidarităţii umane pe deasupra dar în respectul frontierelor. Vocaţie a cărei şansă de împlinire stă în raport direct cu puterea de penetraţie a discursului istoric în sufletul mulţimilor, de cointeresare atît a minţilor cît şi a inimilor oamenilor, ceea ce reclamă valorificarea la parametrii superiori a dublei ipostaze a disciplinei istoriei, de ştiinţă şi gen literar. Tocmai pornind de aici, N. Iorga emitea o definiţie de rezonanţă clasică: „Într-o operă istorică sînt patru elemente: material, critică, organizare, stil. Cele dintîi determină soliditatea şi adevărul, celelalte frumuseţea".

Primul dintre elementele menţionate înseamnă adunarea izvoarelor, cunoaşterea întregului complex de urme lăsat de un eveniment. Dar izvorul nu trebuie fetişizat, absolutizat, pentru că istoria nu începe şi nu se termină cu el. Documentul dă expresie unor interese sau contexte de interese („învingătorul dintr-un izvor devine învinsul din altul") şi, nu de puţine ori, vine din cumplitele pasiuni ale oricărui timp, ce vorbesc şi mînă la denaturare, chiar la minciună sfruntată. Se impune, astfel, obligatoriu ca informaţia şi cunoştinţele acumulate să fie supuse criticii, concretizată în selecţie şi ierarhizare a datelor şi faptelor, în formarea unei opinii, a unei convingeri proprii asupra fenomenului sau momentului cercetat.

Dar adevărurile istorice „sînt de discernămînt, nu de simplă constatare şi reproducere" – postulează savantul. Pentru că, sublinia apăsat, importanţă în istorie au două lucruri: „S-o înţelegi ca dezvoltare, şi să înţelegi, să judeci, să iubeşti sau să condamni sufleteşte pe aceia care au jucat un rol în istorie, să-i tratezi ca oameni vii, pe care i-ai întîlnit înaintea ta, ai avut a face cu ei, i-ai lăudat, i-ai osîndit; să-i auzi vorbind şi să-i vezi mergînd". Realizarea viziunii epocilor apuse în dinamica ce le-a fost proprie ţine de talentul cu care autorul izbuteşte să dea lucrării sale o organizare interioară şi un veşmînt stilistic apte să asigure comunicarea către lume a rezultatelor cercetării sale. Cartea de istorie, arăta Iorga, „trebuie să aibă o arhitectură în care, după ideea dominantă, bine pusă în vedere, să te poţi regăsi; nu trebuie să fie o adunătură de bordeie şi palate, printre care să fii forţat a te strecura, ci un oraş cu străzi, cu bulevarde, cu pieţe, cu mahalale şi cu centru. Nu e permis să se aşeze coşul unei fabrici în mijlocul Pieţei Concordiei". Iorga nu agrea cartea de erudiţie uscată în care istoria este moartă (cititorul vede scena tăierii capului lui Constantin Brâncoveanu la Constantinopol, nu simte însă că a curs sînge). Cine nu cunoaşte, sounea el, cărţile acelea care cuprind comori de informaţie nouă şi sigură, dar care îndepărtează şi pe cel mai răbdător specialist prin înfăţişarea lor informă, prin aciditatea înşirării amănuntelor, prin psalmodierea faptelor fără gradaţie, fără culoare, fără căldură, fără sentiment. Cu groază privea şi cartea inutilă, retorică ieftină a locurilor şi convenţiilor comune, care nu smulge măcar o parte din taina trecutului şi nu caută ceva nou chiar în părerile general admise într-un domeniu sau altul al istoriografiei.

Odată materialul de construcţie adunat şi cernut, structura arhitectonică stabilită, urmează ca opera istorică să fie îmbrăcată, act ce reclamă a se recurge la toate resursele de nuanţă şi de sugestie ale expresiei, la „tot ce cunoştinţa adîncă a limbii, tot ce fantasia creatoare de definiţii poate găsi mai fin şi mai delicat". Astfel, subiectul va fi plin de viaţă, se va distinge prin frumuseţe, va fi simplu, oricît de mare ar fi el, inteligibil, oricît de grele probleme ar atinge.

Să citeşti o carte de ştiinţă a istoriei cu pasiunea şi satisfacţia pe care le încerci cînd citeşti o capodoperă beletristică, aceasta este, după părerea lui N. Iorga, suprema confirmare a frumuseţii istoriei. „Întrebînd pe o elevă: ce carte [de istorie universală – *n.n.*] se întrebuinţează la ele – scria în 1939 –, mi-a răspuns că este cartea mea. Şi atunci am întrebat: cum găsesc ele această carte? Mi-a răspuns: *ca un roman*. Ei bine, acest lucru mi-a făcut o foarte mare bucurie. Dacă ar fi făcut cineva o dare de seamă de douăzeci de pagini despre cartea mea, n-aş fi avut mai multă mulţumire".

La comemorarea a cinci decenii de la tragica sa moarte, statura lui Nicolae Iorga reaminteşte imaginea istoricului, aşa cum îl vede el însuşi, ca un bătrîn înţelept al naţiei sale; dacă nu-l întreabă alţii, el e dator să vorbească, ţinînd la dispoziţia contemporanilor învăţături culese în vastul cîmp al trecutului studiabil. ■

Constantin ANTIP

MARELE ISTORIC AL ROMÂNILOR

GHEORGHE I. BRĂTIANU

Personalitate de seamă a culturii româneşti, cu o prodigioasă activitate desfăşurată atît pe tărîmul ştiinţei istorice, cît şi al literaturii, ziaristicii, vieţii politice, învăţămîntului superior etc. şi care a polarizat atenţia contemporanilor în deceniile de la sfîrşitul veacului trecut şi în anii interbelici, Nicolae Iorga a lăsat posterităţii o impresionantă operă, concretizată în 1 359 volume şi broşuri şi peste 25 000 articole în presa vremii. A fost creatorul Institutului de studii sud-est europene (1914), al Şcolii române din Franţa (1920), Institutului de studii bizantine şi al Institutului de istorie universală (1937). A fost, de asemenea, organizatorul primului Congres de bizantinologie (1924).

Între istoricii care s-au format sub influenţa marelui savant — continuîndu-i în unele direcţii opera ştiinţifică — s-a aflat şi Gh. I. Brătianu (1898-1953); despre relaţiile dintre cei doi istorici, unul aflat în plinătatea forţelor creatoare, celălalt la început de drum, revista noastră a scris în nr. 5/1983. Gh. I. Brătianu — a cărui operă istorică a revenit în atenţia cercetătorilor în ultimii ani — a fost nu numai continuatorul lui Iorga la conducerea Institutului de istorie universală, după dispariţia savantului, asasinat la 27 noiembrie 1940 de bandele legionare aflate în solda Germaniei hitleriste, ci şi succesorul său la Academia Română. Ales membru corespondent în 1928 şi, apoi, titular al înaltului for ştiinţific român în 1941, Gh. I. Brătianu şi-a ţinut discursul solemn de recepţie la 26 mai 1943, aducînd un vibrant elogiu memoriei şi operei înaintaşului său. Chiar dacă convingeri politice îl despărţiseră în deceniile trei-patru de Iorga, Gh. I. Brătianu rămăsese un admirator al vastei opere ştiinţifice a celui pe care-l numea „marele meu predecesor... al cărui cuvînt şi al cărui îndemn se revarsă zilnic în munca şi în gîndul nostru, din sute de mii de scrieri". De altfel, în lunile următoare asasinării savantului, Gh. I. Brătianu a fost printre primii care au spart vălul tăcerii care se lăsase peste amintirea istoricului (Valeriu Râpeanu, Gheorghe I. Brătianu, **studiu introductiv la volumul** Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti, **Bucureşti, 1980).**

Intitulat Nicolae Iorga — istoric al românilor, **discursul academic al lui Gh. I. Brătianu, cu răspunsul lui Alex. Lapedatu, a fost tipărit în 1943, în seria de** Discursuri de recepţiune, **vol. LXXI, ale Academiei Române.**

Prezentăm cititorilor noştri cîteva fragmente din acest discurs. În preluarea textului lui Gh. I. Brătianu, am respectat normele ortografice în vigoare. Pentru cursivitatea lecturii nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile de text. Intervenţiile din paranteze drepte aparţin redacţiei.

I. LĂCUSTĂ

Închinînd acest cuvînt, pe care statutele ca și tradiția îmi impun a-l rosti la intrarea în Academia Română, amintirii lui Nicolae Iorga, nu-mi îndeplinesc numai o obligațiune ce răspunde dorinței pioase a membrilor ei.

M-a urmărit, într-adevăr, în anii din urmă o stăruitoare părere de rău: aceea că împrejurări potrivnice, cum se ivesc de atîtea ori în viață, m-au împiedicat, pînă în ceasul neprevăzut al cumplitului său sfîrșit, să aduc, din timpul vieții marelui meu predecesor, prinosul de recunoaștere al uriașei sale opere, într-o vreme în care, printre atîtea laude și atîta hulă, o părere independentă și obiectivă, ar fi avut în ochii săi mai multă valoare. În lipsa acestui cuvînt, pe care nu l-a auzit în zilele în care, acoperit de onoruri, stătea în sfatul Regelui, îmi rămîne cel puțin satisfacția de a-i fi evocat amintirea în fața ultimilor săi studenți, într-un ceas tragic, în care pata de sînge ce i-o lasă moartea, pe o pagină întunecată a istoriei noastre, nu apucase încă a se închega.

Conferințele sau cuvintele comemorative ce au urmat pînă acum — puține încă, după intervalul de tăcere înfiorată ce i-a însemnat pieirea — au avut de scop să arate doar una din multiplele laturi ale operei omului de știință, căci de scrisul său de ziarist sau de acțiunea sa politică n-a venit încă timpul să se poată rosti o judecată senină și temeinică. Eu însumi, cînd am redeschis porțile Institutului de istorie universală — căruia i-a închinat cei din urmă ani de trudă și i-a lăsat moștenire comoara sa de cărți și rîvna sa de cercetări — n-am putut decît să schițez, în liniile lor esențiale, legăturile sale cu istoria lumii, pe care, singur dintre învățații acestui neam, a putut-o cuprinde întreagă în scrierile sale sau, la o nouă ședință de deschidere, să urmăresc în scrisul său firul ce leagă cele dintîi lucrări de cele de pe urmă prin afirmarea unui crez statornic al drepturilor și năzuințelor, întemeiate prin veacuri de jertfă și de sînge, ale poporului său.

Următor acestui principiu, socotesc că acum, în acest loc, îmi revine sarcina să vorbesc despre Nicolae Iorga ca membru al Academiei Române — și pentru că o privire cît de scurtă asupra multelor sale publicațiuni, ce au apărut sub auspiciile Academiei, îmi dovedește că majoritatea lor covîrșitoare privește istoria națională și îmbrățișează toate aspectele și problemele trecutului românesc, mă cred îndreptățit a întreprinde cutezătoarea încercare de a vorbi astăzi despre *Nicolae Iorga, istoric al românilor.*

Academia nu așteptase să-l numere printre corespondenții ei pentru a începe tipărirea în analele secțiunii istorice a *Contribuțiunilor la istoria Munteniei* [1896] și aceea a *Pretendenților domnești în veacul al XVI-lea* [1898]. De atunci, contribuțiile sale s-au înmulțit, pînă a umplea în anii din urmă aproape volumele întregi ale *Memoriilor Academiei.* Din această activitate, cu adevărat prodigioasă, putem distinge de la început mai multe categorii de lucrări. Sînt de o parte publicații de izvoare, aflate de el prin atîtea biblioteci și arhive și așezate ca adevărate pietre de temelie la clădirea unei istorii a Românilor, mai vie, mai bogată, mai deplin lămurită asupra tuturor legăturilor și problemelor ei, decît se putuse scrie pînă atunci.

De altă parte, comunicările sale înseși strîngeau mereu informații și materiale nouă, cele de multe ori adăugate în anexă la interpretările și studiile de amănunt, mereu înnoitoare. „Documente", „manuscripte", „îndreptări și întregiri", „socotelile Brașovului și ale Sibiului", studii critice asupra cronicelor muntene își aduc astfel contribuția la o mai bună cunoaștere a vieții românești de odinioară. Cine ar putea tăgădui rezultatele acestor lucrări, ce ar fi fost de ajuns pentru a așeza pe autorul lor la loc de cinste, printre ctitorii istoriografiei românești?

Se poate spune deci că din acești ani de necurmată răscolire și publicare de izvoare istorice, paralel cu preocupările constante de istorie universală, ce de asemenea nu l-au părăsit niciodată, studiul istoriei românilor se confundă cu viața lui Nicolae Iorga. El nu lipsește din nici o călătorie, îl întîmpină în oricare centru de cultură i se oprește popasul. La Bologna află notele și corespondența stolnicului Constantin Cantacuzino, la Veneția și la Genova întîiile atingeri ale negustorilor lumii medievale cu țărmurile noastre de la Chilia și Cetatea Albă; la Lemberg, Liovul strămoșesc, scotocește condicile din care răsare întreaga viață apusă a Moldovei lui de baștină, ale cărei legături se află pînă și în arhivele de la Königsberg și Berlin. Iată-l acum răscolind din praful hîrtiilor de la Praga și Viena urmele trecerii lui Mihai Viteazul la curtea împărătească, spre a regăsi mai limpede din instrucțiile date solilor săi imperativul acestei domnii neasemuite: „hotarul Ardealului, pohta ce am pohtit". Și în sfîrșit, pînă și în orașele depărtate de relațiile obișnuite ale țărilor noastre, ca München sau Innsbruck, se apleacă într-o clipă de evlavie și duioșie asupra amintirii pribegilor ce și-au purtat pașii pînă în aceste locuri, pretendenți domnești izgoniți sau domni maziliți, ca blîndul Petru Șchiopul, al cărui fiu nevrîstnic a murit printre străini.

Am descris aiurea drumul său de pelerin şi de prooroc, prin ţinuturile vecine ale vechii Românii, cercetînd peste tot viaţa românilor de peste hotare, crainic adesea urmărit al deşteptării şi al dreptăţii ce va să vie. Nu mai puţin rodnice sînt însă drumurile prin ţară: „sate şi monăstiri", „drumuri şi oraşe" se întipăresc în amintirea sa, întregind „chipurile şi icoanele" trecutului românesc, din care răsare acum viaţa umilă şi uitată, dar cît de vie, a negoţului şi a meseriilor din ţările noastre, alături de cronica mîndră a domnilor şi boierilor.

O contribuţie deosebită aduce iarăşi întîlnirea, în aceeaşi preocupare de cercetare şi înviere a unei istorii osîndite pe nedrept, cu coborîtorii unora din aceste neamuri, ai căror strămoşi au domnit şi au stat la loc de frunte în divanul voievozilor. Contactul cu aceşti oameni luminaţi şi patrioţi, purtînd în împrejurările schimbate ale vremurilor nouă mîndria unui trecut ce a avut paginile sale de strălucire, deşteaptă în Nicolae Iorga, legat el însuşi prin ascendenţi de ai săi de boierimea Moldovei, sau chiar de lumea hulită a Fanarului, acea mîndrie firească a strămoşilor din care se dezvoltă, mai presus de orice pregătire erudită, simţul înnăscut al istoriei. „Nu m-am făcut istoric, ne mărturiseşte mai tîrziu, în amurgul unei «vieţi de om, aşa cum a fost»; nici din cărţi, nici de la profesori, nici prin metodele seminariilor; eram aşa de cînd îmi aduc aminte şi poate din ceea ce au lăsat în mine alţii, care pe vremea lor au văzut larg istoria ţării şi au făcut-o".

Dar nu numai din adunarea de izvoare necunoscute, şi din lămuririle ce le aduc unei mai depline înţelegeri a faptelor, se alcătuieşte contribuţia nouă a lui Iorga la istoria neamului său. El este doar şi rămîne profesor de istorie universală, îmbrăţişînd orizonturi mult mai largi decît acela al ţărilor locuite de români; mai aproape de noi, el se înscrie în cercetarea modernă a ştiinţei printr-o istorie a Imperiului bizantin şi alta a Imperiului otoman. Din mulţimea de izvoare şi de lucrări ce le foloseşte, spre a le alcătui el nu uită să dea în vileag orice împrejurare care poate îmbogăţi istoria românilor. Dar Bizanţul evului mediu şi Stambulul sultanilor i-au atras atenţia asupra Sud-Estului Europei, pentru studiul căruia va înfiinţa în curînd un Institut deosebit, pe care tot el îl va conduce şi însufleţi pînă la sfîrşitul vieţii. Pe această latură se aşază în lumina mai deplină a cercetării sale rostul de ctitori şi de ocrotitori al domnitorilor noştri faţă de bisericile creştine ale Răsăritului, de la Athos pînă la Epir, sau la depărtatul munte Sinai; iar în vremea mai apropiată a deşteptării la o viaţă naţională, rolul nostru de mijlocitori onești şi sinceri ajutători pentru popoarele obijduite ale Peninsulei Balcanice, care nu păstraseră sub stăpînirea turcească nici viaţa noastră de state autonome, nici tradiţiile noastre neîntrerupte de cultură.

Nicolae Iorga şi Constantin Argetoianu, preşedintele şi vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, în 1931

în p. 3: N. Iorga împreună cu Gh. I. Brătianu, în 1924

Pasionat de munca lui, el totuși clădește mereu. De abia a luat ființă Institutul Sud-Est European, cu buletinul său ce va deveni pe urmă revista cu același nume, și mai întemeiază, pentru cercetări de istorie românească, dar și spre a informa pe istoricii români de mișcarea generală a studiilor acestei discipline, *Revista istorică*[1]. Publicația nouă era deschisă și celor mai tineri, printre care, cîteva săptămîni înainte de a părăsi băncile școalei, mă număram și eu. Îmi aduc aminte că în legătură cu întîiul meu articol, ce apăruse în *Revista istorică*, am fost pe la sfîrșitul lui iulie 1916 la Vălenii de Munte, unde casa primitoare a profesorului fusese de curînd isprăvită. Alături lucra tipografia, căreia producțiunea lui proprie ajungea să-i dea de lucru, iar după un obicei ce l-a păstrat pînă la sfîrșit, prietenul ce mă însoțea și cu mine ne-am întors în brațe cu grămezi de cărți și reviste, unele proaspăt ieșite de sub teasc, împărțite cu aceeași dărnicie cu care dădea ascultătorilor săi sfaturi și îndemnuri la lucru. Stăruie în amintirea mea drumul nostru de întoarcere în trăsură, la poalele dealurilor de lîngă Teleajen, în asfințitul acelei frumoase zile de vară, tîrgul Vălenilor pierzîndu-se încet în zarea prăfuită și aurie, cuprinzînd în modestele sale așezări atîtea comori de știință, de muncă rodnică pe ogorul trecutului. Dar peste munții înalți ce închideau fundul zării, se strîngeau, în arătări amenințătoare de coifuri și flamuri vrăjmașe, norii negri al căror uruit greoi de tunet se apropia...

Cîteva luni mai tîrziu, cumpăna ursitei se aplecase împotriva noastră. Am revăzut pe Nicolae Iorga la Iași, în adăpostul de pribegie, peste drum de casa în care stătea tatăl meu. Nici aceste lovituri ale soartei nu-i putuseră întrerupe activitatea — nu numai de factor de răspundere morală în vîltoarea războiului, ci de istoric și de animator al cercetării ucenicilor săi.

Din timpurile acestea de bejenie, pe lîngă admirabila stăruință a *Neamului Românesc* — și sînt dintre acei care l-am citit în transee — istoria românilor se îmbogățește cu lucrări ce privesc relațiile țării cu aliații noștri de atunci, cu istoria românilor din Bucovina sub stăpînirea austriacă, cu drepturile naționale și politice asupra Dobrogei contestate, sau — reluînd vechea sa preocupare pentru țărănime — cu dezvoltarea chestiunii rurale în România. *Revista istorică* și *Buletinul [Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, 1914-1924] continuă și ele să apară în capitala refugiului, care va fi în curînd din nou a Unirii — a Unirii celei mari. De obicei, în viața unui scriitor, epoca de frămîntare și de luptă — *Sturm und Drang*, ar zice germanii — ce-i dezvoltă la culme însușirile, spre a le rodi mai tîrziu, în anii de maturitate, se așază în pragul tinereții. Dar pentru Nicolae Iorga, epoca eroică e fără îndoială aceasta din preajma celor cincizeci de ani ai săi, în anii războiului ce încununează prin biruința sa de la urmă, peste jertfele fără seamăn ale începutului, țelul însuși al istoriei românești. În perioada întunecată ce precedează zorile izbîndei, istoria nu se mai închide pentru el în rafturile cărților. Ea coboară din ele, înarmată și vie, spre a susține și a întări în zile grele conștiința națională. Închinare firească în ceasul victoriei, el va vorbi tot la Iași, despre „politica lui Mihai Viteazul, originile și însemnătatea ei actuală". Sintezei istoriei românilor i se adaugă acum apoteoza, ce înscrie în analele ei nașterea României Mari. Ce răsplată, cu adevărat dumnezeiască, în aceste clipe, pentru acel care a fost de atîția ani profetul ei, prin grai și prin scris, prin muncă necurmată și prin luptă neînfrîntă. Încheind capitolul ce l-a trăit atît de intens, — înainte de a se întoarce în București ajunși capitala neamului din toate ținuturile desrobite, — Iorga a întors în același timp cea mai frumoasă pagină a vieții sale.

[Gh. I. Brătianu analizează apoi concepția istorică a lui N. Iorga, evidențiind unele dintre direcțiile pe care lucrările lui le-au deschis în cercetare].

Partea ce privește perioada cea mai veche este azi cu prisosință realizată de lucrările neuitatului Vasile Pârvan și ale elevilor săi. Cadrul geografic și istoric, în care munca lor se desfășoară, nu e însă altul decît acela pe care Iorga — „nespecialist", cum singur îi plăcea să se intituleze, în istoria antică — l-a determinat în anii tinereții. Cel mult se poate adăuga că cercetarea originilor neamului a cîștigat, mai mult decît o putea presupune, din considerarea factorului lingvistic și a geografiei sale, după cum perioada cea mai întunecată a trecutului nostru — de la Aurelian la descălecarea voivodatelor — începe să fie lămurită de descoperirile arheologice, prea multă vreme oprită în cercetările ei de rămășițele străvechi ale preistoriei sau de antichitățile clasice ale lumii greco-romane.

În ce privește Veacul de mijloc, se clădește tot mai mult, așa cum el ne-a învățat, „pe baza unității esențiale a desvoltării politice românești". Desigur, s-au realizat progrese însemnate, iar viziunea lui a începuturilor țărănești ale vieții noastre de stat a făcut loc, într-o largă măsură, concepției feudale ce o integrează în curentul general al dezvoltării Europei din acele timpuri înde-

(*Continuare în p. 86*)

[1] Publicație apărută în 1915 sub egida Casei Școalelor. Din 1918 a fost editată de N. Iorga, „cu concursul mai multor specialiști"; începînd cu anul 1932, a apărut „sub conducerea lui N. Iorga"; și-a încetat apariția în 1946. În numărul din aprilie 1916, revista a publicat primul articol de istorie al lui Gh. I. Brătianu, *O oaste moldovenească acum trei veacuri.*

Răsfoind dosarul proceselor-verbale ale şedinţelor Academiei Române din cea de a doua parte a anului 1940 surprindem sentimentul de profundă îngrijorare ce domina înaltul for de cultură faţă de soarta ţării şi a poporului român. Schimbarea regimului şi ascensiunea Gărzii de fier la conducerea ţării în guvernul Antonescu-Sima, intrarea trupelor germane în România, excesele şi apoi crimele legionare sporiseră starea de nesiguranţă, de teroare şi umilire a sentimentului naţional, grav zdruncinat în urma dureroaselor rapturi teritoriale din vara lui 1940. Orice împotrivire fusese şi era eliminată cu brutalitate, adversarii fiind lichidaţi fizic prin metode deprinse la şcoala crimei. Tragicele evenimente din octombrie-noiembrie 1940, cărora le-au căzut victime sute de foşti demnitari patrioţi, antifascişti români, şi-au prelungit ecourile şi în Aula Academiei.

Vestea asasinării lui Nicolae Iorga a lovit ca un trăsnet. Procesul-verbal al şedinţei din 29 noiembrie ni se pare unul dintre acele documente ale conştiinţei publice democratice româneşti ce nu poate lipsi sau fără de care nu se poate înţelege şi scrie istoria adevărată a acelor vremuri tragice. El este răspunsul curajos şi demn al intelectualităţii româneşti, al celui mai înalt for de cultură al ţării dat violenţei şi crimei legionare chiar în zilele acelea de doliu pentru întreaga cultură română, cînd totul părea ameninţat. Şedinţa a început la ora 10. Se aflau în Aulă: C. Rădulescu-Motru, I. Al. Brătescu-Voineşti, Th. Capidan, D. Caracostea, Ştefan Ciobanu, I. Petrovici, Liviu Rebreanu, N. Bănescu, D. Gusti, Al. Lapedatu, Simion Mehedinţi, P.P. Negulescu, I. Nistor, N. Popescu, Andrei Rădulescu, Radu R. Rosetti, Victor Slăvescu, Grigore Antipa, M. Ciucă, Gh. Ionescu-Siseşti, Gh. Macovei, L. Mrazec, C.I. Parhon, D. Pompeiu, I. Simionescu, Gh. Spacu, N. Vasilescu-Karpen şi D. Voinov.

29 NOIEMBRIE 1940,

LA ACADEMIA ROMÂNĂ

„Dl. preşedinte C. Rădulescu-Motru, deschizînd şedinţa, zice:

Domnilor colegi,

Nicolae Iorga nu mai este printre noi. Este tot ce putem spune în aceste momente tragice pentru ţara noastră. Viitorimii îi este rezervat să judece, cu un suflet liniştit, împrejurările morţii sale. Noi, care am fost atît de aproape de el, sub povara durerii abia ne putem aduna gîndurile pentru a-i adresa ultimile cuvinte de despărţire.

Nicolae Iorga a întrupat puterea de muncă intelectuală a neamului nostru în gradul cel mai înalt. Nu l-a întrecut nimeni pînă astăzi şi încă mulţi ani de aci înainte nu-l va întrece nimeni. Rîvna lui adîncă de a cunoaşte şi de a împărtăşi şi altora cunoştinţele sale l-au făcut: cercetător în cele mai variate ramuri de cultură; creator, în scris şi în cuvînt, de o fecunditate fără seamăn. Nu este răstimp, fie cît de întunecat, din trecutul poporului român, în care înţelegerea lui ageră să nu fi pătruns pentru a aduce lumină. Contribuţia lui în acest domeniu se poate socoti la sute de volume. Ea formează baza de granit pe care vor clădi istoricii de mîine. În legătură cu istoria poporului român, cu intenţia de a o face tocmai pe aceasta mai închegată şi mai documentată, N. Iorga a studiat deopotrivă şi istoria popoarelor învecinate, punînd între ele multiple corelaţii, pe care el ridica pe urmă sinteze, care pot fi discutate, dar care totdeauna vor rămîne interesante.

Alături de cercetarea pe cîmpul faptelor istorice merge la Nicolae Iorga cercetarea în domeniul literaturii şi al artei. Toate manifestările literare şi artistice îl ating şi-l pasionează. El vibrează cu cele trecute şi cu cele actuale, destul dacă ele sînt manifestări de adevărată cultură românească.

Însuşirile de cercetător nu-i întunecă pe acelea de creator. Dimpotrivă. Incomparabilul cititor de documente este tot pe atît de incomparabil ca animator şi gînditor. Au fost momente, şi încă des repetate, în care el a trecut, pentru toată lumea, ca reprezentantul necontestat al culturii române. În congresele ce se ţineau în străinătate; în locurile de cinste, oferite de academiile străine României, persoana căreia nu i se discuta niciodată întîietatea era aceea a lui Nicolae Iorga. În cuvîntul lui se traduceau pentru toată lumea isteţimea şi originalitatea geniului românesc. A fost gînditorul care prin scrisul şi prin cuvîntul lui a răscolit cel mai adînc în inima conaţionalilor săi. Din aceasta s-au trezit, în entuziasm naţionalist «patriotic», multe sentimente nobile, dar şi destulă ură. Asupra ţării au mers sentimentele nobile naţionaliste, pregătind înarmarea morală a generaţiei care a făcut războiul de întregirea neamului; asupra lui a mers ura. Acum, că omul nu mai este, rămîne ca opera gînditorului să trezească mai departe sentimentele nobile naţionaliste ca şi altă dată. Este frumoasa moştenire pe care el o lasă deschisă generaţiilor viitoare.

Domnilor colegi,

Rolul lui Nicolae Iorga în dezvoltarea culturii româneşti, din ultimii patruzeci de ani, este considerabil; în dezvoltarea Academiei Române el este covîrşitor. De la alegerea sa, ca membru activ în 26 mai 1910, nu este an, nu este aproape lună, în care să nu-l găsim, dîndu-şi contribuţia la publicaţii sau făcînd comunicări în şedinţele de vineri ale Academiei. Scriitor şi creator fecund, în acelaşi timp coleg cu intimitatea cea mai comunicativă. Prezenţa lui dogorea ca un foc. Era sclipitor în glumă, fermecător în tot ce spunea. Sincer, mai presus de toate. Critic tăios, dar fără răutate. Iar cînd recunoştea cuiva un merit, nimic pe lume nu l-ar fi împiedicat să-l proclame. Figură care se proiecta pe mai multe planuri, şi care, cu toate acestea, era de o unitate perfectă. O figură de legendă, încă din timpul vieţii, şi care va cîştiga în grandoare cu cît timpul va trece.

Înmormîntarea rămăşiţelor pămînteşti ale lui Nicolae Iorga se va face astăzi, peste o jumătate de oră, la Cimitirul Belu. Rog pe domnii colegi să asiste în corpore..."

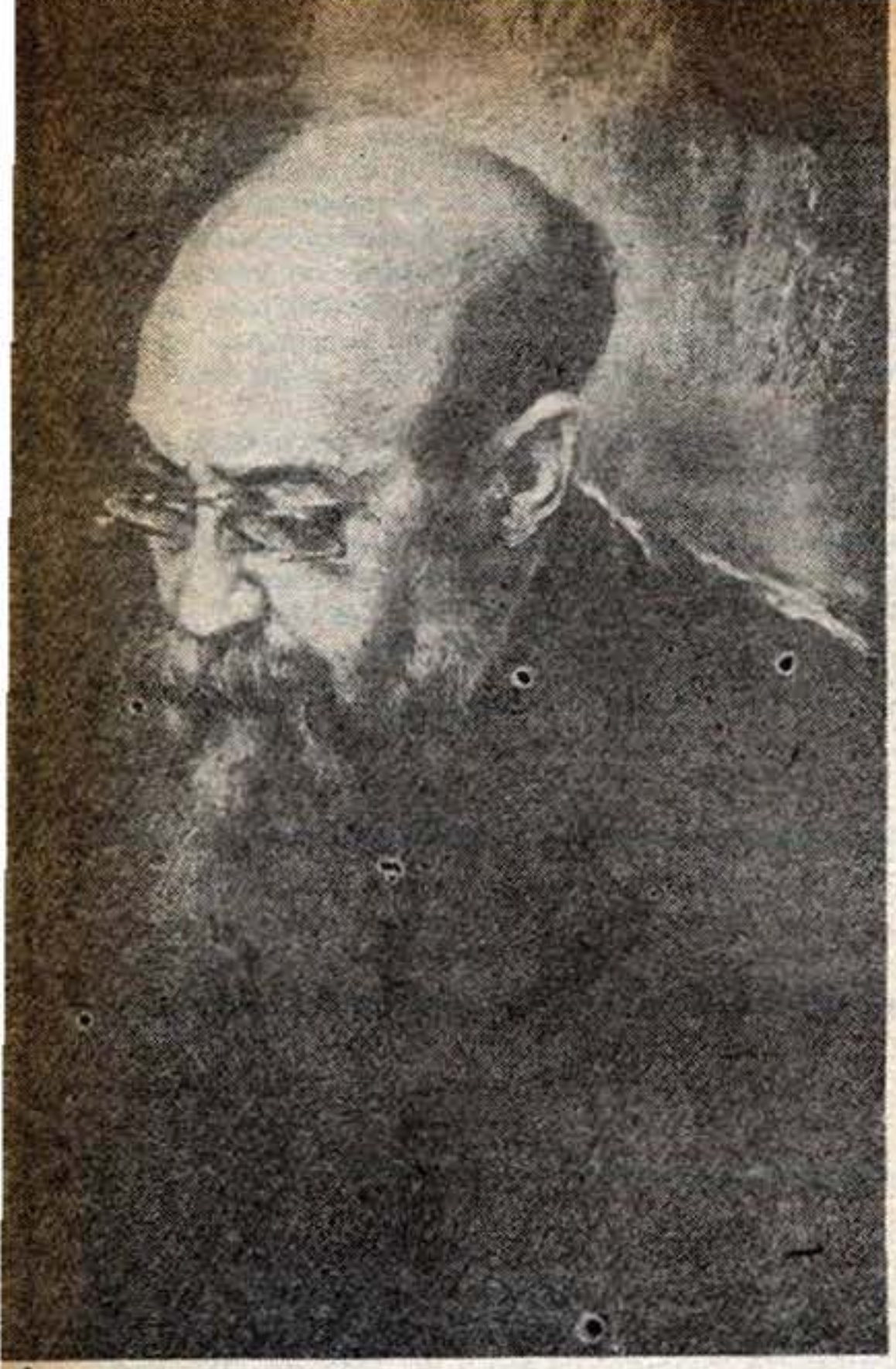

PORTRETELE SAVANTULUI

AUREL BORDENACHE

Născut în 1902, la Botoşani, pictorul Aurel Bordenache a făcut strălucite studii la Iaşi, Bucureşti, Paris şi Liège. Este autorul unor portrete de oameni politici, de cultură şi de artă, precum şi ilustratorul unor ediţii bibliofile din scrierile lui M. Eminescu, M. Sadoveanu, L. Rebreanu, M. Sorbul. A ilustrat, de asemenea, multe din lucrările ştiinţifice ale lui I. Simionescu.

A. Bordenache este şi autorul monumentului-mausoleu de la Mărăşti, ridicat în memoria eroilor din primul război mondial. „Lucrarea n-a fost comandată sau achiziţionată, ci am dăruit-o statului român, mărturisea artistul. Am realizat fondurile necesare ridicării monumentului prin prezentarea unor expoziţii cu vînzare a picturilor mele, pe care le executasem în zona Mărăşti pe cînd îmi făceam documentarea".

Încă din copilărie, Aurel Bordenache l-a cunoscut pe Nicoale Iorga. De-a lungul anilor, între marele istoric şi artist s-au stabilit relaţii de apropiere, de preţuire, A. Bordenache făcîndu-i cîteva portrete savantului.

A. Bordenache a încetat din viaţă la 4 martie 1987 şi este înmormîntat la Codlea. În cursul unor convorbiri pe care le-am avut cu artistul, ne-a destăinuit din amintirile sale despre Nicolae Iorga. Le încredinţăm revistei *Magazin istoric* în completarea bogatei suite memorialistice dedicată savantului şi istoricului de renume mondial, pe care revista a publicat-o de-a lungul anilor.

Ştefan PETRARU

Am făcut cunoştinţă cu Nicolae Iorga pe cînd aveam vreo zece ani. Un unchi de-al meu, care îi fusese coleg de liceu, i-a vorbit profesorului despre mine, despre lucrările mele de copil. Între altele, i-a povestit şi despre desenul ce-l făcusem după o fotografie a lui V.G. Mortun, ministru pe atunci. N. Iorga a văzut desenul şi probabil i-a plăcut, căci mi-a trimis o fotografie a sa (în costum alb, la masa de lucru, cu tocul în mînă) ca să-i fac portretul după ea. I l-am făcut şi mi-am păstrat şi mie o copie. O mai am şi acum, împreună cu fotografia.

La Iaşi, în timpul refugiului din primul război mondial, profesorul I. Simionescu — pentru ale cărui lucrări de ştiinţele naturii, geologie şi geografie executasem desene în peniţă spre a le ilustra — i-a amintit şi el lui Iorga despre mine. În acea vreme eram elev la Şcoala de Belle-Arte din Iaşi. Iorga m-a chemat la el acasă, a vorbit cu mine binevoitor şi mi-a cerut să-i fac unele desene.

După război, în 1926, mă aflam la Paris, aveam un atelier în Rue de Liège nr. 5. Savantul, împreună cu soţia sa, mi-a făcut o vizită, invitîndu-mă la Fontenay-aux-Roses, la Şcoala românească pe care o conducea, ca să-i fac portretul. I-am făcut de-a lungul timpului şapte portrete. Primul dintre acestea s-a aflat în camera de lucru a savantului, pînă la moartea sa. Păstrez o fotografie a acestei lucrări. Al doilea s-a aflat la Fontenay-aux-Roses, în cabinetul lui Al. Ianculescu, directorul şcolii. Nu ştiu ce s-a întîmplat cu celelalte, care rămăseseră în atelierul meu.

Tabloul ales de Nicoale Iorga l-am executat în timp ce savantul scria o scrisoare. L-am făcut în 25 minute. Profesorul stă aplecat asupra hîrtiei şi este „ochelărit", cum spunea dînsul. Lucrarea pe care o socoteam eu cea mai izbutită am realizat-o în condiţiile pe care Iorga mi-a pozat corespunzător. Am reuşit să-i prind expresia caracteristică, privirea puţin rătăcită, ce-o avea cînd se oprea din scris. Tocmai aceasta nu l-a încîntat, se vroia mai „frumos", şi nu „scotocit sufleteşte", cum îmi spunea.

La Fontenay-aux-Roses mi-a pozat dimineţile. Vorba vine că mi-a pozat, căci în timp ce eu trebuia să lucrez, Iorga îşi vedea de ale sale, lua micul dejun, citea, primea vizite, ceea ce pentru mine, care trebuia să-l „studiez", era un adevărat chin. În cele din urmă am convenit ca profesorul să-şi vadă de treburile sale, dar atunci cînd scria sau citea ceva eu să pot lucra lîngă el, după plac, ca şi cum n-am şti unul de altul. Aşa i-am făcut portretul în timp ce scria. Tabloul i-a plăcut mult de tot. A chemat-o pe „coana Catinca", soţia sa, şi i-a arătat lucrarea, cu

multe laude.

M-a bucurat reacția sa, mai ales că de data aceasta profesorul exprima o părere sinceră, directă. Cînd venise în atelierul meu, care era la etajul patru al unui imobil din acea stradă Liège, m-a surprins faptul că profesorul, în timp ce se afla încă pe scări, a început să exclame: „Ce frumusețe! Ce frumusețe!" Nu văzuse încă nimic, dar, impulsiv, spontan și binevoitor, găsea totul minunat.

Am mai executat pentru profesor o gravură pentru coperta volumului *Ospiti Romeni in Venezia* (București, 1932) și o alta pentru *Memorii* (București, 1931-1939). Tot la cererea lui Nicolae Iorga am mai realizat grafica pentru diploma de bacalaureat și pentru alte diplome școlare, pentru carnetul și insigna „Ligii culturale". Am creat, de asemenea, tot la inițiativa lui Iorga, modelul timbrelor universitare - din a căror vînzare s-au strîns 109 milioane lei pentru dezvoltarea clădirii Universității din București. Atunci, profesorul mi-a adresat o scrisoare, publicată și în *Neamul Românesc*, și mi-a dat o carte de-a sa cu o dedicație în care mulțumește „pentru binele făcut Universității".

Pe cînd era prim-ministru, Iorga m-a însărcinat, cu decizie în regulă, să aleg de la fiul lui Nicoale Grigorescu o parte din lucrările realizate de marele pictor pe frontul Războiului pentru Independență din 1877-1878, spre a fi achiziționate de stat. „Fii atent, alege bine — mi-a spus Iorga — gîndește-te că dispui de o sumă de 400 000 lei și aceștia sînt banii țării, cu greu adunați". Am fost, am ales și lucrările au intrat în patrimoniul statului.

S-a vorbit și s-a scris mult despre memoria fenomenală a lui Nicolae Iorga. Cînd se întîmpla să-l întîlnesc pe stradă, eram întotdeauna surprins de felul său de a fi. Cînd ajungea aproape de mine, chiar dacă mai era cu cineva și vorbea cu acesta, se oprea și, fără altă introducere, mi se adresa, firesc, cu cîteva cuvinte care completau ultima noastră convorbire și continua cu ceea ce avea de gînd să-mi spună. Odată, cînd i-am spus că probabil multă lume îl invidia pentru memoria sa, Iorga mi-a ripostat: „Eu memorie? Da de unde! Știi cine e memoria mea? Catinca! Îi spun ce doresc să aflu, să știu mai precis și ea îmi caută în dicționare, în enciclopedii și astfel faptele sau numele de care am nevoie și nu mi le aminteam exact mi le spune ea".

Urmăream în presă activitatea parlamentară a lui Iorga. Am fost și la o ședință a Camerei, pe cînd era prim-ministru. Iorga sta separat, la un fel de catedră înaltă, și scria, își vedea de treburile lui, în timp ce lucrările Camerei mergeau înainte. Din cînd în cînd cîte un deputat îl interpela. Profesorul, fără să se întrerupă din scris, răspundea, după cum era cazul, fie pe un ton liniștit, potolit, fie îl repezea pe respectivul.

Era iute din fire, aprig în gîndire și găsea răspuns la toate pe loc. Doamna Iorga povestea că odată profesorul ținea o conferință la Collège de France și ea, urmărindu-l din sală, a observat că își legase cravata pieziș. S-a gîndit să-i facă un semn discret. Profesorul n-a dat atenție prima dată, dar după ce semnalul a fost repetat de mai multe ori, Iorga s-a oprit o clipă din vorbit, și-a strîmbat de tot cravata și a spus pe românește „Da! Așa e bine?".

Mărturisesc că o singură dorință a lui Iorga n-am reușit să o îndeplinesc. Prin 1932 mi-a dat o fotografie (o mai am și acum) în care fotograful îl surprinsese în timp ce vorbea, în picioare, pe un podium, cu un buchet de flori în mîna stîngă, iar cu mîna dreaptă ridicată, într-un elocvent gest oratoric. Dîndu-mi fotografia, Iorga mi-a spus, jumătate în glumă, jumătate serios: „Uite, cînd va fi să-mi faci statuia, așa să mă faci". ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

Într-un interval relativ scurt de timp, Editura Humanitas a reușit să editeze un număr important de cărți valoroase în domeniul istoriei, ale căror tiraje s-au epuizat rapid. Vă semnalăm în continuare unele dintre ultimele apariții editoriale:

● **I.G. Duca — PORTRETE ȘI AMINTIRI.** *Ediția a V-a, 159 pp., 14 lei:* medalioane consacrate lui Ion C. Brătianu, Ion I. C. Brătianu, Vintilă Brătianu, Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Mihail Pherekyde, Alex. Djuvara, C.G. Dissescu, Clémenceau, Lord Roseberg, Lord Thomson, însoțite de un text scris de G. Călinescu despre scriitorul I.G. Duca.

● **Victor Frunză — ISTORIA STALINISMULUI ÎN ROMÂNIA,** *588 pp., 66 lei:* ediția a II-a a cărții apărute în limba română în Danemarca, la editura „Nord", în anul 1984; încercare de reconstituire a originii, apariției și evoluției mișcării comuniste din România.

● **Constantin Noica — RUGAȚI-VĂ PENTRU FRATELE ALEXANDRU,** *125 pp., 10 lei.*

● **Paul Goma — GHERLA,** *237 pp., 12,50 lei:* cărți apărute în colecția **Totalitarismul și literatura Estului.**

● **Constantin Buse, Zorin Zamfir — JAPONIA. UN SECOL DE ISTORIE (1853-1945),** *397 pp., 24 lei:* o încercare de explicare a istoriei Japoniei, din momentul pătrunderii capitalului străin și pînă la capitularea ei la sfîrșitul celui de al doilea război mondial.

● **Radu Negrea — BANII ȘI PUTEREA,** *365 pp., 20 lei:* afaceri faimoase și manevre oculte din lumea mînuitorilor de bani.

● **Jean-Jacques Servan-Schreiber — SFIDAREA MONDIALĂ. 1986. Jean-Jacques Servan-Schreiber, Barbara Grecine — REVOLUȚIA ÎN CUNOAȘTERE** (în românește de **Rodica Georgescu, Sanda Mihăescu-Cîrsteanu, D. Stoenescu;** consultant științific: **Șt. N. Săvulescu**), *205 pp., 15 lei:* confruntarea directă (îndeosebi economică și tehnologică) dintre Statele Unite ale Americii și Japonia, analizată mai ales din punct de vedere al impactului informaticii.

● **Günter Wallraff — LA MARGINEA SOCIETĂȚII** (traducere din limba germană de **Adela Moțoc**), *206 pp., 24 lei:* deghizat în emigrant turc, ziaristul german pătrunde în lumea emigranților, consemnîndu-și apoi experiența într-o carte.

● **Jack Higgins — VULTURUL A ATERIZAT** (traducere din limba engleză și note: **Gherasim Țic;** cuvînt înainte **Ilie Schipor**), *383 pp., 28 lei:* întîmplările descrise s-au petrecut aievea, ne asigură autorul, care a reconstituit o tentativă germană necunoscută, din 1943, de răpire a lui Winston Churchill.

1906: „TEMEIUL VIEȚII ORICĂRUI POPOR ESTE LIMBA LUI“

ION BULEI, MARIAN ȘTEFAN

„La noi, la 13 martie [1906] — notează în jurnalul său inedit Iancu Cerkez [Magazin istoric, **nr. 7/1987] — a fost, pe Piața Teatrului [Național], o manifestație studențească provocată de profesorul de istorie Nicolae Iorga, contra reprezentării de bucăți [piese] franceze organizată de doamnele Societății de binefacere «Obolul». Manifestația însă, din pașnică și demnă cum se pretinde de [către] Iorga că avea scop să fie, a degenerat în cel mai nemaipomenit tumult. Dindărătul tinerilor s-au ridicat ca totdeauna oameni porniți pe tulburări; s-a huiduit, s-a înjurat, s-a aruncat cu cele mai urîcioase injurii doamnelor și lumii ce vroia să meargă la teatru, s-au proferat strigăte sediționse, s-au spart trăsuri, s-au redeșteptat toate vechile invidii ale celor de jos contra celor de sus, a celor nețesălați contra celor pieptănați, s-a încercat să se pătrundă cu forța în sala teatrului ca să se maltrateze artiștii amatori. Intervenind poliția ca să-i respingă, s-a făcut o strașnică încăierare. Strada Regală s-a baricadat cu tramvaie, de la adăpostul cărora a început să curgă pe capul gardienilor o ploaie de pietre; din berăria Cooperativă, asemenea. Poliția năvălind înverșunată, s-a făcut o teribilă devastare: uși, ferestre, mese, nimic n-a mai rămas; unii au fost urmăriți pînă la al treilea etaj. Peste 50-60 de răniți din partea agenților forței publice, vreo 30-40 din aceea a manifestanților — au fost rezultatul acestei contrareprezentații organizate de pomenitul și cu scaun la minte profesor. Sala teatrului s-a tansformat în ambulanță. Damele franțuzite, în loc de rolurile pieselor franceze, au luat cu multă inimă pe acelea de infirmiere și printre flori pătate de singe, alunecînd pe parchete înroșite, au dat primele ajutoare. Bătălia a ținut vreo trei ore. Din norocire [fericire], moarte de om nu s-a întîmplat...**

Cine a fost de vină de întorsătura lucrurilor? Poliția... Șeful ei, prefectul Moruzi, s-a lăsat să fie surprins: prea puțină poliție la început și prea multă la sfîrșit; s-a adus chiar oștire. El a insistat să nu se amîne reprezentația, după cum voia d-na Scarlat Pherekyde, președinta societății de binefacere și a uitat să prevină la timp pe prinții moștenitori [Ferdinand și Maria], încît aceștia ar fi sosit [la teatru] în mijlocul fluierăturilor, dacă tot d-na Pherekyde, mai cu singe rece, nu le telefona de la teatru.

Junii noștri studenți, văzînd că au reușit să împiedice reprezentația, s-au constituit în a nu știu cîta putere în stat și au hotărît destituirea lui Davila, directorul teatrului, care, în lupta de a împiedica invadarea sălii, aplicase cu oarecare vioiciune un baston pe spatele unui pseudostudent...“

În ciuda detaliilor, mărturia lui Iancu Cerkez se dovedește cu totul insuficientă pentru deslușirea evenimentului pe care îl relatează. Dincolo de părerile sale personale, uneori partizane, memorialistul nu excelează în precizie, faptele petrecute în ziua de 13 martie 1906 fiind prezentate ca o răbufnire neașteptată și nemotivată a unor studenți și tineri porniți pe dezordine.

Supuse analizei istoricului, aceste evenimente au semnificații majore ce nu pot fi sesizate și judecate la adevărata valoare decît printr-o obligatorie raportare a lor la contextul general-istoric al momentului. În 1906, se împlineau 131 ani de la răpirea Bucovinei de Nord de către Austria, 94 ani de la anexarea Basarabiei de către Rusia țaristă și 38 ani de la instituirea regimului dualist în Transilvania. Toate cele trei provincii istorice românești erau supuse unui crunt regim de deznaționalizare. Românii din aceste provincii erau loviți de asupritorii lor pe toate planurile existenței — economic, politic, social și nu în ultimul rînd cultural. Lupta pentru limbă și cultură națională devenise în acel moment nu doar un mijloc de apărare a unității istorice a poporului român, ci și o cale pentru impunerea acestei unități pe plan politico-statal. Ideea, cristalizată în mințile cărturarilor, era împărtășită de sferele largi ale societății românești gata s-o transpună în legitate a dezvoltării sale istorice. Nu întîmplător, în 1906, Academia Română a încredințat lui Sextil Pușcariu sarcina de a continua și urgenta lucrările pentru elaborarea Dicționarului, la Iași și București și-au făcut apariția două publicații de referință în cultura noastră — Viața românească **a lui C. Stere și** Neamul românesc **al lui N. Iorga —, iar Expoziția generală română prilejuită de jubileul a 40 ani de domnie a lui Carol I, prin masiva și entuziasta prezență a românilor de pretutindeni, avea să prefigureze împlinirea acelei Românii Mari, ca țară a tuturor românilor.**

Așadar, ce se întîmpla în acea zi de martie 1906?

Teatrul Național din București...

O rugăminte-avertisment

Pentru luni, 13 martie 1906, societatea de binefacere „Obolul", condusă de soția fruntașului liberal M. Pherekyde, anunțase o reprezentație la Teatrul Național cu cîteva piese franțuzești ce urmau a se juca în limba franceză. De ce în limba franceză și tocmai la Teatrul Național, pe prima scenă a țării? Sînt întrebări la care nu se poate găsi decît un singur răspuns plauzibil. Pentru că, declară Emil Costinescu, un alt cunoscut fruntaș liberal, „pătura cultă și avută a țării noastre, tocmai aceea care ar avea și timpul și mijloacele de a cultiva mai bine limba românească și de a-i da toată strălucirea de care este primitoare, cultivă din contră, o limbă străină care oricît ne-ar fi de simpatică și oricît am admira-o nu tebuie să ne facă să părăsim și să disprețuim limba noastră națională".

Membrele societății „Obolul" doresc să organizeze un spectacol în folosul sărăcimii orașului și cum știu că „lumea bună" vine mai de grabă la o piesă franțuzească, vor să fie și ele în ton. Numai că, duminică, 12 martie, *Epoca* publicase, sub semnătura lui Nicolae Iorga, articolul *O rugăminte*, în care, cu verbul său înflăcărat, tînărul istoric spunea: „Nu vom cere mulțimii, fie și mulțimii studenților, să se amestece. Dar rugăm — prin mine, unul dintre cei mulți, roagă trecutul și viitorul unui neam, care nu e doar menit unei umilințe și unei batjocuri pentru toate veacurile —, rugăm pe oricine simte că are o țară, pe oricine se poate gîndi la moșii, la strămoșii săi, trăiți cinstit, în țara românească, cu grai românesc, cu suflet românesc, rugăm pe oricine nu vrea să-și arunce copiii în vălmășagul neamurilor, fără să știe în ce limbă îi vor pomeni aceia care vor veni după dînșii, îi rugăm, cu o căldură ce nu se poate coborî în cuvinte, *să nu vie la Teatrul Național* în seara de 13 martie și în seara de 15 martie, căci ar face o faptă rea față de sufletul chinuit al acestui popor". Iar Al. Vlahuță se întreba: „Este vreun român, printre cei ce în adevăr simt și gîndesc românește, care să nu iscălească aceste înălțătoare cuvinte?" Și, într-adevăr, ele electrizează conștiințele. Petre Grădișteanu, președintele Ligii Culturale, cere public, ca în zilele de 13 și 15 martie, cedate de Teatrul Național pentru spectacolele societății „Obolul", în sala amintitei instituții să se țină două conferințe despre „primejdia națională ce rezultă din înstrăinarea claselor diriginte".

În ziua de 13 martie, orașul este în fierbere încă din primele ore ale dimineții. Cercurile culte, îndeosebi cele ale studențimii, sînt hotărîte să împiedice o astfel de manifestare. La ora 18, în sala Eintracht din str. Sf. Ionică, profesorul N. Iorga ține o conferință, subliniind necesitatea solidarității naționale, stare de spirit ce nu se poate naște decît din unitatea de limbă. În lipsa unității politico-statale — arată el — cea mai trainică legătură dintre românii de pretutindeni o reprezintă limba română. Sala e arhiplină. Majoritatea o formează studenții. Profesorul le vorbise cu o zi înainte, la curs, despre rolul fundamental al limbii, în dezvoltarea spiritului național al unui popor: „Domnilor, temeiul vieții oricărui popor este *limba lui*... Nu există o singură operă în viața omenirii în care poporul să nu se fi adunat în jurul cultului pentru limba lui cea adevărată". Istoricul insistase, precizînd că limba e „forma cea mai înaltă, cea mai deplină în care se poate exprima sufletul unui popor".

Asistența aplaudă cu frenezie. În această atmosferă, în sală își face apariția liderul

... Calea Victoriei ...

junimist Al. Marghiloman, care, în numele doamnelor de la „Obolul", îi cere lui N. Iorga să roage pe studenți să se împrăștie și să nu stingherească reprezentația; el aduce promisiunea doamnelor de la „Obolul" că pe viitor nu se vor mai organiza reprezentații în limbi străine pe scena Naționalului. Istoricul îi spune că ar fi mai bine să se renunțe la astfel de spectacole chiar din acel moment...

Orele 19. Studenții, în număr de peste 1 500, ies din sala Eintracht și pornesc pe strada Sf. Ionică și Calea Vic-

toriei spre Teatrul Național. Se cîntă *Deșteaptă-te, române* și se protestează contra franțuzomaniei. Cîțiva demonstranți pătrund în antreul Teatrului Național. Îi întîmpină directorul acestuia, Al. Davila, care nu ezită să-l lovească cu bastonul pe studentul N. Săvescu.

Baricadele

Între timp, sosesc jandarmii și gardienii de stradă, declanșîndu-se o adevărată încăierare. Mulți trecători se alătură demonstranților. Manifestanții folosesc pietre și bolovani, forțele de ordine — patul puștilor și tesacele (baionetele). Ceea ce la un moment dat pare un joc, se transformă într-o veritabilă bătălie. Pe strada Cîmpineanu, jandarmii călări șarjează mulțimea. Îngroziți, oamenii dau năvală în berăriile Cooperativa și Gambrinus și își caută salvarea în hotelul Continental și în casele din jur. Jandarmii și gardienii de stradă îi urmăresc cu înverșunare, lovind în stînga și în dreapta.

Complet derutați, demonstranții se apără, lovind la rîndul lor. Prinși în vălmășag, izbesc cu scaune, cu pahare, cu vesela din localurile publice. În Piața Teatrului, oamenii aruncă cu pietre și cărămizi punîndu-i pe fugă pe jandarmii călări și rănindu-l pe locotenentul Ioan Moescu. Geamurile de la hotel Continental, de la băcănia Șubănescu și frizeria Night-Life, de la berăria Cooperativa și alte imobile de pe strada Nouă sînt făcute țăndări. Mulțimea este peste măsură de îndîrjită. Pe strada Regală, lîngă hotel Union, patru vagoane de tramvai sînt scoase de pe șină. Două dintre ele sînt așezate de-a curmezișul străzii Regale, iar un altul pus pe strada Academiei, aproape de biserica Enei; cel de-al patrulea barează aceeași stradă spre Ministerul de interne. În spatele baricade-

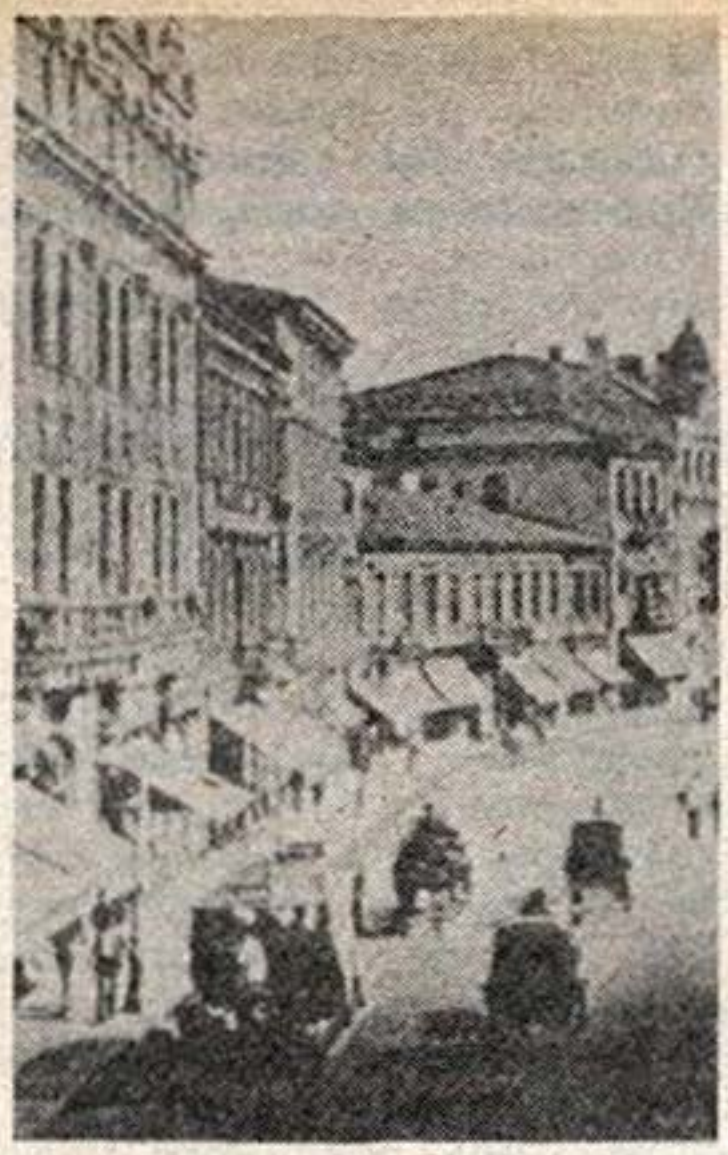

... și „automobilele" acelei epoci

lor, mulțimea adună pietre și bolovani, pe care îi cară cu droagele pentru gunoi. Foarte harnici se dovedesc băieții de prin prăvălii și ucenicii tipografi. De pe tramvaiele răsturnate, se țin discursuri înflăcărate, iar tinerii flutură steaguri tricolore.

O ploaie de pietre și bolovani se abate asupra trăsurilor și cupeurilor celor care, sfidători, încearcă să se apropie de clădirea Teatrului Național, spre a participa la reprezentația anunțată de societatea „Obolul". Mulțimea strigă indignată: „Jos ciocoii!, Jos înstrăinații!"

Autoritățile intră în panică și sînt hotărîte să pună capăt manifestației. Mobilizează forțe noi. La fața locului sosesc două companii din Batalionul 6 vînători și un batalion din Regimentul 6 „Mihai Viteazul", care înconjoară Teatrul Național. Ofițerii n-au însă instrucțiuni precise și militarii sînt expuși grindinei de pietre și bolovani pe care demonstranții îi aruncă asupra lor, spre a-i determina să plece. Sînt numeroși răniți. Holul Teatrului Național se tansformă în infirmerie, aici fiind aduși ostașii, jandarmii și ceilalți răniți din cadrul forțelor de ordine publică. Victimele din rîndul demonstranților sînt îngrijite prin farmacii, case particulare sau sînt transportate la spitalul Colțea.

În sfîrșit, pentru a potoli mînia mulțimii, prefectul Poliției Capitalei, Moruzi, anunță că reprezentația a fost suspendată și cere manifestanților să se retragă. Studenții sînt neîncrezători și cinci dintre ei sînt lăsați să pătrundă în sala teatrului, spre a se convinge.

Ora 23. Studenții declară că nu se vor retrage dacă nu li se va da voie tuturor manifestanților să treacă prin Piața Teatrului Național cîntînd *Deșteaptă-te, române.* Prefectul Moruzi acceptă. O coloană impresionantă trece cîntînd printre rîndurile de soldați și se îndreaptă, prin strada Regală și prin Academiei, spre statuia lui Mihai Viteazul. De aici se duc la Prefectura Poliției Capitalei, protestînd împotriva brutalităților comise de forțele de ordine și a arestărilor ce avuseseră loc în timpul demonstrației din fața Teatrului Național.

După ora 23.30. Treptat-treptat, trupele se retrag și mulțimea se împrăștie. Piața Teatrului Național și împrejurimile par un teatru de bătălie: pietre scoase din caldarîm, trăsuri și automobile devastate, vagoane de tramvai răsturnate, geamurile clădirilor sparte și mobilierul distrus. A doua zi, *Universul* scrie că astfel de tulburări „încă n-a văzut Capitala noastră". Lista oficială dă 26 răniți din rîndul manifestanților și 111 dintre oamenii forței publice (adevăratele cifre rămîn de fapt necunoscute). Poliția a efectuat 33 arestări (12 dintre cei reținuți sînt studenți). „Astfel — scrie Mihail Sadoveanu, în *Epoca* din 18 martie 1906 — s-a sfîrșit în libera Românie o tristă luptă pentru libertatea limbii poporului".

A doua zi, 14 martie, frămîntările studențești continuă. La ora 10.30, circa 300 tineri se întîlnesc la statuia lui Mihai Viteazul și țin un

(Continuare în p. 45)

„Pînă în acel timp (1775), n-a existat o țară numită Bucovina, deși încă de la începutul secolului XV se pomenește despre o regiune păduroasă cu acest nume la granița polonă. Acest ținut își are istoria sa proprie abia de cînd a devenit parte componentă a statului austriac. Înainte de unirea cu Austria, Bucovina făcea parte din fostul principat al Moldovei, care cuprindea actuala Moldovă, Basarabia și Bucovina. Aceste ținuturi pe Siret și Prut formau o unitate geografică aproape închisă, țara răsăriteană transcarpatică aparținînd regiunii dunărene, a cărei graniță externă o formează Nistrul... De aceea, istoria Bucovinei dinainte de unirea cu Austria este, de la începutul ei, legată de aceea a Moldovei".

Prin aceste cuvinte marele istoric român Dimitre Onciul, originar de pe meleaguri bucovinene, își începea cunoscutul său studiu Istoria Bucovinei înainte de unirea cu Austria — demonstrație riguros științifică a caracterului și originilor românești ale acestui vechi ținut, o pledoarie a cărturarului patriot în sprijinul ideii desăvîrșirii unității naționale.

Desprinsă din trupul țării în 1775 și înglobată în Imperiul habsburgic, Bucovina, ca și alte provincii istorice românești aflate sub dominația străină, a fost supusă, timp de aproape un secol și jumătate, unei aspre politici de deznaționalizare. Cu toate acestea, filonul ei românesc a rămas singurul element de trăinicie care a constituit puntea legăturii permanente cu marea matcă românească. „Bucovina — arăta I. Nistor, un alt istoric bucovinean — a fost și a rămas o țară românească, atît prin tradițiile ei istorice cît și prin caracterul ei etnografic", trăsătură ce a răzbătut viguros în anul 1918, cînd s-a înfăptuit visul secular al unității naționale prin unirea într-un singur stat și sub un singur sceptru a tuturor pămînturilor românești. Un proces istoric pe care revista noastră s-a străduit să îl evidențieze chiar în perioada trecutului regim dictatorial comunist. Gîndul la Bucovina, la lupta românilor din acest ținut pentru păstrarea și afirmarea ființei lor naționale, pentru unire se regăsește în felurite modalități în numeroase articole publicate de-a lungul anilor de revista Magazin istoric (nr. 8/1967, 2/1968, 1/1969,

Cernăuți, 15/28 noiembrie 1918

O HOTĂRÎRE

LIBERĂ ȘI NESTRĂMUTATĂ

11/1971, 2,4,6/1973, 1/1974, 3,12/1975, 2,8/1976, 5/1977, 4,9/1978, 1/1982, 3/1988).

Paginile care urmează reprezintă o rememorare a celor mai importante repere cronologice din trecutul Bucovinei, în firească sa legătură cu întreaga istorie a ţării; acestora le-am adăugat cîteva extrase mai puţin cunoscute din lucrări memorialistice ale unor fruntaşi bucovineni ai luptei pentru unitate naţională, care reînvie momentele emoţionante ale unirii Bucovinei cu patria-mamă, realizată în urmă cu 72 ani, la 15/28 noiembrie 1918.

Comoara din inimile noastre

ION I. NISTOR (istoric, membru al Academiei Române şi al Congresului General al Bucovinei)

Era în toiul războiului ruso-turc de la 1774, cînd Austria, îndată după împărţirea Poloniei, ceru Porţii o fişie din pămîntul Moldovei pentru a-şi deschide un drum între Galiţia de curînd răpită şi Ardealul subjugat de mai înainte. Consimţămîntul Porţii fu cumpărat cu bani grei şi cu daruri bogate. Cînd veni însă la delimitare, Austria nu se mulţumi cu o fişie îngustă de pămînt, precum ceruse, ci cuprinse în cordonul ei blestemat întreg ţinutul Cernăuţilor şi cea mai mare parte din ţinutul Sucevei, cu vechea cetate domnească de la Suceava, cu gropniţele descălecătorilor de la Rădăuţi şi cu însuşi mormîntul lui Ştefan cel Mare şi Sfînt de la Putna: cu un cuvînt, pămîntul cel mai bogat în urme din trecut şi în amintiri scumpe pentru întreg neamul românesc.

În zadar protestară strămoşii noştri contra încălcării hotarelor ţării, demonstrînd Porţii că Austria a cuprins două ţinuturi întregi, în loc de o fişie îngustă, necesară pentru deschiderea unei căi de comunicaţie. Dar protestările lor răsunară în pustiu, fiindcă diplomaţia austriacă vărsa aur din belşug pentru a face pe turci a nu le băga în seamă. Şi aşa s-a întîmplat ceea ce după constelaţia de atunci nu se putea împiedica: cesiunea celor două ţinuturi de hotar, pe care Austria le botează cu un nume impropriu: Bucovina, pentru a acoperi prada în ochii diplomaţiei europene...

Dar Austria nu s-a mulţumit numai să ne dezbrace de drepturile noastre moştenite, să ne răpească pămînturile cele mai mănoase, să ne înlăture limba în viaţa publică; ea a încercat şi toate mijloacele pentru a ne altera firea şi a ne înstrăina sufletul românesc, căutînd să zădărnicească zămislirea conştiinţei de neam. Dar cu aceasta n-a izbutit. Această conştiinţă am păstrat-o ca o comoară, bine ascunsă în inimile noastre, fiindcă atît ne-a mai rămas curat şi neprihănit din zestrea noastră moldovenească...

În momente critice, cînd forţa noastră de rezistenţă era aproape de istovire, cînd încrederea în drepturile noastre începea să se clatine în sufletele unora, cînd însăşi existenţa noastră ca neam era serios ameninţată, se produceau, ca prin minune, anumite evenimente politice care, prin forţa lucrurilor, dărîmau zăgazurile de izolare şi ne puneau în legătură directă cu voi [românii din Regat], făcînd ca aceeaşi viaţă să pulseze slobod dincoace şi dincolo de Molna.

Prin contractul acesta vremelnic reînodam vechile legături cu voi, ne primeneam sufletele, ca şi prin atingerea sfintelor moaşte, dobîndind astfel puteri noi pentru lupta noastră naţională.

Aşa ne-am unit în mod trecător cu voi la 1788, cînd Austria cuprinsese Hotinul şi ţinuturile limitrofe din Moldova de Nord. Aşa am ajuns în contact direct cu voi la 1821, cînd mişcarea naţională umplu Bucovina cu refugiaţii din Moldova, care se întîlniră la Cernăuţi la un mare sfat politic...

Evenimentele anului 1848 ne-au dat fericitul prilej de a găzdui la noi tot ce Moldova, Basarabia şi Ardealul aveau mai distins ca sentiment, talent şi dragoste de neam. În vremea aceea avurăm cinstea de a saluta la Cernăuţi pe Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, pe Alexandru Cuza, Costache Negri, Anastasie Panu, Gheorghe Sion şi pe scriitorul basarabean Alecu Russu. La noi, la Cernăuţi, a redactat Kogălniceanu *Dorinţele partidei naţionale din Moldova*. Prin sosirea ardelenilor: Gheorghe Barit, Timotei Cipariu şi Aron Pumnul, adunarea de la Cernăuţi primea înfăţişarea unui adevărat congres al intelectualilor români de pretutindeni... în care pulsa o viaţă comună naţională şi frăţească, literară şi artistică, a prietenilor români din toate părţile. Sufleteşte, Bucovina era din nou alipită la Moldova, la întreaga Românie.

După 1848 vine reacţiunea. Deşteptarea noastră naţională nu cadra cu interesele stăpînilor noştri hrăpăreţi. Un sistem diabolic de oprimare şi înăbuşire a conştiinţei naţionale se introduce în Bucovina...

Dar cu toate necazurile şi greutăţile voastre, n-aţi uitat

de noi, ci ne-aţi trimis mereu soli de mîngîiere şi trezitori de conştiinţe. Scriitorii voştri cei mai de seamă, ca Alecsandri, Eminescu, Hasdeu, Sion, Kogălniceanu, Xenopol, Iorga şi transilvăneanul Bogdan-Duică s-au interesat totdeauna de soarta noastră, găsind totdeauna cuvinte duioase de mîngîiere şi încurajare pentru noi. La opera acestor mari cugetători se asociară şi fruntaşii scenei româneşti, care de la 1874 încoace îşi luaseră osteneala de a trece în Bucovina şi de a contribui şi ei, din prinosul artei şi nobilei lor însufleţiri, la trezirea şi întărirea conştiinţei noastre şi la cimentarea legăturilor noastre cu voi.

Aşteptarea noastră de la 1866 n-a fost cu totul zadarnică. În stadiul de dezvoltare al vieţii voastre politice de atunci nu vă puteaţi gîndi la dezrobirea noastră şi la făurirea unităţii politice a tuturor românilor. Ceea ce însă nu puteaţi realiza atunci în domeniul politic, aţi ştiut să realizaţi în domeniul cultural prin crearea Academiei Române, un măreţ aşezămînt de cultură, menit să propovăduiască unitatea culturală a tuturor românilor. Şi era lucru firesc ca această unitate să premeargă unităţii politice...

Au reprezentat Bucovina în acest înalt areopag al gîndirii şi simţirii româneşti Ion G. Sbiera, Eudoxiu Hurmuzachi, Simion Florea Marian, şi azi, noi, modeştii urmaşi ai merituoşilor noştri înaintaşi. Eudoxiu Hurmuzachi s-a îndeletnicit cu studii istorice şi a pus temelia impozantei colecţiuni de documente privitoare la istoria românilor, care poartă pînă azi numele marelui nostru compatriot. Răposatul Simion Florea Marian a colindat ţinuturile româneşti şi a adunat cu hărnicia unei albine obiceiurile şi datinele la naştere, la nuntă şi la înmormîntare, precum şi volume întregi de tradiţie populară, lăsînd în urma sa un bogat material folcloristic, de care se folosesc şi se vor folosi cu recunoştinţă toţi cîţi

1334-1340. **Localităţi din cele mai vechi timpuri, cum o dovedesc numeroase descoperiri arheologice, partea de nord a Moldovei, numită în unele documente Bucovina, a constituit nucleul statului feudal Moldova. Încă înainte de întemeierea acestuia, documentele vremii (hărţi, portulane, itinerare de călătorie) consemnează existenţa unor oraşe: Baia (1334-1335), desemnat şi sub numele de** Civitas Moldaviae, **Siret (1340) ş.a.**

1359-1365. **Domnia lui Bogdan I, întemeietorul statului feudal de sine stătător Moldova. Bogdan I îşi avea reşedinţa la Rădăuţi, unde a ctitorit biserica Sf. Nicolae, cunoscută şi sub numele de Bogdana — ctitorie ce adăposteşte şi prima necropolă domnească a Moldovei.**

1388, 10 februarie. Petru I Muşatinul acordă regelui Poloniei, Vladislav Jagello, un împrumut de 3 000 ruble de argint (493,440 kg argint fin), în schimbul cărora acesta îi oferă ca zălog oraşul Halici, cu întreg ţinutul ce aparţinea de acesta, teritoriu cunoscut mai tîrziu sub numele de Pocuţia. Oraşul Suceava este menţionat în acelaşi an în chip de capitală a statului feudal Moldova.

1392, 30 martie. **Într-un document emis la Roman, din cancelaria domnului Roman I (1392-1394),** apare, pentru prima dată, numele Bucovina. **Formula utilizată în document este următoarea: „Către Siret, movila de la mijloc şi de acolo peste Siret, în sus, pînă la Bucovina cea mare, pe unde lese drumul de la Dobrinăuţi la capătul cîmpului şi de acolo pe marginea Bucovinei, pe deal la vale, pînă la Val". Termenul Bucovina desemnează o pădure de fagi şi îşi găseşte echivalenţe şi în alte toponime de pe întinsul patriei (de exemplu, Bucovăţ). De aici, şi denumirea de Ţara Fagilor, dată uneori Bucovinei.**

1412, 15 martie. **Regele Poloniei, Vladislav Jagello şi regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg încheie la Lublau un tratat prin care se preconiza împărţirea Moldovei între cele două regate. Cu acest prilej, termenul Bucovina apare pentru prima dată într-un document internaţional, utilizîndu-se două toponime: regiunea păduroasă de la graniţa ungară pînă la Siret era denumită „Bucovina Mare", iar zona împădurită de la Prut, „Bucovina Mică".**

1469. **Se încheie construcţia mănăstirii Putna (începută în 1466) important lăcaş religios şi de cultură, ce va servi de necropolă domnitorului Ştefan cel Mare şi membrilor familiei sale.**

1497, august-octombrie. **Campania regelui Poloniei Ioan Albert împotriva Moldovei. Cu 80 000 ostaşi şi importante trupe auxiliare, regele Ioan Albert trece graniţa moldovenească în august 1497, cu intenţia mărturisită a unei campanii antiotomane. La Coţmani, lîngă hotar, ei face însă prizonieri pe solii ce-i fuseseră trimişi în întîmpinare. Ştefan cel Mare adună trupe împotriva sa la Cernăuţi, domnul retrăgîndu-se la Roman, în vederea mobilizării oastei mari a ţării. La 24 septembrie, polonii se aflau sub zidurile Sucevei, capitala fiind supusă asediului timp de trei săptămîni. Nereuşind să ocupe Cetatea de Scaun şi ameninţat de domn, care venea cu oastea sa precum şi cu ajutor de la domnul Ţării Româneşti, Radu cel Mare şi de la voievodul Transilvaniei, Bartolomeu Drágffy, Ioan Albert se vede nevoit să ridice asediul (19 octombrie). În retragere, la trecerea prin Codrii Cosminului (între Siret şi Prut) oastea polonă a fost atacată de Ştefan, suferind o grea înfrîngere (26 octombrie). Resturile armatei polone, urmărite de moldoveni au fost nimicite, apoi, pînă la hotar, în trei lupte succesive, la Cernăuţi, Lenţeşti şi Şepeniţ. Potrivit unei legende, domnul Moldovei i-ar fi pus pe prizonieri — 20 000, la număr — să are un cîmp, semănînd pe el ghindă, din care a crescut o pădure denumită de moldoveni, Dumbrava Roşie.**

1501. **Solie a lui Ştefan cel Mare pe lîngă noul rege al Poloniei, Aleksander, pentru a negocia, printre altele, hotarele Bucovinei. Din documente reiese că în graniţele acesteia era inclusă şi Pocuţia. Tratativele neajungînd la un rezultat favorabil, în anul următor Ştefan pătrunde în Pocuţia şi Podolia, ocupînd zona dintre Carpaţi şi Nistru.**

1505, 16 martie. **Prin tratatul de la Lublin, urmaşul lui Ştefan cel Mare, Bogdan III renunţă la teritoriile Pocuţiei, în schimbul căsătoriei cu sora regelui Aleksander, Elisabeta. După moartea regelui Poloniei (1506), urmaşul acestuia, Sigismund (Zygmunt I Stary) nu s-a simţit obligat să dea curs contractului, Elisabeta refuzînd şi ea căsătoria cu Bogdan. În consecinţă, Bogdan intră în Pocuţia, reocupînd teritoriul cedat** (Magazin istoric, **nr. 8/1990). Cîţiva ani în şir, zona a fost supusă unor repetate atacuri şi pustiri, Bogdan a înaintat (1509) pînă dincolo de Liov, pe care l-a asediat fără succes; palatinul de Cracovia, la rîndul său, a intrat în Moldova, jefuind teritoriul dintre Nistru şi Siret, pînă la Botoşani, şi a incendiat oraşul Cernăuţi. Prin pacea încheiată la 17 ianuarie 1510 (ratificată de regele Sigismund la 20 martie acelaşi an), Pocuţia rămînea sub administraţie moldovenească pînă ce o solie comună avea să hotărască asupra soartei ei. Ameninţat de tătari şi de turci, Bogdan s-a văzut însă nevoit să-şi retragă trupele.**

1514. **Ameninţat de otomani şi neputînd conta pe un sprijin eficient ungaro-polon, Bogdan III acceptă protecţia Porţii în schimbul obligaţiei acesteia de a asigura integritatea teritorială a statului moldovean. Prin acest tratat (capitulaţie) păstrat într-o copie făcută de marele logofăt Nicolae Costin, în schimbul garanţiei integrităţii teritoriului moldovean, Moldova plătea un tribut de 3 000 galbeni şi ajutor cu oaste în caz de nevoie.**

1531, 22 august. **Susţinîndu-şi drepturile asupra Pocuţiei, Petru Rareş efectuează o campanie pentru ocuparea ei; suferă însă o grea înfrîngere la Obertin, fiind nevoit să se retragă. În anul următor, polonii întreprind o incursiune în Moldova, incendiind Cernăuţii şi mai multe sate din apropierea acestui oraş. Domnul moldovean răspunde cu o incursiune în Podolia, respingînd, totodată, un atac polonez întreprins pe valea Siretului. Armistiţiul se încheie la 20 februarie 1532, dar tratativele de pace tergiversează, nici una din părţi nefiind dispusă să cedeze.**

1600, mai. **În fruntea unui însemnat corp de oaste, Mihai Viteazul trece munţii din Transilvania în Moldova. Ieremia Movilă fuge împreună cu trupele polone care-i veniseră în ajutor, refugiindu-se la Hotin. Mihai Vodă intră, fără nici o rezistenţă, în capitala Moldovei, Suceava unde este uns domn, întregind astfel**

vor îndrăgi studiile de limbă şi folclor. I.G. Sbiera a fost unul dintre cei mai harnici bibliografi români, care prin studiile şi cercetările sale conştiincioase a lăsat în urma sa contribuţiuni preţioase la istoria limbii româneşti. Vrednic de relevat este faptul că la noi, la Cernăuţi, în capitala Bucovinei, se editează de dl. profesor Sextil Puşcariu marea operă lexicografică: *Dicţionarul limbii române*, editat de Academie şi patronat de Majestatea Sa Regele României...

Azi românii din Bucovina, întorşi din robia austriacă şi reuniţi cu fraţii lor mai mari, aduc prin rostul [cuvîntul] meu Academiei Române, cu prilejul aniversării semicentenare de la înfiinţarea ei, omagii de mulţumire şi adîncă recunoştinţă pentru ajutorul şi încurajarea ce ne-a dat în timpurile posomorîte ale robiei noastre şi-i urează şi pentru viitor spor la măreaţa operă de cultură şi civilizaţie, pentru luminarea şi propăşirea întregului neam românesc *(Comemorarea unirii Bucovinei la Academia Română*, Bucureşti, 14 mai 1919).

Ca pe vremea lui Ştefan cel Mare

N. TCACIUC-ALBU (scriitor, profesor la Liceul „Aron Pumnul", membru al Congresului General al Bucovinei)

11 noiembrie 1918. E zi de tîrg. Zi frumoasă cu soare. Dau de George Flondor. Luăm la Cafe Habsburg o cafea cu lapte. Giogio face observaţii tari la adresa denunţianţilor din 1914-17 şi a funcţionarilor nemţi, îngîmfaţi. Ieşim iarăşi înaintea primăriei, a Palatului Naţional şi pe balconul Palatului Naţional împodobit cu covoare naţionale şi tricolor tot lume românească, dar aproape exclusiv din aşa-numită „inteligenţă", elevi, eleve, studenţi, învăţători, preoţi, profesori, medici, funcţionari, soldaţi şi civili, cu cucoane. „Aristocraţia" (am văzut numai femei) era adunată la Anglo-Osterreichische Bank. Am putut cunoaşte pe balcon, fiind miop, numai pe..., dar socot că vor fi fost şi... şi altă lume. Strigau „trăiască" şi fîlfîiau cu batistele. Din ţărani am văzut, la manifestaţiile de după sosire [a trupelor române la Cernăuţi], deci după-amiazăzi, numai doi, unul din Boian, mai tînăr şi un bătrîn necunoscut, înalt cu părul alb, care după ce se cîntase *Trăiască Regele* pe treptele primăriei şi strigau „ura" şi „trăiască", striga, bătînd cu opinca în pămînt, „Şi opinca să trăiască, că ea ţine ţara!"

Nişte cucoane căutau să-l liniştească, aprobînd vorbele lui. Şi în mulţimea care a umblat cu steagul prin oraş cîntînd *Pe-al nostru steag e scris unire,* am văzut iarăşi pe acel ţăran din Boian şi apoi şi mai încolo, de pildă cînd am stat cu toţii în curtea reşedinţei mitropolitane. Ţăranii noştri sînt mai culţi decît în alte părţi, în 1906 au fost la expoziţia din Bucureşti în număr mare.

Primirea ce s-a făcut armatei române în Cernăuţi a fost foarte entuziastă, pentru că clasa intelectualilor este îmbibată de cultura românească...

12 noiembrie 1918. Am luat parte, în galerie la şedinţa dintîi a constituantei în Palatul Ţării. În toată sala, nici pe galerie, nu era nici un străin. Membrii constituantei nu sînt toţi la înălţime, unii sînt oameni cu însuşiri intelectuale modeste. Sînt şi nemulţumiţi între ei...

Galeria era veselă şi aclama, cînd serios ca pe Puşcariu, cînd în glumă, ca pe V. Am văzut întîia dată gazeta *Sfatul Ţării;* o avea Cerlincă. Era numărul cu manifestul regelui privitor la reforma agrară Ion Bancescul, care de obicei tace, a fost elocvent şi m-a uimit cu părerile sale politice, foarte limpezi. La 12 din noapte eram acum în pat.

13 noiembrie 1918. La ora 5 iarăşi pe galeria Consiliului Naţional. Şedinţa a început însă abia la 6 1/4, deci tradiţiile bucovinene se păstrează. Procopovici mă roagă în numele lui Puşcariu să scriu un raport asupra şedinţei. S-au discutat pe lîngă lucruri obişnuite şi unele idei interesante. Grigorovici a făcut impresie adîncă cu cuvîntarea lui mai mult agitatorică, însă Iancu Flondor a ştiut să răspundă, cam aspru, autoritar, dar bine...

16 noiembrie 1918. Astăzi sfat al fostei societăţi „Dacia" privitor la o atitudine a studenţimii româneşti bucovinene faţă de evenimentele noi.

Cu privire la desfiinţarea societăţilor existente şi formarea unui centru studenţesc unitar am hotărît să nu se desfiinţeze „Dacia", fiindcă ea a reprezentat princi-

pii frumoase, care nu trebuie părăsite...

23 noiembrie 1918. Au sosit o mulțime de bucovineni refugiați în Regat, cei mai mulți ofițeri români. Li s-a făcut primire la gară, cu muzică, cuvîntări. În piață, seara pe la 9, iarăși horă...

24 noiembrie 1918. Iată că am ajuns pînă la vîrsta de 33 ani și cam încărunțit. Să vedem cîți vor mai fi. Radu Sbiera mă îndeamnă să primesc o funcție administrativă.

25 noiembrie 1918. Prima mea zi de birou în Secretariatul de stat pentru instrucțiunea publică...

28 noiembrie 1918. Unirea. Totul a avut un ton solemn, bine aranjat. Mulțimea foarte bine dispusă, urale nesfîrșite în sală și pe galerii. Nici o notă [discordantă]. Oratorii bucovineni și reprezentantul Ardealului (care s-a făcut puțin ridicol, scuzîndu-se că apare în haină simplă; o domnișoară: „Astăzi nu ne putem gîndi la haine!") au fost de un entuziasm solemn-vibrător, dar basarabenii, îndeosebi Halippa, vorbind mai din inimă, accentuînd democrația, au făcut impresie mai adîncă, mai ales asupra acultătorilor țărani („Aista zîce bine!"). Flondor, puțin plecat înainte, ras pe față, ceva înălbit pe la tîmple, vorbea cu gesturi elegante, energice, voce sonoră, mai mult înspre tenor, cu o ușoară nuanță nazală, pronunțînd unele cuvinte mai tare... Nistor a ținut un bun discurs istoric, vorbind clar și pe înțeles.

În „Piața Unirii" horă mare. Am jucat și eu între o cucoană grasă și un hulubaș de fată. Păr[intele] Șandru, primarul, de mînă cu generalul Leonte, erau și ei în horă. Era într-adevăr o sărbătoare cum n-a fost niciodată în Bucovina, decît doar pe vremea lui Ștefan cel Mare, după vreo învingere mare, poate *(Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, Cernăuți, 1938).

procesul de unire sub același sceptru a celor trei principate.

1686. **Cu prilejul campaniei întreprinse împotriva Moldovei, regele Ioan Sobieski instalează garnizoane polone la Cernăuți și în alte localități ale districtului, precum și la Cîmpulung. Astfel, întreaga Bucovină, între Hotin și Neamț se află, sub ocupație polonă, rămînînd în această situație pînă în 1699, anul încheierii păcii de la Carlowitz.**

1711, 13 aprilie. **Tratatul de la Luțk, dintre țarul Petru cel Mare și domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir, prin care țarul recunoaște integritatea hotarelor Moldovei, inclusiv în ceea ce privea Bucovina.**

1716-1718; 1736-1739; 1768-1774. **În repetate rînduri, teritoriul Bucovinei, ca, de altfel, al ambelor principate române extracarpatice, este teatru de luptă în cadrul conflictelor ruso-austro-otomane. Astfel, în cursul primului război, trupele generalului austriac Stainville intră în Moldova, provocînd multe distrugeri și silind pe domnul Moldovei la plata unor despăgubiri de război. Trupele austriece pătrund în Moldova și cu prilejul celui de-al doilea război (1736-1739) nereușind însă să depășească zona vecină granițel. Trupele țariste, comandate de feldmareșalul Münich trec însă prin Bucovina, provocînd, la Stînceni, o grea înfrîngere trupelor otomane, care se retrag la Tighina, Hotinul fiind ocupat de armatele țariste. Austria, care acționa cu prepondernță pe plan diplomatic, cere să i se cedeze Moldova pînă la Prut. Nereușind în această tentativă, ea izbutește totuși prin pacea de la Passarowitz (1718), să anihileze pretențiile Rusiei țariste, Moldova rămînînd, în continuare sub suzeranitate otomană.**

În cursul războiului dintre anii 1768 și 1774, mai întîi oastea principală rusească, sub conducerea prințului Galițin, trece Nistrul (iulie 1769), apoi ocolind pădurea Bucovinei (între Nistru și Prut), ajunge, pe la Cernăuți, la Hotin, zdrobind trupele otomane aflate în cetate. După cucerirea Hotinului și intrarea în Iași, Rusia instituie protectoratul său asupra Moldovei (urmat de o ocupație similară a Țării Românești), ocupație ce a durat cinci ani, pînă la încheierea Tratatului de pace de la Kucluk-Kainargi (21 iulie 1774).

1775, 7 mai. **Ca urmare a sprijinului diplomatic acordat Porții cu prilejul Tratatului de pace de la Kucluk-Kainargi, cînd, grație și eforturilor austriece, Turcia reușise să-și mențină suzeranitatea asupra principatelor române, în urma unei convenții turco-austriece, Poarta cedează — în pofida protestelor vehemente ale domnului Moldovei, Grigore III Ghica — Imperiului austriac partea de nord a Moldovei, cunoscută sub numele de Bucovina. Austriecii rup astfel din trupul țării Moldovei trei ținuturi, cuprinzînd, între altele, fosta Cetate de Scaun a Sucevei, Putna, cu mormîntul lui Ștefan cel Mare, precum și alte mănăstiri: Moldovița, Sucevița, Humor, Voroneț, Dragomirna, Arbore ș.a., necropola domnească de la Rădăuți, orașul domnesc Cernăuți.**

1790. **Deși, printr-un memoriu înaintat Curții imperiale, Dosoftei Herescu, episcop de Rădăuți și marele boier Vasile Balș ceruseră ca teritoriul Bucovinei să nu fie alipit la Galiția, motivul invocat fiind „deosebirea de limbă, de datini și de obiceiuri", Bucovina este incorporată ca al 19-lea „cerc administrativ" al acesteia, ceea ce a deschis drumul unei accentuate politici de deznaționalizare. Totodată, numeroase mari și vechi familii (Iordachi și Lupu Balș, Gheorghe Beldiman, Ion Cantacuzino, Constantin Catargiu, Constantin Paladi, Nicolae Roset, Constantin și Ioniță Sturdza, Lupul Costachi ș.a.), cu însemnat rol politic și cultural, părăsesc Bucovina, refugiindu-se în Moldova.**

1820. **Theodor Racoce, prieten și discipol al lui Ion Budai-Deleanu, editează la Cernăuți** Chrestomaticul românesc, **printre cele dintîi publicații românești. Apariția ei este urmată de editarea a numeroase calendare, prin intermediul cărora cultura română poate fi răspîndită în cercuri mai largi ale populației.**

1844. **Românii dobîndesc dreptul ca școlile primare din Bucovina, unde nu sînt parohi și capelani catolici, să treacă sub ascultare consistoriului ortodox din Cernăuți.**

1848, 9/21 iunie. **Costache Negri, Alexandru Ioan Cuza, Zaharia Moldoveanu și alți revoluționari pașoptiști din Moldova refugiați la Cernăuți, organizează Comitetul revoluționar moldovean, care-și propune să țină o strînsă legătură cu revoluționarii din Țara Românească, însărcinîndu-l, totodată, pe Mihail Kogălniceanu cu redactarea unui program de revendicări sociale și politice.**

August. **Spre sfîrșitul acestei luni, Mihail Kogălniceanu termină de redactat și publică la Cernăuți broșura** Dorințele partidei naționale în Moldova, **cuprinzător program de revendicări sociale și politice, dezvoltînd ideile de seamă din** Proclamația de la Islaz **și** Principiile noastre pentru reformarea patriei. **Printre prevederi: deplină autonomie a țării, drepturi civile și politice egale pentru toți locuitorii, adunare reprezentativă, domn ales din toate straturile sociale, responsabilitate a miniștrilor și funcționarilor publici, libertatea cuvîntului și a tiparului, libertatea individuală, instrucție egală și gratuită, desființarea rangurilor și privilegiilor boierești, abolirea sarcinilor feudale, împroprietărirea țăranilor. Dar mai presus de toate este afirmată necesitatea unirii Moldovei și Țării Românești — „cheia boltei, fără de care s-ar prăbuși edificiul național".**

1848, 4 octombrie-1850, 20 septembrie. **La Cernăuți apare, cu text bilingv (român și german), revista** Bucovina, **editată de frații Gheorghe și Alecu Hurmuzachi, publicație ce își propune să devină „defensorul intereselor naționale, intelectuale și materiale ale Bucovinei, reprezentantul dorințelor și nevoilor ei, expresia bucuriilor și suferințelor ei". În coloanele publicației, pe lîngă bucovineni, precum Eudoxiu, Gheorghe și Alecu Hurmuzachi, publică moldoveni (V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, C. Negri, V. Pogor), munteni (D. Bolintineanu) și ardeleni (Aron Pumnul). Suprimată de cenzură, publicația va fi continuată, în timp, de gazete precum** Revista politică, Gazeta Bucovinei, Deșteptarea, Patria **ș.a.**

1849, 4 martie-1851, 31 decembrie. **Prin constituția austriacă din 4 martie 1849, Bucovina își recapătă, vremelnic, autonomia provincială, fiind declarată ducat și trecînd în subordonarea guvernului central din Viena; la 31 decembrie 1851, legea este abrogată, slavizarea și germanizarea provinciei fiind reluată în chip accentuat.**

Fiorul

mîndriei noastre de neam

DIMITRIE MARMELIUC, (profesor universitar, membru al Consiliului Naţional din Bucovina)

Pentru refugiaţii ardeleni şi bucovineni, mulţi dintre ei proaspăt demobilizaţi de guvernul Marghiloman, Basarabia deveni o nouă patrie, în slujba căreia aceştia îşi puseră toate forţele spirituale, ajutînd la consolidarea noii vieţi româneşti în provincia dintre Prut şi Nistru. Cu ospitalitate adevărat frăţească, moldovenii din Basarabia ne primiră pe toţi.

În septembrie 1918 ajunsei şi eu profesor la Seminarul Eparhial.

Dar mult nu era să rămînem aci... La 6 octombrie refugiaţii şi voluntarii bucovineni se întruniră la Chişinău şi aleseră un comitet în frunte cu dl. Ion I. Nistor, hotărînd trimiterea unei telegrame M.S. Regelui Ferdinand I la Iaşi, prin care îşi exprimau voinţa ca Bucovina întreagă să fie unită cu trupul Moldovei, din care fusese detrunchiată.

În Parlamentul din Budapesta, dl. dr. Al. Vaida Voievod ceru, la 18 octombrie, în numele neamului românesc din Ardeal, pentru naţiunea română, „dreptul de a hotărî, în deplină libertate şi fără nici o influenţă străină, forma de stat şi raportul ei cu naţiunile libere".

La 21 octombrie, ziua în care cu un an înainte s-a proclamat autonomia Basarabiei, Consiliul Naţional al refugiaţilor şi voluntarilor ardeleni şi bucovineni a ţinut la Chişinău, prezenţi fiind ambasadorul Statelor Unite ale Americii şi consulul Franţei, acel impozant meeting, în care s-a luat, cu însufleţire nesfîrşită, rezoluţia ca „întreg teritoriul din monarhia habsburgică, revendicat de statul român, recunoscut şi garantat prin tratatele de alianţă încheiate de România cu puterile Înţelegerii [Antantei], să fie liberat şi unit cu patria-mamă".

La 27 octombrie se întruni în Cernăuţi Adunarea constituantă a românilor bucovineni şi hotărî „unirea Bucovinei integrale cu celelalte ţări româneşti într-un stat naţional independent", alegînd în scopul înfăptuirii acestei hotărîri un Consiliu Naţional de 50 membri...

Cînd generalul Berthelot trecu Dunărea, în fruntea trupelor aliate de la sud, marele rege Ferdinand I decretă a doua mobilizare a armatei române (9 noiembrie 1918)...

Primind ordin de mobilizare, plecai în ziua de 14 noiembrie la Iaşi. În drumul spre Cartierul General, dl. general Artur Văitoianu, ministrul de interne de atunci, care mă cunoştea de la Oneşti, opri automobilul în strada Lăpuşneanu şi mă invită la Preşedinţia Consiliului de Miniştri.

Găsirăm pe dl. general C. Coandă, preşedintele Consiliului de Miniştri, cu ochii umbriţi de lacrimi. Dl. general Văitoianu mă prezentă, spunîndu-i că sînt voluntar bucovinean şi potrivit pentru misiunea pentru care m-au căutat...

„Pe d-ta generalul Văitoianu te-a ales pentru o misiune importantă în Bucovina d-tale. Vei pleca imediat cu avionul, rugînd acolo pe dl. Iancu Flondor, căruia-i vei preda acest plic, să vină cît de curînd la Iaşi tot cu avionul"...

În Piaţa Unirii întîlnii atunci pe George Tofan, care auzind că plec la Cernăuţi, se hotărî să plece şi el. Era bolnav. De-abia-şi mişca picioarele. Numai sufletul lui de jăratec îi rămase neatins şi se comunica în văpaia ochilor săi mari, căprui, care se aprinseră ca două lumini la ştirea ce i-o adusei.

Mă mai întîlnii cu cîţiva voluntari bucovineni...

Drumul spre Cernăuţi îl făcurăm numai amîndoi, George Tofan şi eu, făurind planuri şi povestindu-ne amintirile anilor de război...

La [15 noiembrie] orele 7 am vizitat, împreună cu George Tofan, pe bunul nostru prieten Sextil Puşcariu, care era secretarul de stat al externelor în guvernul bucovinean de sub preşedinţia lui Iancu Flondor. Revederea noastră, după atîta timp de despărţire, a fost extrem de călduroasă. Două ceasuri întregi am povestit, la o ceaşcă de cafea gustoasă, tot ce putea să ne intereseze reciproc în acele clipe de hotărîre pentru destinul românesc. Dl. Sextil Puşcariu istorisi despre toate evenimentele ce s-au petrecut la Cernăuţi în ultimele 2 luni, iar noi îi înfăţişarăm scene din epopeea românească şi din viaţa pribegilor bucovineni, aşa cum le-am trăit amîndoi. La despărţire, dl. Sextil Puşcariu ne-a invitat să luăm parte la şedinţa Consiliului secretarilor de stat, care avea să se ţină în aceeaşi zi de 15 noiembrie, la orele 11.

La orele 9 m-am prezentat d-lui Iancu Flondor, care ocupa o cameră mare în hotelul „Pajura Neagră". Era încă în pat. Suferea de o răceală. De aceea m-a primit de-abia la orele 10...

Ceti scrisoarea cu atenţie şi o umbră îi alunecă parcă

pe fața bronzată. Nu-mi dădu nici un răspuns. Era supărat de ceva, de vreo legătură a frazei din scrisoare, al cărei conținut nu-l cunoșteam, dar pe care l-am aflat mai tîrziu: generalul Coandă îl invită să vină personal la Iași, pentru a hotărî împreună unirea Bucovinei.

Mă concedie, invitîndu-mă să fiu la orele 11 la Palatul Dietei Țării și să iau dejunul împreună cu d-sa. La orele 11 m-am prezentat, împreună cu George Tofan, la Palatul Dietei Țării. Revederea cu vechii noștri prieteni a fost înduioșătoare.

După scurte tratative între d-nii Iancu Flondor și Sextil Pușcariu am fost admiși să luăm parte amîndoi la ședința Consiliului secretarilor de stat.

Aci, după îndeplinirea formalităților de deschidere, între care președintele Consiliului, Iancu Flondor, ne-a salutat în termeni foarte călduroși, s-a discutat, pe lîngă chestiuni de administrație locală, și chestiunea Unirii. Era în consiliu o minoritate, care o dorea cu anumite condițiuni și garanții.

Ni s-a dat cuvîntul și nouă. George Tofan se ridică, sprijinindu-se în baston și cu glasul său limpede și armonios, pe care-l înduioșară lacrimile, izvorîte în ochii săi frumoși, pledă convingător pentru ștergerea oricărei condiții din actul istoric ce se va plini în zilele următoare. După cuvîntarea lui, consiliul rămase profund impresionat.

Eu vorbeam întîiași dată într-un astfel de sfat. Mă sculai de pe scaun emoționat...

Cînd terminai, văzui lacrimi în multe priviri. Dr. Octavian Gheorghian sări de pe scaunul de lîngă mine și mă sărută pe amîndoi obrajii. Majoritatea celor de față, în frunte cu Iancu Flondor, ai cărui ochi sfărîmau o lacrimă între gene, mă felicitară... Dar chestiunea rămase să se hotărască mai tîrziu, după întoarcerea de la Iași a d-lui Sextil Pușcariu, care a fost delegat să plece în capitala Moldovei în locul lui Iancu Flondor, și a refugiaților,

1862, 19 aprilie/1 mai. **Se constituie la Cernăuți, „Reuniunea română de lectură", care un an mai tîrziu se transformă în Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina, cu rol însemnat în lupta de emancipare națională și culturală a românilor bucovineni, asemănătoare societăților constituite în Transilvania (1861) și Maramureș (1863).**

1871, 15 august. **La Putna, are loc sărbătorirea a 400 ani de la tirnosirea mănăstirii, manifestare amînată din anul 1869, datorită — s-a pretextat — războiului franco-prusian. Manifestarea este organizată din inițiativa studenților români de la Viena, în frunte cu Mihai Eminescu și Ioan Slavici. Participă peste 3 000 reprezentanți ai românilor de pretutindeni, alături de studenți fiind prezenți M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Gr. Tocilescu, Iacob Mureșianu, A.D. Xenopol, care, în discursul festiv, arată că Putna „este un centru pentru toți de același neam".**

10 septembrie. **Din inițiativa unui grup de tineri români, studenți ai Universității din Cernăuți, la ființă Societatea „Arboroasa", sub conducerea lui Theodor Stefanelli, fost membru, împreună cu Mihai Eminescu, al Societății „România jună", de la Viena. Potrivit statutelor sale, „Arboroasa" își propune organizarea unor activități cultural-artistice și să dezvolte sentimentele de unitate națională în rîndul tinerilor studenți români. „Arboroasa" și-a intensificat activitatea după alegerea în fruntea ei a tînărului compozitor Ciprian Porumbescu (4 aprilie 1876), membrii ei din conducere fiind implicați într-un răsunător proces de către autoritățile austriece.**

1877. **Numeroși tineri din Bucovina trec granița în România și se înrolează ca voluntari în armata română, aducîndu-și contribuția de sînge la dobîndirea independenței de stat a României.**

1892. **În contextul tensiunilor politice ce au precedat mișcarea memorandistă din Transilvania și care au dat naștere unei ample campanii de solidarizare a națiunii române, în Bucovina se constituie Partidul Național Român, avînd ca obiective autonomia Bucovinei și păstrarea individualității ei istorice și politice.**

1904, 2 iulie. **La Putna, în prezența a peste 15 000 persoane — români veniți din toate ținuturile istorice românești — se desfășoară mari festivități prilejuite de comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare. Participă, între alții, D. Onciul, N. Iorga, P. Poni, N. Filipescu, I. Grădișteanu, V. Brătianu, Gr. Tocilescu, E. Hurmuzachi. Din cuvîntarea rostită de acesta: „Venit-am la acest mormînt, ca la un izvor de viață și virtute, izvor de însuflețire și îndemn la fapte patriotice... Venit-am pentru ca, preamărindu-l pe el, sufletele noastre să le înălțăm și să le întărim, neamul să ni-l cinstim și țara".**

Guvernatorul provinciei raporta la Viena: „Românii din toată lumea serbează azi pe Ștefan cel Mare".

1906, 6 iunie. **La București, se deschide Expoziția națională română. Ca o anexă a pavilionului austriac, organizatorii au creat „Pavilionul Bucovinei", în care se află expuse obiecte și odoare de mare valoare istorică de la mănăstirile Putna, Sucevița, Dragomirna, Humor, Voroneț.**

23 august. **Două trenuri cu români bucovineni plecate din Cernăuți, sînt întîmpinate, atît în Capitală, cît și de-a lungul drumului spre București, cu drapele, flori și urale, ca și toți cellalți români sosiți din toate unghiurile pămîntului românesc. „Bucureștii din această vară 1906 — scrie N. Iorga — deveniseră, în adevăr, capitala poporului românesc".**

1916, 4/17 august. **La București, se încheie Tratatul de alianță dintre România, pe de o parte, și Rusia, Franța, Marea Britanie și Italia, pe de alta, prin semnarea unei convenții politice și a uneia militare. Conform convenției politice, marile puteri semnatare se angajează să garanteze integritatea teritorială a statului român și dreptul României asupra teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români: Transilvania, inclusiv Crișana și Maramureș, Banatul și Bucovina.**

14/27 august. **România declară război Austro-Ungariei, pentru a-și asigura „înfăptuirea unității sale naționale". Consecvent poziției adoptate în timpul negocierilor cu Antanta, guvernul nu declara război decît dublei monarhii, nu și statelor aliate cu aceasta, subliniind astfel caracterul de război de eliberare și reîntregire națională pe care îl purta. Chiar a doua zi 15/28 august, armatele române trec Carpații, fiind întîmpinate cu entuziasm de populația românească oprimată din cuprinsul imperiului austro-ungar.**

1917. **În timp ce în țară se întreprind în iarnă și primăvară, energice acțiuni de reorganizare și pregătire a armatei, pe plan extern diplomații români desfășoară susținute acțiuni pentru recunoașterea drepturilor naționale ale românilor. La 5/18 aprilie, Marele Cartier General al armatei române trimite pe Vasile Stoica, ofițer de rezervă, în misiune la Washington, pentru a face cunoscută opiniei publice americane și guvernului S.U.A. poziția politică și militară a României și pentru a demonstra legitimitatea revendicărilor statului român asupra Transilvaniei, Banatului și Bucovinei. Vara, au loc eroicele bătălii de la Mărăști (11/24 iulie-19 iulie/1 august), Mărășești (24 iulie/6 august-6/19 august) și Oituz (26 iulie/8 august-9/22 august) în cursul cărora trupele române repurtează strălucite succese împotriva Puterilor Centrale.**

26 decembrie 1917/8 ianuarie. **În fața camerelor reunite ale Congresului S.U.A., președintele Thomas Woodrow Wilson prezintă „cele 14 puncte" ce vor forma baza de discuție dintre părțile beligerante la încheierea păcii. Referitor la soarta popoarelor din dubla monarhie se arăta: „Popoarelor Austro-Ungariei, al căror loc între națiuni noi dorim să-l vedem salvgardat și asigurat, trebuie să li se acorde posibilitatea cea mai liberă a dezvoltării autonome". Ulterior, acest punct de vedere va înregistra o radicală evoluție în favoarea recunoașterii dreptului la autodeterminare.**

1918, 26 martie/8 aprilie - 28 martie/10 aprilie. **Congresul naționalităților asuprite din monarhia austro-ungară, desfășurat la Roma, în Italia, votează o moțiune în favoarea recunoașterii dreptului fiecărei națiuni asuprite de a-și constitui propriul stat național sau de a se uni cu statul său național deja existent.**

27 martie/9 aprilie. **Unirea Basarabiei cu România, adoptată cu mare majori-**

conduşi de dl. Ion I. Nistor.

În aceeaşi şedinţă Iancu Flondor mă numi, la propunerea d-lui Sextil Puşcariu, secretar de stat al apărării naţionale, al cărui interimat îl ţinuse pînă atunci dl. Nicu Flondor...

În după-amiaza aceleiaşi zile am luat în primire serviciile Secretariatului de stat al apărării naţionale, avînd ca secretar general pe dl. George Dorofteiu, căpitan de rezervă, care mai tîrziu s-a dovedit a fi atît de bun gospodar ca primar al oraşului Suceava.

După 2 zile, la 17 noiembrie, am plecat la Iaşi, unde am prezentat un raport amănunţit despre situaţia din Bucovina d-lui preşedinte al Consiliului de Miniştri şi d-lui ministru de interne, care în urma raportului acestuia m-a însărcinat să plec la Chişinău şi să comunic refugiaţilor bucovineni, în frunte cu dl. Ion I. Nistor, că s-au pus la dispoziţia lor 3 vagoane de persoane şi unul de bagaje, pentru a se repatria, iar d-lui Ion I. Nistor special să-i spun că este invitat să vină la Iaşi cît se poate de curînd.

La Chişinău am pus pe dl. Ion I. Nistor, preşedintele Comitetului refugiaţilor bucovineni, în cunoştinţă despre toate înfăptuirile din Cernăuţi, arătîndu-i şi eventualele obstacole în privinţa unirii necondiţionate. D-sa a plecat la 19 noiembrie la Iaşi, unde a luat contact cu guvernul român, s-a întîlnit însă şi cu dl. Sextil Puşcariu, cu care s-au înţeles în privinţa acţiunii viitoare în Bucovina.

Întîiul transport, cu 100 refugiaţi, plecă din Chişinău la 22 noiembrie. La Iaşi se urcă în vagoanele noastre dl. Ion I. Nistor. În gara Iţcani ne întîmpină, în numele Consiliului Naţional din Cernăuţi, dl. dr. Vasile Marcu, la ale cărui calde cuvinte de bună sosire răspunse George Tofan. În gara Cernăuţi, frumos împodobită cu steaguri şi scoarţe româneşti, ne întîmpină mulţime mare de români şi românce, în frunte cu muzica militară...

Chiar în seara aceleiaşi zile fruntaşii refugiaţilor se întruniră cu întemeietorii *Glasului Bucovinei* în localul societăţii studenţeşti „Junimea" şi împreună hotărîră editarea numitei gazete ca ziar cotidian, avînd director pe dl. Sextil Puşcariu. Ziarul a apărut, în acest nou format, duminică, 24 noiembrie.

A urmat apoi, în ziua de 25 noiembrie, cooptarea a 12 reprezentanţi ai refugiaţilor şi voluntarilor în Consiliul Naţional. În aceeaşi şedinţă Iancu Flondor, în urma înţelegerii stabilite între guvernul bucovinean şi preşedintele refugiaţilor şi voluntarilor, făcu propunerea, primită cu entuziasm unanim, ca pe ziua de 28 noiembrie, orele 11, să se convoace Congresul General al Bucovinei, „pentru a stabili raportul politic al Bucovinei faţă de Regatul român".

Ce frumoasă a fost acea zi de 28 noiembrie 1918! Se bucura parcă şi cerul de fericirea noastră, trimiţîndu-ne, în acel început de iarnă, raze calde de soare.

Veniseră soli din toate părţile locuite de români: din Moldova, din Muntenia, din Oltenia, din Ardeal şi din Basarabia, iar din Bucovina sosiră la Cernăuţi tot ce intelectualitatea şi ţărănimea românească avea mai curat şi mai bun. Şi pe cînd mulţimea, încă dis-dimineaţă, se îndrepta, pîlcuri-pîlcuri, spre reşedinţa metropolitană, în sala de marmură a căreia era convocat Congresul, într-o cameră a hotelului „Pajura Neagră" dl. Ion I. Nistor redacta, împreună cu mine, moţiunea unirii necondiţionate a Bucovinei cu Regatul român.

Cînd am intrat în sala istorică a reşedinţei, o privelişte impunătoare ni se prezentă ochilor. Sala, ticsită de lume, avea aspectul unei alese adunări, chemată să întoarcă destinul unui neam. Primele rînduri erau ocupate de membrii Consiliului Naţional şi de reprezentanţii minorităţilor etnice. La dreapta mesei prezidenţiale era masat corpul ofiţeresc, la stînga autorităţile şi magistratura.

La masa de la mijloc luară loc Dionisie Bejan, venerabilul preşedinte al Consiliului Naţional, şi Iancu Flondor, preşedintele guvernului bu-

În p. 13: clădirea Universităţii din Cernăuţi

Fruntaşi ai luptei românilor din Bucovina pentru unitate naţională:

... Iancu Flondor ...,

... D. Marmeliuc ...,

covinean. Masa din dreapta o ocupă dl. Ion I. Nistor cu fruntaşii refugiaţilor, iar masa din stînga generalul I. Zadik, ca şef al statului major al Diviziei 8-a.

În aclamaţii puternice, Iancu Flondor a fost ales. La propunerea lui Dionisie Bejan, preşedinte al Congresului. Lui i-a fost dat să pronunţe verdictul reparaţiei istorice a nelegiuirii din 1774,

cetind moţiunea de unire necondiţionată şi veşnică a Bucovinei cu România...

Ropote de aplauze acoperiră ultimele cuvinte ale moţiunii, rostite cu glas emoţionat de Iancu Flondor, în ochii căruia se iviră două lacrimi mari, prinos al nesfîrşitei sale iubiri de neam. Iar cînd dl. Ion I. Nistor se ridică cu faţa

... Ioan I. Nistor ...,

... şi George Tofan

transfigurată şi, cu glas în care răsunau suferinţele unui veac şi jumătate, rosti motivarea istorică a reparaţiei, care trebuia să se facă în acea zi, în toate sufletele se furişă fiorul mîndriei noastre de neam, care ca şi stînca, viforîtă de atîtea furtuni, a rămas neatinsă, înfiptă în solul ce i l-a hărăzit destinul (*Amintiri răzleţe din timpul Unirii*, Cernăuţi, 1938). ■

tate de voturi de Sfatul Ţării din Chişinău, dă un puternic avînt luptei naţionale a românilor bucovineni şi transilvăneni.

17/30 *aprilie.* **La Paris, la fiinţă Comitetul Naţional al Românilor din Transilvania şi Bucovina (preşedinte Traian Vuia; ulterior, dr. Ioan Cantacuzino), organism politico-diplomatic cu o susţinută activitate pentru unirea teritoriilor româneşti din Austro-Ungaria cu România.**

6/19 iulie. **În Italia se constituie Comitetul de acţiune al românilor din Transilvania, Banat şi Bucovina, sub conducerea prof. Simion Mîndrescu, cu scopul de a organiza pe prizonierii români din armata austro-ungară în legiuni care să participe la luptă alături de armata italiană.**

2/15 septembrie. **Congresul românilor, cehilor, slovacilor, polonilor, sîrbilor, croaţilor şi rutenilor, întrunit la New York, votează o moţiune prin care se cere eliberarea tuturor popoarelor asuprite din cuprinsul Austro-Ungariei.**

14/27 octombrie. **La Cernăuţi la fiinţă Consiliul Naţional Român din Bucovina, sub conducerea lui Iancu Flondor, care formulează cererea unirii Bucovinei cu România. Dorin Popovici, ajutor de primar al oraşului Cernăuţi dă citire moţiunii adunării: „1) Reprezentanţii poporului din Bucovina întruniţi astăzi în ziua de 27 octombrie în capitala Bucovinei se declară, în puterea suveranităţii naţionale, Constituantă a acestei ţări româneşti; 2) Constituanta hotărăşte unirea Bucovinei integrale cu celelalte ţări româneşti într-un stat naţional independent şi va purcede spre acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania şi Ungaria; 3) Spre a conduce poporul român şi a-l apăra drepturile şi spre a stabili [o] legătură strînsă între toţi românii, Constituanta instituie un Consiliu Naţional Român de 50 membri. Acest consiliu ne va reprezenta prin mandatari şi la Conferinţa de pace şi în afară de ei nu recunoaştem nimănui dreptul de a hotări sau trata asupra poporului român din Bucovina; 4) Constituanta respinge cu hotărîre orice încercare ce ar ţinti la ştirbirea Bucovinei, doreşte însă să se înţeleagă cu popoarele conlocuitoare". Moţiunea a fost adoptată în unanimitate de către participanţi.**

4/17 noiembrie. **Printr-un curier special, C. Isopescu-Grecul şi Teofil Simionovici, deputaţi bucovineni în Parlamentul de la Viena îşi dau acordul pentru hotărîrile adoptate, cerînd instrucţiuni spre a acţiona în spiritul acestora în cadrul Parlamentului.**

Se decide convocarea Congresului General al Bucovinei.

15/28 noiembrie. **În sala Sinodală a Palatului Metropolitan din Cernăuţi se desfăşoară lucrările Congresului General al Bucovinei în cadrul cărula prof. Ioan Nistor dă citire următoarei Rezoluţii:**

„Considerînd că de la fundarea principatelor române, Bucovina, care cuprinde vechile ţinuturi ale Sucevei şi Cernăuţilor, a făcut parte din Moldova, care în jurul ei s-a închegat ca stat,

considerînd, că, în cuprinsul hotarelor acestei ţări se găsesc vechiul scaun de domnie de la Suceava, gropniţele domneşti de la Rădăuţi, Putna şi Sucevita, precum şi multe alte urme şi amintiri scumpe din trecutul Moldovei,

considerînd că fiii acestei ţări, umăr la umăr cu fraţii lor din Moldova şi sub conducerea aceloraşi domnitori, au apărat de-a lungul veacurilor fiinţa neamului lor împotriva tuturor încălcărilor din afară şi a cotropirii păgîne,

considerînd că, în 1774 [1775], prin viclesug, Bucovina a fost smulsă din trupul Moldovei şi cu de-a sila alipită coroanei Habsburgilor,

considerînd că de 144 de ani poporul bucovinean a îndurat suferinţele unei ocîrmuiri străine care îi nesocotea drepturile naţionale, care, prin strîmbătăţi şi persecuţii, căuta să-i înstrăineze firea şi să învrăjbească celelalte neamuri, cu care voieşte să trăiască ca frate,

considerînd că în scurgerea de 144 de ani, bucovinenii au luptat ca nişte mucenici, pe toate cîmpiile de bătălie din Europa, sub steag străin pentru menţinerea, slava şi mărirea asupritorilor lor, şi că ei, drept răsplată, aveau să îndure micşorarea drepturilor moştenite, izgonirea limbii lor din viaţa publică, din şcoală şi chiar din biserică,

considerînd că, în acelaşi timp, poporul băştinaş a fost împiedicat sistematic de a se folosi de bogăţiile izvoarelor de cîştig ale acestei ţări şi despoiat, în mare parte, de vechea lui moştenire,

considerînd că, cu toate acestea, bucovinenii n-au pierdut nădejdea că ceasul mîntuirii, aşteptat de atîta dor şi suferinţă, va sosi şi că moştenirea lor străbună, tălată prin graniţe nelegiuite, se va reîntregi prin alipirea Bucovinei la Moldova lui Ştefan, şi că au nutrit veşnic credinţa că marele vis al neamului se va înfăptui, cînd se vor uni toate ţările române dintru Nistru şi Tisa într-un stat naţional unitar,

Constată că ceasul acesta mare a sunat!

Astăzi, cînd după sforţări şi jertfe uriaşe din partea României şi a puternicilor şi nobililor ei aliaţi, s-au întronat în lume principiile de drept şi umanitate pentru toate neamurile, şi cînd în urma loviturilor zdrobitoare, monarhia austro-ungară s-a zguduit din temeliile ei şi s-a prăbuşit, şi toate neamurile încătuşate în cuprinsul ei şi-au cîştigat dreptul de liberă hotărîre de sine, cei dintîi gînd al Bucovinei dezrobite se îndreaptă către Regatul României, de care întotdeauna am legat nădejdea dezrobirii noastre.

Drept aceea, noi, Congresul General al Bucovinei, întrupînd suprema putere a ţării şi fiind investiţi singuri cu puterea legiuitoare, în numele suveranităţii naţionale hotărîm:

UNIREA NECONDIŢIONATĂ ŞI PENTRU VECIE A BUCOVINEI ÎN VECHILE EI HOTARE PÎNĂ LA CEREMUŞ, COLACIN ŞI NISTRU CU REGATUL ROMÂNIEI.

Acest act votat în unanimitate, reprezentînd hotărîrea liberă a poporului bucovinean, se va înmîna de către o delegaţie Majestăţii Sale Regelui Ferdinand I al României şi se va aduce la cunoştinţa reprezentanţilor puterilor aliate".

Grupaj realizat de: Gh. DAVID, M. ŞTEFAN

Pentru o arhivă a Revoluţiei

Am urmărit în numerele anterioare ale revistei mersul evenimentelor Revoluţiei din decembrie 1989, care a pus capăt dictaturii ceauşiste, regimului totalitar în România, în Bucureşti, Timişoara, Sibiu, Braşov şi Cluj. Iată în cele ce urmează cîteva secvenţe din filmul acestor evenimente într-un oraş de pe malul Dunării, Brăila, ai cărui locuitori, la fel ca întreg poporul român, în acele zile de decembrie anul trecut, au luptat cu dăruire, cu spirit de jertfă pentru victoria Revoluţiei.

17-21 decembrie. Oraşul trăieşte în starea de tensiune provocată de declanşarea evenimentelor revoluţionare la Timişoara şi, apoi, la Bucureşti. Pe diferite căi vin veşti despre cele întîmplate în oraşul de pe malul Begăi. În urma mitingului din 21 decembrie din Bucureşti, aşteptam evenimente deosebit de importante. Simţeam că venise ziua îndepărtării tiranului.

La sediul Consiliului provizoriu

Vineri, 22 decembrie. De la primele ore ale dimineţii, grupuri-grupuri de cetăţeni se string pe străzile oraşului.

22-25 decembrie 1989:

SECVENŢE BRĂILENE

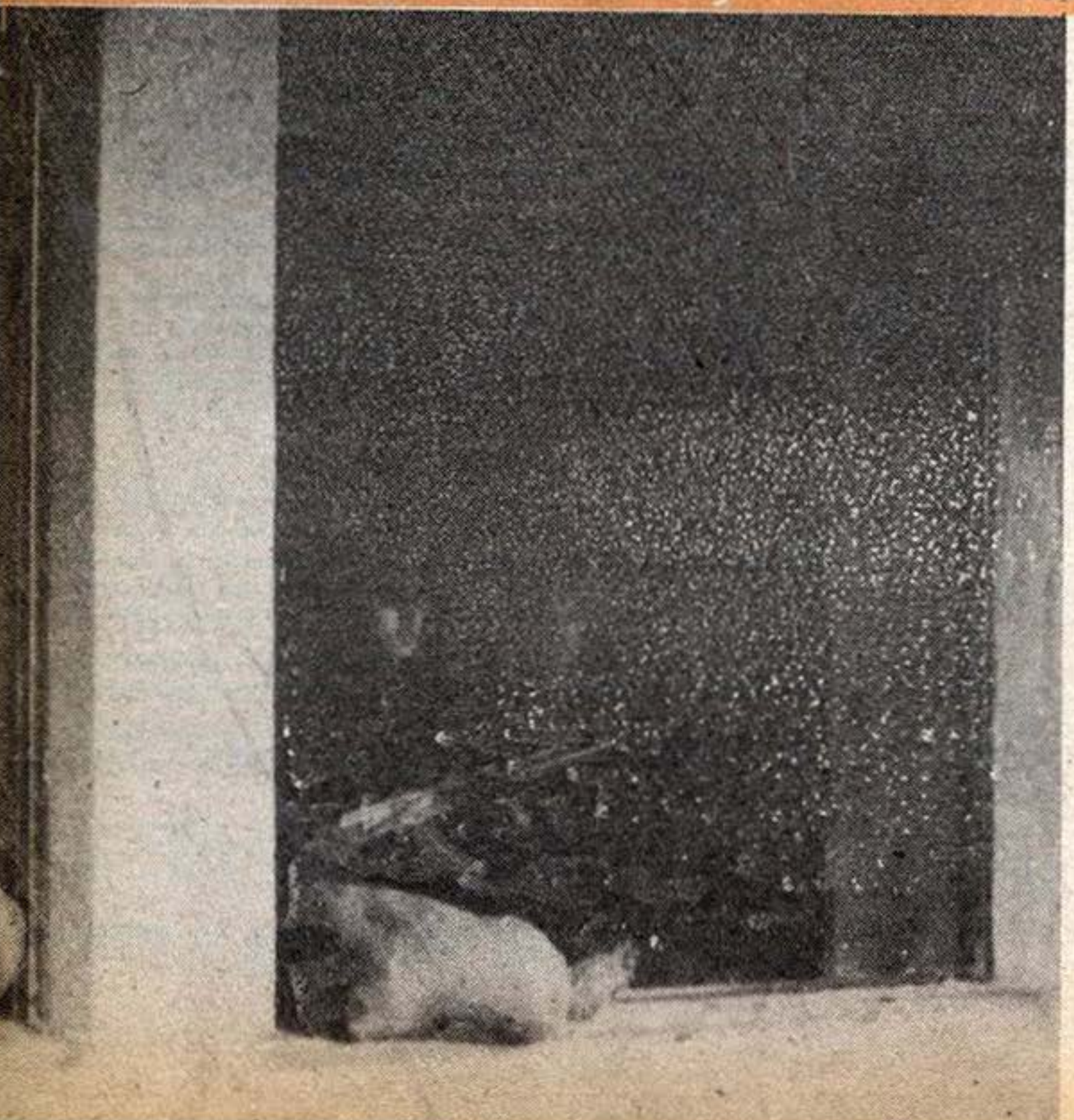

În marile întreprinderi, „Progresul", „Laminorul", „Navrom", muncitorii hotărăsc încetarea lucrului, spre a porni spre centrul oraşului. La biserica „Buna Vestire", se adună lume, care se roagă pentru biruinţa revoluţionarilor din Bucureşti.

Cu cîteva ore mai tîrziu, în jurul orei 13.00, vestea înlăturării dictatorului şi a fugii sale este primită cu o explozie de entuziasm în întreg oraşul. Oamenii se îmbrăţişează pe străzi, rîd, cîntă. Mari grupuri de muncitori, cu steaguri tricolore avînd stema decupată, se îndreaptă spre piaţa centrală a oraşului, Piaţa Independenţei, mascîndu-se în faţa sediului fostului comitet judeţean p.c.r. Mai multe grupuri forţează intrările şi pătrund în clădire.

Mariana Călinoiu, lucrător ICSMI: „Am plecat de la serviciu în jurul orei 13.00, după ce am aflat împreună cu ceilalţi colegi de fuga dictatorului. Pe la 13.30, am ajuns la sediul fostului comitet judeţean, unde am intrat împreună cu alte grupuri de cetăţeni. Atunci, în aceeaşi după-amiază, s-a format un Consiliu provizoriu F.S.N.".

În balconul comitetului judeţean,

22 decembrie 1989, în Piaţa Independenţei (sus); soldaţi de veghe la sediul CPUN (jos)

diferiți vorbitori se adresează mulțimii, chemînd oamenii la ordine, la vigilență, exprimînd bucuria înlăturării dictaturii. Delegați ai Consiliului provizoriu F.S.N. sînt trimiși în județ pentru organizarea noilor organe ale puterii și în localitățile brăilene. Cînd, la un moment dat, fostul prim-secretar al județului a încercat să se adreseze mulțimii, a fost huiduit și alungat de la balcon.

Noaptea, în oraș, nu au loc incidente deosebite. Mari mulțimi de oameni adunate în Piața Independenței, urmăresc cu încordare orice veste venită dinspre București. La televizoare se transmite încontinuu.

Sîmbătă, 23 decembrie. La ora 8.00 are loc, la Consiliul provizoriu F.S.N., prima ședință operativă cu directorii de unități economice, stabilindu-se măsuri concrete pentru desfășurarea normală a activității.

În județ, au loc alegeri ale noilor organe provizorii de conducere.

Circulă diverse zvonuri că Brăila urmează a fi atacată. La ora 18.00, prin difuzoare, mulțimea adunată în Piața Independenței este avertizată să părăsească locul deoarece există pericolul unui atac. La ora 19.30 acest atac începe. Focul este deschis dintr-un grup de mașini ARO. În același moment se întrerupe și lumina în oraș.

Soldat Adrian Strat: „Mă aflam în grupul condus de locot. I. Albu care apăra fostul comitet județean. Eram pe acoperișul clădirii. Ni se spusese că vom fi atacați și cu elicoptere. Cînd a început focul, se trăgea asupra noastră dinspre Dunăre, dinspre blocul «Romarta», «Casa Agronomului» și clădirea Poștei".

Marin Petre, muncitor: „Cînd a început să se tragă, pe la 19.30, din diferite puncte, soldatul care era de santinelă la clădirea Telefoanelor a fost omorît. Împreună cu alți cetățeni, ne-am refugiat pe Calea Călărașilor. În zona stației de autobuz, doi oameni erau căzuți. O rafală de focuri a lovit o mașină particulară, în care, ulterior, am aflat că se găsea procurorul Ichim, care a fost și el ucis".

La intrarea în sediul fostului comitet județean, cade la datorie tînărul Florin Dobre, iar locotenentul major S. Matinca împreună cu un soldat sînt răniți, în timp ce barau atacul teroriștilor.

Lupte puternice se duc în jurul unităților militare de la gară, din cartierul Viziru, din port etc. Din mașini care gonesc pe străzile orașului se trage cu furie asupra locuitorilor, clădirilor, obiectivelor economice.

Atacă elicopterele

În cursul nopții, au loc și alte atacuri asupra fostului comitet județean, acum sediu al Consiliului provizoriu F.S.N. Sînt respinse.

Ilie Boeru, muncitor: „Primele rafale de gloanțe m-au surprins în zona magazinului «Vînătorul». După o oră și jumătate, focul a încetat și lumea s-a întors în Piața Independenței, scandînd: «Nu plecăm, Revoluția apărăm!». Împreună cu un ofițer și doi cetățeni, l-am ridicat pe tînărul Florin Dobre, mort chiar în fața intrării în Consiliu, lîngă un TAB. La ora 22, a reînceput atacul. Eram în incinta C a Consiliului, unde am dat primele ajutoare rănților (doi soldați și un ofițer). Alți doi soldați erau morți. Spre dimineață, cîțiva indivizi au încercat să pătrundă în Consiliu. Au fost respinși, iar unul împușcat. Cadavrul acestuia însă a dispărut!"

Duminică, 24 decembrie. În jurul orei 7.00, odată cu lumina deplină a zilei, atacurile încetează.

În cursul zilei, în întreprinderi îndeosebi, au loc minuțioase acțiuni de verificare a clădirilor, a utilajelor, a incintelor. Totodată, se întăresc echipele de pază și de ordine. Populația este îndemnată la calm și multă prudență. Viața în oraș tinde să intre în normalitate.

Odată cu căderea nopții, atacurile teroriste reîncep. În jurul orelor 22.00, ele se întețesc, venind de la periferia orașului spre centru. În cartierul Viziru, la gară, în str. Carantina, din autoturisme ARO sau din microbuze se trage asupra unităților militare sau a unor puncte strategice. La o unitate militară, din str. Industriei, este omorît șeful gărzii. În fața Școlii nr. 28, dintr-un ARO se strigă: „Brăilenilor, a început contrarevoluția! Ieșiți afară să ne batem!" Din Ianca vin știri privind încercări de ocupare a aerodromului militar, atacat chiar de o serie de parașutiști care nu se aflau în subordinea aviației militare și a Ministerului Apărării Naționale.

Soldat Petrică Dena: „La aerodromul Ianca, în zona stațiilor goniometrice, au venit elicoptere care au lansat parașutiști. S-a deschis focul asupra lor".

La fel, luptele susținute se desfășoară la depozitele militare din jurul Brăilei, asaltate de atacatori. La ora 22.00, un puternic atac se declanșează asupra sediului fostei miliții municipale.

Căpitan Vlad Achihai, comandantul militar al miliției municipale: „Am fost atacați cu deosebită violență, cu focuri de armă automată, din clădirile din împrejurul sediului. Efectivul nostru, militari și milițieni, s-a apărat cu îndîrjire. A doua zi, după ce atacatorii au fost respinși, în casele cercetate (din care s-a tras) am găsit cartușe tip vidia, rezerve de alimente și multe fotografii ale unor obiective strategice".

Lupte grele se duc și în cartierul Viziru, în zona monumentului „Caporal Mușat". Din blocurile A10, C, E, din Școala generală nr. 29 se trage asupra unităților militare aflate în zonă. Deși mai mulți agresori sînt omorîți sau răniți — dovadă urmele de sînge din fața monumentului —, nici o victimă nu este găsită. Conform unui plan bine stabilit, acestea au fost evacuate cu multă rapiditate.

Continuă atacul asupra sediului Consiliului județean F.S.N.

Vasilică Negoescu, muncitor: „Cînd a reînceput atacul asupra sediului Consiliului F.S.N., au căzut alți răniți, la etajul I al clădirii. Tinerele Șoiman și Cireașă acordau ajutoarele necesare. Se trăgea intens din clădirile din jur. Asupra sălii de ședințe a Consiliului s-a tras și cu A.G. (aruncătoare de grenade), declanșînd un incendiu care a distrus această încăpere. Atacul a încetat în dimineața zilei următoare, pe la ora 7.00, cînd, odată cu luminarea deplină, teroriștii își încetau acțiunile".

Atacurile erau însoțite de semnale luminoase, lansate din blocurile aflate în construcție lîngă Poștă.

Soldat Daniel Bold: „Apăram clădirea Consiliului. După miezul nopții, atacatorii au început să arunce grenade asupra noastră. Doi dintre ei chiar au reușit să pătrundă în incintă, pe la intrarea sălii de ședințe. Am ripostat. Ei continuau să arunce cu grenade. Una dintre acestea a omorît un camarad al nostru și l-a rănit la picioare pe un altul. Am reușit să respingem atacul".

Din Insula Mare a Brăilei se trage, de asemenea, cu A.G.-uri, provocînd incendii la imobilele din zonă. Focurile sînt localizate și stinse cu ajutorul pompierilor.

Luni, 25 decembrie. Un crăciun neliniștit la Brăila, ca și în întreaga țară. În cursul dimineții, pe lumină, continuă controalele în oraș. Echipe de voluntari, de polițiști, de ostași organizează filtre minuțioase. Nimeni nu trece necontrolat.

Spre prînz, se declanșează din nou focuri de armă, sporadice. Se duc lupte, în special, în docuri, în zona centrală și în cartierul „Marna". Aici, în acest cartier, în partea nedemolată, sînt atacați ostași aflați în misiune. Cîteva tancuri sosite în ajutor nu pot acționa, întrucît în clădirile din zonă mai rămăseseră locatari. Au loc, de asemenea, diversiuni menite să deruteze și să înspăimînte atît populația, cît și formațiunile de luptă împotriva teroriștilor.

Soldat Octavian Darie: „Cînd a început să se tragă asupra unității noastre, dl. maior Ion Măgeanu ne-a ordonat intrarea pe poziții. Eram ținuți sub foc din mai multe puncte. Tirul cel mai puternic venea de la casa liftului din blocul A10. Împreună cu o grupă de soldați am intrat în acest bloc, am escaladat acoperișul, aruncînd grenade lacrimogene și apoi de luptă asupra casei liftului, de unde se trăgea. Cînd am intrat în ea nu am mai găsit însă pe nimeni".

Tîrziu, în noaptea de 25 spre 26 decembrie 1989, brăilenii au aflat cu satisfacție, odată cu întregul popor, de judecarea, condamnarea și executarea celor doi dictatori.

Și atacurile teroriștilor în oraș s-au rărit în zilele care au urmat, ele contenind definitiv abia în 28 decembrie 1989, cînd a încetat orice rezistență.

Bilanțul tragic al acelor zile în Brăila: 41 de morți și 263 de răniți, care, prin jertfele lor, au făcut să triumfe Revoluția și în această parte de țară. ■

Grupaj realizat de prof. Ionel Șt. ALEXANDRU

1 MAI 1939:

DE LA REALITATE LA FALS

B.T. RÎPEANU

Față-n față două „documente fotografice", imagini ale aceluiași eveniment: demonstrația muncitorească de la 1 Mai 1939, momentul în care precocitatea revoluționară și marile virtuți politice ale viitorului „geniu al Carpaților" și ale aceleia care-i va deveni mai tîrziu consoartă „se afirmau plenar".

Cel dintîi, reprodus aici după lucrarea *Istoria ilustrată a românilor*, apărută în 1981 (în realitate poza fiind cunoscută cu mulți ani înainte), reprezintă o masă de oameni fotografiați de undeva de la înălțime și privind în aceeași direcție, în sus, agitînd mîinile (în semn de simpatie sau poate de salut?!), aruncînd pălăriile, ovaționînd parcă pe cineva, aflat cam în același unghi cu fotograful care a imortalizat momentul. Imaginea ne-ar sugera, iar comentariile ce o însoțeau nu o negau, că înșiși binecunoscuții uteciști, ce în acea zi de mai 1939, își puseseră întreaga lor ființă în slujba idealurilor antifasciste și patriotice, antirăzboinice și antigardiste, erau cei care, „din afara cadrului", se adresau mulțimii entuziaste din fotografie, venită să-i asculte și să-i aclame... (Cît privește mulțimea — o știm din surse de epocă — ea se compunea din circa 20 000 persoane, dar această cifră, lunecînd pe același tobogan al exagerărilor falsificante, s-a transfigurat cu timpul în „zeci de mii", apoi în „zeci și zeci de mii", pentru a ajunge, după 1980, la „aproape 100 000"!)

Cea de-a doua imagine fotografică — chiar înainte de a constata că avem de-a face cu aceleași chipuri ca și în prima (evident, cu o mică variație pe care au creat-o schimbarea încadraturii, noul „decupaj") — trădează falsul grosolan: portretele lui nicolae și elena ceaușescu au fost implantate prin tehnici primitive de fotomontaj în masa de manifestanți; în acest mod, în stînga și în dreapta imaginii inițiale, au fost create două centre de interes pe chipul celor doi. Fotografia (reprodusă după *România literară*, nr. 18 din 2 mai 1985) a fost publicată în numeroase locuri[1], inclusiv în manuale școlare, fiind prezentată ca o mărturie „convingătoare" a activității revoluționare desfășurate încă din fragedă tinerețe, laolaltă, de către cuplul devenit prezidențial. Legenda ei neutră, *Imagini de la demonstrația de 1 Mai 1939, București*, exprimă în fond același dispreț suveran pe care paranoicul cu sceptru îl nutrea față de omul de bun simț, căruia i se serveau asemenea falsuri, dar

și față de istoric, căruia tehnica și „producerea" acestora îi erau evidente. Noul fotomontaj (falsul ce înlocuise fotografia originală) ridică însă aceleași semne de întrebare, de dată asta însă mai apăsat, dată fiind *tocmai* prezența celor două personaje în imagine. Evident, cei doi privesc, fiecare, într-o altă direcție decît masa de oameni în mijlocul cărora, chipurile, se află. Dar, oare încotro privesc toți oamenii aceia, încotro își îndreaptă ei privirea, *ce* și *pe cine* văd ei „acolo sus"?

Răspunsul îl găsim în documentele *cinematografice* ale vremii.

Este știut că la 1 Mai 1939, conform programului și traseului aprobat de autorități (la propunerea ministrului muncii, Mihai Ralea), în trecere prin Piața Palatului spre Mormîntul Eroului Necunoscut, unde urma să aibă loc ceremonia depunerii unor coroane, coloanele de muncitori și participanți la Congresul național al breslelor (desfășurat în acea zi în sala Cinematografului ARO) urmau să îl omagieze pe cel care, aflat în balconul Palatului, avea să salute mulțimea: regele Carol II. Așa „grăiesc" imaginile cinematografice cuprinse în jurnalul cinematografic editat de Oficiul Național al Cinematografiei *(Jur-*

[1] Precizăm că în revista noastră nu și-a găsit locul.

(Continuare în p. 61)

CENTENAR CHARLES

CRISTIAN POPIȘTEANU

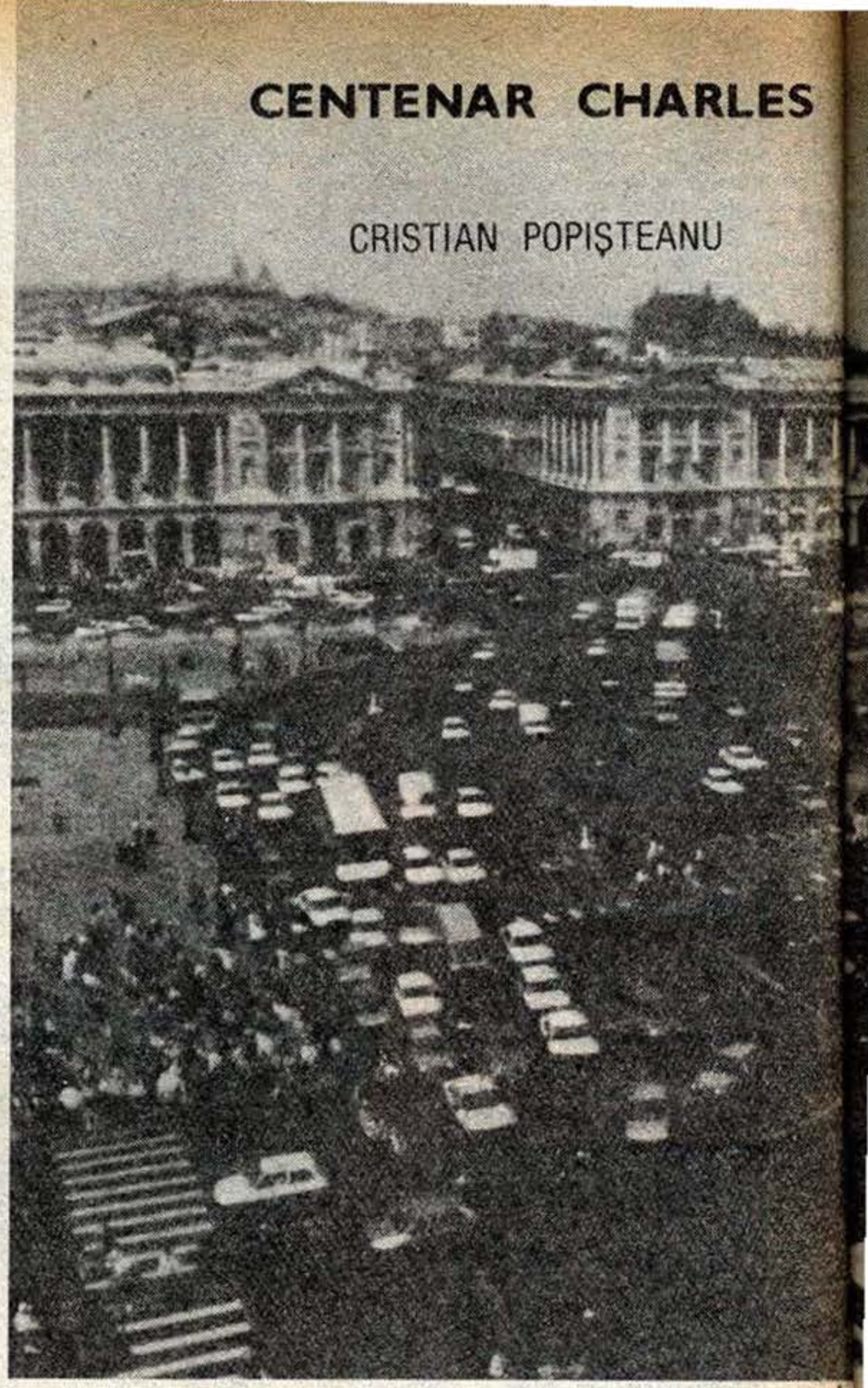

Oricine trecea prin Paris în ziua de 18 iunie 1990 era uimit de imensul aparat de radio de fabricația deceniului patru la proporțiile unui bloc de mai multe etaje ce străjuia celebra Place de la Concorde. Era unul dintre omagiile pe care Franța le aducea celui ce cu o jumătate de secol în urmă lansase de la microfoanele BBC-ului, în cel mai trist ceas al istoriei franceze din acest veac, Apelul. „Franța a pierdut o bătălie! Dar Franța nu a pierdut războiul" — erau cuvintele ce vor anima timp de patru ani rezistența antihitleristă a patrioților francezi, rostite de Charles André Joseph Marie de Gaulle, promovat la 25 mai 1940 general de brigadă și devenit conducător, al forțelor Franței libere din acel moment, al Apelului din 18 iunie.

Șef al guvernului francez de la eliberarea țării după 6 iunie 1944 și pînă la 20 ianuarie 1947, generalul de Gaulle — figură legendară pentru anii celui de al doilea război mondial — s-a aflat pentru a treia oară în centrul istoriei franceze între 1958-1969, el fiind creatorul celei de a V-a Republici, ai cărei președinți ce i-au urmat s-au numărat cu toții (Georges Pompidou, Valerie Giscard D'Estaing, François Mitterand) printre miniștrii săi, fie între 1944-1947, fie între 1958-1969.

Fidelul său companion din anii războiului și pînă dincolo de viață, André Malraux, încerca să-l definească pe general și opera sa în cîteva cuvinte: „O îndelungată legătură cu generalul de Gaulle m-a familiarizat cu cîteva dintre procesele minții sale și cu relația sa cu acel personaj simbolic pe care în memoriile sale, îl denumește de Gaulle mai exact căruia i-a scris memoriile în care Charles nu apare niciodată. Personalitățile din timpul discuției cu el, ca și cele din memoriile sale, aveau alură statuară. El gîndea despre oamenii Istoriei în funcție de opera lor, și poate că gîndea despre toți oamenii în raport cu ceea ce îi considera capabili să înfăptuiască. Tema conversațiilor la care am asistat, atunci cînd el se îndepărta de problemele concrete, era cea a ideilor sau a Istoriei. Cred că spiritul militar acționa asupra lui de o manieră profundă și limitată: atît pentru că atunci cînd el a intrat în armată, aceasta era destinată luptei, cît și pentru că acest spirit părea a-i sugera metode de guvernare superioare metodelor civile. Generalul de Gaulle, atît în 1958 cît și în 1944, vroia să creeze aparatul care să servească Franța în timp de pace, așa cum o armată modernă ar fi servit-o în vreme de război" (André Malraux, *Antimémoires*, Paris, 1967). Tot André Malraux avea să-mi arate (cu puțin timp înainte de a muri) o scrisoare a generalului de Gaulle, din 8 ianuarie 1966, în care primul președinte al celei de a V-a Republici franceze (pus în balotaj la primul tur al alegerilor prezidențiale pentru un nou mandat de 7 ani de către contracandidatul socialist

DE GAULLE

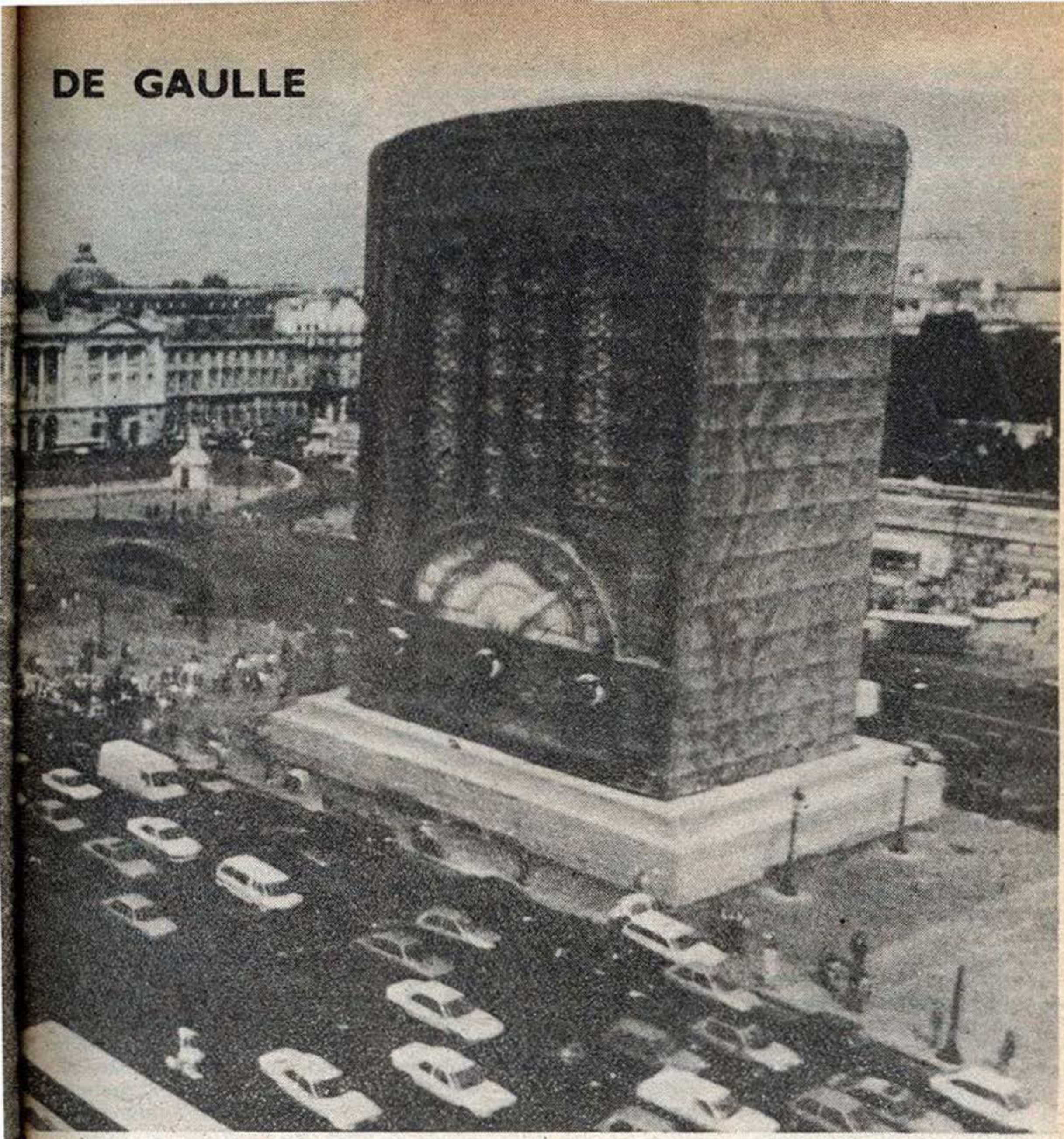

Prin acest radio monumental generalul vorbește în continuare francezilor. Sub această legendă revista Paris Match *publică o imagine panoramică a pieței Concorde din Paris, la aniversarea Apelului din 18 iunie*

François Mitterand și cîștigînd asupra acestuia cu 54,49% la cel de-al doilea tur de scrutin, din 19 decembrie 1965) emitea o profesiune de credință: „Indiferent dacă vîntul suflă mai tare sau mai încet, indiferent dacă valurile sînt mai înalte sau mai mici, vă privesc ca pe un companion deopotrivă minunat si fidel la bordul navei pe care ne-a îmbarcat pe amîndoi destinul".

Dacă acțiunea generalului de Gaulle ține de domeniul cert al istoriei, scrierile sale — și în primul rînd memorialistica de război sau de pace, în care scriitorul rivalizează cu șeful militar și cu omul de stat — nu sînt mai puțin importante pentru istoriografia franceză și a lumii între anii 1935-1970.

În semn de omagiu la Centenarul Charles de Gaulle din acest an am pregătit o cronică a raporturilor franco-americane dintre anii 1940-1944, așa cum le-a văzut generalul în memoriile sale de război.

Participant la multe dintre evenimentele de anvergură prin care a trecut Franța în acest ultim secol, generalul de Gaulle își spune în scrierile autobiografice punctul de vedere nu numai în ceea ce privește politica țării sale, ci și în legătură cu resorturile relațiilor interaliate din perioada celui de-al doilea război mondial și din anii postbelici. Descrierea legăturilor franco-britanice are întîietate, întrucît acestea se caracterizau printr-o stare de alianță specială; generalul însuși a locuit cea mai mare parte a timpului între 1940-1944 în capitala engleză. Înghețurile și dezghețurile din relațiile șefului Franței libere cu conducătorii britanici din anii războiului le-am prezentat cititorilor noștri într-un serial acum cîțiva ani (*Magazin istoric*, nr. 9-12/1984, 1,2/1985)

Totuși, tabloul relațiilor dintre conducătorul „Franței libere" și cei ai Statelor Unite ale Americii apare și el într-un vast panoramic. (Desigur, opiniile generalului de Gaulle reprezintă un istoric al relațiilor franco-americane văzut *numai* de pe țărmul european al Atlanticului.) Marcînd imensul ajutor constituit pentru Franța de prezența Statelor Unite în rîndurile coaliției antifasciste, de Gaulle dezvăluie totuși, pe larg, ciocnirile de interese și poziții dintre aliații occidentali, a căror etapă acută a început o dată cu războiul, fără a lua sfîrșit prin încheierea ostilităților. Această descriere a controverselor multiple, cînd fățișe, cînd mascate de procedeele diplomatice, se încheagă treptat prin relatarea a numeroase episoade, începînd cu zilele cînd Franța trăia momentele grele ale tragediei capitulării și ocupației hitleriste, pînă la ceasul victoriei. O particularitate ce sporea dificultățile situației diplomatice în care s-a găsit multă vreme generalul de Gaulle, invocată deseori de partenerii anglo-americani — și pe care autorul *Memoriilor* o menționează explicit — decurgea din statutul inițial al Comitetului Național Francez. Procedura recunoașterii diplomatice depline a Comitetului Național Francez, al cărui președinte era de Gaulle, a urmat, în special în ceea ce privește oficialitățile anglo-americane, un drum întortocheat, a cărui explicație generalul de Gaulle o vede în interesul puterilor anglo-saxone de a acapara pozițiile antebelice ale Franței în imperiul colonial al acesteia.

Startul relațiilor sale cu oficialitățile americane este relatat de generalul de Gaulle astfel: *„Statele Unite aduc în marile probleme sentimente elementare și o politică complicată. Așa s-a întîmplat în 1941, în atitudinea lor față de Franța. În timp ce în rîndurile opiniei publice americane acțiunea generalului de Gaulle suscita reacții pasionate* (este vorba de constituirea la 18 iunie 1940, de către generalul de Gaulle, a Franței libere care continua lupta împotriva celui de-al treilea Reich — n. *C.P.) toate cercurile oficioase se străduiau să o trateze cu răceală și indiferență. Cît despre personalitățile oficiale, ele mențineau neschimbate relațiile cu Vichy-ul* (localitate unde își avea sediul guvernul Pétain-Laval, care a încheiat armistițiul cu cel de-al III-lea Reich — n. *C.P.), pretinzînd astfel că sustrag Franța influenței germane, că împiedică cedarea flotei și păstrează contactul cu Weygand, Boisson (...). În fond, ceea ce conducătorii americani considerau drept un punct cîștigat era estomparea Franței"* (volumul I, pp. 181-182).

De Gaulle povestește că în seara zilei de 10 iunie 1940, aflîndu-se în cabinetul lui Paul Reynaud, a asistat la o întrevedere cu ambasadorul Statelor Unite, dl. W. Bullitt: *„Credeam că ambasadorul Statelor Unite ale Americii venise la președintele Consiliului de Miniștri spre a aduce din partea Washingtonului o încurajare pentru viitor. Dar nu! venise doar pentru a-și lua rămas bun... Astfel, în acele zile supreme, nu avea să existe ambasador american pe lîngă guvernul francez"* (vol. I, p. 50).

Începînd de aici, de Gaulle formulează un reproș care s-a adîncit cu fiecare nouă disensiune. Patru ani mai tîrziu, într-o convorbire cu Harry Hopkins, de Gaulle aducea prietenului cel mai intim președintelui Statelor Unite, aceleași argumente învinuitoare; el relatează: *„Am amintit că nenorocirea din 1940 a fost punctul culminant al încercărilor excesive pe care francezii le-au suportat. Or, în timpul primului război mondial, americanii n-au intervenit decît după trei ani de luptă, în care noi ne-am epuizat respingînd agresiunea germană. Ei au intrat în luptă pentru singurul motiv că submarinele germane au prejudiciat comerțul Statelor Unite și numai după ce au încercat tot posibilul pentru o pace de compromis în care Franța n-ar fi putut să redobîndească Alsacia și Lorena. Reich-ul, o dată înfrînt, am văzut pe americani refuzînd Franței garanțiile de securitate pe care i le-au promis, exercitînd asupra ei o presiune continuă, pentru a o face să renunțe la gajurile pe care le deținea și la reparațiile la care avea dreptul, în sfîrșit, furnizînd Germaniei tot ajutorul necesar pentru refacerea puterii sale. «Rezultatul, am spus, a fost apariția lui Hitler»"* (vol. III, p. 62).

În sfîrșit reconciliați, cei doi generali, de Gaulle și Dwight Eisenhower — deveniți președinți — parcurg în mașina deschisă Champs Elisée, cu ocazia vizitei președintelui S.U.A. în Franța, din septembrie 1959

Iată și ultima notație a lui de Gaulle despre această convorbire: *„Am evocat imobilitatea pe care au păstrat-o Statele Unite cînd al III-lea Reich a încercat să domine Europa"* (vol. III, p. 83).

Aceste cuvinte se adresau trecutului...

În ceea ce privește noile relații franco-americane, leit-motivul îngrijorării lui de Gaulle și al majorității disputelor ivite a fost ceea ce generalul apreciază drept dorința S.U.A. *„de a dicta legea și dreptul în lume"*. Într-o telegramă trimisă la 21 iunie 1942 din Londra de către Comitetul Național Francez reprezentantului său în U.R.S.S., se vorbește deschis despre temerile *„pe care le-ar putea suscita tendințele imperialiste care-și fac loc în America"* (vol. I, p. 549). De Gaulle scrie: *„Simțeam că independența era indiscutabil amenințată"* (vol. I, p. 182). Și mai departe: *„... Cît despre comportamentul lor politic* (al S.U.A. — n. *C.P.*), *acesta avea drept bază un cumplit egoism. Cum să iau în serios scrupulele afișate de Washington, care simula că-l ține la distanță pe generalul de Gaulle sub pretextul de a lăsa francezilor libertatea de a-și alege într-o zi guvernul, și care, în același timp, păstra legături oficiale cu dictatura de la Vichy și era gata să trateze cu oricine ar fi deschis porțile Africii de Nord?"* (vol. II, p. 24).

Nemulțumirile generalului de Gaulle se cristalizează în numeroasele incidente și divergențe de ordin politic, diplomatic, militar și economic, care apăsau relațiile franco-americane.

Recunoașterea Comitetului Național Francez de către Statele Unite a fost făcută într-un mod care a înșelat așteptările sale, Washingtonul menținînd o formulă restrînsă. Reacția cercurilor diplomatice americane vădea rezerve pe termen lung față de șeful Comitetului Franței Libere. La aceste rezerve se adăugau activitățile și intrigile antigaulliste pe care serviciile de spionaj americane le desfășurau în spatele colaborării franco-americane și despre care de Gaulle se arată a fi fost informat. *„Noi știam că dl. Robert Murphy, consulul general la Alger, inspira acțiunea «specială» dusă în Franța de ambasadă, consulate și serviciile secrete americane"* (vol. II, p. 16). De Gaulle era la curent și cu faptul că administrația Roosevelt nu era străină de o serie de conjurații contra sa, iar în sferele politice și gazetărești de la Washington, el era asemuit într-un mod irevorențios cînd cu Bonaparte, cînd cu Jeanne D'Arc. Iată ce scria într-o telegramă din 4 octombrie 1941, René Pleven, trimisul special al generalului de Gaulle în Statele Unite: *„... Welles* (subsecretar de stat al S.U.A. — n. *C.P.*) *este în continuare rece. Mi s-a părut deosebit de rezervat și nu mi-a dat nici un moment ocazia să dezvolt perspectivele mai largi ale efortului Franței Libere. Aici toți își dau seama perfect că Welles și adepții săi cred că, în ceea ce privește Franța, știu mai mult decît aliații noștri britanici și chiar mai mult decît noi înșine"* (vol. II, p. 485).

În vara anului 1944, de Gaulle nota: *„... refuzul de a ne recunoaște ca autoritate națională franceză camufla în realitate ideea fixă a președintelui Statelor Unite de a-și institui arbitrajul în Franța"* (vol. II, p. 211).

Faptul că Franța nu a luat parte la multe dintre tratativele între participanții la coaliția antifascistă — începînd cu elaborarea Cartei Atlanticului și terminînd cu conferințele de la Teheran, Yalta și Potsdam — generalul îl atribuie dorinței Statelor Unite de a o îndepărta de centrul vieții internaționale. Aceste considerente l-au determinat pe de Gaulle să decline, spre sfîrșitul războiului, unele invitații de a se întîlni cu conducătorii americani, întrucît ele nu țineau seama de rolul Franței ca mare putere.

Reprezentant de elită al școlii de la Saint-Cyr și al tradițiilor militare franceze, generalul de Gaulle acordă un prim plan, în memoriile sale, comentării operațiilor de pe fronturile celui de-al doilea război mondial. La acest capitol se înregistrează tensiunile cele mai înalte în relațiile cu autoritățile politice și militare americane. Vom reproduce din suita acestora cîteva mai semnificative, relatate în cele trei volume.

Un prim contact dur s-a petrecut la șase zile după atacarea Statelor Unite de către Japonia... *„La 7 decembrie* — scrie de Gaulle — *atacul de la Pearl Harbour arunca America în război. S-ar fi putut crede că de acum înainte politica lor va trata drept aliați pe francezii liberi care luptau împotriva propriilor lor dușmani. Totuși nu s-a întîmplat așa. Înainte ca Washingtonul să ia o hotărîre, a trebuit să suportăm o serie de avataruri penibile. Astfel, la 13 decembrie, guvernul american rechiziționa în porturile sale pachebotul Normandie și alte 13 vase, fără să consimtă să trateze cu noi și nici măcar să ne vorbească despre folosirea și echiparea acestora"* (vol. I, p. 184).

Decis să păstreze sub drapel francez tot ceea ce se pu-

tea păstra din posesiunile coloniale, generalul de Gaulle a ordonat, între altele, ocuparea cîtorva insule din apropierea regiunii Antilelor. „...*Se putea crede* — scrie de Gaulle — *că această mică operaţie, atît de fericit efectuată, va fi ratificată fără zguduituri de către guvernul american; cel mult ne puteam aştepta la o oarecare indispoziţie în birourile Departamentului de Stat. Or, în Statele Unite a izbucnit o adevărată furtună. A declanşat-o DI. Cordell Hull însuşi, printr-un comunicat în care anunţa că se reîntoarce de urgenţă la Washington, întrerupîndu-şi vacanţa de Crăciun. «Acţiunea întreprinsă la Saint-Pierre şi Miquellon de către vasele franceze aşazise libere, adăuga secretarul de stat, a fost efectuată fără ca guvernul Statelor Unite să aibă cunoştinţă de ea în prealabil şi fără să-şi fi dat în vreun fel consimţămîntul»*" (vol. I, pp. 185, 186).

Incidentul diplomatic prilejuit de mica insulă Saint-Pierre s-a repetat şi în cazurile Somaliei şi Madagascarului. (În acea perioadă, Somalia franceză şi Madagascarul erau de fapt colonii franceze.)

O umbră stăruitoare a proiectat asupra relaţiilor franco-americane semi-excluderea unităţilor aflate sub comanda generalului de Gaulle — în diferite etape şi sub diferite pretexte — de la importante operaţiuni, cum au fost debarcările în Africa şi Sicilia, încheierea armistiţiului cu Italia, înaintarea în unele sectoare din Germania. (Într-o convorbire cu ambasadorul Statelor Unite la Londra, generalul de Gaulle insistase pentru a se deschide un al doilea front printr-o debarcare în Franţa, încă în cursul anului 1942, mai precis — în luna august a acelui an).

Cîteva dintre aceste episoade:

„...*Am plecat la 5 august* (1942 — n. *C.P.*). *după ce mai înainte i-am văzut pe d-nii Churchill şi Eden, iar cuvintele lor puţin stînjenite mi-au confirmat sentimentul că în curînd voi asista la o acţiune contrară pactului care ne lega din iunie 1940. În avionul care mă ducea spre Cairo se afla şi dl. Averell Harriman, trimis de Roosevelt ca ambasador la Moscova. Acest diplomat, de obicei deschis şi vorbăreţ, părea, de data aceasta, absorbit de un mare secret. Trecînd Gibraltarul am văzut spectacolul marilor lucrări ce se desfăşurau aici şi am remarcat comportamentul misterios al guvernatorului, generalul Mac Farlane* [aflat în acelaşi avion cu de Gaulle — n. *C.P.*] *atît de destins în alte ocazii. Toate aceste indicii m-au asigurat că, în curînd, în Mediterana va avea loc — fără noi — o mare acţiune*" (vol. I, p. 3).

Cînd s-a produs debarcarea anglo-americană în Africa de Nord, semnalată la 7 noiembrie 1942, prin anunţul aproape continuu al tuturor posturilor de radio din Statele Unite, sub formula „Robert soseşte" (*Magazin istoric*, nr. 1/1974), de Gaulle a fost invitat la reşedinţa premierului englez Churchill unde, în prezenţa lui Eden, acesta i-a spus:

„...*Pentru moment, Marea Britanie a trebuit să lase Statelor Unite întreaga responsabilitate. Eisenhower deţine comanda supremă. Or, americanii cer ca francezii liberi să fie excluşi*" (vol. II, p. 41).

Procedeul a fost din nou aplicat în momentul debarcării în Sicilia, iar textul armistiţiului cu Italia, încheiat în august 1943 (*Magazin istoric*, nr. 1/1968, 3, 4/1974), a fost remis autorităţilor militare franceze doar cu cîteva ore înainte de semnare.

Iritarea şi neînţelegerile au fost un însoţitor permanent al relaţiilor franco-americane în răstimpul luptelor ce s-au desfăşurat după debarcarea din Normandia chiar în timpul căreia a survenit o polemică gravă, datorată proiectului de proclamaţie al comandantului suprem al forţelor expediţionare aliate, generalul Eisenhower (*Magazin istoric*, nr. 5/1974), şi pînă la înfrîngerea Germaniei hitleriste. Arătînd că, la numai 21 de zile după debarcare, trupele americane şi franceze acoperiseră 700 de kilometri pe teritoriul ţării sale ajungînd în Alsacia, de Gaulle remarcă: „...*Această înaintare fulgerătoare a fost asigurată în mare măsură de faptul că participanţii la mişcarea de rezistenţă slăbiseră forţele duşmanului şi ocupaseră o mare parte a căilor de comunicaţie. S-a făcut simţit şi sprijinul acordat de unităţile regulate*" (vol. III, p. 26). Şi cîteva cuvinte despre eliberarea Parisului: „...*Rezultatul luptelor din Paris este cît se poate de satisfăcător. Trupele noastre au repurtat o victorie completă fără ca oraşul să fi suferit stricăciuni, iar populaţia — pierderi de care ne-am fi putut teme. Este într-adevăr o acţiune a forţelor din interior...*" (vol. II, p. 305).

Neîncetate divergenţe se succedau, pe măsură ce frontul înainta. Greutăţile în aprovizionare, refuzul comandamentului american de a înzestra unităţile militare franceze cu armament greu, hotărîrile de evacuare a unor oraşe ca Strasbourg (*Magazin istoric*, nr. 9/1988), precum şi de dislocare a trupelor franceze din anumite regiuni, cum ar fi fost Rinul şi oraşul Stuttgart, — toate exprimau planurile cercurilor oficiale din Statele Unite de a acorda trupelor franceze un rol secundar, mai mult de acoperire a trupelor americane şi engleze. Împotrivirea generalului de Gaulle a modificat în multe cazuri hotărîrile iniţiale ale autorităţilor militare americane, dar nu fără a provoca noi şi noi ciocniri care afectau relaţiile franco-americane. În însemnările sale, generalul scria: „...*La originea afacerii era,*

într-o anumită măsură, dorința de hegemonie pe care Statele Unite au manifestat-o din plin și pe care n-am încetat să o relev de fiecare dată" (vol. III, p. 118).

Incident după incident, așa se constituie un amplu capitol din istoria relațiilor dintre Statele Unite și Franța în anii războiului. Autorul memoriilor sintetizează în modul următor rezultatele la care s-a ajuns: *„...Fără îndoială* — scria el la sfîrșitul tratativelor duse în 1945 la Washington, cu președintele Harry S. Truman — *între statele noastre nu putea exista nici înțelegere reciprocă totală, nici încredere fără rezerve. Tratativele cu Washingtonul au dovedit că America mergea pe o cale care nu coincidea cu a noastră"* (vol. I, p. 214).

Am putea pune o singură concluzie la această rapidă trecere în revistă. Este cea a ilustrului analist american Walter Lippmann, care scria în 1960 în *New York Herald Tribune:* „Generalul [de Gaulle] nu a iertat și nu a uitat nefericita istorie a relațiilor noastre cu Franța, în timpul și după cel de al doilea război mondial".

Paris 1990

După ce la 18 iunie s-a celebrat semicentenarul Apelului, la 22 noiembrie se împlinesc 100 de ani de la naștere, iar la 9 noiembrie 20 de ani de la încetarea din viață a generalului de Gaulle. Așadar, trei aniversări în acest an. Între numeroasele momente comemorative ce vor marca luna noiembrie, vrem să menționăm aici zilele internaționale „De Gaulle și secolul său".

Sub înaltul patronaj al președintelui François Mitterand și al premierului Michel Rocard, această amplă manifestare științifică organizată de Institutul Charles de Gaulle din Paris (președinte Geoffrey de Courcel, vicepreședinte Pierre Lefrance, președintele Comisiei centenarului, general de armată Jean Simon), va reuni la sediul UNESCO din capitala Franței un mare număr de personalități din zeci de țări ale lumii, ce vor dezbate între 19 și 24 noiembrie 1990 numeroase aspecte ale vieții și acțiunii generalului de Gaulle.

Vom avea ocazia să prezentăm cititorilor noștri lucrările simpozionului de la Paris de a căror pregătire științifică s-a ocupat (din 1986) un comitet în frunte cu domnul Bernard Tricot. Ne mărginim a aminti doar cîteva dintre numele celor care au transmis comunicări: Jean Daniel, Jean Lacouture, Jean François Revel, Jacques Fauvet, Françoise Giroud, Arthur Funk (*Magazin istoric*, nr. 10/1978), Christian Pineau, Jacques Viat, Aleksandr Ciubarian, Constantin Caramanlis, Hélène Abhrweiler, Leo Hamon, Udo Kempf, Pierre Messmer, Thierry de Montbrial, George Ball, George Bundy, Henry Kissinger, David Rockefeller, Arthur Schlessinger, Cyrus Sulzberger, André Holleaux.

Nu aș vrea să închei aceste pagini despre centenarul unuia dintre giganții istoriei secolului XX, cum îl numește Cyrus Sulzberger, fără a aminti că revista noastră a oferit cititorilor săi în repetate rînduri fie extrase din scrierile sale, fie evocări ale unor momente de viață. Și este momentul să ne amintim că înainte de vizita sa în România (mai 1968) pe biroul președintelui de Gaulle s-au aflat — alături de cartea Marthei Bibescu „Izvor, țara sălciilor" — și exemplare din *Magazin istoric* cu o primă selecție din memorii de război (*Magazin istoric*, nr. 4/1967, 4/1968). Este un prinos care arată că pentru noi Centenarul de la 22 noiembrie are o continuitate de semnificații. ■

TIMBRU DE GAULLE ÎN... 1943

În mai 1943, funcționarii poștali francezi au descoperit la Marsilia scrisori marcate cu timbre de 1,5 franci, înfățișîndu-l pe... generalul de Gaulle, anunță revista lunară franceză *Le monde de philatélistes*. De fapt, un fals, pentru că chipul generalului era imprimat peste cel vizibil radiat al altui general... Henri Pétain. Simpatizanți ai mișcării de Rezistență și ai lui de Gaulle personal, lucrătorii de la poștă expediau fără nici o reținere aceste plicuri, ca o manifestare de patriotism.

Guvernul de la Vichy a emis o circulară către toate oficiile poștale, care semnala apariția unei mărci unde imaginea lui Pétain fusese înlocuită cu a unui „alt general". Se pare însă că circulara n-a avut prea mare ecou, pentru că în 1944 încă se expediau scrisori cu timbre „gaulliste". Falsul avea un tiraj de 1 500 exemplare și era „confecționat" prin procedee tipografice. Inscripția „Poșta franceză" fusese și ea înlocuită cu „Republica franceză".

Paralel cu acest timbru a mai circulat pe plicuri și o altă marcă, tot cu portretul lui de Gaulle (în loc de Pétain) și tot cu o valoare nominală de 1,5 franci. De data aceasta, la Nisa. O grupare a Rezistenței, „Combat", a emis timbrul după modelul celui cu Pétain. Gravorul Robert Tirenne, care a lucrat la această „făcătură", avea să piară în beciurile Gestapoului la numai cîteva luni de la reușita operației sale filatelice.

În anii 1943-1944, mii de scrisori purtînd asemenea timbre — emise pe hîrtie galbenă sau gri și avînd în colțul din stînga jos literele RF (République Française) — circulau ilegal la Nisa, Marsilia, Lyon, chiar Paris. Evident, numai cu bunăvoința și complicitatea funcționarilor poștali.

Prof. STEPHEN FISCHER-GALAȚI:

„Sînt sincer optimist"

În drum spre cel de-al XVII-lea Congres internațional de științe istorice de la Madrid (26 august - 3 septembrie), profesorul american de origine română Stephen Fischer-Galați, de la Universitatea Boulder, Colorado, a fost din nou oaspete al țării noastre.
Profitînd de prezența sa în Capitală, l-am adresat cîteva întrebări:

— La o jumătate de secol de la plecarea Dv. din România, după ce între 1963 și 1986 ați revenit în țară an de an, care vi se pare a fi astăzi impresia dominantă pe plan național?

— Dominantă pentru mine — și pot spune unul dintre primele elemente ale democrației — este libertatea presei și marele interes al cititorilor față de ea. Un alt element de autentică democrație ce m-a impresionat este libertatea individului în a se exprima și a se manifesta după cum o dorește. Revenind la presă, mulți o citesc pentru lucrurile senzaționale.

Din păcate, găsesc în presă (desigur, nu în toate ziarele și revistele) un vocabular primitiv, cu gust eminamente polemic și cu prea puțin respect pentru alte puncte de vedere, ca și față de problemele actuale, foarte serioase care confruntă România. Presa este cu adevărat liberă, dar consider că ea este și abuzivă, deoarece tonul îl dă polemica. Din păcate, nu oferă nici o soluție. Desigur eu sînt avantajat, deoarece pot citi și mai ales înțelege. Alți americani însă, nu au cum să o facă.

Un alt aspect ca să refaci situația politică trebuie, în mod obligatoriu, să rezolvi problema economică. Planul economic al guvernului român este bun, dar pentru a-l aplica trebuie timp. Sînt de acord cu prof. Mihai Botez, un sociolog celebru de origine română, care trăiește acum în America, că situația actuală este normală și o să dureze.

Se susține că trebuie un nou Plan Marshall pentru țările răsăritene, prin care America să investească bani mulți. Problemele economice ale României, ca și ale tuturor țărilor din estul și centrul Europei, nu pot fi rezolvate fără investiții mari, pe care statul român nu are de unde să le facă. Cine poate ajuta pe românii? Cred că doar relațiile avantajoase cu Occidentul pot scoate căruța din șanț. Relații în condiții de egalitate.

— Cum întrezăriți Dv. perspectivele țării noastre pe calea democrației?

— La această întrebare am să pornesc tot de la o observație, să zicem negativă: în cele mai dese cazuri nu s-a schimbat cu nimic atitudinea și mentalitatea funcționarilor publici. Aș putea spune că ei depășesc în lipsă de politețe manierele dinainte de decembrie. Sînt desigur și excepții. Eu înțeleg perfect că, după 40 de ani de dictatură comunistă, abrutizarea populației, distrugerea valorilor culturale și spirituale, emanciparea maselor fără o educație corespunzătoare nu puteau duce decît la declanșarea violenței. Trebuie o reeducare spirituală și culturală, care în ultimă instanță depinde de o realizare a îmbunătățirii situației economice. Burghezia veche a fost distrusă; a apărut una nouă, cea a parveniților. De fapt este un fenomen general al vulgarizării societăților, ceea ce echivalează cu un atac împotriva civilizației.

Apoi, concepția despre învățămînt trebuie neapărat schimbată. Părerea mea este ca admiterea la Facultate să nu mai fie condiționată de locuri, ci intrarea să fie nelimitată, iar selecția să se facă pe parcurs.

Dintr-o discuție cu un confrate reieșea că tinerii nu muncesc și că ei vor să plece. *Fără muncă nu se poate face nimic. Trebuie muncă serioasă pentru a merge spre o refacere a țării.* Capacități există în toate domeniile.

— Cum vedeți acum colaborarea dintre istoricii români și americani?

— Istoricii serioși care într-adevăr s-au specializat în acest domeniu, adică al Europei de Răsărit, ca Radu R. Florescu, George R. Ursul, Paul E. Michelson, Glenn E. Torrey, Paul Quinlan ș.a., cît și mai tinerii Kurt Freptow sau Robert Forrest își vor continua în mod serios studiile și cu rezultate mai bune, avînd acces în România la materiale care pînă acum le erau interzise.

Prezența profesorului Dinu C. Giurescu la Facultatea de istorie din București va ajuta, cred, mult la dezvoltarea și cunoașterea istoriei românești și americane. Eu sper, în general, că oamenii bine pregătiți și obiectivi vor cerceta problemele, temele, care nu au putut fi abordate pînă acum. În concluzie, vă rog să notați că sînt sincer optimist pentru țara dumneavoastră.

A consemnat Ioana URSU

PLANȘELE NOASTRE

①②③④ Monumente istorice care (aidoma celor prezentate în **Magazin istoric**, nr. 10/1990) nu mai sînt: statuile lui Carol I; I.C. Brătianu; I.I.C. Brătianu; Mormîntul Eroului Necunoscut și statuile lui Barbu Catargiu și Pake Protopopescu

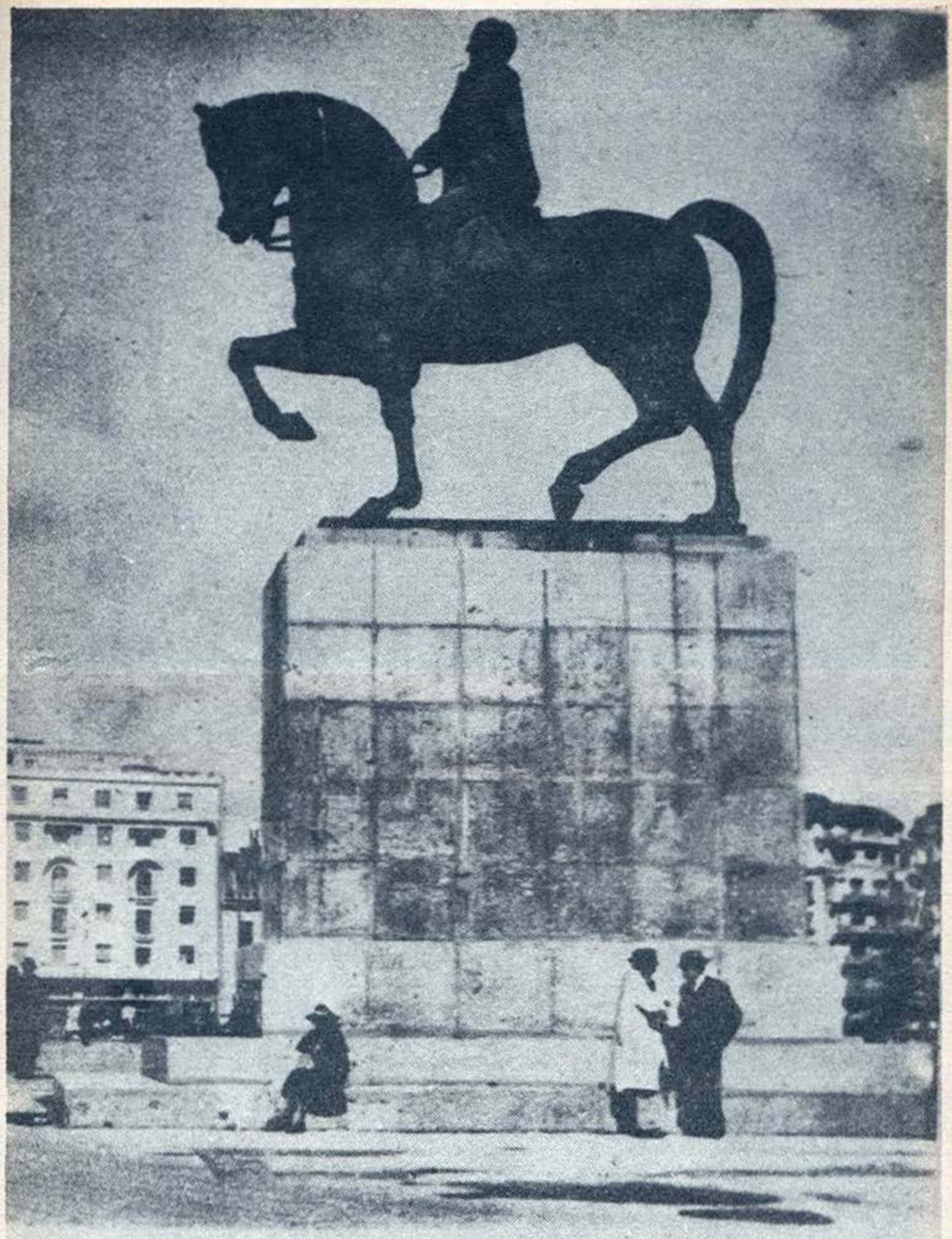

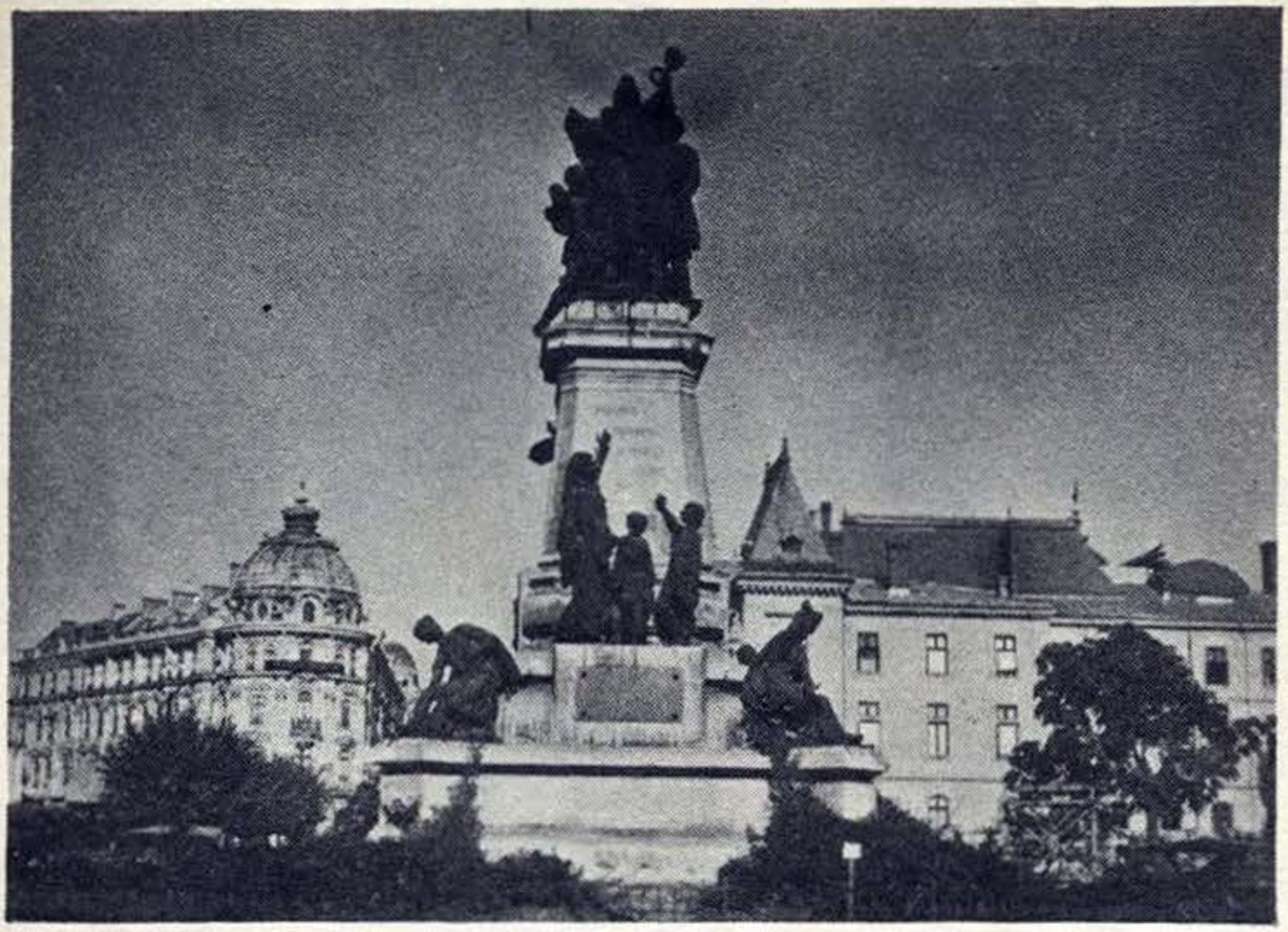

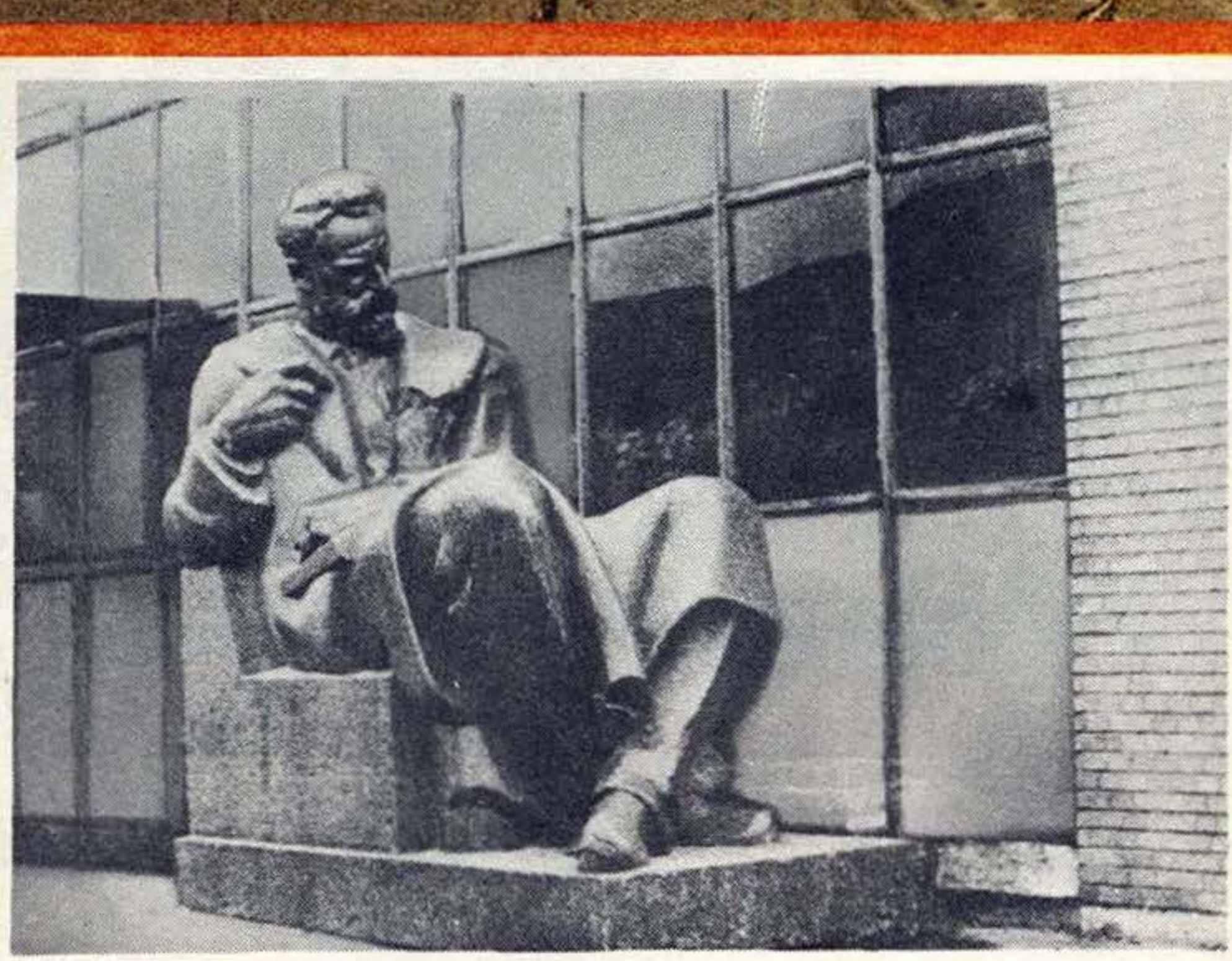

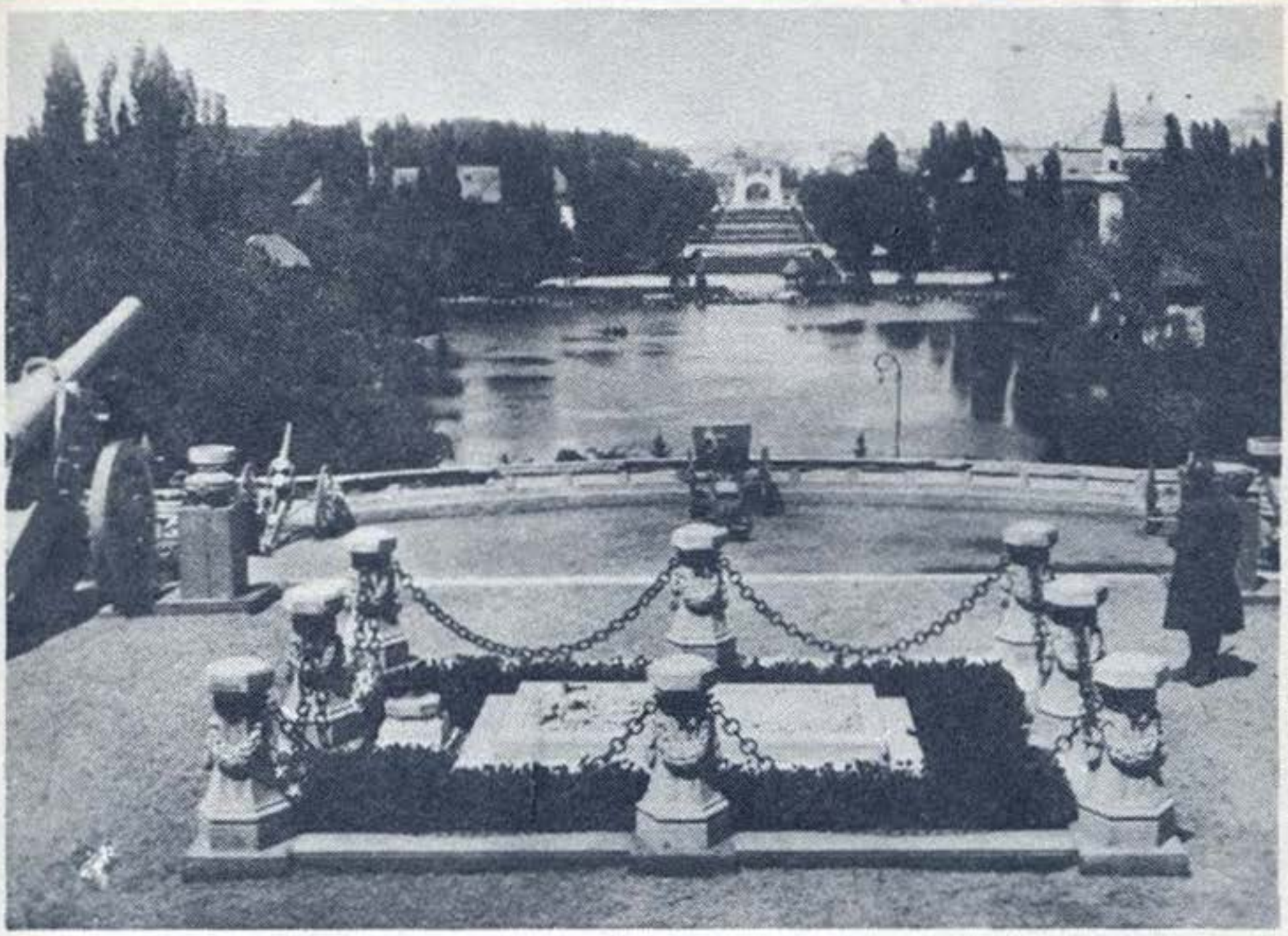

DIN VREMEA CÎND SE PREGĂTEA

MAREA UNIRE (II)

G.T. KIRILEANU

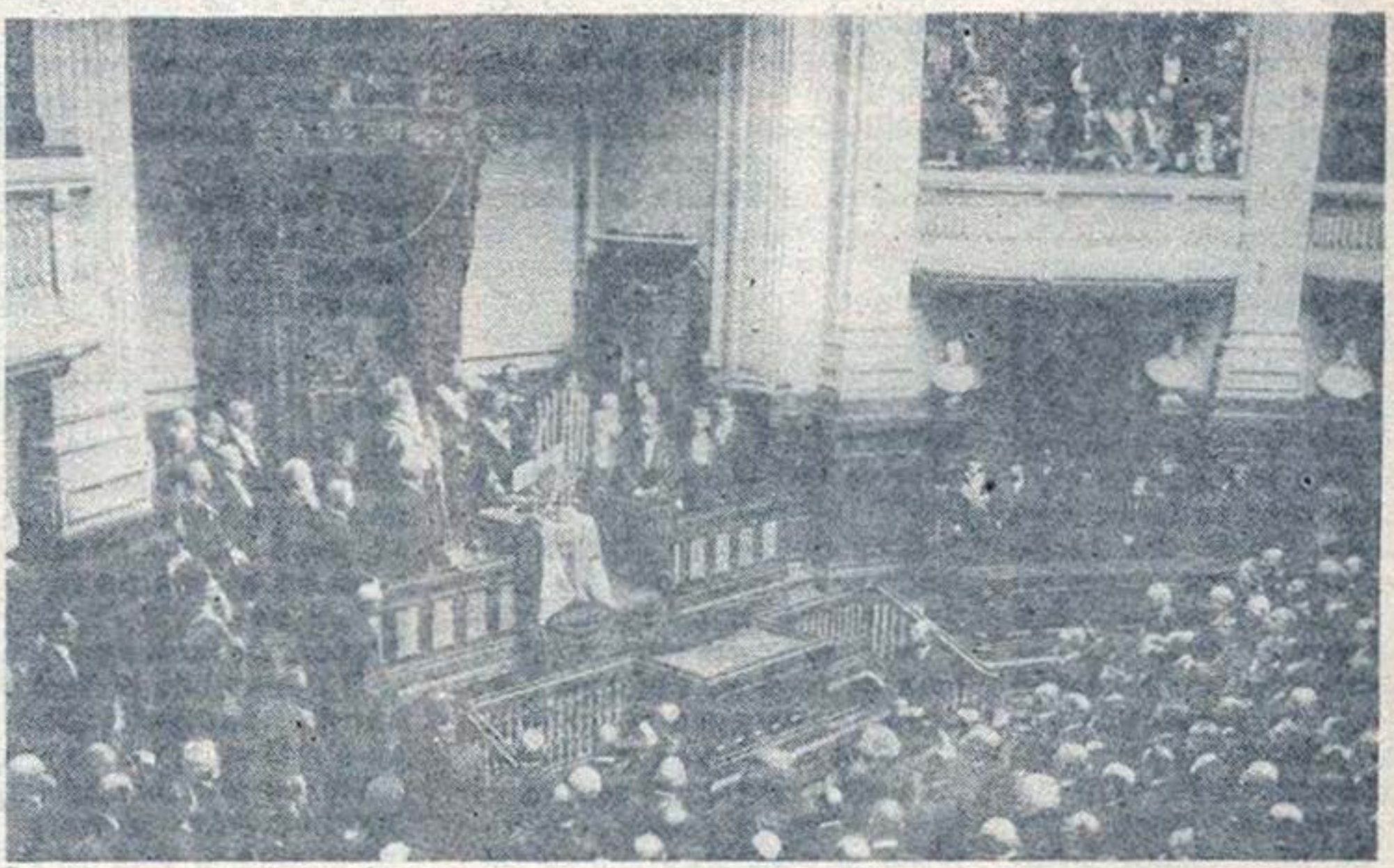

La 27 septembrie/10 octombrie 1914, regele Carol I s-a stins din viaţă. A doua zi, pe tronul României a urcat nepotul său, desemnat succesor din timp şi devenit regele Ferdinand I.

În continuarea însemnărilor din jurnalul său inedit **— păstrat cu multe dificultăţi în colecţiile Bibliotecii Academiei Române — G.T. Kirileanu surprinde alte momente din viaţa de la Curtea regală a României, de data aceasta la începutul domniei lui Ferdinand, înregistrînd îndeosebi ecourile frămîntărilor fundamentale ce preocupau în acele zile nu numai lumea politică românească, ci şi cercurile largi ale opiniei publice: atitudinea României faţă de războiul care începuse în iulie acelaşi an. După cum se poate constata şi din notaţiile lui G.T. Kirileanu, sentimentul majoritar era acela al necesităţii intrării în luptă alături de puterile Antantei, pentru realizarea idealului naţional: unirea cu patria mamă a ţinuturilor istorice locuite de români şi aflate sub dominaţie austro-ungară.**

La fel ca şi la episodul precedent, facem precizarea că, în transcrierea textului, am păstrat unele particularităţi stilistice ale autorului, conform normelor ortografice actuale. Datele sînt pe ambele stiluri, iar atunci cînd este consemnată doar o variantă, memorialistul a indicat „stilul vechi". Notele de subsol şi intervenţiile explicative ne aparţin.

1914

7/20 octombrie. Ministrul de justiţie [Victor Antonescu] cere a i se înapoia două volume asupra Belgiei pe care le-a împrumutat M.S. regelui Ferdinand. Mă duc la apar-[tamentul] de deasupra corpului de gardă şi pun pe feciorul de serviciu să-l întrebe. Regele mă cheamă şi-mi spune că sînt într-o cameră de la Castel Peleş. Biroul era încărcat de hîrtii, iar la o parte un teanc de petiţii, căci de la suirea-i pe tron a cerut să i se dea toată corespondenţa. Aşa încît regele a deschis toate plicurile cu petiţii pe care pînă acum le deschideam eu. Mi-a spus că sînt multe petiţii fără însemnătate.

l-am răspuns că M.S. regele Carol I hotărîse ca să le deschid eu şi să-i prezint numai pe cele însemnate. A zis că mi le va trimite. Mi-a vorbit cu multă amabilitate.

Regele lucrează toată ziua, cînd acolo, cînd dincoace la birourile regelui Carol. Iese în grădină cîte puţin. Mai citeşte în biblioteca mare. Trebuie să-i pară ciudată trecerea de la libertate la atîtea lucrări de birou. La mai mulţi a spus că nu-şi vede capul de lucru.

Dl. colonel Baranga îmi spune că noul rege este foarte şovăitor şi politicienii merg fără frică la el, pe cînd la bătrînul rege mergeau cu sfială. Apoi noul rege este foarte nepopular în oştire din cauză că Dim. Sturdza, ca să se arate devotat dinastiei, l-a pus pe prinţul moştenitor să facă notarea ofiţerilor în foile personale (ceea ce nu-i nici într-o ţară) şi aşa generalii dădeau vina toată pe prinţul moştenitor cînd se făcea vreo nedreptate. Odată era să fie un pronunciament [revoltă] militar şi anume comandanţii de regimente voiau să se facă bolnavi şi să lipsească regulat de la inspecţiile făcute de prinţul moştenitor.

8/21 octombrie. De la moartea regelui, parcă n-am mai fi în plin război european. O linişte de moarte domneşte la noi.

Bogdan-Duică îmi spune că pentru armele noastre n-avem decît 80 cartuşe pentru o puşcă — cînd această sumă n-ajunge nici pentru o zi de luptă! Rusia ne-a făgăduit ceva cartuşe, căci din Austria şi Germania nu ni le mai dă, dar asta şi cu nimic e tot una.

Costescu ar fi comandat material trebuincios pentru cartuşe (în formă pentru C.F.R.) tocmai din America, adică o să-l avem pe 1 lună şi 1/2. Iată cît de gata sîntem!

8/21 octombrie. Explicaţia turbării rusofile a lui A.D. Xenopol şi Take Ionescu.

Xenopol ar fi pretins regelui Carol I (informaţie de la dr. Dim. Gusti) că deoarece în cursul domniei n-a încurajat ştiinţa românească, să deie acum un semn vădit prin cea mai înaltă decoraţie, prezidînd şi banchetul ce se va da pentru sărbătorirea lui Xenopol în urma alegerii lui ca membru al Institutului Franţei. Regele a întrerupt audienţa şi cînd Xenopol a mai cerut audienţă la rege, nu i-a acordat-o. De aici supărarea.

Iar Take Ionescu (informaţia o am de la dr. Antipa) ar fi vorbit regelui Carol I ameninţător despre o eventuală abdicare şi regele iarăşi i-ar fi spus: „Audienţa e sfîrşită", arătîndu-i uşa.

9/22 octombrie. D-rul Mamulea mi-a cerut scrisoarea regelui Carol din 1869 către primarul Capitalei privitoare la diadema dăruită la căsătoria reginei Elisabeta. Se spune acolo că diadema va rămînea între odoarele Coroanei României.

Ziarul *Viitorul* apărut azi zice că regina Elisabeta e bolnavă de cîteva zile. Eu am văzut-o ieri şi mi-a părut pe deplin sănătoasă.

9/22 octombrie. Col. Paul Angelescu recunoaşte situaţia grea a bucovinenilor în urma retragerii ruşilor. Zice însă că ruşii au bătut pe germani la Varşovia şi-mi şopteşte că retragerea din Bucovina este cu tîlc: în curînd va urma intrarea noastră în acţiune şi ocuparea Bucovinei.

Prin luarea comandei armatelor austriece de către germani, Austria este osîndită la peire. Germania o va arunca tuturor drept compensaţie la încheierea păcii, luîndu-şi ea partea leului.

Situaţia armatei germane ar fi compromisă.

18/31 octombrie. Dl. Basset, cînd i-am dat bună-dimineaţa:

— Ei, va să zică, focul s-a întins şi la miazăzi (între turci şi ruşi) şi România e prinsă într-un cerc de foc. Mă mir cum de se mai găsesc oameni la noi care să pue scîntei pentru ca focul să se întindă şi mai mult. Nici nu ne-nchipuim ce nenorociri ne aşteaptă.

Regele a primit azi la 2 p.m. întregul comitet al inspectorilor generali ai armatelor în frunte cu ministrul de război. Este o politeţă faţă cu fostul lor president, acum rege, dar se poate să fie şi vreo legătură cu evenimentele actuale.

19 octombrie. Maior Balif găseşte pe dr. Mamulea în cancelarie la mine şi se iau de vorbă de războiul turco-rus. Maior Balif zice: „Se prea poate ca obiectivul nostru să se îndrepte spre sud şi pentru luarea Transilvaniei să ne batem mai întîi cu bulgarii, care nu vor să se înţeleagă cu noi". Dr. Mamulea a rămas uimit în tăcere.

21 octombrie. Maiorul Balif îmi arată buletinul secret cu mersul războiului european. Eu zic: „Am să mă bucur cînd n-oi mai vedea linia asta pe pămîntul Franţei". El răspunde: „Eu am să fac un chef mare cînd or ajunge franţujii la Rin".

Azi după-amiază a avut regele în audienţă pe Giers, ambasadorul rus de la Constantinopol, apoi pe I. Bogdan[1] care mi-a spus că vrea să cearâ regelui să stăruiască a nu se trimite pe cîmpul de război pe Sextil Puşcariu din Braşov, deoarece moartea lui ar fi ireparabilă pentru dicţionarul Academiei Române. Mi-a mai spus că războiul din Galiţia e crîncen: au căzut la 300 000 din armata austro-ungară şi încă de 2 ori pe atîţia ruşi, după zisa austriecilor. Au suferit şi de foame pînă au venit germanii, care au cerut de la început ca trupele să fie bine hrănite.

La 5 1/2 are audienţă la rege şi P.P. Carp[2]. E bucuros de vestea aflată de la ministrul austriac că austro-germanii ar fi făcut 100 000 prizonieri ruşi. E sigur că Germania va fi învingătoare şi că va debarca armata în Anglia.

Mare bucurie am avut întîlnindu-mă azi cu prof. I. Nistor[3] de la Cernăuţi. A stat la Iacobeni (sau Cîrlibaba?) şi 6

---

[1] Ion Bogdan (1864-1918), filolog şi istoric, membru al Academiei Române, editor de cronici şi documente.

[2] P.P. Carp (1837-1918), om politic, unul din fondatorii „Junimii", şef al Partidului Conservator (1907), susţinător al regelui Carol I pentru intrarea în război alături de Puterile Centrale.

[3] *Magazin istoric*, nr. 8/1990.

săptămîni n-a ieşit din casă de teama vreunei înscenări din partea jandarmilor care-l păzeau. N-a putut ceti nici un ziar. Acuma venise jandarmii unguri care-l ţineau şi mai din scurt. Văzînd aşa, a trecut în Dorna românească şi s-a coborît cu plutele la Piatra. În urma lui jandarmii îl căutau pe capete.

19 octombrie/1 noiembrie. În ziarul *Dreptatea* de azi, la rubrica spionilor germani din România, a ieşit la iveală şi „von Dunken", adică baronul von Dungern, profesor de drept internaţional la Universitatea din Cernăuţi, care de astăsară stă în gazdă la familia noastră regală, pe lîngă regina Elisabeta.

Acest baron a iscodit legătura genealogică între Hohenzollerni şi Basarabi (vezi *Curtea de Argeş* de Jaffe). Profesorul I. Nistor de la Universitatea din Cernăuţi i-a spulberat genealogia asta într-o notiţă de cîteva rînduri. Dar baronul şi-a continuat studiile acestei genealogii în *Revista genealogică* a cavalerului [Sever] Zotta, [1874-1943] aşezat în Iaşi.

Se vede însă că regelui Carol şi reginei Elisabeta le-a plăcut legătura genealogică, dîndu-i crezare.

Baronul a venit anul trecut pe la Bucureşti, după încheierea Păcii din Bucureşti [din 1913], spre a aduna material asupra acestui act istoric. Tzigara [Samurcaş] mi-l trimitea mie spre a-i da mură în gură informaţiile; eu l-am trimis la [istoricul] I.C. Filitti, iar acesta i-a cam tăiat pretenţiile.

Acordîndu-i-se decoraţia de ofiţer al „Coroanei", el a făcut întîmpinare că e prea mică pentru rangul şi titlurile lui. Regele Carol s-a supărat. E de mirare deci cum de a putut veni ca oaspete al Curţii regale.

Colonelul Angelescu îmi spune că a avut discuţii aprinse cu el, deoarece susţinea că noi n-avem nici un drept asupra Ardealului.

Pe cît am înţeles de la Tzigara, care-i poartă multă prietenie, Dungern ar fi fost amestecat la facerea telegramelor reginei Elisabeta către împăraţii Wilhelm şi Franz Iosif, cu prilejul morţii regelui Carol. Dar n-a vrut să-mi spună pe deplin.

Tot de la Tzigara am înţeles că Dungern ar fi avut ciocniri cu dl. Basset. Şi am observat că într-un rînd fiind la masă alăturea, dl. Basset mereu i-a întors cotul şi nu i-a adresat cuvînt deloc.

Ieri Dungern a chemat la telefon pe contele Waldburg de la legaţiunea germană spre a-i spune ceva din partea reginei Elisabeta. Azi aud că se gătește să plece spre Vatra Dornei. Mai aflu că are paşaport în numele împăratului Wilhelm spre a călători în România, Bulgaria şi Serbia.

Dl. colonel Baranga se miră de unde a putut afla ziarul *Dreptatea* că von Dungern a avut audienţă la rege după întoarcerea din Sofia, deoarece audienţa a fost acordată fără a fi trecut pe listă, aşa că n-a putut şti decît unul sau doi lachei.

Von Dungern a spus col. Baranga că pleacă în Germania (el fiind de loc din Dresda), deoarece cînd patria e în primejdie tot cetăţeanul trebuie să fie în ţară.

Tzigara îmi spune că-i pare bine de plecarea lui Dungern, dar se-nţelege că nu putea arăta că doreşte plecarea lui. A vorbit cu dl. Basset şi despre Dungern şi despre rolul lui Tzigara pe lîngă regina Elisabeta. Dl. Basset e de asemenea bucuros de plecarea lui Dungern şi i-a spus lui Tzigara că a cercetat chestia divulgării celor 2 telegrame către împăraţii Wilhelm şi Franz Iosef şi a aflat că Dungern a luat un bilet de la mareşalul [Palatului] Mavrocordat către dirigintele oficiului telegrafo-poştal de la Castel Peleş spre a-i da să copieze toate telegramele expediate de regină, deoarece vroia să le aibă în copie şi pe acele pe care regina Elisabeta le trimisese şi fără ştirea lui Dungern. Omul vroia să-şi facă situaţie în Austria şi Germania, arătînd ce a lucrat

Schimbarea gărzii la Castelul Peleş din Sinaia

În p. 33: *regele Ferdinand depune jurămîntul în faţa Parlamentului*

la Curtea regală română.

Începuse a face vizite pe la toți fruntașii politici: Marghiloman, Take Ionescu și Dissescu. Voia să meargă și la Iorga și Tzigara îl îndreptase la mine în această privință. A venit. L-am primit foarte rece, spunîndu-i că-l poate găsi [pe Iorga] dimineața la otel „Regal", iar de la 2 p.m. la Academia Română, unde are de făcut o comunicare în ședința publică. Nu s-a mai dus.

19 octombrie/1 noiembrie. D-rul Mamulea îmi aduce vol. cu scrisorile regelui Carol I și zice: „Bine că s-au strîns la un loc toate scrisorile și cuvîntările regelui, căci altfel s-ar face lesne greșeli neiertate. Iată, regina Elisabeta avea de gînd să dispuie asupra diademei dăruite de bucureșteni la nunta ei. Și atunci eu i-am spus că trebuie să se fi luat vreo hotărîre în scrisoarea de mulțumire ce s-o fi făcut. D-ta mi-ai dat-o și arătîndu-i-o reginei s-a încredințat că nu poate dispune de diademă, trebuind numai a o transmite actualei regine".

Acum înțeleg dar că scrisoarea făcută către regina Maria nu era deloc spontană.

Regina Elisabeta a chemat pe dl. Basset și l-a rugat să-i facă un proiect de scrisoare. Dl. Basset mi-a cerut ca și d-rul Mamulea scrisoarea regelui din 1869 (prin urmare regina Elisabeta nu i-a spus de comunicarea făcută de d-rul Mamulea) și m-a însărcinat să fac și eu un proiect de scrisoare. Am făcut un proiect scurt, pe care dl. Basset l-a schimbat, dîndu-mi-l spre îndreptare. Apoi l-a scris pe curat și l-a trimis reginei Elisabeta la Curtea de Argeș. Regina Elisabeta l-a copiat întocmai pe o hîrtie obișnuită de scrisori și l-a trimis colonelului Brociner spre a lua o copie și a o da la *Monitorul oficial* ca să fie publicată în ziua de 16 octombrie la aniversarea reginei Maria.

20 octombrie/2 noiembrie. Întreb pe Tzigara dacă pleacă mîine cu regina Elisabeta la Curtea de Argeș.

— Nu plec, că nu-s la ordinele colonelului Brociner, care face lista invitaților de capul lui, fără să mă înștiințeze. Și prinde a-mi povesti cum era să fie pomăzit ca secretar al reginei Elisabeta.

Regele Ferdinand l-a rugat să nu părăsească pe regina Elisabeta, pentru că ei știe cel mai bine cum să-i vorbească și să înlăture pornirile greșite în chipul cel mai discret — așa cum făcea și pe timpul unchiului, care trebuia înștiințat despre toate. A primit cu plăcere, căci socotea că va avea de îndrumat pe baron Dungern, pe care regele-l dorea ca secretar. Din cauza unor anumite fapte, von Dungern n-a mai fost agreat de regele Ferdinand și regina Maria. Pe de altă parte, Dungern nu putea primi salariul de 500 lei egal cu leafa lui de profesor universitar. Și așa Dungern s-a hotărît să plece. Îndată după asta află de la mine Poenaru că Tzigara a fost trecut în statul personalului reginei ca secretar cu leafă de 500 lei pe lună. A protestat îndată, căci el înțălege să servească din cînd în cînd pe regina (dacă-i la Curtea de Argeș, să se ducă duminica), dar nu-și poate părăsi ocupațiile lui cîștigate pînă acum cu luptă și muncă grea. Ar fi să descalece și să meargă pe jos. Ar însemna că el este înlocuitorul unui Dall' Orso [secretar al reginei Elisabeta].

— Acuma văd că au pus secretar pe tînărul Romalo, pe care îl cunosc prea bine, dar înțelegi că nu pot lucra cu el ca egal. Regina zice că-i trebuie un tînăr care să poată alerga pe la spitale și pe la săraci pentru binefaceri. Pe de altă parte, Basset și cu Brociner ar vrea să administreze averea regelui Carol: sporuri și iarăși sporuri. Ei uită că dacă regelui Carol i se impunea în interesul dinastiei adunarea unei averi, de-acum înainte trebuie să fie lăsate la o parte afacerile și jocul la bursă, iar pentru regina Elisabeta să se rînduiască o administrare mai largă a averii în opera de binefacere, deoarece ea n-are nici un interes de strîns bani și capitaluri.

Tzigara crede că statul va acorda reginei Elisabeta un apanaj de cel puțin 200 000 lei pe an (eu am încruntat rău din sprîncene auzind de acel apanaj cu totul de prisos) și că astfel ea va avea un milion venit anual, sumă îndestulătoare spre a-și face o aureolă de binefaceri în puținii ani cîți îi mai are de trăit.

Îi pare bine de numirea lui Graçovski ca mare maestru și zice că și el a stăruit pentru el. Eu îi spun însă că și Gracovski poate face gafe cu hatîrurile lui nesocotite și istorisesc mai multe pilde.

Tzigara a împiedicat pe regina Elisabeta de a chema la București pe prințesa de Wied, arătîndu-i o informație răuvoitoare de această prințesă din *La Roumanie*.

Regele Ferdinand nu mai pune în curent pe regina Elisabeta cu politica, precum *crede ea* că o punea regele Carol, care era prea vulpoi spre a-i încredința lucrurile mai gingașe.

Tzigara îmi arată cadoul ce i-a dat regina: un ceasornic-brățară pe care l-a purtat regele Carol și mă întreabă mie ce mi-a dat.

— Mie în 7 ani de cînd fac o mare parte din îndatoririle col. Brociner și ale lui Dall'Orso nu mi-a dat decît vreo 2 fotografii și niște cărticele.

— Cine te păștea?

— Știu eu! Poate că tocmai col. Brociner pentru care munceam.

22 octombrie. Tzigara îmi spune că regina vroia să vîndă diadema și banii să-i dăruiască surorilor de caritate. ■

Prezentare și selecție
Ioan LĂCUSTĂ

Cercetări susținute și îmbrățișând un complex evantai — arheologie, lingvistică, toponimie, geografie istorică — au îmbogățit considerabil tabloul vieții economice, politice, sociale și culturale de pe cuprinsul românesc, din primele veacuri ale erei noastre, subliniind, prin numeroase descoperiri, bogata civilizație ce a înflorit pe aceste meleaguri, din vechi timpuri.

Este, astfel, un fapt unanim recunoscut că întemeietorul cronologiei moderne, cel care a precizat hotarul înainte de și al erei noastre este un cărturar de pe meleaguri dobrogene, Dionisie Exiguul. Printre textele patristico-filosofice de o mare bogăție de idei și, totodată, de o deosebită frumusețe stilistică se află opera altui cărturar dobrogean, Ioan Cassian. Originar din Histria, Aethicus Histricus s-a înscris printre cei mai de seamă geografi ai timpului său, Cosmographia redactată de el fiind folosită, între alții, de cunoscutul învățat Isidor din Sevilla — considerat părintele literaturii spaniole — și Ieronim de Bavaria, care a alcătuit un text abreviat al ei, folosit ca manual de geografie în diverse școli ale Apusului, la finele primului mileniu al erei noastre.

Între valorile de seamă ale acestei perioade se cuvine consemnată și Pătimirea martirilor Epictet și Astion — cel mai vechi text literar alcătuit, pe meleaguri românești, de către un localnic — realizare datînd din vremea domniei împăratului roman Diocleția, în intervalul anilor 298-303.

MARTIRI LA DUNĂREA DE JOS

Dr. NESTOR VORNICESCU

Cetatea Histria; aidoma va fi apărut celor din antichitate și cetatea Halmyris

Învățat și discipolii săi (desen)

Ca multe dintre scrierile întocmite în antichitate, nici această operă nu ne-a parvenit în forma sa originară, ci într-o prelucrare ulterioară, cu numeroase modificări. Aceasta nu-i scade însă întru nimic valoarea. Text patristic hagiografic, *Pătimirile...* au urmat soarta multor scrieri de acest fel, redactate și în alte zone ale lumii cunoscute atunci. Asemenea texte, elogiind faptele unor martiri, erau alcătuite pentru a fi citite în cadrul comunității, cel puțin o dată pe an, în ziua pomenirii și, totodată, potrivit obiceiului, erau trimise și altor comunități, care la rîndul lor, le trimiteau mai departe. Transmise astfel, ele sufereau — asemenea creației folclorice (de care nu erau mult diferite, circulînd, deseori, pe cale orală) — însemnate modificări: adăugiri, pasaje eliminate, reformulări, potrivit imaginației celui ce le recompunea, grupului căruia i se adresau și noilor împrejurări în care erau rostite. S-au alcătuit, cu timpul, culegeri de asemenea texte, intitulate martirologii, cum a fost, de pildă, *Martirologiul hieronymian*, atribuit lui Eusebiu Hieronymus, de fapt o compilație apuseană din sec. VII, ce stă la baza *Martirologiului roman* de azi, în care se află consemnate și numele Epictet și Astion.

După o îndelungată odisee, o copie a textului patristic străromân despre Epictet și Astion a ajuns la Utrecht, în Țările de Jos, unde Heribert Rosweyde a inclus-o în antologia sa *Vitae Patrum*, tipărită la Antwerp în 1615, fiind ulterior retipărit în original sau diferite traduceri. Unele dintre acestea — mult modificate — nu au mai păstrat decît un nucleu de fapte, modificînd, totodată, fie numele, fie denumirea exactă a localității, ceea ce a pus sub semnul îndoielii autenticitatea relatării. Astfel, loçalitatea Halmyris, a fost transcrisă sub forma Almerida, ceea ce a determinat supoziția că ar fi vorba despre orașul spaniol Merida, iar numele Epictet a fost redat în forma alterată, Epitacius, de asemenea frecvent în Spania. Este meritul eruditului francez Hippolyte Delehaye de a fi restabilit în 1912 textul primar: „în Halmyris, Epictet și Astion".

Aproape concomitent, în 1920, un alt specialist, Charles Anuer, într-o publicație de incontestabil prestigiu, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de Liturgie* considera autenticitatea acestei relatări în afară de orice îndoială, deoarece nici argumente externe, nici conținutul ei nu se opun autenticității, cu condiția — firească — a îndepărtării intervențiilor și denaturărilor ce i-au fost făcute în timp. O dată eliminate aceste pasaje *Actul martiric* — considera Anuer — ar deveni „un sîmbure de adevăr, care nu este în contradicție cu alte izvoare și care, prin urmare, foarte bine ar putea fi scos din *Actele* pierdute ale lui Eusebiu Hieronymus".

Din Frigia și Bithynia

Este tocmai ceea ce vom încerca să facem în paginile ce urmează, cu precizarea că, deși omise în colecțiile hagiografice grecești, în *Sinaxare* și *Calendare*, *Pătimirile martirilor Epictet și Astion* nu au rămas necunoscute literaturii de specialitate din țara noastră, fiind traduse, după versiunea rusă, la Neamțu, în sec. XVIII și publicate în 1814 de către Veniamin Costache. Ambele versiuni — română și rusă —, necunoscute exegeților din Apus, ar fi putut ușura căutările, întrucît precizau localitatea „cetatea Almyrida, din Schythia, de la Dunăre".

Care ar fi deci acest „sîmbure de adevăr" și, mai ales, ce noi informații referitoare la istoria noastră îndepărtată aduce textul în discuție? Să încercăm să-l separăm în diferite variante — latină, rusă, română — apărute de-a lungul timpului: „Pe vremea lui Dioclețian — se arată în versiunea latină, publicată din anul 1867, în *Acta Sanctorum* — ... Epictet trăia în părțile răsăritului, unde ducea o viață evlavioasă". Relatarea nu precizează cetatea sau provincia de origine, dar dintr-un pasaj în care era invocată Frigia putem deduce că era din părțile acestei provincii din Asia Mică. Într-o cetate (nenumită de textul hagiografic), Epictet îl întîlnește pe tînărul Astion, fiu al „mai marelui cetății" și al fiicei senatorului Iulian, care, convertindu-se, îi propune lui Epictet să părăsească orașul, întrucît, dacă părinții vor afla ce s-a întîmplat cu unicul lor fiu, ei s-ar putea arunca în mare de tristețe.

„Urcîndu-se într-o corabie [cei doi] au mers în ținutul sciților [de la Scythia Minor, denumire dată de romani provinciei dacice dintre Dunăre și Mare] și au ajuns în cetatea almiridensilor". Poate fi formulată o ipoteză cu privire la localitatea de unde au venit Epictet și Astion la Halmyris. Frigia, de unde era originar, probabil, Epictet, se învecina, la nord, cu Bithynia, în care se afla Nicomedia (în prezent, Izmit, în Turcia), însemnat port la Marea Marmara, unde Dioclețian își stabilise reședința și unde se afla o *statio* pentru flota romană, din care, cei doi s-ar fi putut îmbarca. Sosirea la Halmyris trebuie să se fi petrecut în primii ani ai domniei lui Dioclețian, la puțin după anul 284, deoarece Epictet afirmă că l-ar fi avut ca discipol pe Astion timp „de șaptesprezece ani".

Versiunea românească concordă cu descrierea latină: „Au aflat o corabie înotînd spre părțile scythilor și dînd chirie au șezut întrînsa și înotînd multe zile au ajuns la o cetate ce se numea Almyrida, care era în hotarele scythilor, lîngă rîul ce se numește Dunărea. Lîngă acea cetate, nu departe aflîndu-și lor un loc osebit plăcut spre petrecere [viețuire], s-au sălășluit, zidindu-și o chilie mică".

Într-adevăr potrivit practicilor acelei vremi, cei doi vor fi

locuit în afara castrului roman, în cartierul marinarilor, ca doi cetăţeni romani civili, adevăraţi *peregrini*, cum erau atîţia în acea perioadă, în întreg cuprinsul Imperiului roman. La Halmyris, ei şi-au găsit o locuinţă potrivită *(mansiones sibi aptas invenissent)*, ducîndu-şi traiul zilnic (între activităţile cotidiene fiind şi aducerea apei din Dunăre — *aquam pergeret ad Danubium)* şi săvîrşind „fapte minunate", afirmă textul, desigur, desfăşurînd o susţinută activitate de convertire.

Era tocmai în perioada cînd „în cetatea almiridensilor" a sosit, pe neaşteptate, „comandantul militar al provinciei, Latronianus", care „a inspectat timp de trei zile lucrările publice şi instituţiile împărăteşti care existau acolo". Auzind despre activitatea celor doi misionari, Latronianus — conformîndu-se dispoziţiilor imperiale privind reprimarea noii religii, ce-şi făcea loc tot mai susţinut în rîndul tuturor categoriilor sociale din Imperiul roman — a ordonat cîtorva chestori ai oraşului să-i aresteze pe cei doi.

Ancheta condusă, sub îndrumarea lui Latronianus, de către Vigilantius, *questor urbanis* (asesor al pretoriului), localnic, deoarece — afirmă relatarea — îşi avea „casa sa" *(domo sua)*, în Halmyris, a evidenţiat demnitatea şi credinţa celor doi martiri (executaţi după trei zile, din dispoziţia comandantului militar), încît anchetatorul, impresionat, s-a convertit, la rîndul său.

Vigilantius este, după toate probabilităţile, şi autorul scrierii privind *Pătimirile martirilor Epictet şi Astion*, el sau un anume Bonosus, care „ferindu-se de cruzimea persecuţiilor îşi ducea viaţa ascuns într-un loc retras". Amîndoi — arată textul, mai departe — au fost luaţi în grija părinţilor lui Astion, în oraşul de origine al acestuia.

Astfel rezumat, textul reconstituie, veridic, un „scenariu" perfect posibil, în condiţiile persecuţiilor religioase dezlănţuite în vremea lui Diocleţian şi a asociatului său la tron, Galerius. Pentru a avea un argument în plus al caracterului real al scrierii să stabilim în ce măsură îşi găseşte ea confirmare în evenimente istorice petrecute la Dunărea de Jos. Înainte de toate, ce date ne oferă în această privinţă localitatea Halmyris?

Arheologia confirmă

În 1928, cînd îşi publica concluziile privind locul unde s-ar fi petrecut martiriul, H. Delehaye scria: „La Halmyris a fost ridicată, fără îndoială, o basilică în cinstea acestor martiri. Noi dorim arheologilor români, vrednici urmaşi ai regretatului Vasile Pârvan [se stinsese din viaţă cu un an înainte] să aibă fericirea de a o descoperi".

Cercetătorii români porniseră însă chiar de la începutul secolului în căutarea enigmaticei localităţi. În 1909-1910, numismatul Constantin Moisil considera, după cercetări prospective de teren, că antica aşezare trebuia localizată la Independenţa-Tulcea (numită pe atunci Murighiol-Plopu). Ruinele străvechii cetăţi se aflau pe un promontoriu, între bălţile Cruhli Mare şi Cruhli Mic, rămase de pe traseul de odinioară al Dunării. Spre sud se întindea lacul Razelm (Razim), cunoscut în antichitate sub numele Halmyris, potrivit menţiunii lui Pliniu cel Bătrîn, iar spre vest, Lacul Sărat. De altminteri, denumirea Halmyris, ca şi aceea de Salmorude, menţionată în *Itinerarul antoninian* — redactat în primele secole ale erei noastre — reprezintă traducerea, în greacă, respectiv, în latină, a cuvîntului „sărătură", indicîndu-ne astfel gustul sărat al apelor din apropierea localităţii.

Promontoriul avea o înălţime de 7-8 metri faţă de nivelul terenului înconjurător; în multe locuri se vedeau urme de turnuri, precum şi ale celor două porţi ale cetăţii. Locuitorii din împrejurimi o şi numeau, de altfel, „Cetatea" şi ştiau că prin 1892-1893 se făcuseră acolo cîteva săpături, descoperindu-se o inscripţie, iar căutătorii de comori răscoliseră şi ei pămîntul, găsind numeroase monede, dintre care Moisil a putut recupera doar cîteva monede republicane romane din sec. II-I î.e.n. şi altele, tot de argint, de la împăratul Filip Arabul (244-249), precum şi o monedă din aur, din vremea împăratului Marcian (450-457). Suficiente dovezi pentru a fixa, măcar aproximativ, existenţa în timp a cetăţii: între sec. III-II î.e.n. şi V-VI e.n.

Un bun cunoscător al antichităţilor dobrogene, inginerul topometru Pamfil Polonic făcea în 1917 o sumară descriere a ruinelor, semnalînd urmele oraşului civil şi precizînd, totodată, că localnicii o numeau „cetatea Sîci". Cercetări s-au mai întreprins în 1954 (de către Expectatus Bujor), materialul recoltat de el într-un cimitir de incineraţie oferind temeiuri pentru a considera că necropola aparţinea populaţiei locale geto-dacice, care, aşa cum reiese din materialul descoperit, întreţinea strînse contacte cu locuitorii aşezărilor greceşti din zonă.

Cercetările edificatoare asupra acestei aşezări au fost efectuate între 1981 şi 1985, de către un colectiv alcătuit din Mihail Zahariade, Alexandru Suceveanu, Cristina Opaiţ şi Florin Topoleanu.

S-au stabilit, arheologic, trei mari perioade de existenţă a aşezării: mai întîi — în perioada getică —, a funcţionat ca aşezare şi fortificaţie getică, poate chiar de tip *dava*; apoi — în perioada romană timpurie — după cucerirea Dobrogei a devenit aşezare civilă romană, ai cărei locuitori trăiau alături de vechea populaţie getică; în această vreme s-a construit şi castrul — aşezarea militară — mai întîi din pămînt, ulterior din piatră, de către militari din Legiunea I Italica şi XI Claudia, potrivit unei inscripţii epigrafice. Aşezarea funcţiona şi ca *statio* a flotei moesice, fiind situată pe

atunci la una din gurile de vărsare a Dunării în mare.

În ultimul sfert al secolului III — perioada romană tîrzie — s-a inițiat reconstrucția fortificației *a fundamentis* (din temelii), în vremea împăratului Aurelian (270-275), sau, cel mai tîrziu, Probus (276-282). După o nouă distrugere, reconstruirea a fost continuată în vremea lui Diocleţian, mai exact în perioada tetrarhiei[1].

Reconstruirea din vremea lui Diocleţian s-a materializat într-o cetate de aproximativ două hectare, înconjurată de un zid gros de 3,20 metri, prevăzut cu minimum 15 turnuri de apărare. În interior, se aflau diferite clădiri: comandamentul, termele, şi alte construcţii publice. Această activitate constructivă este pe deplin confirmată de textul hagiografic. Astfel, Latronianus vine pentru a inspecta construcţiile, una dintre „minuni" constă în vindecarea unui ostaş căzut de la „mare înălţime" (probabil de pe unul din turnurile cetăţii). Chiar scopul lucrărilor de fortificaţii — apărarea împotriva neamurilor migratoare ce începeau să devină tot mai insistente la hotarele Imperiului — este confirmat, în textul hagiografic, de o afirmaţie a lui Astion: „Să alung neamurile barbare care năvălesc în ţară".

În sfîrşit, perioada coincide cu acţiunile de persecuţie iniţiate de împărat. Relativ tolerant faţă de creştini la început, Diocleţian a emis — sub influenţa lui Galerius şi a neoplatonicianului Porfiriu — o seamă de edicte în anii: 298, 300, 303 sub lozinca radicală *nomen christianorum deleto* (numele creştinilor să fie nimicit).

Datele documentare pe care le oferă textul hagiografic închinat lui Epictet şi Astion sînt, aşadar, în concordanţă şi cu rezultatele cercetărilor recente de la Independenţa-Tulcea — antica cetate Halmyris —, adăugînd descoperirilor materiale bogate informaţii de viaţă.

Apariţia şi circulaţia acestei scrieri este legată istoric de perioada domniei împăratului Diocleţian, de numele comandantului militar de atunci al Scythiei Minor, Latronianus şi, în mod direct, de numele chestorului din Halmyris, Vigilantius. Este, aşadar, locul să subliniem, încă o dată, însemnătatea acestei scrieri — operă patristică, de la cumpăna veacurilor III-IV, care s-a păstrat pînă în zilele noastre, situîndu-se cronologic în fruntea a circa 40 texte, redactate şi păstrate în limba latină — chiar dacă unele în prelucrări tîrzii —, toate mărturii ale activei vieţi spirituale, culturale şi materiale desfăşurate pe acest pămînt, făcînd parte, aşadar, din patrimoniul străvechi al culturii noastre, din epoca etnogenezei româneşti. ■

Reacţia lui Napoleon, după ce a aflat că generalul Cambronne a spus, în timpul celebrei bătălii de la Waterloo: „Garda moare, dar nu se predă!" (Reprodus după Le Figaro Magazine)

[1] Pentru mai buna administrare în anul 293 Imperiul a fost împărţit în două părţi: de răsărit şi de apus, fiecare sub conducerea unui împărat principal — *august* şi unul secundar — *cezar*. În părţile răsăritene, Diocleţian era august, iar Galerius era cezar.

MINISTRUL ELVEȚIEI LA BUCUREȘTI TRANSMITE... (VIII)

În tot timpul războiului, pe diverse căi, S.U.A. și Marea Britanie au menținut legături cu opozanții guvernului Antonescu. Cu excepția probabil a Greciei, britanicii aveau în România cele mai bune contacte din sud-estul european: cu Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu, cu unii membri marcanți ai cercurilor industriale și financiare și chiar cu grupul lui Grigore Niculescu-Buzești de la Ministerul de externe. Atenția acordată opoziției românești a făcut ca încă din ianuarie 1942, Special Operations Executive (S.O.E.; Magazin istoric, nr. 11/1982) și Foreign Office-ul să-și precizeze poziția față de Iuliu Maniu, considerat „cea mai bună speranță a noastră de începere a unei mișcări anti-Axă", subliniindu-se totodată faptul că „scopul urmărit va fi o lovitură de stat" (Elisabeth Barker, British Policy in South-East Europe in the Second World War, p. 224). Legături directe între S.O.E. și opoziția din România au fost reluate și intensificate în primăvara anului 1942, odată cu trimiterea unui nou set de W/T (radioemițător) și a unui nou cifru, în locul celui confiscat în august 1941 de către autoritățile române. Acest cifru, cel utilizat în marina comercială engleză, a fost transmis lui Iuliu Maniu prin Legația elvețiană.

Dacă Marea Britanie căuta să întărească opoziția în România, să-și creeze punți de sprijin politic, să susțină un curent de opinie antihitlerist și proaliat, să realizeze o rețea puternică de spionaj și sabotaj pentru a slăbi regimul lui Antonescu aliat cu germanii, cu totul alta a fost atitudinea guvernului britanic față de soarta viitoare a României ca stat, în relațiile cu aliatul lor sovietic. La început, britanicii au oscilat între cei doi aliați: S.U.A., opusă clar ajustărilor teritoriale ca urmare a războiului, și U.R.S.S., care nu accepta să renunțe la ceea ce obținuse în urma pactului Ribbentrop-Molotov din august 1939. Atitudinea americană este reliefată de memorandumul adresat președintelui Roosevelt, la 14 februarie 1942, de secretarul de stat Cordel Hull, în care acesta arăta că dacă Marea Britanie, „cu aprobarea tacită sau expresă a acestui guvern" [american], va fi de acord cu cererile lui Stalin, ea nu va fi în stare să reziste unor viitoare solicitări, „în timp ce guvernul sovietic se va găsi într-o poziție de negociere favorabilă". În continuare, el atrăgea atenția că „va fi foarte trist dacă modul în care Uniunea Sovietică a invadat statele baltice și a condus plebiscitul ce a urmat, ar fi acceptat, ca mod de afirmare a dorințelor popoarelor acestor țări cu privire la viitorul lor" (Louis Fischer, The Road to Yalta. Soviet Foreign Relations 1941-1945, p. 46). Și, într-adevăr, în condițiile în care situația pe fronturi se prezenta catastrofal pentru britanici (Rommel victorios în Africa de Nord, succesele atacurilor submarinelor germane în Atlantic contra lui Royal Navy și a convoaielor aliate din S.U.A., căderea Singaporelui și a Hong-Kongului, cucerirea Indiilor de est olandeze și a Burmei de către japonezi), la care se adăuga teama persistentă că Stalin va semna o pace separată cu Hitler, Churchill a uitat chiar și principiile Cartei Atlanticului. O demonstrează și telegrama către Stalin, din 12 martie 1942, în care premierul britanic îl informa despre trimiterea unui mesaj președintelui Roosevelt, căruia îi ceruse să accepte semnarea înțelegerii cu Stalin asupra frontierelor U.R.S.S. la sfîrșitul războiului (Loc. cit., pp. 46-47).

În ciuda unor greutăți în acomodare a punctelor de vedere ale celor trei mari parteneri, anul 1942 a marcat evenimente importante pe calea perfectării relațiilor politico-militare dintre S.U.A., Marea Britanie și U.R.S.S., contactele dintre reprezentanții acestora avînd ca dominantă preocuparea pentru corelarea tuturor acțiunilor în vederea înfrîngerii militare a puterilor Axei. Consolidarea coaliției antifasciste — proces amplu și complex care vizează problemele politico-militare în desfășurare la scară mondială — a avut ecouri și în spațiul sud-est european.

Prinsă tot mai strîns în angrenajul militar al celui de-al III-lea Reich, România va fi obligată să suporte efectele tot mai negative ale unei participări la o campanie militară ce devenise profund nepopulară pe măsură ce armata română se găsise angajată în operații dincolo de teritoriul ei național. La granița de apus a României, relațiile cu Ungaria continuau să se înrăutățească și, în acest context, încercarea fiecăreia din părți de a capta bunăvoința Germaniei nu făcea altceva decît să ușureze jocul lui Hitler. Manevrînd cu abilitate problema Transilvaniei, acesta a obținut o intensificare a efortului de război al celor două țări, două divizii ungare și importante efective românești fiind trimise pe frontul de răsărit în primele luni ale anului 1942 (Daniel Csatári, Dans la tourmente. Les relations hungaro-roumaines de 1940 à 1945, pp. 96-97).

Această problemă, cum vom observa și din rapoartele diplomatului elvețian, a dat nu numai tonul relațiilor româno-germane, ci a fost și latura cea mai tranșantă a dezacordului dintre guvernul antonescian și opoziția din țară. Opoziția corela problema încetării ostilităților armatei române în adîncimea teritoriului sovietic cu aceea a pregătirii forțelor necesare pentru reluarea teritoriului pierdut în urma dictatului de la Viena.

Andrei ȘIPERCO

1942

13 ianuarie

[În subsolul acestui raport, de Weck face precizarea că documentul reproduce dialogul pe care el (marcat prin litera W) l-a purtat cu Mihai Antonescu (menţionat prin sigla A). De Weck arată că a preferat să discute acest subiect decît să declare că Elveţia nu reprezintă interesele româneşti în S.U.A. şi că un demers ca cel solicitat de M. Antonescu ar fi împotriva statutului de neutralitate a Elveţiei].

...A: Aş vrea să vă vorbesc acum de o altă problemă mult mai importantă pentru noi. Nu mai e vorba de politică: viitorul ţării noastre este în joc. Uitaţi că aveţi în faţa dumneavoastră un ministru, efemer ca toţi miniştrii. Nu el e cel care face apel la protecţia dumneavoastră: e vorba de un român, în numele întregii Românii. Regele, regina mamă, mareşalul, naţiunea întreagă vă conjură prin mine să ne faceţi un imens serviciu.

W: Vă ascult.

A: Aflu că ex-regele Carol îşi propune să părăsească Mexicul şi să se ducă la Washington. El ar urma să-şi ofere serviciile lui Roosevelt pentru a constitui un guvern care l-ar combate pe al nostru. Aceasta nu e posibil. Nu e admisibil ca acest om să pretindă să reprezinte în America un popor pe care l-a trădat. Carol e acela care, după cum o ştiţi, ne-a pus în situaţia să alegem între nimicirea totală şi politica la care ne-am alăturat în prezent. Acest lucru nu e ignorat la Casa Albă. Ştiu că Gunther [ministrul S.U.A. în România din iulie 1937 pînă în decembrie 1941; *Magazin istoric*, nr. 4/1985] a informat foarte bine guvernul său despre tot ceea ce se întîmplă la noi. Dumneavoastră, care ne cunoaşteţi şi îndrăgiţi ţara noastră, n-aţi putea oare să comunicaţi acolo [în S.U.A.] prin guvernul dumneavoastră, că, plasîndu-l pe ex-rege pe un piedestal, America ar acţiona în direcţia ruinării poporului român şi a dinastiei sale?

W: Dragul meu preşedinte [M. Antonescu era considerat preşedinte ad-interim al Consiliului de Miniştri], nu cred că o asociere între preşedintele Roosevelt şi vechiul dumneavoastră suveran ar putea modifica, în mod sensibil, cursul destinului. În plus, uitaţi un singur lucru: că aţi declarat război Statelor Unite. Dacă cunoaşte, prin rapoartele sărmanului Gunther, politica română din ultimii ani, Roosevelt va vedea cu proprii săi ochi pericolele pe care le-ar reprezenta o alianţă cu Carol. Dar dacă o să-i cereţi să respingă avansurile exilatului, el va fi tentat să-şi spună că aţi fi foarte afectat să-l vedeţi punîndu-se de acord cu acesta.

A cere unui inamic să nu facă un lucru, înseamnă să-i stîrneşti dorinţa de a-l face; v-aţi gîndit la aceasta?

A: (După cîteva minute de tergiversări). Aveţi dreptate. Nu am ţinut seama de acest lucru. Să nu mai vorbim despre asta... *(Raport politic nr. 3)*

24 ianuarie

Declaraţia postului de radio Londra că nici Anglia, nici Statele Unite ale Americii nu se gîndesc să pactizeze cu fostul suveran al României a fost primită cu o vie satisfacţie în cercurile guvernamentale româneşti. N-aţi putea să credeţi pînă la ce punct ideea de a-l vedea pe Carol al II-lea captînd prietenia lui Roosevelt, neliniştea pe conducătorii actuali... *(Raport politic nr. 6)*

30 ianuarie

În sfîrşit, diplomaţii americani şi familiile lor, precum şi mai mulţi cetăţeni americani, au părăsit Bucureştii într-un tren special, în după-amiaza zilei de 27 ianuarie.

Declaraţia de război făcută de România Statelor Unite ale Americii, datează din 12 decembrie [1941]. Reprezentanţii acestei puteri au avut la dispoziţie aproape şapte săptămîni pentru a-şi organiza plecarea, care a fost de mai multe ori amînată. În toată această perioadă, ei au fost liberi, spionaţi fără îndoială (toţi sîntem) de către Siguranţă şi Gestapo, dar cu discreţie.

În mai multe rînduri, Germania a dat de înţeles cabinetului din Bucureşti că nu ar fi inutil să se reţină cîţiva americani ca ostateci. În ciuda insistenţelor germane, guvernul român a reuşit să facă în aşa fel ca în acelaşi timp cu personalul Legaţiei să plece şi un anumit număr de cetăţeni ai Statelor Unite, mai ales din rîndul acelora care ar fi fost preţioşi ca monedă de schimb... Printre călătorii trenului, cu care erau evacuaţi diplomaţii şi cetăţenii americani figurează, cu titlu de „infirmieră" a doamnei Gunther, o tînără femeie care poartă numele de Brătianu. Este aproape ca şi cum, în momentul în care Anglia declara război Germaniei, o Lady Asquith sau o Lady Chamberlain [vechi şi cunoscute familii engleze] ar fi părăsit Londra pentru Berlin împreună cu ambasada Reichului. Chiar şi în România, aceasta nu a părut foarte normal pentru toată lumea. Dar guvernul nu a ridicat nici cea mai mică obiecţie.

Toate acestea arată, încă o dată, cît de mult doreşte România să menajeze America.

Un fost ministru, confident al domnului Maniu..., mi-a înmînat ca piesă convingătoare textul unei scrisori recente adresate [la 19 ianuarie] mareşalului Antonescu de către domnii Maniu şi Dinu Brătianu şi care nu este foarte amicală.

Cei doi semnatari se ridică împotriva ideii de a se trimite noi trupe româneşti în Rusia. „Ţara noastră — scriu ei — suferă de o hemoragie lentă şi continuă, care se va agrava foarte mult în 1942". Ei enumeră nenorocirile care copleşesc România: pierderi în ofiţeri şi oameni, în material; inflaţie provocată de către deficitul bugetar şi de surplusul de mărci germane inutilizate;

insuficiența stocurilor de alimente și de îmbrăcăminte; scăderea constantă a producției industriale; perspective foarte defavorabile pentru recolta din 1942; criza transporturilor etc. dacă mareșalul nu este sigur că Germania, fără ajutorul armatelor române, este în măsură să distrugă această forță militară a Sovietelor pe care ea pretindea deja că a distrus-o, el nu poate crede în victoria finală a Reichului. „În acest caz, se impune cu atît mai mult ca armatele române să nu mai lupte dincolo de Nistru". România a consimțit deja prea grele sacrificii. „În cazul în care Germania ar ieși învingătoare în acest război, aveți oare act scris că ea ne va reda Ardealul pierdut, cum a avut grijă Ion Brătianu înainte de a intra în război alături de Franța, Anglia și Rusia, să se asigure printr-un pact scris că va obține Ardealul, Bucovina și Banatul?" Antonescu nu a obținut niciodată decît cuvinte. Își imaginează el că Germania victorioasă va face război Ungariei pentru a reda românilor Ardealul? Nu, nu e așa? „Dar evident că nu în mod pașnic va renunța Ungaria la ceea ce a obținut prin arbitrajul de la Viena". Cu doi vecini ostili, România nu-și va realiza aspirațiile sale naționale decît dacă, la sfîrșitul războiului, ea va fi mai puternică decît ei. „Dar, dacă Germania ar fi constrînsă să facă o pace pe care i-ar impune-o Anglia și America, în ce situație s-ar găsi România, ale cărei armate au depășit limitele sale naționale și s-au angajat într-o luptă în interiorul Rusiei, și care, fără a fi silită prin obligațiile Pactului tripartit, a declarat război Statelor Unite contra sentimentului românilor, fapt pe care opinia publică românească nu și-l poate explica?

...Domnii Maniu și Brătianu au accentuat că „continuarea războiului în condițiile de astăzi nu poate duce la reîntregirea țării, ci numai la uzura completă a țării, expusă la pericolul maghiar". Ei îl imploră pe mareșal să retragă din Rusia trupe pe care Germania le poate cu ușurință înlocui, să reconstituie armata, să refacă cadrele ei și armamentul și, în sfîrșit, să redreseze situația economică și financiară a țării.

Interlocutorul meu adaugă la acest document următoarele comentarii:

„În cursul toamnei trecute, în momentul în care Reichul și-a dat seama că campania rusească nu putea fi terminată în 1941, noi am obținut de la aliații noștri condiții aproape satisfăcătoare. Se renunța să ni se ceară un concurs activ pentru iarnă. Ni se dădea timp să reorganizăm aparatul nostru militar, ni se promitea tot armamentul și utilajul pe care îl putea cere această acțiune. Reintrarea noastră în război nu trebuia să aibă loc decît în august sau septembrie 1942 și numai dacă, la acea dată, Reichul nu ar fi terminat înfrîngerea armatei roșii. Ofensiva rusească din aceste ultime luni a obligat pe Hitler să-și modifice planurile, iar Antonescu, departe de a rezista cererilor Führerului, a mers mai departe decît dorințele sale"... (*Raport politic nr. 7)*

13 februarie

Pe data de 10 februarie, domnul Mihai Antonescu, căruia i-am cerut audiență, mi-a confirmat că mareșalul a plecat în aceeași zi, pentru a-l întîlni pe Hitler, undeva pe frontul rusesc.

„El duce — mi-a zis Mihai Antonescu — un memoriu pe care l-am redactat și pe care vi-l citesc înainte chiar să fi ajuns la înalta sa destinație..."

Nu pretind că vă transmit un rezumat complet al acestei lucrări din care nu cunosc decît fragmente. Tot ce pot spune (am făcut această remarcă vice-președintelui și el nu m-a dezmințit) este că memoriul pare să răspundă unei cereri germane de ajutor militar mai activ pentru campania din Rusia. Iată ceea ce am reținut: România a consimțit la grele sacrificii pentru cauza comună. Nu același lucru este valabil pentru vecinii săi, Ungaria și Bulgaria, al căror potențial de război a rămas intact și tinde să crească mai degrabă decît să diminueze. Dacă, la sfîrșitul războiului, forțele lor armate vor fi mai puternice decît cele ale regatului danubian, acesta din urmă se va găsi în pericol. Trebuie, deci, ca aceste două țări, la rîndul lor, să furnizeze o contribuție serioasă la „Cruciada" antibolșevică. În afară de aceasta, nu trebuia să li se permită să-și împingă înarmarea pînă la un nivel care ar putea constitui o amenințare pentru pacea din sud-estul european.

România are conștiința datoriilor ei față de civilizația creștină. Ea le îndeplinește... România are însă și datorii față de ea însăși. Prima este să continue în întreaga regiune a Carpaților o misiune istorică de două ori milenară. Ea resimte ca o lovitură de pumnal în inimă mutilările făcute Transilvaniei sale. Consecințele arbitrajului de la Viena sînt la fel de dureroase pentru ea cum era, înainte, pentru Germania existența „coridorului" polonez.

După cuvintele pe care mi le-a spus ministrul afacerilor externe, pot să cred că România ar vrea să scape de obligația de a furniza celui de-al III-lea Reich importante efective de luptă pentru ofensiva de primăvară. După căderea Odessei, se pare că i s-a dat speranța că rolul esențial al României se va limita la ocuparea Transnistriei și că perioada marilor hecatombe era închisă. Totuși, Sevastopolul provoacă armatei române pierderi la fel de sîngeroase ca și Odessa mai înainte. Încercînd să obțină reduceri, domnul Mihai Antonescu răspunde dorinței națiunii. Va reuși el? Aceasta este o altă problemă... *(Raport politic nr. 11)*

26 februarie

Valul de mister care înconjura ultima întîlnire a mareșalului cu Führerul începe să se destrame... Din punct de ve-

dere românesc, rezultatele misiunii nu pot fi considerate ca satisfăcătoare. Argumentele conținute în memoriul domnului Mihai Antonescu, de care vă vorbea raportul meu nr. 11, nu par să-l fi emoționat pe șeful suprem al celui de-al III-lea Reich... Deci, o dată în plus, Berlinul refuză să se angajeze pentru viitor... După informații din sursă germană autorizată, „Conducătorul" nu a reușit să-l facă pe Führer să accepte ideea unei repartizări interaliate a sarcinilor militare impuse de campania din Rusia. Românii vor trebui, deci, să renunțe la ideea că Germania va aplica sateliților săi programul formulat în memoriul domnului Mihai Antonescu. În sfîrșit, pare sigur că mareșalul s-a resemnat încă o dată, urmîndu-și stăpînul oriunde acesta ar înțelege să-l conducă. Pregătirile de mobilizare care se efectuează în acest moment dau de gîndit că contribuția armatei române la ofensiva de primăvară va fi importantă... (*Raport politic nr. 13*)

5 martie

Pe data de 22 februarie, domnul Maniu a făcut să parvină un memoriu domnului Mihai Antonescu, asupra pericolelor reprezentate pentru România de către statutul privilegiat al minorităților germane din Transilvania și Banat. Cred că este util să vă rezum acest document, al cărui conținut confirmă pe cel al precedentelor mele rapoarte.

Germanii din România sînt mai bine tratați decît autohtonii. În timp ce orice activitate politică este interzisă ultimilor, „Volksdeutche" [grupul etnic german] constituie un stat în stat. Comunitatea lor, separată voluntar și complet de elementul românesc, posedă organizații politice și paramilitare care au drept să convoace, fără autorizație prealabilă, reuniuni publice, să poarte uniforme și arme, să facă exerciții și manevre. De fapt, toate acestea conferă populației de rasă germană o superioritate, politică și morală, asupra maselor românești.

Minoritatea germană recunoaște deschis că ea este la ordinele Reichului și a Führerului său. La Brașov, un anume Jeckeli... a publicat recent, în *Südostdeutsche Togeszeitung*, cu autorizația cenzurii române, un apel către Volksgenossen. El le ordonă, în numele Führerului, să-și facă datoria în rîndurile armatei române. „Știu, spune el, că pentru mulți oameni din grupul nostru etnic, ascultarea acestui ordin este un lucru greu. Cu toate că o altă soluție poate să ne pară mai ușoară, ordinul Führerului ne impune o datorie sacră și ne pune în măsură să oferim *Germaniei* sacrificiul suprem". Despre România, despre regele ei, despre guvernul ei, nici un cuvînt.

Domnul Maniu continuă, afirmînd că germanii din Transilvania și Banat consideră aceste două provincii ca aparținînd deja marelui Reich, care, absorbind Austria, găsește acolo [în Transilvania] o nouă „Ostmark" [marcă răsăriteană]. Ei văd chiar — și nu fac nici un secret — un „Donauland" [land dunărean] smuls României, condus de către minoritatea germană și plasat sub protectoratul Germaniei.

De unde le vine această îndrăzneală, lor care erau altădată atît de timizi și de prudenți? Succesele armatelor germane nu pot să fie singura cauză, răspunde autorul, deoarece în Ungaria atitudinea lor este mult mai modestă. Cauza reală este toleranța instaurată de către regimul fostului rege Carol și împinsă încă mult mai departe de către guvernul actual. La aceasta se adaugă încurajările nedeghizate ale germanilor din Reich și în particular ale domnului von Killinger...

„Eu nu sînt dușmanul poporului german, încheie domnul Maniu. Atunci cînd eram deputat în Camera ungară, l-am apărat împotriva persecutorilor săi maghiari. Mai tîrziu, în calitate de președinte al consiliului [dirigent] român, am creat școli germane, am luptat împotriva maghiarizării elementului german căruia i-am acordat drepturi largi, dar nu pot tolera ca populația românească să fie umilită și plasată în stare de inferioritate"... (*Raport politic nr. 15*)

21 martie

...Limbajul pe care românii și maghiarii îl practică unii față de ceilalți, trebuie primit cu prudență. Totuși, este destul de plauzibil că ungurii raționează, „mutatis mutandis", ca și adversarii lor, adică doresc să-și rezerve forțele pentru a termina cucerirea Ardealului și nu să le sacrifice în beneficiul celui de-al III-lea Reich.

Totul se petrece ca și cum Hitler ar fi spus guvernanților din Budapesta: „Dacă îmi refuzați serviciile pe care vi le cer, voi înapoia României cadoul pe care vi l-am făcut pe socoteala ei", iar „Conducătorului": „Ajutați-mă să-l înfrîng definitiv pe Stalin, veți putea obține, după război, satisfacții în Transilvania".

Pînă acum, este evident că ungurii și-au apărat mai bine decît românii, dacă nu independența, cel puțin interesele lor vitale și, în particular, „materialul lor uman". Führerul presîndu-i să-i dea mai mulți soldați, ei se împotrivesc și, în mod natural, rezistența lor ia o turnură ostilă față de România...

Pe 19 martie, președintele interimar al Consiliului de Miniștri [M. Antonescu] a pronunțat, la Facultatea de drept, în fața unui auditoriu compus din înalți demnitari ai Bisericii ortodoxe și din profesori de toate gradele, un mare discurs antimaghiar. Pretextul ales de către orator pentru a reuni această adunare a fost acela de a expune

hotărîrea guvernului de a crea, în toată țara, cu ajutorul clerului și al corpului didactic, o nouă „organizare de educație și de propagandă națională". Scopul real a fost de a răspunde, într-un stil solemn și totodată vehement, la „injuriile proferate de către presa ungară împotriva armatei și națiunii române..."

Domnul Mihai Antonescu a amintit că, din 17 iulie 1941, dată la care a expus reprezentanților presei străine nemulțumirile României față de vecinii săi din Vest, el a respectat litera și spiritul armistițiului de presă încheiat de către cele două țări sub auspiciile Reichului, în interesul unui efort comun de război. Ungaria, a adăugat el, nu a făcut-o. În timp ce noi suportăm fără să ne clintim persecuțiile la care sînt victime frații noștri transilvăneni, în timp ce noi strîngem pumnul în buzunarul nostru, maghiarii își permit să insulte pe soldații noștri. În timp ce noi murim pentru a asigura victoria unei noi Europe, ei joacă perfid pe două planuri. Paharul este plin.

Trebuie să se știe: noi nu renunțăm la nici un petic de pămînt românesc și noi vom ști să facem ca aceste drepturi, care ne sînt date de sacrificiile noastre, să fie respectate.

Lucru curios, ziarele germane din România, care au evitat pînă acum să critice pe unguri, au reprodus integral discursul primului ministru. Sîntem tentați să presupunem că cel puțin în prezent Germania încearcă să impresioneze Budapesta, lăsînd-o să creadă că de acum înainte ea [Germania] va putea apleca către români o ureche mai înțelegătoare. Ar fi temerar de mers mai departe. Tot ce putem spune este că antagonismul româno-maghiar este mai deschis proclamat ca niciodată... *(Raport politic nr. 20).* ■

(Va urma)

1906: „TEMEIUL VIEȚII ORICĂRUI POPOR ESTE LIMBA LUI"

(Urmare din p. 12)

miting în timpul căruia vorbitorii înfierează brutalitatea forțelor de ordine. Coloana studenților, purtînd un tricolor îndoliat, trece prin Piața Teatrului, scandînd „Jos asasinii studențimii!", „Jos franțuzomanii!" Merg apoi în fața Prefecturii Poliției Capitalei pentru a protesta din nou și unde depun tricolorul îndoliat. Apoi, delegații ale studenților se prezintă la legațiile Franței și Marii Britanii și, spre a evita orice interpretare eronată a celor petrecute, *arată că manifestația n-a fost îndreptată nicidecum împotriva Franței, ci „a maniei de a vorbi franțuzește" a unei părți a înaltei societăți românești.*

Adevărul de necontestat

15 martie. Scriitorul Al. Vlahuță lansează o *Chemare* scriitorimii române, solicitînd-o să depună toate eforturile pentru „unirea în același gînd și grai românesc a toată suflarea neamului nostru".

Ce înseamnă, de fapt, toate aceste manifestări? Unele ziare, precum *Acțiunea, Cronica, Conservatorul, La Roumanie* (apropiate guvernului conservator, unele chiar oficioase) acuză opoziția liberală și junimistă de instigare. După părerea lor, deci, toată mișcarea nu era decît rezultatul unei instigări. *Voința națională, Epoca* și alte publicații acuză guvernul de incapacitate, nepregătire, lipsă de decizie, care, toate la un loc, transformaseră o manifestație pașnică într-o crîncenă și sîngeroasă confruntare. Nu se poate nega nici posibilitatea ca în cursul demonstrației, studenților să li se fi alăturat și unele grupuri manevrate de opoziție tocmai pentru a crea dificultăți guvernului. Așa cum nu poate fi trecută cu vederea nici inabilitatea forțelor de ordine care, prin indecizie și atitudine provocatoare, în loc să potolească mulțimea, mai rău au sporit dezordinea.

Cert este faptul că nu „bătăușii" opoziției sau deruta autorităților dăduseră naștere manifestației, ci, așa cum declara N. Iorga într-o scrisoare publicată în *Universul* din 16 martie, ea izvorîse din „necesitatea unui trai cu desăvîrșire românesc pentru oricine se zice român și-și are un rost în România". Nu interese mărunte sau manevre politice împinseseră tineretul în Piața Teatrului, ci conștiința națională, sentimentele de demnitate care nu mai suportau a fi jignite nici măcar „în forme delicate și cu intențiuni binefăcătoare". Disprețul față de limba proprie nu poate fi și nu va fi nicicînd „un semn de distincțiune", ci de snobism și incapacitate civică, neînțelegere a necesităților țării. La un popor din care o însemnată parte a sa suferea crunte prigoniri tocmai din pricina stăruinței sale necurmate de a-și apăra limba proprie, sensibilitatea într-o asemenea problemă era foarte mare și firească.

Este un adevăr ieșit la iveală într-un mod răscolitor în ziua de 20 martie, în cursul unei întruniri organizată în sala Dacia, cînd, după o înflăcărată cuvîntare rostită de Barbu Ștefănescu-Delavrancea, istoricul Nicolae Iorga prezintă asistenței telegramele sosite din țară și din toată lumea românească: studențimea românească de la Budapesta, A. Șuluțiu (profesor la Brașov), tinerimea brăileană, profesorii din Craiova și Roman, scriitori și oameni de cultură: I. AL. Brătescu-Voinești, I.A. Basarabescu, Elena Farago, I. Adam, N. Gane, B.P. Hasdeu, E. Lovinescu și redacția *Vieții românești* etc. ■

ALPII — UN TEATRU DE LUPTĂ UITAT AL CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (II)

JEAN MABIRE

În noiembrie 1944, aşa cum am văzut în numărul trecut al revistei, semibrigada Isère, din Divizia 27 vînători de munte, se instala în regiunea Haute-Maurienne, de pe versantul francez al Munţilor Alpi. Misiunea sa: să apere trecătorile pentru a împiedica un eventual atac din flanc al trupelor germane îndreptat contra ofensivei aliate ce avea ca scop ocuparea Germaniei. Şi, dacă era posibil, să dezvolte propria ofensivă, pentru a-i alunga pe germani de pe crestele Alpilor şi a pune mîna pe trecătorile spre Italia.

Condiţiile de relief şi de climă (între altele, un ger care împiedica adesea armele să funcţioneze) impuneau caracteristici specifice misiunilor de luptă: patrulări, ambuscade, incursiuni în teritoriul inamic. Pe scurt, fiecare palmă de munte se cucerea cu greu şi se păstra şi mai greu.

Să urmărim în continuare alte episoade derulate pe acest teatru de luptă izolat al celui de al doilea război mondial, redate într-o formă condensată din cartea istoricului francez Jean Mabire, La bataille des Alpes **(Bătălia Alpilor).**

Capcana se închide încet-încet

La sfîrşitul lunii ianuarie 1945, compania lui Poitau părăseşte Charmaix. Noua misiune: să patruleze în regiunea Lanslebourg şi să stabilească legătura între Termignon şi Bessans.

Pe teritoriul italian, în aval de lacul della Rossa, se găseşte un alt lac, della Torre, lîngă care se ridică o uzină electrică. Poitau hotărăşte să ocupe cele două poziţii-cheie — uzina electrică şi barajul — pentru a le folosi ca baze de pornire ale viitoarelor sale „expediţii" în Italia. Operaţiunea începe în dimineaţa zilei de 18 februarie, la ora şapte şi 30 minute. Căpitanul Poitau hotărăşte ca sergentul-major Boutteret să rămînă la lacul della Rossa, iar sergentul Buchet, zis „Bill", la cel de al doilea, în uzina electrică. El însuşi, împreună cu patru oameni, urmează să realizeze un contact cu partizanii italieni în împrejurimile aşezării Suza.

Căpitanul Stephane Poitau

— Populaţia italiană este foarte bine „educată" — remarcă doctorul Payan. Sistemul de pîndă şi alarmare este prompt. Şi, mai ales, sînt plini de neîncredere faţă de străini.

— Pentru că sîntem francezi? — întreabă cineva.

— Nu. Nu ne sînt ostili, dar consideră că sîntem prea puţini! Doar o jumătate de duzină. Cînd vom sosi în forţă, ni se vor alătura cu entuziasm.

Partizanii italieni îi adăpostesc la 2 km de orăşelul Suza, unde sînt cantonaţi 800 soldaţi ai Wehrmachtului. În timpul nopţii, grupuri de nemţi şi fascişti italieni, „cămăşile negre", încep să scotocească prin tîrg, căutîndu-i pe francezi. Probabil că ci-

neva i-a denunțat. Din fericire, italianul care îi găzduiește reușește să convingă pe urmăritori că în casa lui nu e nici urmă de „francesi". Căpitanul și tovarășii săi se strecoară, la adăpostul întunericului, afară din orășel și pătrund în zona alpină. Cînd își închipuie că pot să răsufle ușurați, zăresc apropiindu-se două patrule de vînători de munte germani.

— Repede! În spatele arborilor! — ordonă căpitanul.

Nemții trec la cîțiva pași de ei, fără să îi observe.

— Ce fericire că nu au avut cîini — șoptește doctorul Payan.

În continuare, căpitanul Poitau și oamenii săi nu mai au neplăceri. Dar nu la fel de bine s-au desfășurat lucrurile pentru cele două grupe rămase lîngă lacuri.

Grupa lui Buchet dispune de un post telefonic. În noaptea de 20 spre 21 februarie, sergentul încearcă să ia legătura cu Boutteret, la barajul della Rossa. Dar formează greșit numărul și obține centrala de la Usseglio.

— Alo! — spune din obișnuință.

— Pronto! — i se răspunde.

Buchet întrerupe. Prea tîrziu însă. Prezența francezilor la uzina electrică este descoperită. Comandamentul italian hotărăște să trimită o patrulă și la lacul della Rossa, pentru a verifica dacă nu cumva francezii s-au instalat și acolo.

Legenda care se va înfiripa mai apoi în jurul întregii operațiuni va pretinde că italienii și germanii au angajat patru batalioane de vînători de munte. În realitate, nu au fost decît 60 italieni, toți însă foarte buni luptători. Și — lucru rar printre compatrioții lor în acele momente — aveau un moral excelent. Primii care dau piept cu adversarul tenace și curajos sînt vînătorii din grupa lui Buchet, de la uzina electrică della Torre. În dimineața zilei de 21 februarie, puțin după ora opt, un partizan urcă din vale pentru a-i avertiza de atacul ce se pregătește. Curînd, cercetașii îi zăresc pe italieni. Sergentul abia mai apucă să dea cîteva ordine. Italienii deschid un foc puternic. La un moment dat, Buchet — protejat pînă atunci de un morman de pietre — se ridică pentru a urmări mai bine desfășurarea luptei. Este lovit în frunte de un glonț, expediat de la mai puțin de 50 m. Ca la un semnal, francezii încep să se retragă către lacul della Rossa. Situația lor este foarte grea. Pe flancul drept, Toni Rossi și Della Libera sînt blocați într-un perete de stîncă. Pierre Nicolet, care se retrage pe flancul stîng, împreună cu tînărul Minard și cu Bernard Nicolet, a fost lovit de un glonț și are încheietura mîinii sfărîmată. Capcana se închide încet-încet și nu se întrezărește vreo speranță de scăpare.

În ultimul moment

Împușcături s-au auzit și dinspre barajul della Rossa. În scurt timp, încep să apară și supraviețuitorii. Boutteret și oamenii săi caută acum să acopere retragerea celor din grupul lui Buchet, dar nu reușesc decît să oprească pentru scurt timp înaintarea italienilor. Dispunînd doar de două arme automate, francezii sînt nevoiți să tragă foarte repede, pentru a crea impresia că sînt mai mulți. Louis Chaix dă fiecărui trăgător cîte un număr și strigă:

— Trageți cît puteți de repede: 1-2-3-4-5-6-7-8-9!

Tînărul alsacian Stauffert nici măcar nu mai reușește să ochească, dar tirul lor disperat încetinește înaintarea inamicului. Brunato, pe care Foucart îl ține de picioare, atîrnă deasupra pantei și mătură cu pușca-mitralieră pe cei ce încearcă să urce. Italienii cad, se rostogolesc. Unii se ridică și continuă atacul.

La ora trei, lupta este încă în plină desfășurare. Stauffert a intrat în clădirea de la baraj și, cățărat pe un butoi, trage printr-un ochi de fereastră. Deodată, un camarad îl împinge de pe butoi strigîndu-i:

— Atenție!

Rostogolindu-se, alsacianul mai are timp să vadă fereastra zburînd în țăndări.

Pe la ora 5 după-amiază, dinspre vest, se ivesc în lumina apusului cîțiva schiori. Sînt nemți sau francezi? Curînd, se liniștesc, recunoscîndu-l în fruntea lor pe căpitanul Poitau. Noii sosiți sînt nevoiți să se tîrască prin spatele parapetului ce mărginește drumul spre baraj. La un moment dat, dr. Payan îi cere unuia dintre cercetași să îi împrumute pistolul-mitralieră Thompson. Îl ia și începe să tragă într-un ofițer inamic. Acesta cade. Poitau, pradă unei reacții neașteptate, îi smulge arma din mînă și strigă:

— Bine, dar nu ți-a făcut nimic!

Moartea ofițerului marchează însă sfîrșitul atacului italienilor. Nici francezilor nu le rămîne altceva de făcut decît să se îndrepte spre pasul Arno. Lionel Terray, care a venit cu căpitanul Poitau, se plînge unui camarad:

— Ce zi! Rănița asta cîntărește peste 20 kg, mi-a rupt spinarea. Am străbătut vreo 5 km, dintre care doi numai urcuș! Și nici n-am avut timp să mîncăm.

Contrar obiceiului său, Poitau a considerat de astă dată că nu mai poate trimite oameni să caute corpul lui Buchet. A primit ordin să se întoarcă la Termignon și să abandoneze pozițiile de la lacuri, unde întîmpinau mari greutăți, inclusiv cu aprovizionarea. Dincolo de pierderea lui Buchet — pe care adversarii l-au îngropat sub un drapel tricolor, după ce i-au acordat onoruri militare — misiunea a fost considerată o reușită incontestabilă.

La 11 martie, căpitanul Salien îl anunță pe sublocotenentul Champon, din compania 2.

— Astă-seară se va efectua un transport de la Termignon la Bessans. Va trebui să îi asigurați paza instalînd posturi la Lanslebourg, de la opt seara la șase dimineața.

— Legătura telefonică a fost întreruptă de cîteva ori și

în fața postului de la Haricot au fost semnalate mișcări suspecte. S-ar putea să se pregătească o ambuscadă — îi răspunde Champon. Este foarte riscant. Nu s-ar putea anula operațiunea?

— Îmi pare rău. Ordinele sînt ordine. Oricum, aceasta va fi ultima voastră misiune la Termignon, veți pleca apoi la Valloire.

Cum timpul este destul de scurt, trebuie urgent aleși oamenii. Champon îl cheamă pe Arnaud:

— Flăcăii tăi au mîncat?

— Încă nu. Abia își termină dușul.

— Trebuie să plecați urgent. Puneți-vă glugile, crampoanele și porniți. Trebuie să organizăm pichete de pază la Lanslebourg.

Tînărul sergent Arnaud este încîntat de faptul că el va conduce operațiunea. Sublocotenentul Champon este obligat să rămînă la comandament. Și totuși, în ultimul moment, Champon se hotărăște să îi însoțească, pradă unui presentiment incert. Ar fi fost prima oară cînd plecau fără el. Își împarte oamenii în două grupe: una condusă de sergentul Mollard, care trebuie să organizeze o pîndă la ieșirea din Lanslebourg, și cealaltă de Arnaud, care va merge pînă la Lanslevillard. Urmează să se întîlnească la postul de la ieșirea din orășel. Sublocotenentul îi va însoți pe cei din coloana de transport.

„Avem nevoie de ajutor"

Micul Paras — are numai 17 ani — surîde, deși tocmai a fost trezit din somn. Nu prea are chef să participe la această misiune de noapte. Mănîncă cu toții repede și în liniște. Arnaud, adîncit în studiul hărții, își notează din cînd în cînd cîte ceva.

Caporalul Beaume are grijă ca toată lumea să fie gata la timp. În șir indian, cu schiurile pe umăr, pornesc în noapte. Este exact șapte și 25 minute. Champon și convoiul vor porni peste o jumătate de oră.

Arnaud și Mollard se îndreaptă spre Lanslebourg. În frunte, caporalul Beaume este urmat de Jean Bardin, pe care rana de la picior îl necăjește din ce în ce mai mult. Urmează Arnaud. În spatele lui vine Albert Laurent, trăgătorul la pușca-mitralieră, urmat ca o umbră de servantul J. Ramus. Louis Paras încheie grupul. Ajunși la postul Haricot, își pun schiurile. Nu peste mult timp, în apropiere de ferma Carmagnole, întîlnesc o echipă de telefoniști, care se întorc de la Lanslebourg, unde au reparat, din nou, linia.

— Ei, cum e?

— Bine!

O noapte întunecoasă, geroasă. Schiurile se înțepenesc în fisurile înghețate ale drumului. Trec pe lîngă o fermă abandonată. De aici, valea se lărgește considerabil. După patru luni petrecute la Termignon, într-o iarnă atît de aspră, cu neîncetate corvezi și patrulări, toți sînt epuizați. Ajung la marginea Lanslebourg-ului. Silueta fabricii de cherestea abia se zărește.

Deodată, pornește o rafală de armă automată. Sergentul Arnaud se prăbușește. Dușmanul i-a lăsat pe Beaume și Bardin să treacă și abia apoi a deschis focul. Tirul mitralierei se îndreaptă spre grupul lui Mollard. Laurent și Ramus instalează pușca-mitralieră și încearcă să riposteze.

— Drace! S-a blocat!

Deși arma a fost minuțios curățată înainte de plecare și încărcătorul verificat. Mitraliera germană se blochează și ea. Se mai aud doar focuri izolate și troznetul pistoalelor-mitralieră. Apoi mitraliera reîncepe să latre. Și iar se oprește. Laurent și Ramus aud strigăte în germană și zăresc siluete care se apropie de ei trăgînd.

— Le acoperă retragerea — șoptește Laurent. Ceilalți încearcă să scape.

Ramus observă, cam la 50 m, un grup de nemți care se regrupează către Lanslebourg. Apoi se lasă liniștea. O liniște brutală. Ciocnirea nu a durat mai mult de un minut.

Între timp, Champon a ordonat celor din convoi să lase jos poverile și să scoată schiurile. Își alege trei-patru oameni și le ordonă:

— Veniți cu mine!

E în jur de nouă și jumătate seara. Champon e convins că grupul lui Arnaud a reușit să intre în Lanslebourg. El crede că al doilea grup, al lui Mollard, este cel care a întîmpinat rezistența. Grăbește către locul confruntării. Fără schiuri, se afundă în zăpadă. Deodată aude:

— Stai!

O santinelă veghează intrarea în tîrgușor. Este din grupul lui Mollard.

— N-ați pătruns în Lanslebourg?

— Nu încă.

— Unde este sergentul Arnaud?

— Nu știu.

Dinspre drum, o voce îl cheamă în șoaptă. Este Laurent.

— Veniți repede! Sergentul a fost omorît! Avem nevoie de ajutor.

Fanfara batalionului este desființată

Prima imagine pe care o zărește ofițerul cînd ajunge la marginea fabricii de cherestea este a micuțului Paras, căzut în stînga drumului. Lovit în piept, murmură:

— Mi-e frig!

Se apropie de el.

— Nu e nimic, băiete! Stai liniștit, nu mai vorbi!

Ramus, care dă dovadă de un calm extraordinar, reușește să îi explice, în cîteva cuvinte, situația.

— Mitraliera era la colțul fabricii. Între perete și un stîlp de telegraf am găsit o bandă de cartușe consumată. Erau trăgători și la colțul zi-

dului. Ei l-au lovit pe micuțul Paras.

Champon își continuă apoi drumul. Dă peste corpul lui Arnaud. Este lovit la cap. Puțin mai departe zace Bardin, în comă. Pe Beaume nu l-au găsit. Trebuie să îi prevină pe cei din Termignon să trimită o patrulă pe malul stîng. Grupul lui Mollard sosește la locul ciocnirii.

Sergentul organizează posturile de pază, în vreme ce „purtătorii" din convoi, epuizați, dorm din picioare. Ramus reușește să dibuiască și corpul lui Beaume, în spatele fabricii. Pînă să ajungă Champon la el, moare. Din schiuri și cagule au început să încropească brancarde pentru răniți. Pe la șase dimineața, jalnicul convoi și-a făcut apariția la postul de la Haricot.

Deși primăvara a venit, timpul nu se îmbunătățește deloc. La sfîrșitul lui martie încă ninge abundent. O ceață deasă ascunde totul. Își fac apariția zvonuri despre apropiate atacuri și dislocări de trupe. Toată lumea este convinsă că se pregătește ceva. Convingerea devine o certitudine cînd, la întîi aprilie, după concertul de Paști, fanfara batalionului este dizolvată și membrii ei sînt repartizați la subunități, ca brancardieri.

La 10 martie, locotenent-colonelul Le Ray hotărăște că trebuie să ajungă pînă la vîrful Ronce care, cu cei 3 611 m ai săi, domină tot platoul Mont-Cenis. De acolo are o imagine foarte bună a pozițiilor inamice. Le Ray alege ca tovarăș de ascensiune pe locotenentul Jacques Boell, pe care îl cunoaște dinainte de război. Pentru a ajunge în sătucul unde viețuiau, izolați de batalion, oamenii căpitanului Poitau, trebuie traversat „no man's land"-ul care se întinde în apropierea avanposturilor de la Termignon. Apărați de întunericul nopții, Le Ray și Boell trec bariera de sîrmă ghimpată ce marchează limita pozițiilor franceze. De acum înainte, sînt singuri într-un teritoriu străbătut, de obicei, de patrulele dușmane. Trebuie să ajungă la Lanslebourg, unde a fost plasată o grupă însărcinată cu protecția comandantului semibrigăzii. În timpul deplasării, păstrează o anumită distanță între ei.

— Ar fi păcat să cădem amîndoi, deodată, într-o ambuscadă.

— Cum vrei! — i-a răspuns Boell.

Locotenent-colonelul merge înainte, cu pistolul-mitralieră la piept, alunecînd ușor pe schiuri, chiar pe mijlocul drumului care urcă pînă la valea Arc-ului. În formă, Le Ray înaintează foarte repede. Boell se ține cu greu după el, pentru că se resimte de pe urma unui recent accident de schi. După ce trec de grupul de acoperire din Lanslebourg, se afundă în peisajul dezolant, ce poartă peste tot pecetea distrugerii. Vîntul suflă printre brazi și se prăvale apoi peste ruinele cătunului Champs.

Schiorii nopții ajung la pasul Madeleine. Le Ray aprinde o lanternă. Puțin a lipsit să nu fie împușcat de pîndarii companiei lui Poitau. Trec de barierele de sîrmă ghimpată și pătrund în „țara diavolilor". Soseste si comandantul acestora, căpitanul Poitau, care reușește să îl convingă pe Le Ray să însoțească mica lor expediție, a doua zi. Nu este un alpinist de primă mărime, dar debordează de vitalitate și imaginație și este un non-conformist convins. Lipsa de tehnică o suplinește printr-o voință de fier.

— În seara asta, vom dormi la Arcelle du Ribon — îl anunță Le Ray.

Încă de dimineață, cîțiva cercetași au urcat pînă acolo pentru a pregăti cantona-

Militari din semibrigada Isère, surprinși la Grenoble, se pregătesc să plece spre frontul din Alpi

mentul și a servi drept acoperire. Cei trei ofițeri pornesc mai departe. Sînt nevoiți să își pună crampoanele și să înainteze cu precauție. Le Ray este, în continuare, primul și în caz de atac ar fi cel dintîi lovit.

— Trec eu în frunte — cere Boell permisiunea de a schimba locurile.

— Cum vrei!

Cea mai fantastică poveste de război

Căpitanul Poitau este incomodat de ritmul prea rapid impus, dar nu vrea să se depărteze de ceilalți doi. Prezența primejdiei îl înflăcărează. În fine, Boell ajunge pe culme. Se oprește. Ascultă. Privește. Înaintează cu prudență. Nu se zărește nimic și se aude doar vîntul.

— Putem merge — le spune celorlalți.

— Mai întîi, să ne odihnim puțin — hotărăște Le Ray.

Comandantul semibrigăzii descoperă cu încîntare conturîndu-se în fața lui dispozitivul inamic atît de clar cum nici cea mai amănunțită hartă de stat-major nu i l-ar fi putut oferi. În centru se detașează clar silueta cartierului general, pe care, pînă atunci, nici una dintre patrule nu o reperase. Cei trei ofițeri se consideră răsplătiți de această imagine, după efortul lor de patru ore prin culoarul de gheață.

— Să mîncăm ceva — propune unul dintre ei.

— Un „fritz" la înălțimea noastră, cam la 600 m! — exclamă căpitanul Poitau, care privea prin binoclu.

— Unde?

— Pe flancul de vest al punctului La Haie.

— Probabil că mai sînt și alții! — crede Le Ray.

Și totuși, chiar după o atentă cercetare, n-au mai zărit alte siluete. Le Ray îl trimite pe Boell spre pasul Chapeau, el urcă spre Pointe, în timp ce căpitanul are misiunea de a nu scăpa din ochi straniul personaj, care tocmai a ajuns pe vîrful La Haie. Se profilează o clipă pe cerul albastru, apoi începe să coboare spre pasul Chapeau. De la punctul său de observație, Le Ray le spune celorlalți doi:

— Nu are nici pușcă, nici binoclu... nici raniță. E cu capul descoperit. Nu e posibil... Se crede în timp de pace!

Poitau a dus carabina la umăr, dar Boell îi șoptește:

— Nu-l omorî!

Omul ajunge în dreptul lor și descoperă curînd o armă îndreptată contra lui. Ce altceva ar fi putut să facă decît să ridice mîinile. Are un aer atît de calm, încît îi surprinde. Își spune numele fără ezitare:

— Hörnle, Anton Hörnle... Toni!

— Gradul?

— Obergefreite, Herr Oberstleutnant.

Ciudat război, în care un locotenent-colonel, un căpitan și un locotenent capturează un simplu caporal, și infirmier pe deasupra. Dar mai mult alpinist decît soldat. Are 26 ani și, muntean îndîrjit, profită de fiecare moment liber pentru a practica alpinismul. Azi de exemplu, își propusese ca, după ce ajungea pe vîrful Le Haie, să urce pînă la Ronce, așa, pentru propria-i plăcere. Din clipa în care s-a trezit prizonier, Hörnle nu are decît o singură idee: să evadeze. Nu îl sperie captivitatea, ci doar faptul că tovarășii săi l-ar putea considera dezertor. A evada devine o problemă de onoare. Și onoarea nu se discută. Le Ray, care vorbește curent germana, încearcă să îl descoasă. Hörnle îi repetă că pe el nu îl interesează decît alpinismul. Atunci, comandantul semibrigăzii hotărăște:

— Rămîi cu noi. Vom urca împreună spre vîrful Ronce.

Neamțul nu are altceva mai bun de făcut decît să îi urmeze. Din fericire pentru el, nu i-au cerut să promită că nu va încerca să evadeze. E deja amiază. Cei patru urcă cu pas regulat. Drumul nu e foarte dificil. Ajunși în vîrf, Le Ray decide că două ore de odihnă ar fi binevenite, timp în care el și-ar desăvîrși observațiile. Platoul Mont-Cenis se dezvăluie în toată splendoarea, în lumina unui soare strălucitor. Urmele pe zăpadă indică drumurile ce duc la pozițiile dușmane, la baterii, la punctele de observație. Le poate nota în liniște pe hartă. Hörnle pare indiferent. Cînd termină, Le Ray dă semnalul de plecare. Pe la patru, ajung la Chapeau. Le mai rămîne doar să coboare culoarul de gheață pentru a ajunge la Arcelle du Ribon. Le Ray ordonă o nouă oprire și deschide o cutie de conserve. Își pune deoparte pistolul-mitralieră. Poitau lasă și el carabina și își aranjează crampoanele. Hörnle înțelege că acum este momentul. Se apleacă, își ia elan și sare în golul de sub cornișă. Într-o mînă are bastonul lui de metal și în cealaltă carabina lui Poitau. Panta înghețată, înclinată la 45°, nu îl sperie. Ori scapă și este liber, ori mai bine moare! Se rostogolește pînă într-un colț de stîncă, apoi sare într-un culoar. Căderea este din ce în ce mai iute. Mai are bastonul, dar a abandonat carabina. Le Ray se lansează pe panta înghețată și ajunge pe promontoriul stîncos ce domină faleza. Privește culoarul abrupt prin care Hörnle a reușit să fugă. Îl zărește undeva, jos de tot. Aleargă. Rănit, fără îndoială (și-a rupt un braț în cădere), dar liber. Căpitanul Poitau, deși furios, nu își poate ascunde admirația:

— Ce om! Ce tehnică! După război, dacă mă voi înrola în Legiunea străină, îmi voi lua numai nemți în companie!

— Pornim! — comandă Le Ray, și adaugă: Probabil este cea mai fantastică poveste de război pe care am cunoscut-o. ■

(Va urma)

Prezentare și versiune românească
Mirela MURGESCU

Continuăm publicarea articolului cunoscutului istoric francez, director la Institut du Temps Present, secretar general al Comitetului internaţional de ştiinţe istorice F. Bédarida, despre bătălia Angliei (iulie 1940 - mai 1941). Amintim că îl reproducem — cu subtitlurile redacţiei noastre — din revista pariziană L'Histoire.

1940. ANGLIA — SINGURĂ

ÎN FAŢA LUI HITLER (II)

FRANÇOIS BÉDARIDA

Bătălia Angliei se poate descompune în trei componente: mai întîi, bătălia aerului, cea mai spectaculoasă, care a pus faţă în faţă, din iulie pînă în septembrie 1940, RAF-ul şi Luftwaffe. Cei doi adversari aveau un obiectiv comun: să-şi asigure stăpînirea aerului — partea germană pentru a alunga RAF-ul de pe cer şi a permite unei flote de debarcare să traverseze Canalul Mînecii, partea britanică — cu scopul de a face im-

În imagine: mai-iunie 1940. Soldaţi ai unui regiment de blindate britanic se îmbarcă în grabă la Dunquerque.

practicabil planul german de invazie. A doua componentă este proiectul de invadare a Angliei, operaţia Seelöwe — leul de mare — (sau operaţia Otarie), destinată să debarce forţe puternice, să nimicească armata britanică şi, astfel, să obţină capitularea Regatului Unit. În sfîrşit, din septembrie, a început Blitzul, adică o serie de bombardamente violente vizînd să distrugă oraşele engleze, să paralizeze industria de război şi să coboare moralul populaţiei. El a durat pînă în mai 1941.

Ziua vulturului — un fiasco

Bătălia din aer se desfăşoară şi ea în trei faze. În prima, din luna iulie, tactica germană constă, pe de o parte, în bombardarea instalaţiilor portuare din Canalul Mînecii — pentru a întrerupe comerţul britanic şi a opri importurile vitale ale ţării — pe de alta, în atragerea prin aceste operaţii de hărţuire, a aparatelor de vînătoare britanice şi a le provoca pagube ireparabile. Încă de la începutul lunii, atacurile germane contra convoaielor în largul coastei de sud a Angliei se succed. Săptămîni în şir, pe cerul britanic, se vor vedea zilnic lupte aeriene. Dar, la sfîrşitul lui iulie, Luftwaffe trebuie să recunoască o evidenţă: obiectivul nu a fost atins. Nu numai că înverşunarea echipelor britanice nu a slăbit, dar pierderile germane se dovedesc mult superioare celor engleze.

Germania trebuie să adopte deci o altă tactică. În directiva sa de război nr. 17, din 1 august, Hitler ordonă să se intensifice războiul aerian: „Aviaţia germană trebuie să nimicească aviaţia engleză cu toate mijloacele de care dispune". Goering comandă distrugerea bazelor Fighter Command, concomitent cu a aparatelor de vînătoare britanice, bombardarea uzinelor de construcţie aeronautică şi consolidarea blocadei. Se prevede să se înceapă printr-o lovitură mare: „ziua vulturului" (Adlertag). Ofensiva nu se poate declanşa decît la 12 august, din cauza condiţiilor meteorologice, dar „ziua vulturului", de a doua zi, este un fiasco (45 avioane pierdute de Luftwaffe faţă, de 13 de RAF, în timp ce un atac masiv — şi care se vroia decisiv — la 15 august înregistrează un nou

Ultimul duşman

RICHARD HILLARY

Mă aflam la Oxford de doi ani — trăgînd la rame, zburînd cîte puţin şi învăţînd cît se mai putea[1]. Cînd s-a declanşat războiul nu împlinisem încă 21 de ani.

Deşi ar fi un neadevăr să insinuez că la universitate domnea o superbă ignoranţă faţă de dezastrul iminent, era cu siguranţă un adevăr că evenimentele externe nu prea influenţau stilul nostru de viaţă relaxat.

Îmi petrecusem toate vacanţele călătorind prin Europa. Într-una din aceste călătorii, nu mult înainte de război, fusesem în Germania. Împreună cu un prieten am găsit mijlocul cel mai ieftin. Am scris guvernului german, exprimîndu-ne dorinţa de a concura într-una dintre regatele germane. Am primit un răspuns încîntat şi oferta de a ni se acoperi cheltuielile. Urma să ne înfruntăm cu echipele fruntaşe ale mareşalului aerului, Goering. Am ajuns la Bad Ems cu două zile înaintea cursei, fără barcă. Elegantele echipaje germane, cu chipuri îndîrjite,

[1] Richard Hillary reprezintă personificarea eroului din bătălia Angliei. Cartea sa, *The Last Enemy*, scrisă în convalescenţă, după o lungă serie de intervenţii chirurgicale, mărturie a unui combatant, a devenit una dintre lucrările clasice ale literaturii de război. Richard Hillary a fost ucis în misiune, în anul 1943. Reproducem un fragment din *The Last Enemy*, preluat după volumul I al lucrării *Secrets and Stories of the War*. Subtitlurile aparţin redacţiei *Magazin istoric*.

eșec, scump plătit. Goering, care își imagina că în patru zile cu timp frumos Luftwaffe va aplica o lovitură mortală RAF-ului, trăiește o mare decepție.

Totuși, se pune problema cît timp vor putea rezista băieții din Fighter Command. Piloții sînt mai importanți decît avioanele. Uzura lor este excesivă. În două luni — iulie și august — pierderile se ridică la 222 morți sau dispăruți și la 205 răniți, adică o treime din efectivul total. Or, pentru a forma un pilot este nevoie practic de un an (de aceea, pentru a salvgarda această mică și prețioasă falangă, s-a dat ordin să nu fie angajate lupte deasupra mării, unde un pilot riscă să fie definitiv pierdut).

În ultimele zile din august și primele zile din septembrie, sub loviturile Luftwaffei, RAF-ul șovăie. Din cauza oboselii și tensiunii acumulate (piloții petrec între 4 și 5 ore zilnic în zbor), uzura echipajelor ia dimensiuni dramatice. Sînt cele mai sumbre zile ale bătăliei. Cum va recunoaște Churchill în *Memorii de război*, „balanța se înclinase în detrimentul aviației noastre de vînătoare".

RAF-ul va fi salvat de o schimbare bruscă a strategiei germane. chiar în momentul în care Luftwaffe era pe cale de a recolta rezultatul eforturilor sale. La 7 septembrie, are loc primul mare bombardament asupra Londrei. El îi surprinde pe englezi complet nepregătiți și provoacă enorme pagube, în special în cartierul docurilor, dar aviația germană este deturnată de la obiectivele decisive atinse în zilele precedente, ceea ce oferă lui Fighter Command răgazul minim de care avea atîta nevoie. Începe astfel a treia fază a bătăliei aeriene. Ideea Înaltului comandament german privind bombardarea centrelor urbane (în vreme ce pînă atunci obiectivele civile fuseseră evitate) pornea de la intenția de a diminua moralul britanicilor și de a le distruge instalațiile industriale și portuare, indispensabile economiei de război. Totodată, putea fi astfel eliminată și aviația de vînătoare, care, desigur, ar fi încercat să se opună raidurilor de bombardament.

De fapt, deși bombele aruncate asupra aglomerației londoneze și asupra altor orașe — bombe explozive și mai ales incendiare — au provocat mari pierderi, populația „s-a ținut" bine. Punctul culminant l-a reprezentat ziua de 15 septembrie; valuri de atac ger-

ne priveau cu o amuzată condescendență. Mai mult chiar, cu puțin timp înainte de cursă, unul dintre membrii echipajului german a criticat atitudinea nonșalantă a decadentei noastre rase. „Poporul german va considera înfrîngerea voastră o lecție", mi-a spus el, fără să mă asculte, cînd l-am rugat să aștepte măcar sfîrșitul cursei ca să vorbească.

Retrospectiv, acea cursă a reprezentat o anticipare uimitor de exactă a desfășurării actualului război. Eram neantrenați, cu totul dezorganizați și extrem de neglijenți. Am luat un start atît de slab, încît am pierdut cîteva lungimi de barcă. Dar, cînd am ajuns la jumătatea cursei, trecînd pe sub un pod, cineva ne-a scuipat. A fost din partea lor o greșeală tactică. Restul cursei am vîslit de parcă ne fugăreau dușmanii și am cîștigat. Spre ciuda morocănoasă a adversarilor, Goering a trebuit să ne înmîneze nouă cupa învingătorilor. Acest trofeu dizgrațios ne-a împodobit camera vreme de aproape un an.

„Clipa cea mai grea din tot războiul"

Generația de la Oxford care a pornit la război în 1939 era mulțumită de sine, blazată și răsfățată. Nu aveam nici un Graal [vas de smarald de care, potrivit tradițiilor creștine, Hristos s-a servit la cina cea de taină. În el, Iosif din Arimateea ar fi strîns sîngele scurs din rănile lui, după răstignire], în căutarea căruia să ne jertfim. Acesta a devenit pentru noi războiul, care ne-a dat prilejul să demonstrăm că sub aparențele noastre înșelătoare dorința de neatîrnare era foarte puternică și că, deși nedisciplinați, eram pe măsura tineretului îndoctrinat de Hitler.

La 3 septembrie 1939, cînd s-a declarat războiul, ne aflam în vacanța de vară. În aceeași zi, escadrila aeriană universitară s-a prezentat la centrul de înscriere a voluntarilor rezerviști din Oxford.

Războiul a rezolvat problema carierei mele. Am devenit pilot de vînătoare. Nu eram dezamăgit. Datorită unui instructor răbdător, un scoțian cu un ascuțit simț al umorului, am devenit în cîteva săptămîni un pilot acceptabil. Am știut acest lucru în ziua în care mi-a spus: „omule, în sfîrșit ai învățat să zbori!"

A venit apoi Dunkerque [1940]: oamenii obosiți, în zdrențe, care constituiseră cîndva o armată, se întorceau acum neînarmați, dezechipați. După zile în șir petrecute pe plajă, fără a zări nici un avion britanic, acești oameni deveniseră duri, și pe bună dreptate. Dar ei nu aveau de unde să știe că dacă RAF nu ar fi cîștigat su-

mane s-au succedat deasupra Londrei, dar au suferit un usturător eşec (pe 15 septembrie, în fiecare an, Anglia aniversează Battle of Britain Day). Luftwaffe a eşuat în primul său obiectiv: să măture RAF-ul de pe cer.

Spre deosebire de înfruntările de masă din al doilea război mondial (cît şi din cel din 1914-1918), bătălia Angliei a pus faţă în faţă numai cîteva sute de combatanţi: tineri valoroşi, întreprinzători, cea mai mare parte sortiţi anonimatului şi uitării, dar dintre care unii şi-au cucerit statutul de eroi legendari („aşi ai vînătorii"). Simbol al acestei generaţii, căpitanul Richard Hillary, mort la 23 ani, în 1943, a lăsat o frumoasă mărturie într-o carte autobiografică intitulată *The Last Enemy*, una dintre lucrările de marcă ale literaturii de război. Explicînd „ce om de invidiat este un pilot de vînătoare", Hillary scrie: „pilotul de vînătoare duce o luptă individuală; el nu contează decît pe el însuşi, este responsabil în totalitate de propriul său destin. Ucide sau este ucis. Este un lucru diabolic de excitant". Într-un registru mai sobru, un alt aviator, René Mouchotte, voluntar al Franţei libere, a evocat legile dure ale luptei aeriene: „În mod instinctiv scrutez cerul. Vînătoarea seamănă cu o lovitură de pumnal în spate. Adversarii se evită unul pe celălalt, fug, revin, caută avantajul înălţimii, un loc în soare pentru a-l surprinde mai bine pe celălalt şi, în momentul cînd acela se aşteaptă cel mai puţin, inamicul cade ca o piatră şi îl asasinează pe la spate. Asta e legea".

A doua parte a bătăliei Angliei: Blitzul, termenul prescurtat de la Blitzkrieg. Este vorba despre bombardamentele sistematice la care au fost supuse oraşele britanice, şi în primul rînd Londra, din septembrie 1940 pînă în mai 1941. În timp ce statul-major german mizează pe eficacitatea bombardamentului strategic, englezii se străduiesc să reziste. Apărarea activă este puţin eficientă: salve, dar fără precizie (în septembrie 1940 s-au tras 260 000 salve pentru 4 avioane doborîte). În schimb, apărarea pasivă — bine organizată şi operativă — îşi demonstrează repede utilitatea, mobilizînd, la sute de mii de raiduri, pompieri, securişti, poliţişti.

Dacă populaţia civilă plăteşte un greu tribut Blitzului (23 000 morţi din septembrie pînă în decembrie 1940, dintre care 13 000 la Londra), nivelul pierderilor se situează to-

---

perioritatea aeriană în spatele lor, în Flandra, ei n-ar fi putut pleca niciodată vii de la Dunkerque.

După cîteva săptămîni ni s-au anulat toate permisiile, nimeni nu a mai putut pleca din preajma aerodromului şi ne-a cuprins pe toţi groaza de invazie.

Apelul guvernului către populaţie, de a nu se clinti din loc şi de a nu se evacua, a conştientizat Britania de iminenţa dezastrului. Acesta se putea produce oricînd.

Datorită prăbuşirii bruşte a Franţei şi, în consecinţă, a vulnerabilităţii Angliei, Ministerul aerului a ordonat ca cincisprezece dintre noi să fie transferaţi la escadrilele de vînătoare. Fiecare se uita la vecinul său ca la un duşman. Eram douăzeci; trebuia să tragem la sorţi care vor fi cei cinci care nu vor pleca. A fost clipa cea mai grea din tot războiul — şi ceea ce spun este valabil pentru noi toţi —, dar am avut noroc. Am fost trimişi la Glouchesterhire pentru două săptămîni şi am învăţat în sfîrşit să zburăm pe Spitfire.

Într-o bună zi, Peter Bease şi cu mine am fost trimişi cu trenul la Edinburgh ca să încercăm cîteva noi aparate Spitfire. Peter nu vorbea niciodată despre război. În tren am simţit imboldul să pătrund dincolo de rezervata sa politeţe naturală. Aşa că l-am întrebat direct care erau motivele pentru care lupta. „Nu-ţi doreşti nimic pozitiv?" „Bineînţeles că îmi doresc. Îmi doresc să văd o lume mai bună". „Ce înţelegi prin mai bună?" l-am provocat. „Creştină?" „Bineînţeles", mi-a răspuns el. „Nu doar pentru că sînt credincios. Creştinismul înseamnă pentru mine, pe plan social, libertatea, omenia omului faţă de om. Cred că toţi trebuie să contribuim la ameliorarea umanităţii". „Ai dreptate", i-am spus.

Aveam să-mi amintesc de această discuţie peste cîteva luni, cînd, după moartea lui Peter în misiune, eu însumi trecusem prin încercări dintre cele mai grele.

Prima luptă

În cursul lunii august 1940 am fost transferaţi la Hornchurch. Pe atunci, germanii făceau un efort decisiv pentru a ne distruge aviaţia de vînătoare. A doua zi după sosire, vocea liniştită a controlorului de zbor ne-a chemat prin megafon pentru decolare. Simţeam un gol în stomac. Ştiam că în acea dimineaţă urma să ucid pentru prima oară. Nici nu mi-a trecut prin cap că aş fi putut fi ucis sau rănit şi eu. M-am întrebat într-o doară cum va fi omul pe care îl voi ucide. Nu voi şti niciodată. Mi s-a pus centura, am verificat mental, automat, comenzile şi apoi ne-am luat zborul.

Ne-am întîlnit cu inamicul la 6 000 m înălţime; erau 20

tuși mult sub pronosticurile făcute înainte de război. În 1938, Comitetul imperial pentru apărare, de exemplu, calculase că în primele două luni de război s-ar înregistra 1 800 000 victime, ceea ce necesita șase milioane metri pătrați de scînduri pentru sicrie. În aceeași epocă, un renumit savant, John B. S. Haldane, făcea turnee prin Anglia pentru a anunța masacrele de civili prin mitraliere de către avioanele inamice și în urma exploziilor bombelor, care-i lăsa pe supraviețuitori surzi pe viață!

Gesta Dei per Anglos

De fapt, pagubele materiale depășesc cu mult pierderile omenești. Astfel, în opt luni, au fost distruse 200 000 case și avariate trei milioane și jumătate. Blitzul eșuează complet îndeosebi în primul său obiectiv: scăderea moralului populației. Pe acest plan, calculele germane se dovedesc eronate, cum se vor dovedi eronate calculele englezilor, cînd aceștia vor folosi aceeași tactică împotriva orașelor germane, începînd cu 1942. Foarte repede sîngele rece și disciplina se impun. În plus, însăși dimensiunea aglomerației londoneze face imposibilă misiunea Luftwaffei. De fapt, întinderea orașului este atît de mare, încît chiar bombardamentele cele mai devastatoare sînt incapabile să înregistreze rezultate decisive. Cum va scrie Churchill în stil metaforic în memoriile sale, „Londra semăna cu un gigantic animal preistoric capabil să primească lovituri teribile fără să clipească și care, mutilat, sîngerînd din o mie de răni, continuă totuși să se miște și să trăiască".

Cît despre planul invaziei Angliei, adică operația Seelowe, aceasta este cea care trebuia să decidă destinul Regatului Unit. Dar avea oare Reichul capacitatea de a debarca pe insulă și de a o ocupa — un obiectiv pe care nimeni nu reușise să-l atingă din îndepărtatele vremuri ale lui William Cuceritorul? Va reuși Hitler acolo unde Napoleon însuși dăduse greș?

În fața acestei probleme, statul major al Kriegsmarinei elaborase mai multe planuri, devenite din ipoteză realitate. La 16 iulie, Hitler emite directiva nr. 16: „Preparative pentru o operație de debarcare în Anglia". O

---

de Messerschmitturi cu botu-
rile galbene, circa 150 m deasupra noastră. Escadrila noastră număra opt aparate, iar cînd avioanele inamice au început să coboare spre noi ne-am așezat în linie, unul în spatele celuilalt, și ne-am întors direct împotriva lor. Aproape că l-am simțit pe pilotul nazist din fruntea formației dușmane împingînd manșa pentru a-și îndrepta armamentul asupra aparatului din capul formației noastre. În acea clipă conducătorul formației noastre a înălțat rapid avionul cu botul în sus, antrenîndu-ne într-un cabraj rapid. În două secunde vitale, inamicul a pierdut avantajul. L-am văzut pe comandantul nostru declanșînd o rafală asupra primului avion inamic și pe nazist manevrîndu-și aparatul într-o jumătate de luping. Atunci am știut că e al meu. Am împins manșa spre stînga ca să-l pot ochi în unghi drept, am rotit butonul mitralierei în poziția „Foc" și am declanșat o rafală de patru secunde. Mi-a trecut drept prin fața vizorului și am văzut trasoarele celor opt guri de mitralieră izbind direct în țintă. O secundă a rămas ca pironit în aer; apoi a izbucnit spre înălțimi o vîlvătaie de flăcări roșii, iar el a început să cadă spre pămînt învîrtindu-se. Cîteva clipe am fost prea ocupat ca să mă gîndesc, dar cînd, la scurtă vreme după aceea, am făcut calea inversă peste Canal, mintea mea a început din nou să funcționeze. Se întîmplase.

Primul meu sentiment a fost unul de satisfacție pentru o treabă bine făcută, deznodămîntul logic al cîtorva luni de antrenament specializat. Apoi am avut sentimentul justiției esențiale a celor întîmplate. El era mort, iar eu viu; ar fi putut fi, tot atît de bine, invers. În clipa aceea mi-am dat seama cît de norocos este un pilot de vînătoare față de alți soldați. Emoțiile sale sînt cele ale duelistului — reci, precise, impersonale. Este privilegiat să ucidă cu măiestrie.

În cursul lunilor august și septembrie 1940, am fost tot timpul în inferioritate numerică. După cîteva secunde părăseam întotdeauna formația de atac, iar cerul se umplea de dîrele răzlețe de fum provocate de încăierările noastre individuale, ca între cîini.

Escadrila se întorcea acasă individual. După o oră se făcea apelul, ca să știm cine lipsea. Adeseori primeam cîte un telefon care ne informa că vreunul dintre piloți a aterizat forțat pe alt aerodrom. Un pilot sergent a fost doborît de patru ori, dar a scăpat de fiecare dată nevătămat. Telefonul nu era însă întotdeauna la fel de binevenit. Putea fi o echipă de salvare care anunța numărul aparatului prăbușit; atunci mai ștergeam un nume de pe listă. În perioada aceea dispariția piloți-

operație de mare anvergură (vreo patruzeci de divizii), supusă la încă trei prealabile: distrugerea RAF-ului, pentru a se asigura stăpînirea cerului; protecția convoaielor prin cîmpuri de mine dispuse pe flancurile șenalului de traversat; acțiuni de diversiune, cu scopul de a reține flota britanică în Marea Nordului sau în Mediterană. Traiectoria aleasă este traversarea cea mai scurtă, prin Pas-de-Calais și Canalul Mînecii, cu debarcări eșalonate între Kent și Dorset. Foarte repede totuși, Kriegsmarine multiplică obiectivele tehnice, nu fără argumente solide în sprijin, astfel încît planul trebuie revăzut. Se prevede debarcarea a 9 divizii într-un prim eșalon și a altor 8 într-un al doilea, toate însoțite de parașutiști și de trupe aeropurtate, cărora să li se dea drumul în spatele Doverului. Ziua S (invazia) este fixată pe 21 septembrie.

Dar cum Luftwaffe nu dobîndește o superioritate de necontestat în aer (marea bătălie aeriană din 15 septembrie joacă un rol crucial), la 17 septembrie Hitler ia hotărîrea de a relua Seelöwe „pînă la noi ordine". Și, cum obstacolele apar și se acumulează, la 12 octombrie renunță la invazia Angliei.

Unii au susținut că, în realitate, Fuhrerul nu voise niciodată această debarcare în Anglia. La început pentru că a fost sensibil la argumentele prezentate de marină. El a măsurat bine riscurile și lovitura dată reputației sale în caz de eșec. S-ar putea să fi fost sfîșiat de două planuri contrare: de o parte, dorința de a termina cu Anglia și prin ea cu războiul în Vest, de alta, visul de a distruge U.R.S.S., căci ideea unui atac împotriva țării sovietelor îi dădea tîrcoale din primăvara anului 1940. La 2 iunie, în plină bătălie cu Franța, îl anunțase pe mareșalul von Rundstedt: „Acum, cînd e foarte probabil că Anglia va semna pacea, voi începe să-mi pun în ordine socotelile cu bolșevismul". Rezultatul este că Hitler, prins între două planuri, acela al operației Seelöwe și cel care va conduce la declanșarea planului Barbarossa împotriva U.R.S.S., la 22 iunie 1941, n-a dat proiectului de invazie asupra Angliei, încărcat de hazarduri, prioritatea absolută pe care a acordat-o întreprinderilor sale majore.

Rezistîndu-i lui Hitler în 1940, Anglia și-a

lor era ceva oarecum impersonal; nimeni, cred, nu resimțea vreo emoție — pur și simplu nu era timp.

Decolare din Hornchurch

Zorii zilei de 3 septembrie 1940 au fost întunecați, cerul era acoperit. Am ieșit pe pistă pe la opt dimineața. Eram îngrijorat. Avionul meu fusese echipat cu o nouă carlingă, care nu glisa dacă vroiai să o deschizi. Așa că nu aveam cum să sar ușor din cabină, dacă ar fi fost cazul. Caporalul-lăcătuș și cu mine ne-am pus pe treabă pilind și gresînd cu înverșunare. În sfîrșit, carlinga a început să gliseze, dar la orele 10 încă se mai bloca la jumătatea cursei. La ora 10.15 ceea ce mă temeam că se va întîmpla s-a întîmplat. Din megafoane a coborît asupră-ne vocea lipsită de emoție a controlului de zbor: „Escadrila 603 — decolarea, rapid".

Am apăsat demarorul, iar motorul a prins viață uruind asurzitor; caporalul s-a îndepărtat de avion și mi-a făcut semnul caracteristic cu degetele încrucișate [baftă — *n.t.*]. Conducătorul formației a decolat într-un nor de praf; comandantul escadrilei s-a uitat spre mine, făcîndu-mi semn cu degetele mari ridicate. Am dat din cap a înțelegere și am început să rulez pentru ultima decolare din Hornchurch.

La circa 4 000 m am ieșit deasupra norilor. M-am uitat în jos și i-am văzut întinzîndu-se sub mine ca niște straturi de frișcă. Scrutam neliniștiți spațiul din fața mea, deoarece soarele aproape mă orbea și fuseserăm avertizați de apropierea a cel puțin cincizeci de aparate inamice. Probabil că se aflau la vreo 300 de metri deasupra noastră cînd le-am zărit năpustindu-se asupră-ne, ca un val de lăcuste. Îmi amintesc că am înjurat și că, automat, ne-am așezat în linie, unul în spatele altuia, apoi am intrat în mijlocul lor și fiecare din noi s-a descurcat pe cont propriu.

Următoarele zece minute au fost o învălmășeală de gloanțe trasoare și de aparate prăbușindu-se în vîrtej. Un Messerschmitt a căzut ca o piatră într-o perdea de flăcări la dreapta mea, iar un Spitfire a trecut ca un bolid urlător pe lîngă mine, într-o jumătate de luping. Apoi, chiar sub mine, mai la stînga, am văzut ceea ce îmi doriseм — un Messerschmitt suind, care ieșea din bătaia soarelui. M-am apropiat și i-am trîntit o rafală de două secunde: pînza de pe aripă s-a sfîșiat, iar din motor a țîșnit un nor negru de fum, dar nu s-a prăbușit. Ca un prost, în loc să fug de lîngă el, l-am mai împroșcat cu o rafală lungă de trei secunde. Flăcăr

dobîndit în memoria colectivă un titlu de glorie durabilă. În fața universului nu doar pe moment, ci pînă astăzi, vara '40 a apărut ca „cea mai frumoasă oră" a istoriei britanice. Un episod de dimensiunile unei epopei: lupta lui David împotriva lui Goliat; triumful voinței asupra fatalității, al libertății asupra totalitarismului. Un eveniment de o asemenea anvergură n-a încetat să stimuleze mîndria națională. În acele zile întunecate au prins grozav cuvintele mîndre ale lui Milton, conform cărora Dumnezeu, cînd are o muncă specială de realizat, face apel la englezii săi pentru a o săvîrși". În această mobilizare a sacrului, s-a ajuns și la deviza: „Gesta Dei per Anglos..."

De fapt, provocîndu-i lui Hitler primul său eșec, Anglia a distrus mitul invincibilității naziste. Mai mult, punînd capăt Blitzkriegului, Anglia a transformat al doilea război mondial într-un lung război: o formă de război defavorabil prin esență Germaniei, în schimb propice unei mari puteri maritime, posesoarea unui vast imperiu. În acest sens, destinul lumii a basculat în vara anului 1940.

Cu toate acestea, la sfîrșitul bătăliei Angliei, mașina de război germană era intactă. Nu numai că Luftwaffe nu era distrusă, dar ea și-a continuat incursiunile pe cerul britanic, pînă în primăvara anului 1941, adică pînă cînd și-a transferat esențialul forțelor sale pe noul front de est, în vreme ce RAF-ul nu se putea aventura deloc în spatele teritoriului inamic. Pe uscat, superioritatea germană s-a dovedit la fel de incontestabilă, cum o vor arăta victoriile repurtate în Balcani, în Rusia, în Africa, în anii 1941 și 1942. Dimpotrivă, Anglia, deși a reușit să-și mențină integritatea teritorială, a fost incapabilă să prejudicieze dominația Reichului asupra continentului european. Vor trebui patru ani buni — și concursul decisiv al „Marii alianțe" — înainte ca soldații americani și britanici să calce din nou — de data aceasta victorioși — pe solul francez, pe care trebuiseră să-l abandoneze în grabă, în iunie 1940. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

roșii s-au înălțat fulgerător către cer, iar el s-a prăbușit în spirală, în afara cîmpului meu vizual.

În aceeași clipă o explozie puternică mi-a zburat mansa din mînă și tot aparatul a început să trepideze ca un animal lovit; într-o secundă cabina era toată în flăcări. Am ridicat mîna să deschid capota. Nu s-a clintit. Mi-am smuls centurile și am reușit să o deschid opintindu-mă; dar toate acestea au luat timp, iar cînd m-am trîntit înapoi în scaun ca să apuc mansa și să întorc avionul pe spate, căldura era atît de intensă, încît am simțit că leșin. Îmi amintesc o clipă de durere sfîșietoare, cînd am gîndit: „Deci asta este!" și mi-am ridicat mîinile să-mi acopăr ochii. Apoi am leșinat.

Cînd mi-am recăpătat cunoștința, scăpasem din aparat și cădeam, cu repeziciune. Am tras de inelul parașutei și mi-am controlat căderea cu o smucitură. Privind în jos am observat că îmi arsese unul dintre cracii pantalonilor, că mă aflam deasupra mării, iar coasta Angliei era departe. Am căzut în mare cu parașuta înfășurată în jurul meu.

Apa nu era prea rece, dar jacheta mea de salvare, „Mae West" cum o numeam, mi-a asigurat plutirea. Am observat că pielea de pe mîini era complet albă pînă la încheieturi: mi s-a făcut greață de la mirosul de carne arsă. Închizînd un ochi, puteam să-mi văd buzele umflate ca niște anvelope. După o jumătate de oră apa mi s-a părut mult mai rece, iar soarele, spre surprinderea mea, apusese. M-am uitat din nou la mîini și nevăzîndu-le mi-am dat seama că am orbit. Am început să mă simt teribil de singur și știam că în curînd voi începe să delirez. În cele din urmă, ca prin vis, am auzit pe cineva strigînd... Apoi niște brațe binevoitoare m-au ridicat la bord, mi-au scos parașuta și o voce a spus: „O.K., Joe, e unul de-ai noștri și mai mișcă". Eram în siguranță.

Observatorii de la paza de coastă mă văzuseră căzînd și, după trei ore de căutări, barca de salvare m-a găsit la vreo 20 de km în largul Mării Nordului. Cîtă vreme m-am aflat în apă am fost ca amorțit și n-am simțit decît puțin durerea. Acum eram din nou conștient și, pe măsură ce îmi reveneam, durerea devenea atît de cumplită, încît îmi venea să țip. Mi s-a părut o veșnicie pînă am ajuns la țărm. M-au suit într-o ambulanță și m-au trimis urgent la spital. Mi-au tăiat uniforma și i-au spus infirmierei care erau rudele mele cele mai apropiate. Apoi, spre nesfîrșita mea ușurare, am simțit acul unei seringi hipodermice pătrunzîndu-mi în braț și mi-am pierdut cunoștința. ■

Traducere și adaptare de
Gh. MAGHERU

În noaptea de 15-16 aprilie 1944, nava de transport „Alba Iulia" a fost trimisă în Crimeea pentru a transporta trupe româno-germane ce se evacuau în fața ofensivei sovietice. În noaptea de 17-18 a pornit înapoi spre Constanța, pe o mare calmă și cu cer senin. Către amiază, în ziua de 18 aprilie, un prim grup de avioane sovietice au apărut prin surprindere, aruncîndu-și bombele în jurul navei...

File dintr-o istorie nescrisă

„ALBA IULIA", SUPRAVIEȚUITORUL MĂRII NEGRE (II)

NICOLAE KOSLINSKI

Se părea că „Alba Iulia", aflată la jumătatea drumului de întoarcere, scăpase teafără, dar în minutul următor, „ieșind tot din soare", alte cinci avioane au atacat nava în picaj. Primele două bombe au căzut în apă în babord în dreptul navei, a treia a explodat chiar lîngă bordaj, pricinuind o spărtură importantă sub linia de plutire, în timp ce următoarea a lovit în magazia dinaintea comenzii. Totodată avioanele au mitraliat puntea. Păcura dintr-un tanc găurit a început să se împrăștie în mare, iar nava s-a înclinat cu vreo 10 grade în babord, și s-a afundat cu prova, elicea începînd să iasă afară. Un jet de aburi a țîșnit de la compartimentul căldărilor și printre cei de la bord s-a răspîndit panica. Ce-și puteau închipui oare niște soldați care nu mai fuseseră pe mare, cînd, bombardați și mitraliați, vedeau cum le fuge „pămîntul" (respectiv, puntea) de sub picioare? Unii au început să se cațere pe gruiuri (macarale), pe catarge. Alții, vrînd să ajungă mai repede în apă, au încercat să se lase „în lanț", ținîndu-se unul de altul. Dar „lanțurile" se rupeau și trupurile se prăbușeau în valuri. Echipajul a încercat să lase bărcile de salvare la apă: două dintre ele au rămas agățate, s-au răsucit și oamenii din ele au căzut în mare. În cîteva minute, peste o mie de oameni, îmbrăcați, goi, cu sau fără centuri de salvare, teferi sau răniți, se aflau în apă.

„Alba Iulia" continua însă să plutească și avioanele au revenit aruncînd grenade și mitraliind.

La oarecare depărtare de „Alba Iulia" se afla „Mărăști"; acesta din urmă nu era, desigur, îndreptățit să stopeze pentru a culege oamenii din mare sau pentru a încerca să remorcheze nava avariată; s-ar fi expus el însuși bombelor și, mai ales, submarinelor care puteau veni oricînd. Spre „Alba Iulia" au venit două R-boot-uri și canoniera „Ghiculescu". Aceasta din urmă, deși nu se putea apropia prea mult, pentru a nu stînjeni tirul tunului său de 88 mm, a început să ia la bord supraviețuitorii. R-boot-urile au făcut la fel.

Către orele 14, de data aceasta dinspre nord, au apărut cinci avioane torpiloare. Le-au zărit cei de pe canonieră; au tras cu tunul de 88 mm, căutînd să le împrăștie, dar nava nu era în poziție bună de tragere. Trei dintre avioane și-au lansat torpilele asupra „Albei Iulii", dar nu au lovit-o! Nu-și dăduseră probabil seama că nava nu mai urma nici un drum și siajele torpilelor au trecut, toate, nu departe, prin prova. Dar era de așteptat, de-aici înainte, să vină alte atacuri, de bombardiere sau de submarine...

Pe la orele 16 s-au ivit alte avioane. De astă-dată erau două hidroavioane germane de tip „Dornier", cu mare capacitate de încărcare, ce au amerizat în preajma locului unde continua tragedia înnecului celor săriți peste bord.

Canoniera „Ghiculescu" făcuse cam tot ce se putuse face. Recuperase și oamenii din două bărci ce pluteau fără rame și bordul său se umpluse de supraviețuitori. Comandantul C. Costin a primit libertate de manevră și, cînd soarele mai avea un diametru pînă la apus, canoniera și-a reluat drumul spre Constanța, în timp ce creste de spumă albă semnalau sosirea distrugătoarelor de tip R, „Ferdinand" și „Maria", trimise de la Constanța să înlo-

cuiască pe „Mărăşti". Într-adevăr, acesta nu mai avea apă dulce la bord şi căldările alimentate cu apă de mare filtrată riscau să se deterioreze. După un scurt schimb de semnale, „Mărăşti" s-a îndepărtat, iar hidroavioanele au plecat şi ele. Distrugătoarele nou venite nu s-au mai apropiat de „Alba Iulia", acesta fiind lăsat în derivă, în plină mare, la 120 de mile de Constanţa, seara cerîndu-se trimiterea unor nave remorchere în zona respectivă...

Canoniera „Ghiculescu" — o navă mică de 350 tone, cu vreo 80 de oameni în echipaj —, părăsind zona în care fusese avariată „Alba Iulia", a navigat încet, cu 10 noduri spre Constanţa. Bordajul i se afundase, iar mişcarea continuă a oamenilor de pe punte producea un ruliu îngrijorător. Comandantul a dat ordin elevului ofiţer P. Bărbuneanu, însoţit de un sergent înarmat cu pistol, să-i aşeze fix pe cei ridicaţi la bord. Instaurarea ordinii a ţinut cîtva timp. Au fost număraţi 714 oameni. Pentru unii, aflaţi încă sub înrîurirea spaimei morţii — şase s-au aruncat singuri din nou în mare — a trebuit folosită forţa. Sanitarul bordului, un sergent major, a făcut şi el ce i-a stat în putinţă pînă la Constanţa, în port, unde canoniera a ajuns înaintea răsăritului, acostînd la gara maritimă...

La rîndul său, „Mărăşti" a navigat prin estimă spre Constanţa pe o ceaţă uşoară. Distrugătorul a ajuns mai repede de ora prevăzută în preajma ieşirii de sud a barajului de la Constanţa şi farul Tuzla nu era încă aprins. De trei ori chila s-a cutremurat peste bancuri de nisip pînă ce au fost oprite maşinile. Nava „se pusese pe uscat" chiar la Tuzla, unde farul a apărut în zori, înalt, nu departe. Manevrele de degajare nu au dat nici un rezultat.

Dimineaţa a apărut „Vedenia" 4, vedeta torpiloare cu care comandantul forţei maritime, contraamiralul Horia Macellariu, venise să-şi dea seama personal de situaţia lui „Mărăşti". Prin treceri în viteză, vedeta a căutat să facă valuri care să ajute manevra de degajare a distrugătorului. N-a reuşit. Remorcherele C.P.Z.C. „Mureşul" şi „Vîrtosu", sosite ceva mai tîrziu, au putut trage nava de pe uscat, ducînd-o pînă în port, în bazinul gării maritime, unde vînătorii de munte au debarcat. Şi „Mărăşti" a rămas în port, pînă în toamnă...

Dar să ne întoarcem în zona în care se afla „Alba Iulia"... În dimineaţa zilei de 19 aprilie, după ridicarea unei uşoare ceţi, distrugătorul „Ferdinand" a chemat unul din R-boot-urile rămase în larg. Către orele 8.00 R-boot-ul a acostat la „Alba Iulia", la bordul căruia s-a căţărat mecanicul şef de pe „Ferdinand", Eugen Belaev, împreună cu secundul Vasile Negrei, însoţiţi de o echipă de marinari mecanici. Ei se aşteptaseră ca nava avariată să se scufunde pe timpul nopţii şi acum voiau să vadă situaţia avariilor de la bord.

Locotenentul Belaev era un mecanic cu experienţă. Cum cîrma „Albei Iulii" rămăsese blocată, a pus să fie decuplată transmisia servomotorului şi să se cupleze cîrma de mînă, fixată la zero, pentru un eventual remorcaj. A controlat apoi maşinile care păreau în bună stare, dar a constatat inundarea cu păcură a compartimentului căldărilor şi canarisirea (înclinarea) navei. Numai căldarea nr. 1, aflată în tribord, nu era inundată. Păcura vărsată ameninţa însă cu incendiul orice încercare de ridicare a presiunii. Între timp s-au suit la bord şi oameni de pe R-boot, pentru manevra unor parîme de remorcaj. Puterea motorului Diesel de pe R-boot era însă prea mică, iar trasul navei de prova aducea noi pătrunderi de apă prin spărtura carenei, aşa că s-a renunţat la remorcaj, iar Belaev şi oamenii săi s-au întors şi ei pe „Ferdinand".

... Remorcherele aşteptate să vină de la Constanţa aveau însă de străbătut 120 mile şi „Alba Iulia" putea fi, între timp, iarăşi bombardată sau torpilată. Distrugătorul „Fedinand" a chemat din nou

Distrugătorul „Ferdinand"

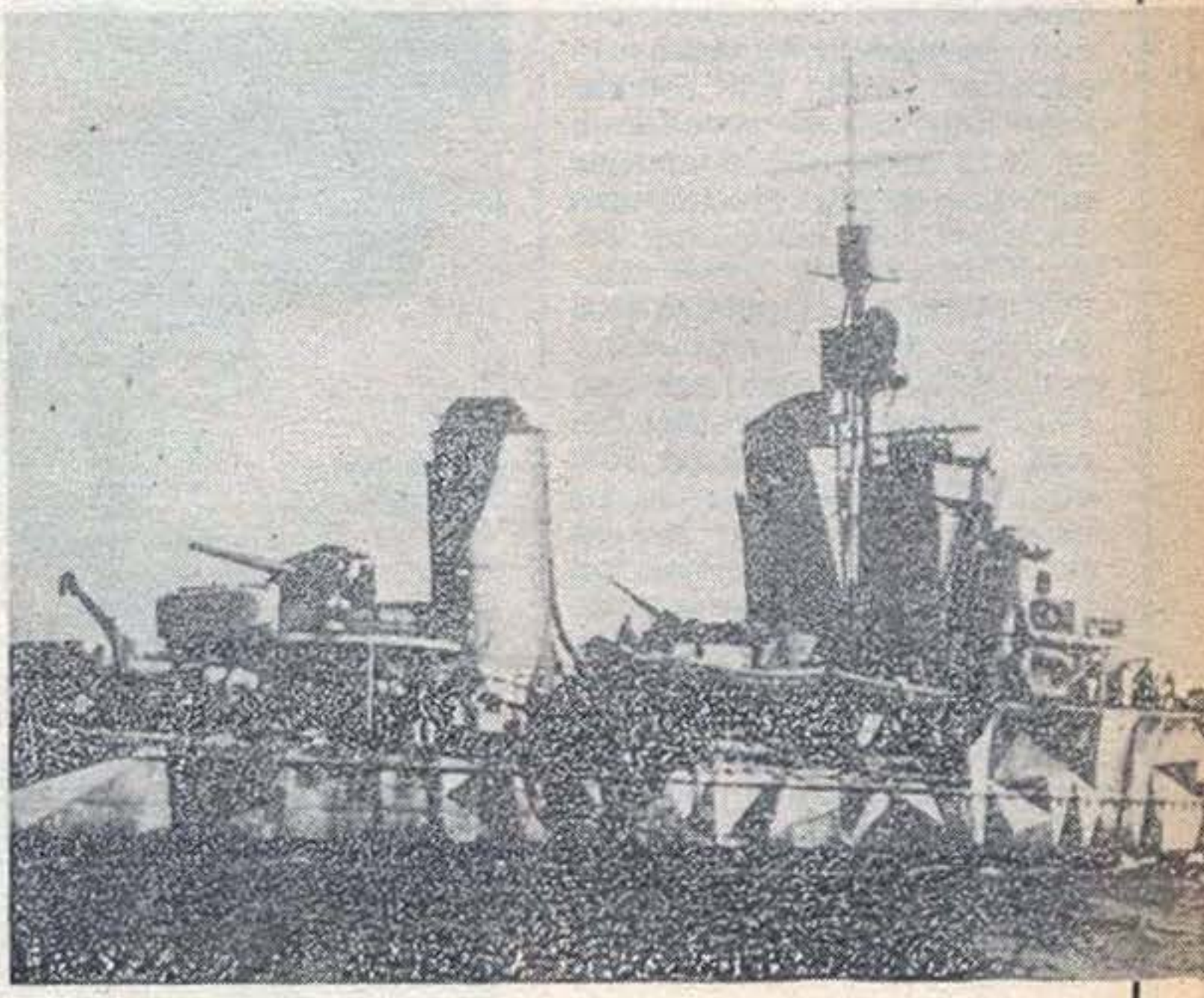

R-boot-ul. Comandantul lui „Ferdinand", Titus Samson, după ce a primit raportul secundului și al mecanicului șef, a aprobat plecarea pe „Alba Iulia" a unei noi echipe de marinari voluntari sub conducerea aspirantului mecanic Virgil Chircă. Li s-a alăturat și o echipă de punte, cu aspirantul Doru Ionescu, care a cerut să meargă pentru a păstra legătura prin semnale și pregătirea remorcării. Echipele au dus cu ele o lanternă și un proiector cu acumulatori de mînă ca să poată coborî în compartimentele întunecate ale mașinilor.

Se făcuse ora 12.30. Aspirantul Chircă s-a hotărît repede: cu oamenii săi va pune în funcțiune căldarea neinundată. A strîns păturile rămase de la soldații ce săriseră în apă și a acoperit păcura de pe fundul compartimentului căldării, unde a adus și toate extinctoarele bordului. N-a izbutit să umple căldarea golită cu apă dulce de pe punte și atunci a folosit apă de mare, pînă la ridicarea unei presiuni minime care să îngăduie intrarea în funcție a pompei de alimentație.

La rîndul său, aspirantul Doru Ionescu, a ridicat din nou pavilionul românesc la pupa, a raportat prin semnalizări intențiile mecanicilor și, la 13.15 a trecut parîmele de remorcaj de la prova la pupa, unde au fost date unui remorcher atunci sosit. Remorcarea cu pupa era mai greoaie, dar la înaintare nu mai intra apă în navă. La 13.45 „Alba Iulia" numai deriva, fiind tras în drum vest cu o viteză de 4 noduri pe oră. Doru Ionescu a pus să fie armat tunul antiaerian din pupa și a instituit serviciul de veghe antisubmarină la bord.

Puțin după ora 16.00, Virgil Chircă a raportat că a umplut căldarea cu apă de mare și că-i va da foc cu lemnele găsite în magazii. La 17.40 a venit și un al doilea remorcher, mai mic, căruia i s-a dat o altă parîmă, tot la pupa, prin tribord. Viteza a crescut la 6 noduri. Cam tot atunci echipa de mecanici a obținut presiunea necesară punerii în funcțiune a pompelor.

Dar distrugătorul „Ferdinand" s-a îndepărtat brusc, dînd alarmă submarină, căci aparatul său de detecție localizase, la 5 km, un submarin care părea că vrea să se apropie. La bordul distrugătorului se găsea întîmplător și aspirantul Cezar Apreotesei, care absolvise de curînd o școală de vînătoare de submarine. Comandantul Samson i-a ordonat să preia conducerea distrugătorului și să gonească submarinul.

Apreotesei era la primul său caz real. A coborît de la comandă la aparatul „S", spre a se convinge că ecranul acestuia indica într-adevăr prezența unui submarin și a cerut să se reducă viteza la 12-14 noduri, spre a nu pierde contactul „sonar". Pe capacul unui cronometru își marcase mai de mult timpii în secunde la care trebuiau începute grenadările, în funcție de depărtarea țintei și viteza de apropiere a navei vînătoare. Știa că aparatul nu funcționează sub 280 metri. Ca urmare, cînd distrugătorul a ajuns deasupra zonei unde ar fi trebuit să fie submarinul, nefiind încă sigur, a lăsat nava să treacă mai departe, să facă rondoul, și abia după ce a obținut un nou contact „sonar", a executat grenadarea propriu-zisă. Nouă grenade au fost lansate cu aruncătoarele din borduri și cu șinele din pupa. Ciocanul de apă ridicat de explozie n-a fost prea mare, iar zgomotul surd, datorită adîncimii pentru care au fost reglate bombele antisubmarine: 40 și 60 metri. Pe distrugător s-a simțit însă tare șocul undei de explozie și ochii tuturor urmăreau suprafața apei pe care puteau să apară bule de aer sau pete de ulei. Nu s-a văzut însă nimic. Submarinul — a fost vorba de M 112 — se lăsase la o adîncime și mai mare și grenadarea ar fi trebuit repetată. Dar convoiul

„Alba Iulia", în ziua de 18 aprilie 1944, după ce a fost lovită de bombardierele sovietice

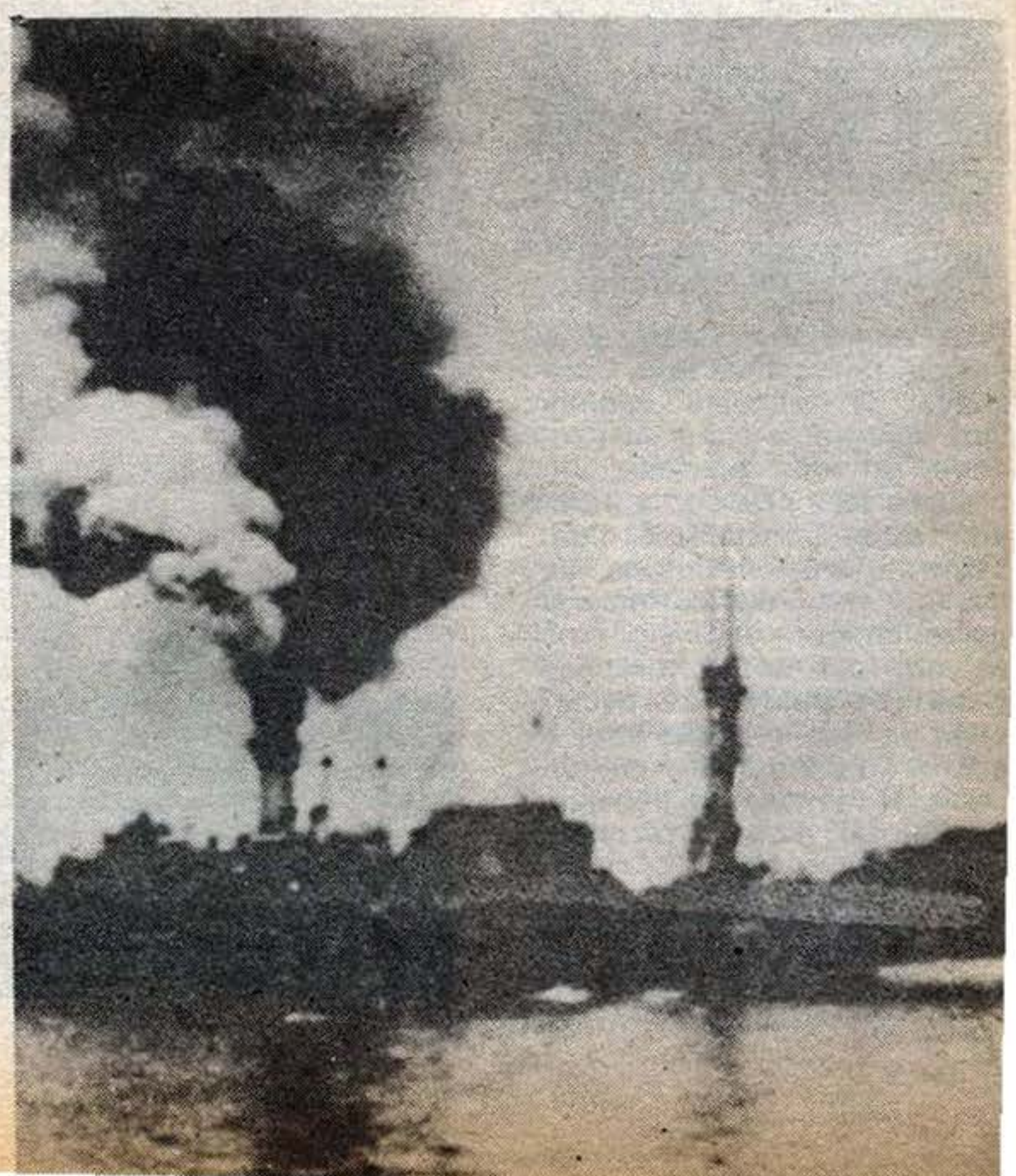

se depărtase mult la orizont și comandantul Samson a apreciat că alte submarine se puteau apropia în acest timp de el (de altfel, submarinul grenadat, atunci cînd ar fi ieșit la suprafață, nu ar mai fi avut posibilitatea să ajungă din urmă un convoi trecut peste orizont). Distrugătorul s-a înapoiat deci în escortă, de unde a plecat spre port, împreună cu „Maria" și distrugătorul „Mărășești" venit din Constanța, în locul lui „Mărăști".

Între timp, în jurul orei 18, un R-boot a adus la bordul lui „Alba Iulia" pe comandantul civil Cociașu, acesta fiind însoțit de trei ofițeri și șapte oameni din echipajul care se evacuase. Aspirantul Ionescu a predat comanda navei comandantului titular. Între timp, a început să funcționeze și turbodinamul care furniza curent electric. Pompele de evacuare a apei din magazii, ca și pompa de balast care trăgea păcura, funcționînd și ele, au îmbunătățit treptat asieta navei cu 3°. La o inspecție pe navă, într-o magazie, a fost găsit un soldat român încă uluit, care nu dăduse nici un semn de viață pînă atunci. A fost adus pe punte, i s-a dat de mîncare și loc pentru odihnă.

Spre dimineață, mecanicii au ridicat presiunea și la a doua căldare, dar s-a hotărît ca mașinile să fie puse în marș numai la caz de nevoie.

Apropierea de coastă s-a făcut în dreptul Tuzlei, pe ceață, dar către ora 7.30 convoiul a ajuns în fața Constanței. „Alba Iulia" era tras de pupa ca o epavă, dar nu ajunsese pe fundul mării ca „Peleș" și „Suceava". Pe puntea lui nu zîmbea însă nimeni; oamenii priveau obosiți spre Constanța. La bord s-a suit un pilot, apoi șalupa lui „Ferdinand" a luat echipa lui Doru Ionescu. La cererea comandantului civil, aspirantul Chircă și mecanicii au rămas la bord pînă la terminarea manevrei de acostare la dana 16 din bazinul gării maritime.

Se făcuse ora 9.30, din 20 aprilie 1944. „Alba Iulia" fusese salvat. Reparația sa a durat cîteva luni, timp în care se duceau la fund, la 11 mai, la Sevastopol, și „Danubius" și „România" și „Durostor". La 23 august România a ieșit din alianța cu Germania hitleristă și a trecut de partea Națiunilor Unite. Navele germane, silite să plece din Constanța, s-au sabordat în fața Varnei, în timp ce nava românească „Oituz" a fost scufundată în port de o torpilă lansată de un submarin german.

Armistițiul semnat de România la 12 septembrie 1944 prevedea clauze de despăgubiri. În timp ce „Ardeal" a rămas sub pavilion românesc, „Alba Iulia" a fost cedată flotei U.R.S.S. În toamnă, nava a părăsit Constanța, plecînd la Odessa.

Epilog

O veche legendă marinărească spune că și corăbiile au suflet, își trăiesc viața ca și oamenii; ele îi îndrăgesc pe cei de la bord cînd le poartă cu măiestrie prin furtuni sau le feresc cu grijă de naufragii și incendii.

... 31 martie 1946. Se făcuse noapte și distrugătorul „Mărăști" stătea imobilizat la ancoră lîngă o geamandură colț de baraj la nord-est de Sulina. În drum de la Galați la Constanța, infiltrații de apă de mare în tubulatura căldărilor scoseseră din funcțiune instalația mașinilor — și așa veche de 30 ani.

Dar iată că o navă mare, deviată din drumul ei prin mijlocirea Comisiei aliate de control de la București, vine să-l ia la remorcă. Manevra parîmelor se face noaptea. Dimineața, ofițerii bordului privesc nedumeriți la cargoul piturat în negru care-i remorchează și pe a cărui pupa se citește cu litere slavone „Nikolaev". Deodată îl recunoscu: e „Alba Iulia"! „Alba Iulia"! Ea îl remorchează pe „Mărăști" pînă în port la Constanța, unde ajunge în ziua de 2 aprilie, la ora 18.15... ■

DE LA REALITATE LA FALS

(Urmare din p. 25)

nalul O.N.C. nr. 9/1939, subiectul *1 Mai. Defilarea breslelor muncitorești în fața Palatului regal)*, filmate, probabil, de Iosif Bertok, Amédée Morrin, Paul Călinescu și Wilfried Ott, așa cum au rulat pe ecranele românești ale epocii și cum s-au păstrat în Arhiva Națională de Filme. Nu însă și în filmele de montaj, „omagiale", în care planurile cinemtografice selectate „din două în două", eliminînd contracîmpul cu fațada Palatului regal, cît și imaginile din coloana demonstranților care defineau exact identitatea acestora ca participanți la Congresul breslelor, reținеau și reluau imaginea aceleiași mulțimi, cea din fotografia adevărata. Acestor imagini cinematografice le putem adăuga alte două mărturii fotografice ale momentului, publicate în revista *Realitatea ilustrată* din 2 mai 1939. Prima (reprodusă de noi, în medalion), ca și cea din film, înfățișează balconul Palatului regal, pe sub care se scurg coloanele de muncitori omagiindu-l pe suveran. Cea de-a doua, pe care n-am mai reprodus-o, redă mulțimea de oameni din fața clădirii Fundațiilor (actuala Bibliotecă Centrală Universitară) aclamîndu-l pe rege, apărut în balcon.

P.S. Descriind cu un suspect lux de amănunte cum a decurs demonstrația de la 1 Mai 1939, autorii unor articole și studii publicate în ultimii ani menționau „riposta viguroasă pe care au primit-o din partea muncitorimii grupurile de legionari care, aflați în Piața Palatului regal, *în afara* [subl. ns.] coloanei de demonstranți, au încercat să lanseze lozinci fasciste". Oare în acele „grupuri" au fost cumva plasate și portretele lui nicolae și al elenei ceaușescu de către autorii grosolanului **fals fotografic?** ■

NOIEMBRIE 1940

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• În noaptea de 9 spre 10 noiembrie, la orele 3.39'36" se înregistrează un puternic cutremur de pămînt de gradul 9 cu epicentrul în Munții Vrancei și care este, după cum scrie presa, „cel mai puternic din cîte s-a pomenit în țara noastră", adică „de la cel din 1802, cînd s-a dărîmat turnul Colței, și de la cel din 1838 ce a încercat regiunile dintre Milcov și Rîmnicul Sărat". În zorii dimineții, toată populația Capitalei se afla pe străzi sub teroarea groaznicei catastrofe. Blocul Carlton, din B-dul Brătianu, colț cu strada Regală, s-a prăbușit. Din cele 14 etaje au rămas în picioare numai două și acestea avariate. La locul acestei catastrofe lucrează echipele de pompieri și echipe speciale de salvare. S-au scos răniți și, ca prin minune, cîteva persoane dintre care și un copil, neatinse. Sînt peste 200 de morți. În calea Șerban-Vodă, colț cu Piața 6 Septembrie, s-au dărîmat două imobile. Sînt victime. Biserica Popa Tatu s-a dărîmat. A rămas neatins altarul și turla cea mare. Bisericile Zlătari și Albă au suferit de asemenea grave avarii. În str. Rozelor, un coș și un perete de la o clădire înaltă s-a prăbușit peste imobilul d-lui Zosima distrugîndu-l. La toate spitalele sosesc mereu răniți.

La Pănciu, cutremurul a atins proporții catastrofale, relatează Timpul din 12 noiembrie. Din tot orașul n-au mai rămas decît cîteva case. Numărul morților și răniților este foarte mare, neputîndu-se da nici o cifră pînă acum, deoarece tot orășelul este transformat într-o grămadă de moloz.

De asemenea, la Moreni, 60 la sută din clădiri au zidurile crăpate, tavanele, sobele și coșurile dărîmate, iar la Galați violența zguduirilor a fost atît de puternică

Unul dintre evenimentele consemnate și comentate de presa acestei luni este semnarea la 23 noiembrie a actului de aderare la Pactul Tripartit, prin care guvernul Antonescu lega soarta României de Germania. Acest eveniment este precedat, mai întîi, de vizita efectuată între 14 și 16 noiembrie de către generalul I. Antonescu însoțit de ministrul Afacerilor Străine, M. Sturdza, în Italia.

Vizita la Roma a conducătorului statului român, scrie *Timpul* din 11 noiembrie, „este considerată de presa noastră ca și de cea a Axei ca «reluarea unei înlănțuiri istorice pe care oamenii mai mult decît vremurile o subțiaseră, dar pe care fireștile restabiliri de valori și de perspective ce le trăim astăzi o reîntăresc cu vigoare»"[1]. Tot din ziarul menționat, redăm din declarația generalului I. Antonescu făcută în Cetatea Eternă: „România de astăzi nu mai este cea de ieri. Ea este alături de Axă și sîntem hotărîți să mergem cu Axa pînă la capăt. Acest lucru vi-l spune un soldat". În continuare, referindu-se la tăria națională a românilor, la hotărîrea lor în apărarea drepturilor, ca și la înțelepciunea lor politică, conducătorul statului spune: „peste noi au trecut toate valorile barbare. Nimeni nu a izbutit să ne clintească din loc timp de 2 000 de ani; nimeni nu va reuși să ne clintească nici pentru un milion de ani. Ne-am așezat aici primii și vom pleca cei din urmă".

Între 21 și 24 noiembrie, generalul Ion Antonescu, însoțit de unii dintre șefii legionari, efectuează prima sa vizită oficială în Germania. „Venită după vizita de la Roma, unde s-au pus bazele unei temeinice legături între noi și Italia, invitația Führerului cancelar cimentează poziția României în cadrul puterilor Axei și dă o nouă confirmare a liniei de politică externă pe care a început-o statul român legionar. Invitația de la Berlin este expresia cea mai clară a României noi, ea reprezentînd, totodată, perspectivele de siguranță pentru organizarea de mîine a Europei", consemnează ziarul *Timpul* din 23 noiembrie.

Vineri 22 noiembrie, la ora 15.00 Adolf Hitler îi primește, în biroul său, pe generalul Ion Antonescu și pe Mihail Sturdza, cu care are o lungă consfătuire în prezența lui J. von Ribbentrop, ministrul Afacerilor Străine al Reichului și a feldmareșalului Wilhelm Keitel, șeful O.K.W. (Marele Stat Major). Această primă întrevedere Hitler-Antonescu durează trei ore și jumătate, menționează presa internă și externă. Vizita se încheie cu noi obligații asumate de generalul Ion Antonescu pe plan economic, militar și politic. Și astfel după cum

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile din text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

La Teatrul din Sărindar, Coana Chirița in voiaj... **cu Maria Filotti**

Pe locul unde a fost blocul Carlton

menționam mai sus, la 23 noiembrie este semnat de ministrul Afacerilor Străine al Reichului, J. von Ribbentrop, de conducătorul secțiunii politice din Ministerul de externe italian, ambasadorul Berti și de ambasadorul Japoniei la Berlin, Kurusu, de o parte, precum și de conducătorul statului român, generalul Antonescu, pe de altă parte, un protocol privitor la adeziunea României la Pactul Tripartit. Protocolul — publicat de intreaga presă română — are următorul cuprins: „Art. 1. România aderă la Pactul Tripartit semnat la 27 septembrie 1940, la Berlin, de Germania, Italia și Japonia; Art. 2. In cazul cind comisiunile tehnice, prevăzute de art. 4 ale Pactului Tripartit, vor trata chestiuni care ating interesele României, vor fi invitați la lucrările acestor comisiuni și reprezentanți ai României; Art. 3. Textul Pactului Tripartit este alăturat ca anexă acestui protocol. Protocolul este redactat în limbile germană, italiană, japoneză și română, fiecare dintre texte fiind privit ca original". In declarația făcută, după semnarea solemnă a acestuia, generalul Ion Antonescu spune printre altele: „Sînt conștient de faptul că am îndeplinit astăzi un act de stat care are o însemnătate istorică nu numai pentru viață și dezvoltarea poporului român, ci și pentru Europa ce va ieși din sacrificiile războiului actual".

La încheierea vizitei la Berlin, generalul Antonescu protestează împotriva regimului sălbatic la care sînt supuși cei 1,3 milioane de români aflați în partea Transilvaniei ce se găsește sub ocupație ungară și declară că „România va sta acum liniștită, dar la încheierea păcii generale ea își va ridica imediat din nou glasul pentru a obține dreptate". La aceste protestări ale conducătorului statului român, Führerul răspunde că „în verdictul de la Viena n-a fost găsită o soluție ideală" și că „istoria nu se va opri în anul 1940".

Franklin Delano Roosevelt (1882–1945) este reales la 5 noiembrie, pentru a treia oară, președinte al Statelor Unite. Departamentul de stat al S.U.A. anunță acest eveniment printr-o declarație scurtă: „Poporul Statelor Unite, printr-o puternică majoritate, a reales pe Franklin Roosevelt pentru a-l conduce într-o epocă gravă ca cea pe care o străbate".

Presa bucureșteană reproduce cîteva comentarii ale publicațiilor americane care declară că „din moment ce poporul s-a pronunțat, toți americanii trebuie să strîngă rîndurile în fața primejdiilor ce amenință America de afară". În afară de *New York Time* și *New York Herald Tribune* — scrie *Timpul* din 8 noiembrie — o serie întreagă de alte ziare importante recunosc victoria d-lui Roosevelt, deși pînă acum au susținut candidatura d-lui Wilke. Recunosc, de asemenea, că „alegerile s-au desfășurat cu o perfectă corectitudine și că prin urmare rezultatul lor trebuie respectat deoarece el repre-

Cronică măruntă

incît zeci de case au fost prăbușite, iar majoritatea imobilelor din oraș au suferit serioase avarii. Adevăratul dezastru — în acest oraș — s-a produs la hotelul Dunărea, unde se aflau numeroși refugiați basarabeni și unde numărul morților este foarte mare.

Cutremurul — conchide presa — a avut un caracter mai grav în patru centre: București, Valea Prahovei, Galați, Focșani. A doua zonă cu efecte mai puțin grave a fost constituită din Turnu Măgurele, Cimpulung, Tîrgoviște, Mizil, Rîmnicu-Sărat, Tecuci, Bîrlad, Iași, Brăila, iar în restul țării cu intensități mai mici.

• **În** Revista fundațiilor regale, **nr. 10/1940, G. Zane tipărește articolul** Operele lui N. Bălcescu într-o nouă ediție, **referitor la ediția critică, în două volume, pe care a îngrijit-o și publicat-o la Editura Fundației pentru literatură și artă. Apariția scrierilor revoluționarului pașoptist „a arătat, mai mult chiar decît s-ar fi putut prevedea, cît este de scumpă opera marelui istoric și generației noastre. Numeroasele articole și studii din ziare și reviste consacrate recent operei sau amintirii sale confirmă, încă o dată, actualitatea acestei unice opere și permanența spiritului lui Bălcescu în cultura românească".**

În continuare, G. Zane răspunde unor opinii emise de P.P. Panaitescu într-o recenzie publicată în Revista fundațiilor regale, **nr. 7/1940. „Părerile d-lui P. P. Panaitescu sînt cu drept cuvînt totdeauna așteptate. D-sa este nu numai un istoric de mare prestigiu, dar și un cunoscător de seamă al vieții lui Bălcescu, a cărui biografie a dat-o încă de acum 20 de ani".**

Sînt precizate criteriile folosite în alcătuirea ediției, care cuprinde

NOIEMBRIE 1940

Generalul Ion Antonescu sosind la cancelaria Reichului

Cronică măruntă

atît articolele publicate de Bălcescu sub semnătură proprie, cît şi altele rămase pînă atunci necunoscute. „Am întreprins această cercetare — scrie G. Zane — stăpînit mereu de credinţa că Bălcescu în scurta dar bogata sa viaţă a trebuit să publice şi alte scrieri, mai ales în epoca revoluţiei şi a exilului, fără de cele care sînt deja cunoscute". În urma unor minuţioase investigaţii, editorul a ajuns „la concluzia că anumite scrieri, apărute anonim între 1843 şi 1851, sînt scrise de Bălcescu. În raport cu gradul de certitudine al identificării făcute, am grupat aceste scrieri în trei grupe: sigure, probabile şi colaborări. Dintre cele pe care în mod sigur le-am considerat scrise de Bălcescu sînt: Table istorice şi Despre împroprietărirea ţăranilor, **ca probabile — cinci articole din** Poporul suveran **şi colaborări —** Proclamaţia de la 1848".

• Pe 20 noiembrie **încetează din viaţă, în urma unui atac de cord, la locuinţa sa din str. gen. Cristescu, Ion Inculeţ, fost preşedinte al Sfatului Ţării din Basarabia şi fost ministru de interne în mai multe cabinete.**

Ion Inculeţ a fost preşedintele delegaţiei Republicii Moldoveneşti-Basarabia. Sub preşedinţia lui, la 27 martie 1918, Sfatul Ţării Basarabean a hotărît unirea Basarabiei cu România. Imediat după război, a fost de mai multe ori ministru al Basarabiei şi apoi, înscriindu-se în Partidul Naţional-Liberal, ministru în guvernele liberale. Prof. G. Ionescu Siseşti, în cuvîntul rostit în numele Academiei Române cu ocazia înmormîntării, spune printre altele: „Ion Inculeţ făcea parte din acea generaţie de

zintă voinţa reală a poporului". Acelaşi ziar reproduce şi telegrama celuilalt candidat la preşedinţie Wilkie adresată lui Roosevelt: „Ţin să vă exprim felicitările mele pentru realegerea dvs. la preşedinţia Statelor Unite. Ştiu că sîntem, atît unul cît şi celălalt, fericiţi pentru faptul că un atît de mare număr de cetăţeni americani au participat la vot. Fac cele mai calde urări pentru fericirea şi sănătatea dvs."

La biserica Amzei are loc pe 25 noiembrie un serviciu religios închinat lui Ion. I. C. Brătianu (1864–1927), cu prilejul împlinirii a 13 ani de la moarte. Redăm cîteva fragmente din discursul dr. C. Angelescu, rostit cu această ocazie: „La marile răspîntii ale istoriei lor, unele popoare au norocul să posede oameni providenţiali care, dotaţi cu o pătrunzătoare inteligenţă a împrejurărilor, cu largi orizonturi de concepţiune şi cu o adîncă iubire de neam, indică drumul ce trebuie să urmeze o ţară şi un popor, pentru mîntuirea şi înălţarea lor. Viaţa şi activitatea acestor oameni se identifică cu istoria epocii în care ei au trăit, cu istoria poporului pentru care ei au luptat.

În îndeplinirea marii opere săvîrşite, Brătianu a fost totdeauna în slujba neamului şi a ţării. Cu ajutorul lui, s-au putut realiza marile înfăptuiri naţionale din această ţară. La rîndul său, Teodor Tracu spune printre altele: „Ion I. C. Brătianu a trăit clipele visurilor, disperărilor şi înfăptuirilor naţionale. Noi le trăim pe ale suferinţei".

Brătianu a fost „un om legat de pămîntul românesc, trăind în istoria românească, un om intransigent cînd era vorba de drepturile neamului său. Român adevărat, nu a căutat adevărul peste graniţele ţării, ci în însăşi firea şi istoria poporului nostru. Momentul Unirii [din 1918] a găsit astfel pe Omul Unirii. Epoca neutralităţii condusă cu o măiestrie fără pereche în scopul de a obţine toate garanţiile şi toate asigurările pentru sacrificiile pe care trebuie să le facem, grija de a scuti ţara de un război lung şi de a alege momentul cel mai favorabil intrării în acţiune, toată această luptă diplomatică şi de politică internă a fost concepută cu o clarviziune şi cu o stăpînire a mijloacelor extraordinară".

Astra, „far de lumină al acestui popor, o sentinelă trează a drepturilor noastre", îşi ţine la Sibiu, pe 24 noiembrie — relatează presa din această lună — adunarea generală anuală, unde participă delegaţi din întreaga ţară, dînd evenimentului un caracter de adevărată manifestaţie naţională".

Evidenţiindu-se împrejurările deosebit de grele în care are loc actuala adunare generală — război, cutremure, sfîşieri de teritorii — vicepreşedintele Astrei, Gh. Preda, trimite „un salut călduros tuturor

Universitatea din Sibiu

fraților noștri de sub jug străin", specificînd că „Astra își continuă activitatea astăzi, mai mult decît oricînd".

La rîndul său, mitropolitul Ardealului, dr. N. Bălan, spune: „Un popor trăiește prin afirmarea drepturilor lui imprescriptibile. Astra, cu luminile și curajul ce l-a acumulat, trebuie să se strîngă în jurul vetrei sale, din nou, oriunde am fi risipiți. Să ne adune într-o solidaritate națională și să păsească pe drumurile bătătorite în vreme de bejenie. Căci cultura este chemată să adîncească ideea națională în cea din urmă colibă. Nici cînd, parcă, n-am avut nevoie așa de mult de o refacere a forțelor noastre sufletești, ca astăzi. Dușmanii ne-au luat și ne pot lua tot ce avem material, dar sufletele nu".

Nu putem să rememorăm luna noiembrie a anului 1940 fără să amintm crimele săvîrște de legionari împotriva unor oameni de știință și cultură români, precum și a multor oameni politici, foști demnitari. Trebuie să precizăm că presa bucureșteană nu publică despre aceste tragice evenimente decît laconice comunicate ale Președinției Consiliului de Miniștri, în care se spune: „În noaptea de 26-27 noiembrie, cu ocazia deshumării osemintelor de la Jilava, legionarii care lucrau la această deshumare au pătruns în închisoare și au împușcat pe unii dintre deținuții politici aflați acolo și considerați ca autorii principali ai crimelor săvîrșite împotriva căpitanului și a legionarilor, sub fostul regim. Guvernul Antonescu și mișcarea legionară reprobă acest act".

Ei nu se opresc la acest oribil masacru săvîrșit împotriva a peste 60 de deținuți (foști demnitari și alte persoane care urmau să fie judecate pentru acțiuni antilegionare în timpul regelui Carol II), ci după cum aflăm tot dintr-un laconic comunicat, „în ziua de 26 noiembrie a.c., fostul ministru Virgil Madgearu a fost ridicat de către necunoscuți de la locuința sa. La ora 15 și jumătate, corpul său a fost găsit neînsuflețit în pădurea Snagov, purtînd urme de gloanțe de revolver.

În seara zilei de 27 noiembrie a.c., profesorul Nicolae Iorga a fost ridicat de către necunoscuți de la locuința sa de la Sinaia.

Măsurile grabnice luate în cursul nopții de către autorități pentru aflarea și eliberarea fostului prim-ministru au rămas fără rezultat.

În dimineața zilei de 28 noiembrie a.c., Legiunea de jandarmi Prahova a găsit corpul neînsuflețit al profesorului Nicolae Iorga în comuna Strejnic (jud. Prahova), străpuns de 6 gloanțe de revolver"[1].

Absența din presa vremii a acestor evenimente de un tragism copleșitor în viața țării indică faptul că ea se afla sub consemnul celei mai stricte cenzuri. ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

[1] Vezi în acest sens grupajul din acest număr și articolele publicate în revista noastră nr. 4/1968, 11/1970, 11/1975, 11, 12/1982.

Cronică măruntă

viteji care incepind de la 1905 au aprins lumina conștiinței naționale a poporului moldovenesc de peste Prut". La rîndul său, C. Rădulescu-Motru, președintele Academiei menționează că „mai mult decît oricare altul dintre frații săi basarabeni, era pentru Basarabia un adevărat simbol. În sufletul lui bun și generos se oglindeau virtuțile creștinești ale moldoveanului născut în Lăpușna basarabeană".

• Are loc **la Facultatea de drept deschiderea sesiunii Institutului de științe morale și politice. Redăm din cuvîntul introductiv al președintelui G. G. Mironescu: „Neamul românesc a avut un foarte aspru, dar măreț destin. Născut pe aceste meleaguri, cu menirea de a fi paznicul civilizației Occidentale, el a avut o viață extrem de zbuciumată. Uneori a ajuns la ultima treaptă a existenței, avînd în fața sa peirea. Dar printr-o minunată sforțare de energie s-a înălțat din nou și a dobîndit mari triumfuri. De aceea, cu drept cuvînt s-a zis că poporul românesc este un miracol al istoriei". Prof. G. G. Mironescu aduce la cunoștință că în conformitate cu Decretul dat de guvern și apărut în** Monitorul oficial, **Institutul este transformat în Academie.**

• Arthur Neville Chamberlain **încetează din viață pe data de 10 noiembrie, în vîrstă de 71 ani, la locuința sa de la țară.**

• Premiere: **Teatrul Ion Vasilescu:** Suflet candriu de papugiu, **comedie muzicală în 2 acte, de T. Mușatescu și N. Constantinescu; muzica de Ion Vasilescu.**

• În ziua **de 5 noiembrie, într-un cadru solemn, Universitatea din Viena, oraș care împreună cu întreaga Austrie face parte din cel de-al treilea Reich, proclamă doctor „honoris cauza" pe prof. Nichifor Crainic.**

CONSPECTE LA ISTORIA

LUNII NOIEMBRIE 1940

EUGEN PREDA

Monitorul oficial (Partea I), datat sîmbătă 2 noiembrie 1940, publica Decretul-lege nr. 3 670 din 31 octombrie 1940 „pentru adaptarea învățămîntului superior la structura statului național-legionar": „Art. 1. Ministerul educației naționale, cultelor și artelor este autorizat să revizuiască situația tuturor membrilor corpului didactic și ajutător din învățămîntul superior". Decretul-lege prevedea instituirea unei comisii printre ale cărei atribuții, conform art. 5, se aflau „menținerea în învățămînt în situația în care se află" (membrii corpului didactic și ajutător din învățămîntul superior); „încadrarea la altă catedră sau alte instituții similare indiferent de localitate"; „utilizarea în institute științifice fără drept de a mai funcționa în învățămînt"; „utilizarea la alte instituții de stat"; „pensionarea la minimum 20 de ani de serviciu la stat, cu rețineri pentru pensii"; „destituirea din învățămînt"; „trimiterea în fața justiției". Art. 10 stipula: „Revizuirile prevăzute în prezentul Decret-lege vor fi efectuate cel mai tîrziu, pînă la 20 decembrie 1940, dată la care vor trebui supuse spre aprobare Conducătorului statului".

De fapt, operațiunea de debarasare de „indezirabili" era în plină desfășurare. Încă la 9 septembrie 1940, prin decretul nr. 3 415, publicat în *Monitorul oficial* din 17 octombrie „următorii profesori titulari de la universități și de la școlile superioare de grad universitar au fost puși în retragere din oficiu pe data de

Publicînd pentru prima oară fișa întocmită de profesorul Virgil Madgearu pentru a fi remisă Comisiei de revizuiri, precizăm două aspecte:

1. Ea este datată 18 noiembrie 1940, deci a fost încheiată cu nouă zile înaintea asasinării sale în pădurea Snagov;

2. Spre deosebire de alte „fișe" ea nu are număr de înregistrare, dat de minister, și nu este însoțită de un proces-verbal al comisiei de revizuire: profesorul fusese ucis.

MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE, CULTELOR ȘI ARTELOR DIRECȚIA GENERALĂ A ÎNVĂȚĂMÎNTULUI SUPERIOR

Universitatea sau școala specială: Academia de înalte Studii Comerciale și Industriale *din:* București
Numele de familie: Madgearu
de botez: Virgil
Adresa actuală: 12, Str. Vasile Conta

I STAREA CIVILĂ ȘI TITLURILE

1. *Data nașterii:* 14 decembrie 1887
2. *Studii și titluri. Anul absolvirii liceului:* 1907 *Licențele: specialitatea, locul și anul depunerii* — *Doctoratele: specialitatea, locul și anul depunerii:* Doctor în filosofie, cu specialitatea științele economice și financiare de la Universitatea din Leipzig, în 1910, decembrie
3. *Numele și profesia părinților:* Nica N. Madgearu, comerciant, Maria N. Madgearu, casnica *Originea lor etnică:* Tatăl român, mama greacă cetățenia română
4. *Necăsătorit (văduv prin deces sau divorț, a cîta soție):* —
5. *Căsătorit cu:* Ecaterina Ath. Lipatti, românca *În anul:* 1919, iunie
6. *Numărul copiilor:* —
7. *Situația materială:* A se vedea declarația de avere depusă în 1939 la Ministerul educației naționale
8. *Situația militară, gradul:* Subofițer de administrație, ctg. 1909
9. *Funcția actuală:* Profesor titular
10. *Data și procedura numirii:* D. R. Nr. 170/21.I.1916 M. Of. 21.I.1916, pe bază de concurs
11. *Schimbări de situație în cursul carierii:* transferat Dec. Min. No. 14371/18.8.1925, catedra de economie națională și prin Dec. Min. No. 225846/1938 încadrat titular catedra de economie politică.

II. ACTIVITATE ȘTIINȚIFICĂ[1]

12. a) *Lucrări de specialitate anterioare numirii, pe anii:* 1910 una, 1911 două, 1912 două, 1913 două, 1914 una, 1915 patru. *În total:* 12

[1] Se va trece titlul publicațiilor într-un memoriu separat anexat fișei, arătîndu-se limba în care s-a publicat, anul, numărul de pagini, edițiile etc. În fișa se trece numărul lucrărilor sau al descoperirilor.

1 noiembrie 1940... 1. Dl. Nicolae Iorga, profesor titular la catedra de istorie universală la Facultatea de filosofie și litere din București și profesor titular la catedra de istorie a comerțului și industriei de la Academia de înalte studii comerciale și industriale din București". Decretul enumera în continuare pe următorii profesori: P. P. Negulescu și C. Rădulescu-Motru (Facultatea de filosofie și litere — București), D. Pompeiu (Facultatea de științe și Școala politehnică — București), I. Simionescu (Facultatea de științe — București), C. I. Parhon (Facultatea de medicină — București), E. Racoviță (Facultatea de științe — Cluj), P. Bogdan (Facultatea de științe — Iași), N. Vasilescu-Karpen (Școala politehnică — București). Drept urmare, la 5 noiembrie 1940, la Ministerul educației naționale, cultelor și artelor este înregistrată adresa Universității din București — facultatea de filosofie și litere prin care se înaintează „cererea de înscriere la pensie pe ziua de 1 noiembrie 1940 adresată casei de pensiuni de dl. prof. N. Iorga". Pe această adresă este înscrisă rezoluția datată 5 noiembrie: „Se vor face formele legale".

Printre profesorii universitari care fuseseră puși în disponibilitate sau în „concediu din oficiu" încă în luna octombrie erau și Istrate Micescu, Mihail Ralea, Florian Ștefănescu-Goangă, Gheorghe Alexianu, Iorgu Iordan[1].

La 20 noiembrie 1940, la Ministerul educației naționale a fost înregistrată adresa Academiei de înalte studii economice și industriale către Comisia de revizuiri prin care erau înaintate 42 fișe completate de personalul didactic al acestei instituții de învățământ superior.

Iată și rezultatele consemnate ale unora dintre cazurile înaintate comisiei de revizuire și aprobate de ministrul de resort. Astfel, procesul-verbal nr. 44, din 25 noiembrie 1940 înregistrează decizia „Pensionarea d-lui Victor Slăvescu conform punctului din lege, motivata de faptul că a făcut parte din guvernele sub care au fost asasinați legionarii".

În procesul-verbal nr. 96, din 3 decembrie 1940 este propusă „pensionarea d-lui [profesor] Andrei Rădulescu — motivată de faptul că în calitatea domniei sale de cel mai înalt magistrat al țării, prin atitudinea pe care a avut-o, a lucrat contra intereselor țării, contribuind la dezastrul ei".

Procesul-verbal nr. 372, din 17 decembrie 1940 în legătură cu profesorul Ion Răducanu înscrie: „atitudine ostilă față de mișcarea legionară provocînd suferințe fizice și morale legionarilor".

Este decisă, de asemenea, pensionarea profesorului Ion Răducanu, la rubrica intitulată „Obiecțiuni sau reclamațiuni" fiind înscrisă și cea „din partea grupului legionar de la Academia comercială

[1] În legătură cu convocarea sa și a profesorului Alexandru Rosetti în fața „comisiei de epurări" de la Facultatea de litere și decizia acesteia de a-i îndepărta din Universitate, Constantin C. Giurescu a dat semnificative detalii în *Magazin istoric*, nr. 1/1979.

b) *Lucrări de specialitate posterioare numirii, pe ani:* 1916 trei, 1919 două, 1920 una, 1921 doua, 1923 două, 1925 două, 1930 una, 1931 una, 1932 patru, 1933 una, 1934 una, 1935 una, 1936 două, 1937 două, 1938 una, 1939 una, 1940 una. *În total:* 28

c) *Numărul tuturor publicațiilor la un loc:* 40.

13. *Alte lucrări didactice, literare sau de popularizare, descoperiri, invenții, creații artistice, etc.:*

Sub formă roneografiată:

1. Curs de transporturi 1916
2. Evoluția științei economice 1926
3. Curs de economie națională 1926
4. Curs de economie politică 1938

14. *Participări în societăți științifice; românești:* Institutul Social Român; Academia de Științe a României și Institutul pentru studiul conjuncturii românești

streine: Institutul de cooperare intelectuală
Conferința permanenta de studii internaționale

III. ACTIVITATEA DIDACTICĂ

15. *Activitatea didactică, pe ani, în ultimii 10 ani; numărul orelor de curs, pe ani:* 1930/31: 5 ore (fiind în concediu); 1931/32: 63 ore; 1932/33: nici o oră fiind în concediu; 1933/34: 42 ore; 1934/35: 30 ore; 1935/36: 33 ore; 1936/37: 42 ore; 1937/38: 43 ore; 1938/39: 60 ore; 1939/40: 60 ore. *În total:* 378 ore.

Numărul orelor de seminar, pe ani: După con-

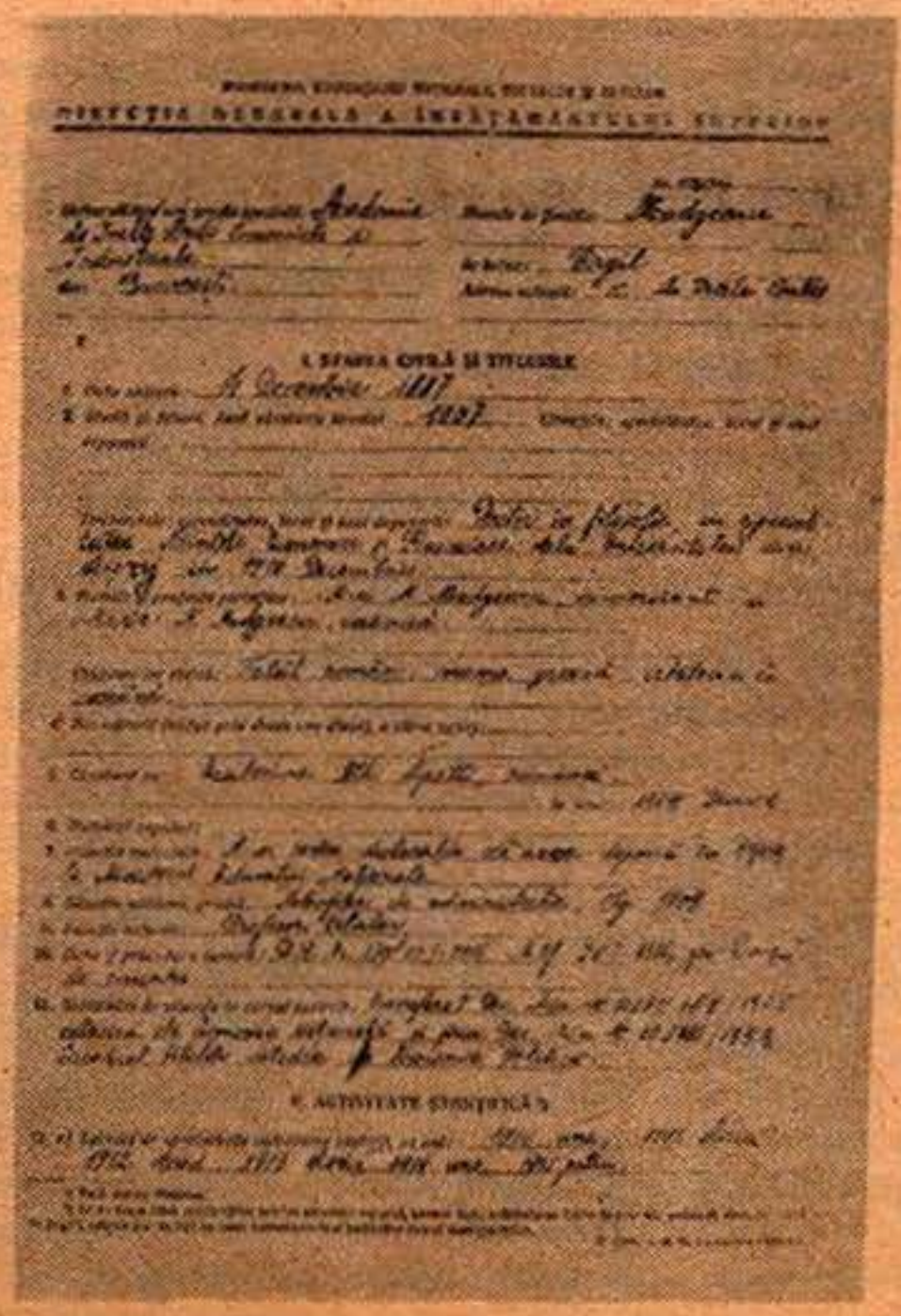

— București".

Într-adevăr, în arhive s-a păstrat și o adresă din 24 noiembrie 1940 a Centrului studențesc legionar — Grupul Academia comercială către directorul general al învățământului superior în care, în legătură cu Virgil Madgearu, se menționa: „Profesor de științe economice. Grec. Prigonitor al Gărzii de fier. Imoral. Trăiește cu studentele de la Academie".

La 3 decembrie 1940, același grup, sub semnătura aceluiași Mihai Coban, transmite următorul „raport referitor la situația profesorilor de la Academia comercială și industrială din București.

1. *Răducanu Ion* — profesor de finanțe: științificește, foarte slab pregătit. A lovit întotdeauna în Garda de fier, cu toate mijloacele ce i-au stat la dispoziție. Un om față de care studențimea are repulsie. O adevărată bestie... Fost deputat F.R.N. Colaborator intim al lui Armand Călinescu... Nu mai poate fi profesor, fiind: incapabil, mincinos, jidovit, laș, prigonitor al legionarilor și nebucurîndu-se de nici un respect în fața studențimii.

2. *Rădulescu Andrei* — profesor de drept civil. Reprezentantul justiției în momentul în care a fost condamnat și asasinat căpitanul. A pregătit Constituția din 1938 pentru nimicirea Gărzii de fier. Primul care a luat cuvîntul la Casație și a înfierat acțiunea de pedepsire a lui Armand Călinescu. A aprobat asasinarea echipei Miti Dumitrescu, spunînd că regele, după datinile vechi, — are dreptul de a lua viața supușilor săi. Călăul căpitanului nu poate fi profesor într-un stat legionar.

3. *Longhin Ion* — conferențiar la geografie... Prigonitor al legionarilor...

4. *Ghețu Zoe* — profesoară de limba engleză; colaboratoare a lui I. Răducanu. Prigonitoare a legionarilor. N-a pierdut nici o ocazie să insulte Garda de fier.

5. *Mladenatz Gromoslaw* — profesor de cooperație. Sîrb. Surd. Fost colaborator și protejat al lui Armand Călinescu..."

În continuare mai sînt enumerate, cu caracterizări în același stil, următoarele cadre didactice: V. Staicovici (profesor de limba franceză), H. Suciu (conferențiar de economie politică), ing. Tache (asistent la chimie), Eliza Poru (asistentă la limba franceză), I. Tatos (conferențiar la întreprinderi), S. Stănescu (profesor de statistică), E. Spirescu (șefă de lucrări chimie), A. Bădescu (șefă de lucrări la limba engleză), E. Vitoz (asistent la limba franceză), M. Lezbeanu (conferențiar la finanțe).

De fapt, singura deosebire dintre „Raportul" din 24 noiembrie și cel din 3 decembrie constă în faptul că ultimul îl omite pe Virgil Madgearu. Într-adevăr, profesorul Virgil Madgearu, ca și profesorul Nicolae Iorga, fusese asasinat la 27 noiembrie 1940...

dica care este incompletă: 1932/33: 14 ore; 1933/34: 19 ore; 1934/35: 10 ore; 1935/36: 6 ore; 1936/37: 13 ore; 1937/38: 27 ore; 1938/39: 8 ore; 1939/40: 12 ore. *În total:* 109 ore

16. *Concedii și motivarea lor în ultimii 10 ani:* În anii 1930/31 aprilie am avut concediu, fiind numit ministru; în anii 1932 aprilie - 1933 noiembrie am avut concediu din același motiv; în anul 1934 timp de 10 zile călătorie de studiu și 1935 timp de 15 zile din același motiv

17. *Localitatea în care a funcționat și localitatea cu domiciliul permanent în ultimii 10 ani:* București, str. Vasile Conta 12

18. *Numărul conferințelor în ultimii 10 ani: pe ani:* 1930 una; 1931 trei; 1932 trei; 1933 una; 1934 două; 1935 două; 1936 două; 1937 una; 1938 una; 1939 una. *În total:* 17

19. *Creațiuni culturale (extra-școlare), organizări, inițiative etc.:* Împreună cu dl. prof. D. Gusti am creat în 1918, la Iași, Asociația pentru studiul și reforma socială, transformat în Institutul social, al cărui secretar-general am fost timp de 10 ani. În 1936 am înființat Asociația română pentru studiul conjuncturii economice, al cărei președinte sunt.

În 1935 am înființat, în comuna Fierbinți din jud. Ilfov, o școală țărănească superioară

20. *Funcțiunile ce mai ocupă în prezent:* nici o altă funcțiune.

21. *Funcțiunile sau sarcinile în instituțiile publice sau particulare pe care le-a ocupat în trecut:* De la 1912-1936, șef de serviciu la Casa Centrală a Asigurărilor Sociale. De la 1918-1922 membru în Consiliul de administrație a Centralei Băncilor Populare și Casei Centrale a Asigurărilor Sociale. Între 1928-31 și 1932-1933 ministru industriei și comerțului, ministru de finanțe și ministru agriculturii și domeniilor; adinterim, ministru armatei și ministru comunicațiilor și lucrărilor publice.

22. *Recompense de orice natură: în viața militară, civilă și profesională:*
Coroana României în grad de Mare Cruce
Steaua României " " " " "
Meritul Agricol " " " " "

23. *Pedepse de orice natură:* Domiciliu obligatoriu la Mănăstirea Bistrița pe motive de a fi încercat să zădărnicesc „opera de pacificare și concordie națională" inițiată sub regimul Regelui Carol II.

24. *Alte referințe:* —

18.XI.1940

Profesor V. Madgearu

Cu o anexă privind activitatea științifică.[1]

---

[1] Din specificarea manuscrisă a lui Virgil Madgearu, fișa era însoțită de o bibliografie selectivă a principalelor sale lucrări științifice. Pentru cei interesați, această listă poate fi consultată în lucrarea apărută postum a lui Costin Murgescu — *Mersul ideilor economice la români*, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 1990, pp. 754-755. Într-o notă de subsol, C. Murgescu consemna: „Această bibliografie selectivă a fost întocmită chiar de Virgil Madgearu care a și semnat-o la 18 noiembrie, deci nouă zile înainte de asasinarea sa.

După textul pus la dispoziție cu prietenie de Eugen Preda".

C.I.C. BRĂTIANU: AMINTIRI

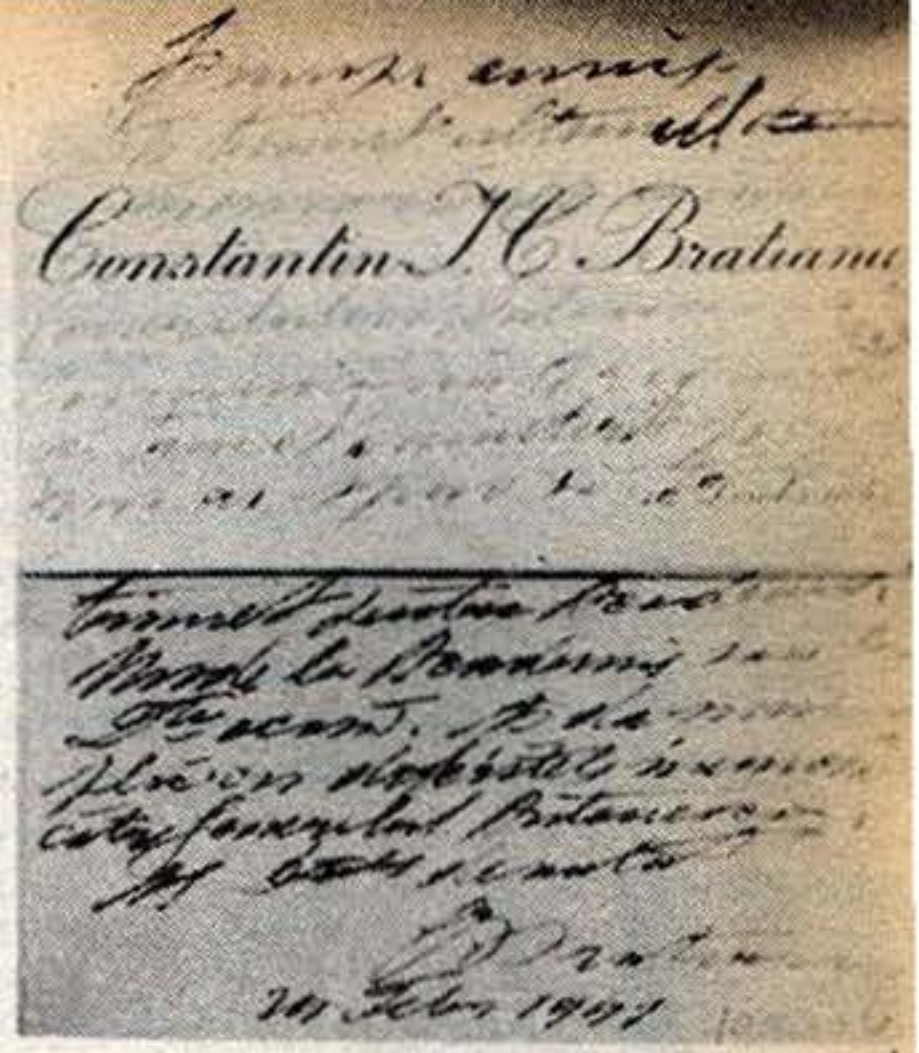

În bogata colecție de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române se păstrează un valoros fond de documente referitoare la activitatea politică a Brătienilor, familie veche românească din rîndul căreia s-au recrutat personalități cu rol covîrșitor pe parcursul a aproape un secol și jumătate (1821-1948) din istoria poporului român.

Prin grija cărturarului Radu R. Rosetti (Magazin istoric, nr. 7-8/1979, 10/1982, 8/1984, 11-12/1986 și 1-3/1987, 10-12/1989 și 1-3/1990), mulți ani conservator al colecțiilor Bibliotecii Academiei Române, s-au păstrat și importante documente din anii 1940-1944 — scrisori, memorii, însemnări — adresate de C.I.C. Brătianu mareșalului Ion Antonescu. Pe unul dintre documente aflat în Pachetul CCXLVIII, dosar 1 530 și intitulat Audiență la Maiestatea Sa Regele din 4 iulie 1940, R.R. Rosetti a scris: „Copie de pe darea de seamă alcătuită de C.I.C. Brătianu și împrumutată mie de dînsul la 2 august 1940. Copie făcută cu consimțămîntul său, pentru colecțiile Academiei". Semnătura și însemnări ale sale am întîlnit și pe alte documente din acest fond. Cu totul lămuritoare este însă o carte de vizită, aflată tot la Biblioteca Academiei Române, Fondul R.R. Rosetti, Mss., Inventar nr. 199 984, avînd următoarea însemnare: „Scumpe amice. Îți trimit ultimul memoriu ce am trimis generalului Antonescu. Comunică-mi te rog unde să trimit amintirile pe care mi-ai spus să ți le trimit pentru Academie? Unde, la Academie sau la d-ta acasă? Aș da și un plic cu diferite memorii către generalul Antonescu. Al d-tale devotat C.I.C. Brătianu. 24 februarie 1941".

Formația istoricului, înalta conștiință profesională și nu în ultimul rînd intuiția lui R.R. Rosetti ne dau posibilitatea să consultăm astăzi și să analizăm în liniște, detașat și cu obiectivitate (în copii dactilografiate din inițiativa sa) documente care altfel, poate, nu ar fi ajuns pînă la noi.

Textul inedit pe care îl publicăm în acest număr al revistei Magazin istoric face parte dintr-o lucrare pe care C.I.C. Brătianu intenționa s-o publice în noiembrie 1940. Amănunte revelatoare despre această lucrare și conținutul ei aflăm dintr-o scrisoare-protest pe care C.I.C. Brătianu i-a adresat-o lui Ion Antonescu la 9 noiembrie 1940, din care citățm: „Dădusem lui Gh. Brătianu, ca să vă arate, o lucrare a mea, ce vream să public și pe care cenzura, prin corecturile făcute, mă împiedică să o aduc la lumina zilei. Gheorghe Brătianu mi-a comunicat că în timpul scurt al audienței sale nu a avut timpul să vă arate acea lucrare. Înțeleg că sînteți prea ocupat ca să citiți chestiuni din domeniul trecutului și că aveți de rezolvat alte chestiuni mai importante pentru țară. De aceea nu vă trimit lucrarea, ci mă mărginesc să vă arăt cum lucrează cenzura, pe care ați spus că doriți să o suprimați.

Lucrarea mea privește guvernările de sub dictatura regelui Carol II și rolul meu în acest timp. Am făcut o expunere obiectivă a faptelor petrecute în ultimii șapte ani, bazată pe documente anexate la ea. Ori după ce cenzura șterge unele cuvinte și le înlocuiește cu altele nepotrivite textului și intențiunilor mele, modifică și documentele anexate.

Vă dau cîteva exemple:

Nu permite publicarea unui interviu dat Universului în 1935 asupra posibilității fabricilor metalurgice din țară de a face armament și munițiuni. Nu are în vedere că eu, nefiind persoană oficială, nu angajez în nimic răspunderea guvernului ce prezidați și că aceste documente sînt cu mai mulți ani anterioare zilelor de azi. Nu-mi trece prin cap să cer ca oficialitatea să-și asume ceva din declarațiile ce am făcut în Cameră cînd am protestat în contra îndepărtării dvs. din șefia Marelui Stat Major al armatei.

Documentele trunchiate sau corectate nu mai sînt documente și o expunere bazată pe ele nu mai are nici o valoare, de aceea protestez în contra corecțiunilor ce face cenzura asupra lucrării mele și vă cer să aveți încredere că cele ce vreau să public nu pot avea decît o bună influență asupra opiniei publice..."

Documentul asupra căruia ne-am oprit, intitulat Amintiri, reprezintă de fapt o sinteză

a principalelor momente din activitatea politică a lui C.I.C. Brătianu pînă la sfîrșitul anului 1940. Ultimul șef al Partidului Național-Liberal ne propune o rememorare sintetică a vieții politice românești interbelice, cu impresii, păreri și judecăți proprii. Sînt, desigur, punctele de vedere ale unui șef liberal care nu ezită să scrie că Siguranța nu l-a apărat pe primul ministru I.G. Duca de gloanțele trase de legionari. Dar și ale unui om politic român care se afla în divergență pentru multe motive cu alți membri de frunte ai P.N.L. și chiar cu premierul liberal Gheorghe Tătărescu din perioada 1934-1937 și mai ales cu regele Carol II. Integrîndu-se tabloului general deja cunoscut, „amintirile" aduc multe detalii și nuanțe care interesează nu numai pe istoricul perioadei, ci și pe cititorul pasionat de trecutul țării noastre, ceea ce ne îndeamnă să le publicăm. Explicațiile cuprinse între paranteze drepte aparțin redacției.

I. TUDOR

Radu R. Rosetti

În bătrînețe omul trăiește mai mult în amintirea trecutului, decît în viitorul pe care nu știe dacă-l va mai putea vedea.

Ajuns la vîrsta de 74 ani, mă întreb dacă mi-am făcut datoria către țară și către partidul politic pe care l-am prezidat. Un om politic are o sarcină socială de îndeplinit și concetățenii săi au dreptul să-i cerceteze trecutul.

Voi arăta prin urmare care a fost viața mea în evenimentele ce s-au perindat în ultimii ani în România.

Tatăl meu, Ion Brătianu, ne-a făcut educația noastră politică de cînd eram încă copii; astfel, la o vîrstă în care tineretul are preocupări de altă natură, frații mei și cu mine cunoșteam multe evenimente din istoria țării și multe personalități ale României de atunci.

Ion Brătianu ne-a dat două lozinci pe care le-am urmat cu neclintire:

I-a) „Să nu intrați în politică pînă ce nu veți face dovada că puteți avea un rol creator. De aceea veți exercita mai întîi meseria voastră și după ce veți realiza ceva în cariera ce ați ales, veți putea face o politică constructivă".

II-a) „Să vă faceți întotdeauna datoria, oricare ar fi rezultatul silințelor voastre".

Ca și frații mei [Ion I.C. Brătianu și Vintilă I.C. Brătianu], am adoptat cariera de inginer și am avut o viață destul de activă și constructivă. Am început, după terminarea studiilor la Școala Superioară de Mine din Paris, să dirijez exploatările de petrol de la Solonț din jud. Bacău și am instalat primele sonde la Moinești; apoi, succesiv, am construit calea ferată pe valea Tarcăului, podurile de cale ferată dintre Barboși și Brătila, am condus, ca director în timp de 13 ani, fabrica de hîrtie de la Letea. Apoi am luat direcția Creditului Rural, unde am funcționat în timp de 30 ani și pe care l-am transformat. Am lucrat cu Tache Protopopescu la crearea băncilor de scont din provincie, în special aceea a Băncii Oltului, a Băncii Muscelului, a Băncii Comerțului din București, care a fuzionat ulterior cu Banca Sindicatului de Ilfov, și a Băncii Slatina; am condus Casele de Împrumut pe Gaj și am creat Casele de Credit ale Agricultorilor: Soc[ietatea] de mașini agricole „Semănătoarea". În sfîrșit, am primit președinția Băncii Românești creată de fratele meu Vintilă și de Tache Protopopescu și condusă de amicul meu Nic. Ștefănescu. În general, după ce organizam instituțiile ce cream, cedam locul altora pentru conducerea lor mai departe. În același timp, m-am ocupat de exploatarea moșiilor părinților mei și mai tîrziu a acelora ce posedam atît eu cît și soția mea și am introdus perfecționări importante în cultura lor.

Carol II

Dacă arăt această activitate a vieții mele nu este pentru a mă lăuda, ci pentru a arăta că un om politic, care a făcut administrații private sau publice, se formează pentru a îndeplini un rol util în stat, cu condiția bineînțeles să nu figureze în societăți numai pentru numele ce poartă, ci pentru a lucra în mod efectiv la conducerea lor. Astăzi fiecare tînăr are ambiția să conducă importante departamente de stat, fără a fi făcut nici o practică în vreo administrație.

Iuliu Maniu

Am intrat în viața politică în 1896. Cît timp Dumitru Sturdza [1833-1914] a fost președintele Partidului Național-Liberal [1892-1908], m-a întrebuințat în chestiunile economiei de stat și în special la prepararea tarifelor vamale, la facerea convențiilor comerciale și pentru bugetele statului. Apoi [în 1909], cînd fratele meu Ionel [1864-1927] a devenit șeful partidului și guvernului, m-am ținut pe planul al doilea, pentru a evita gelozia a acelor care nu puteau concepe ca trei frați să figureze în fruntea statului. Rolul meu în tot acest timp a fost de sfătuitor în materiile în care aveam competență și de multe ori de împăciuitor și de informator. După moartea fraților mei, am intrat într-o fază mai activă ca să ajut pe amicul meu Duca, cum ajutase și dînsul pe frații mei. Am propus proclamarea lui Duca ca președinte al partidului, deși mulți prieteni ar fi dorit ca tot un Brătianu să îndeplinească acest rol. Dar Duca fusese la o muncă politică mai activă ca mine și credeam că lui i se cuvine rolul de conducător. Am elaborat împreună cu alți prieteni programul Partidului Național-Liberal și în special partea economică.

Aș fi dorit să nu intru în guvernul din 1934 [se referă de fapt la guvernul condus de I.G. Duca din 14 noiembrie pînă în 29 decembrie 1933], dar Duca credea că prezența mea în guvern este indispensabilă.

Rezerva mea era impusă de lipsa de încredere ce aveam în capul statului. Cunoșteam trecutul său și în același timp tendințele sale, de aceea nu am primit portofoliul Ministerului de finanțe decît după ce am avut o explicație cu regele. În audiența ce mi-a dat, i-am spus că suveranul țării nu trebuie să se amestece în administrație și că trebuie să aibă toată încrederea în acela pe care l-ar însărcina cu conducerea guvernului și să-i lase toată răspunderea. I-am dat exemplul regilor ce l-au precedat, arătîndu-i rolul lor util, prestigiul pe care l-au căpătat și opera ce s-a realizat sub domnia lor.

Al. Vaida-Voievod

Am întrebat pe rege dacă are încredere în Duca, dacă aprobă programul Partidului Național-Liberal și dacă va lăsa guvernul liber să-l execute? Am putut vedea că sfatul meu de a fi un rege constituțional îi displace, deși nu a făcut nici o obiecțiune la ceea ce îi spuneam. Regele avea obiceiul să se uite pe fereastră, cînd nu era de acord cu interlocutorul său. Mi-a răspuns numai că are încredere în Duca și-l va ajuta să realizeze ceea ce făgăduise țării prin programul ce îi prezentase.

Am arătat lui Duca impresia ce mi-a lăsat audiența la suveran și i-am cerut să-i impună de la început miniștrii din cabinetul său. Mă opuneam în special la atribuirea portofoliului lucrărilor publice d-lui R. Franasovici. Duca însă a răspuns că nu avea încă piciorul în scară și trebuie așteptate alegerile, iar pînă atunci să ne mulțumim că am intrat în cetate.

După două zile de rezistență am fost silit să primesc să fac parte din guvern [ca ministru secretar de stat la finanțe din 14 noiembrie pînă în 29 decembrie 1933]. A trebuit să plec îndată în Franța ca să amîn plățile ce statul român trebuia să facă creditorilor străini deoarece casa Ministerului de finanțe era goală. Una din primele măsuri ce am luat la întoarcere, a fost să recomand ca guvernator al Băncii Naționale pe dl. Alexandru Ottulescu, care și după părerea mea și a lui Duca era persoana indicată pentru acest înalt post.

I.G. Duca

Regele, pentru motive pe care nu a vrut să mi le arate cu toate insistențele mele, a refuzat să iscălească decretul pentru această numire. Cît timp am fost ministru și, ulterior, prin influența ce aveam asupra succesorului meu [la Ministerul de finanțe], dl. Victor Slăvescu [*Magazin istoric*, nr. 10-12/1988, 1-9/1989], nu am lăsat să se facă altă numire în acest post; pînă ce la sfîrșit, dl. Slăvescu a fost silit să numească un alt guvernator.

Dacă dau acest exemplu, este pentru a se putea vedea cauza celor petrecute ulterior și pentru ce suveranul a căutat, după asasinarea lui Duca, să se scape de mine de la Ministerul de finanțe și să împiedice alegerea mea ca președinte al Partidului Național-Liberal.

Se știe cum Duca a fost asasinat (fără a fi apărat de Siguranță pe peronul gării Sinaia [*Magazin istoric*, nr. 3/1967]); cum dr. Angelescu a fost însărcinat să ia conducerea guvernului, cum a fost debarcat într-o noapte și înlocuit de dl. Tătărescu, care era în acest mod indicat să ia și șefia Partidului Național-Liberal.

Am convocat Delegația permanentă a partidului ca să-și aleagă președintele. Domnul Tătărescu a căutat să-și formeze un alt guvern, pentru că mai mulți din colaboratorii lui Duca refuzau să intre în guvernul său, dacă nu voi fi ales eu ca șef al partidului.

În neputința de a forma guvernul, președintele Consiliului a renunțat la campania ce făcea pentru alegerea sa; văzînd că nu are nici majoritatea în sînul Delegației permanente, a venit să propună candidatura mea. În acest mod am fost proclamat cu unanimitate președinte al Delegației permanente a partidului, rămînînd ca congresul partidului să consfințească alegerea.

Gh. Tătărescu

De atunci am luat o răspundere în condiții foarte grele. Șeful partidului nu mai era și șeful guvernului și el avea și ostilitatea ascunsă a regelui. Se luau măsuri și se făceau numiri, chiar de miniștri, în mod secret, fără ca eu să fi fost prevenit. Nu aveam alt mijloc să le opresc decît să-mi dau demisia prin președinția partidului. Prietenii mei ar fi considerat acest fapt ca o dezertare de la datorie, cu atît mai mult cu cît locul meu ar fi fost îndată ocupat de președintele guvernului, care avea mijloace de influențare. A trebuit, în timp de 4 ani, să caut, pe cît se putea, să mențin starea morală a partidului, să dau concursul meu pentru realizările ce s-au făcut și să mențin unitatea în sînul partidului.

În legislație și organizarea țării, rolul meu a fost mai cu seamă determinant la facerea legii conversiunei datoriilor agricole, la legile de creare a instituțiilor de credit pentru micii agricultori, pentru meseriași, la Casa de Credit pe Amanet pentru cei lip-

Al. Averescu

siți de mijloace. Dacă ulterior s-au făcut oarecari modificări criticabile în unele din aceste legi, ele s-au făcut fără consimțămîntul meu, dar efectul lor a fost util pentru că au salvat pe debitori și instituțiile bancare și au permis reluarea activității economice a țării, paralizată prin datoriile prea mari ale debitorilor. Apoi am insistat stăruitor pentru modificarea unor contracte desavantajoase și pentru crearea unei industrii naționale de armament și munițiuni conform indicațiilor date de mareșalul [Ferdinand] Foch [1851-1929; șef al Marelui Stat Major al armatei franceze (1917) comandant suprem al forțelor armate aliate (1918)].

Am fost de părere că nu este trebuință nici de stare de asediu nici de cenzură, dar întrucît guvernul avea răspunderea ordinei publice, nu putea combate în Parlament aceste măsuri.

Am împiedicat să se facă revizuirea Constituției mult dorită de rege ale cărui tendințe le cunoșteam.

Ajutat de elementele active și desinteresate ale partidului, guvernarea d-lui Tătărescu a fost rodnică. S-a restabilit echilibrul bugetar, s-au făcut investiții importante în școli, biserici, primării, sanatorii, spitale, căi de comunicații și s-au pus în funcțiune instalații pentru apărarea țării.

După 4 ani de guvernămînt, opinia publică dorește schimbări. Ei i se pare totdeauna că o schimbare a conducerii statului va fi folositoare. Știam acest lucru din timpul guvernărilor din trecut și de aceea am sfătuit pe domnul Tătărescu să se retragă și să cedeze locul unui alt partid politic.

Regele, avînd în vedere faptul că expiră mandatul corpurilor legiuitoare, m-a chemat să mă întrebe părerea mea asupra viitorului guvern. I-am arătat cauzele care cer schimbarea regimului și i-am recomandat să dea guvernul d-lui Mihalache, președintele Partidului Național-Țărănesc. Domnul Mihalache, urmînd procedura lui Duca, prezentase Maiestății Sale un program care înlătura temerea pe care o avea regele de a se rupe continuitatea în acțiunea de guvernare.

Ion Mihalache

Contrar așteptărilor sale, dl. Tătărescu a fost însărcinat cu formarea unui nou guvern. El trebuia, prin urmare, să facă alegerile Parlamentului. L-am prevenit că nu va reuși să aibă o majoritate absolută, dar plin de încredere a convocat corpul electoral. Rezultatul alegerilor a fost acela pe care-l anunțasem. S-a ales o Cameră în care nici un partid nu avea majoritatea [de 40% din sufragii; rezultatul scrutinului dăduse 33,92% din voturi P.N.L. și 20,40% P.N.Ț, alte formațiuni obținînd și mai puțin].

Atunci [la 11 ianuarie 1938] am reușit să întregesc partidul prin intrarea lui Gheorghe Brătianu.

În timpul guvernului Tătărescu, regele începuse opera sa de a slăbi partidele politice. Cu făgăduieli de a le da guvernul, despărțise pe dl. Vaida-Voevod de dl. Maniu și pe dl. Goga de generalul Averescu. În loc să silească partidele politice să-și păstreze unitatea ca să le poată da conducerea statului, el a creat o luptă între concurenți ca să-și facă partizani, luptă mult mai aprigă între membrii aceluiași partid decît era între partide adverse. A putut astfel pretinde mai tîrziu că regimul partidelor politice provoacă frămîntări și desbinări care tulbură și primejduiesc unitatea politică a țării și că deci partidele trebuiesc desființate. În special, în presa străină, care nu cunoștea cele ce se petrec la noi, se scriau lungi articole asupra unor lupte aprige între partidele din România.

În acest chip regele prepara terenul dictaturii pe dezbinarea marilor partide care pînă atunci cîrmuiseră țara.

Prin starea de asediu, cenzura presei și prin decrete-legi de organizare, care ar fi trebuit să fie opera parlamentelor, pregătea lovitura de stat pe care o dorea.

De aceea, în timpul domniei acestuia, am căutat continuu să-l opresc de la această cale.

Victor Slăvescu

Regele era un om deștept, dinamic, cu multă imaginație decît continuitate în concepții de administrare. Era muncitor, dar necoordonat. Era doritor de a realiza cît de mult, dar fără a avea cunoștințele practice necesare și se ocupa mai mult de formă și de efect decît de fond.

Domnul Churchill, primul ministru englez, a scris o carte intitulată *Oamenii mari contemporani,* în care a arătat pentru ce împăratul Wilhelm [II (1888-1919)] a dus Germania la dezastru. A arătat în acea carte că împăratul Germaniei era un închipuit, crezînd că știe toate și are o capacitate peste aceea a tuturor și că această mentalitate i-au creat-o lingușirile celor ce-l înconjurau. Cînd au venit momente grele, el nu a fost la înălțimea situației.

Același lucru s-a întîmplat și cu regele nostru, care avea o mare parte din tarele împăratului Germaniei și mai ales una mult mai gravă: *regele Carol* [II] *își închipuia că România este o proprietate a sa, că ceea ce aparține statului român aparține regelui său, și că guvernul are dreptul să facă orice afacere rentabilă pentru el.* El avea

mentalitatea ţarilor Rusiei din timpurile vechi. Din această cauză nu a menţinut o atmosferă morală împrejurul Coroanei. Cînd s-a întors în ţară din străinătate, ca să ia tronul [*Magazin istoric*, nr. 7-10/1986], poporul l-a primit cu entuziasm, dar încetul cu încetul prestigiul său a scăzut şi între dînsul şi ţară s-a creat o prăpastie, ce s-a adîncit continuu pînă la abdicarea sa.

Regele avea farmecul mamei sale, regina Maria, şi era dibaci în a-şi impune voinţa. De aceea nu a întîlnit rezistenţă în timpul domniei sale.

Am crezut de datoria mea să nu urmez faţă de dînsul atitudinea celor mai mulţi din oamenii politici şi să caut continuu să îi deschid ochii asupra consecinţei actelor sale, în special asupra despărţirii sale de persoanele care puteau să-l ajute în mod dezinteresat şi asupra izolării sale de opinia publică. Cu atît mai uşor o puteam face cu cît vîrsta mea, relaţiunile de camaraderie de vînătoare şi lipsa mea de ambiţii, puteau să-i inspire încredere. Din nenorocire, mulţi din partizanii mei politici nu au urmat atitudinea mea de a merge să spună adevărul şi de a se grupa împrejurul centrului de rezistenţă pe care-l reprezentam eu şi care l-ar fi împiedicat să facă multe greşeli. Am fost condus forţamente să mă apropii şi să lucrez cu dl. Maniu, care — recunoscîndu-şi (făcînd) greşala politică de a fi înlesnit restauraţia — avea însă în privinţa politicii regelui aceleaşi păreri ca şi mine.

Din scrisorile ce am adresat regelui şi din rezumatele asupra celor ce i-am spus în audienţele ce le-am avut de cîte ori un eveniment important mă silea să ies din rezerva ce-mi impusesem, se poate vedea acţiunea mea în ultimii ani [aici, ca şi în alte locuri, autorul face trimiteri la diferite documente anexe ce însoţesc aceste „amintiri"].

Dl. Tătărescu a fost silit să-şi dea demisia după înfrîngerea suferită în alegeri.

Regele avea trei soluţii pe care le putea adopta în mod logic.
Făcînd apel la cele două mari partide, care avuseseră cele mai mari contingenţe în ale-

În p. 69: *Constantin I.C. Brătianu şi cartea de vizită cu scrisorica din 24 februarie 1941 adresată lui R.R. Rosetti.*

Ion C. Brătianu şi familia sa. Rîndul de sus, de la stînga la dreapta: *dr. C. Cantacuzino, Tatiana, Ion I.C. Brătianu, Vintilă;* rîndul de jos: *Mariuţa I. Pilat, Pia I.C. Brătianu (soţia lui I.C. Brătianu), Pia, Ion C. Brătianu, Sabina Cantacuzino şi Constantin (Dinu) I.C. Brătianu*

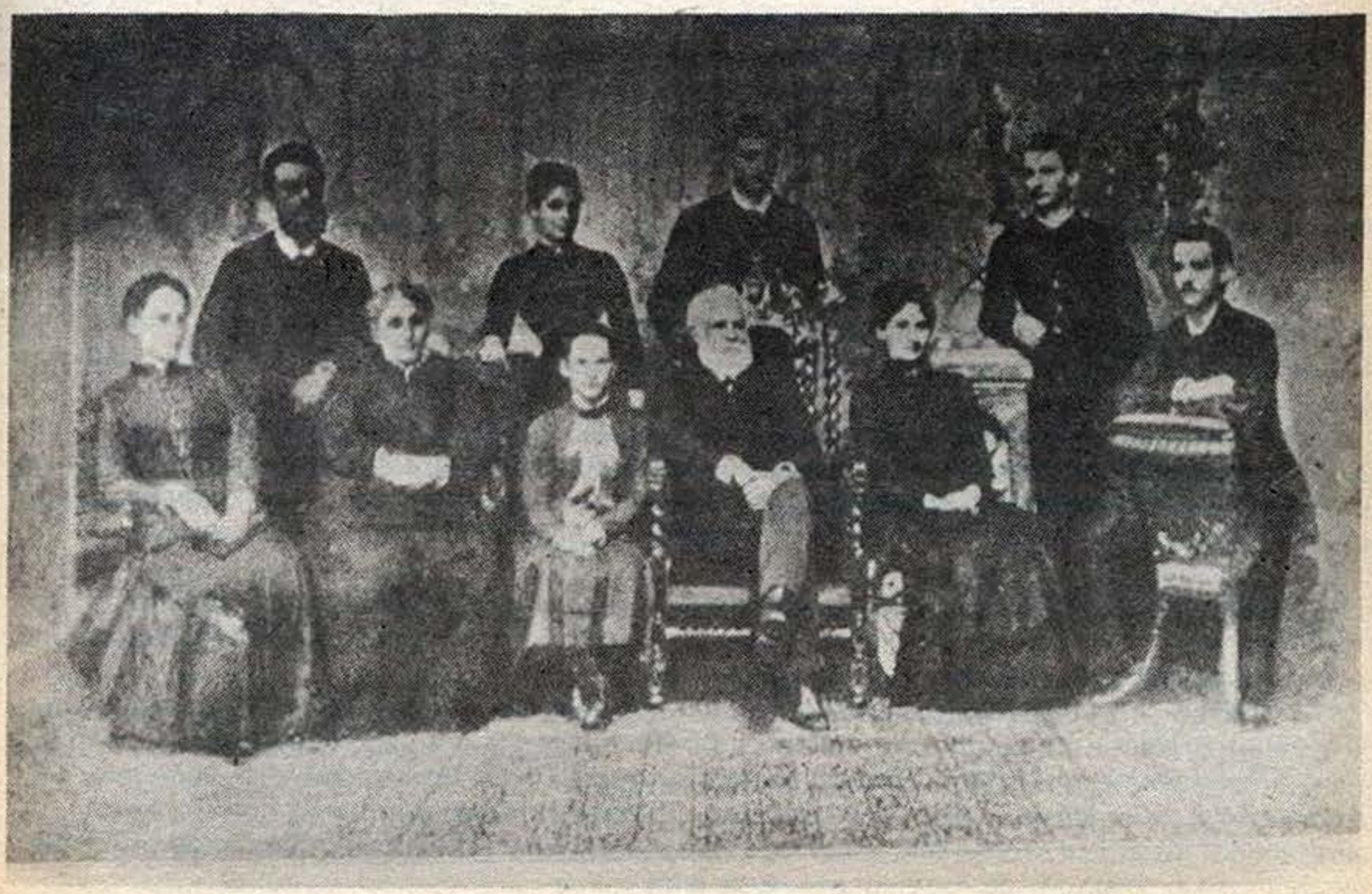

geri, să le ceară să constituie un guvern național pînă în toamnă, cînd ar disolva Parlamentul și ar face noi alegeri, sau să facă un guvern compus din personalități din afară de partide și care, avînd îngăduirea partidelor politice, să gireze afacerile pînă la noi alegeri, sau să dea guvernul Partidului Național-Țărănesc cu mandatul de a face noi alegeri.

Ultima soluție ar fi fost cea mai bună, avînd în vedere că un guvern nou poate totdeauna să obțină majoritatea în alegeri.

Regele a dat guvernul lui Goga, disident din partidul generalului Averescu, cu concursul d-lui Cuza, șeful partidului antisemit, cu mandat de a consulta din nou forțele electorale. Contingentul electoral realizat în opoziție de Goga fusese foarte redus. Pe de altă parte, gardiștii lui Codreanu se manifestaseră destul de puternic în ultimele alegeri. De aceea, a început o luptă de întrecere între Goga și între Codreanu, fiecare voind să creeze în favoarea sa un curent electoral mai puternic. S-au format bande de gardiști și de antisemiți care au deslănțuit desordine prin fărădelegi și prin trădări. În scurt timp, dintr-un climat liniștit, țara românească a intrat într-unul prerevoluționar. O criză intensă economică și financiară s-a dezlănțuit în țară și desigur că alegerile ar fi dat naștere la mișcări sociale grave. În fața acestor perspective, am cerut o audiență regelui, ca să-i arăt situația. Personalitățile politice din diferitele partide m-au autorizat să cer, și în numele lor, schimbarea guvernului și amînarea alegerilor, lucru pe care l-am cerut Maiestății Sale, asigurîndu-l că va avea concursul tuturor pentru liniștirea țării. I-am recomandat un guvern care ar putea să fie susținut de toate partidele politice, fără a-i indica persoane.

Regele preparase atmosfera pentru o lovitură de stat în mod foarte dibaci. După două zile, m-a chemat la Palat ca să-mi dea răspunsul său. Mi-a spus că va schimba guvernul și va face apel la persoane politice care au jucat un rol important sub domnia sa, dar va suspenda Constituția pentru a face una nouă. Am căutat să-l conving că poate foarte bine restabili liniștea cu Constituția în ființă. Mi-a spus atunci că regimul electoral nu-i convine pentru că fixează vîrsta alegătorilor la 21 ani și tinerii neexperimentați, fiind în majoritate, vor urma curentele demagogice și tulburătoare. Pe de altă parte, nefăcînd alegeri în termenul prescris de Constituție, se calcă Constituția, pentru că țara nu poate să fie guvernată fără a avea Parlament, prin urmare trebuie să revizuiască Constituția.

Am răspuns că în lipsa unor noi Corpuri legiuitoare, cele vechi, deși dizolvate, le țin locul. Sînt de acord că vîrsta de 21 ani este prea mică, pentru ca corpul electoral să nu fie majorat de tineri fără experiență; dar revizuirea Constituției nu se poate face decît în forma prescrisă chiar de Constituție și nu prin decret regal.

Regele mi-a răspuns că înțelege că vreau să fiu consecvent cu principiile partidului liberal și nu îmi poate cere să particip la schimbarea constituțională ce va face. Îmi ceru numai să suspend activitatea partidului pînă ce situația țării se va limpezi. I-am făgăduit să mă abțin de la orice agitație, dar cer ca în noua Constituție să respecte inamovibilitatea magistraturii și stabilitatea funcționarilor; să nu suprime partidele politice și să ceară părerea partidelor politice asupra unui anteproiect ce va face înainte de a decreta modificările ce va crede necesare.

Mi-a făgăduit că va ține cont de observațiile mele.

După mine, regele a chemat în audiență diferite persoane politice, spre a le comunica hotărîrile sale și a le ceré concursul la alcătuirea noului guvern. Între acești foști prim-miniștri, au fost chemați dl. Tătărescu și d-rul Angelescu, cărora le-a propus să intre în guvernul numit național sub președinția patriarhului.

La consfătuirea ce a avut loc la mine cu acest prilej, cerusem d-lor Tătărescu și Angelescu să pună ca condiție a intrării lor în guvern cele trei puncte asupra cărora mă înțelesesem cu regele. După audiență, dînșii m-au asigurat că regele le-a făgăduit și lor că va respecta angajamentele luate, prin urmare nu mai era o oprire a participării lor la noul guvern.

Se știe cum regele a ținut angajamentul său: a suprimat inamovibilitatea și stabilitatea magistraturii și funcționarilor, înjosind aceste două cariere prin eliminarea elementelor bune și avansarea celor mai slabe.

Fiind bolnav, a trebuit să plec la băi la Pystian. De abia sosit acolo, Gh. Brătianu și Constantin [Bebe] Brătianu mă anunța prin telefon că în timpul nopții s-a decretat o nouă Constituție, care pune aceleași principii în privința libertăților publice, dar lasă la discreția decretelor-legi aplicarea lor. Apoi că se va face în 72 de ore un plebiscit pentru aprobarea noii Constituții, pe care nimeni nu a avut vreme să o cunoască. Mă întrebau ce atitudine să recomande prietenilor noștri? Le-am răspuns că trebuie să se abțină.

M-am întors în țară, în timpul cînd se schimba din nou guvernul. Știind că se va face din nou apel la unii din foștii miniștri liberali și că se presupune că se vor face propuneri d-lor Cancicov și Victor Iamandi, m-am întîlnit cu dl. Tătărescu, care singur mi-a spus că nu trebuie să intre nici un liberal în guvern, de vreme ce regele nu se ține de angajamentele luate. Am chemat pe d-nii Cancicov și V. Iamandi și le-am comunicat hotărîrea ce am luat. Mi-au făgăduit amîndoi că nu vor accepta noi portofolii ministeriale. Dar de la mine s-au dus la dl. Tătărescu care le-a spus să intre în guvern, ceea ce au și făcut.

Acest guvern era destinat să suprime partidele politice și să sechestreze, după îndemnul d-lui Tătărescu, casa Partidului Național-Liberal, pe care vrea dînsul să pună mîna. De aici a venit conflictul între mine și dl. Tătărescu și ruperea relațiilor între noi. În corespondența anexată la acest memoriu se poate lua cunoștință de scrisorile schimbate între noi în urma convocării Delegației permanente a Partidului Național-Liberal și a cererii mele ca să se excludă din partid cei doi miniștri care își călcaseră cuvîntul dat.

A urmat o sciziune în partid. Unii, care credeau că vor putea și în viitor să se înfrupteze cu beneficiile cîrmuirii, au urmat pe dl. Tătărescu care a declarat că va susține fără șovăială politica regelui, alții s-au strîns împrejurul meu, care susțineam că nu voi face agitații și dificultăți guvernării; îmi rezervam libertatea de a aproba ceea ce vom găsi util și de a critica și opune o rezistență pasivă la ceea ce nu puteam aproba.

Regele și-a constituit un partid politic — Frontul Renașterii Naționale —, fără un șef conducător, pentru că-și rezerva acest rol, pe care în urmă l-a realizat în Partidul Națiunii, născut mort pe ruinele celui de mai sus. Regele s-a ocupat în special de uniforme cu care a îmbrăcat de la copiii străjeri pînă la cel din urmă funcționar al statului, atribuind acestor uniforme un rol esențial în noua organizare a statului român.

Acest Front al Renașterii trebuia să înlocuiască toate partidele politice și să stabilească contactul între Coroană și popor. El determina candidații pe care trebuia să-i voteze cetățenii grupați în corporații artificiale. Numai prin organizațiile Frontului se puteau exprima revendicările și nemulțumirile mulțimei.

Dar cei numiți la conducerea acestui partid, neavînd nici o legătură cu masele populare, le-au devenit profund antipatici. După un simulacru de alegeri s-au constituit Camera deputaților și un Senat compus în mare parte de membrii numiți de rege. Mai figurau în Senat și membrii de drept conform Constituției din 1923.

Parlamentarilor li s-a impus portul uniformei partidului Renașterii. Pentru a elimina din Senat pe senatorii de drept, care ar fi putut avea o atitudine independentă, s-a legat exercitarea mandatului de jurămîntul depus pe noua Constituție, legînd și acest jurămînt de purtarea uniformei Frontului Renașterii, chiar pentru senatori, care nu erau membrii ai Frontului. În acest mod de înregistrare se înjosea mandatul parlamentar.

Corpurile legiuitoare erau o parodie a unor parlamente libere și parlamentarii nu aveau alt drept decît să voteze decretele-legi și să încaseze diurnele. Bineînțeles, cîțiva din vechii parlamentari, membri de drept în Senat, au refuzat să îmbrace uniforma, sau mai bine zis livreaua Palatului, și în acest mod au fost excluși de la ședințele Senatului. Acești senatori au fost: d-nii Maniu, Mihalache, dr. N. Lupu, iar dintre naționali-liberali: Vasile Sassu și cu mine. Ceilalți s-au supus regimului.

Nu trebuie uitat că decretele-legi conțineau și sancțiuni foarte severe în contra celor ce criticau sau se opuneau la aplicarea lor, precum și în contra celor ce se adunau și acelor ce răspîndeau adrese netrecute prin cenzură. Toți cei ce aveau o libertate de conștiință erau amenințați și activitatea principală a siguranței statului era îndreptată în contra acestora.

S-a constituit un regim de întunecare și de teroare. Nimeni, nici măcar nenumărații miniștri ce se perindau prin guverne, nu știa nici ce se petrece nici ce decrete vor ieși din Palatul regal, înconjurat de cazarmă.

Ceea ce pare mai curios este că tocmai cel ce dirija regimul era cel mai terorizat, cu toată numeroasa gardă ce-l înconjura; se făcea gardă nu numai împrejurul lui, dar și în toate stradele prin care trebuia să treacă regele.

La serbările și ceremoniile naționale nu puteau asista decît persoane controlate, iar în timpul cortegiilor trebuia să se închidă ferestrele și să se supravegheze toate casele...

Pe cînd regii Carol I și Ferdinand își făceau un titlu de glorie că pot să circule în mijlocul mulțimii, fiind siguri că nimeni nu va încerca să atenteze la viața lor, regele Carol II trăia sub teama continuă a atentatelor.

Cu cît popularitatea sa se micșora, cu atît reclama zgomotoasă și deșartă pentru guvern și regimul său se întețea fără nici o influență asupra opiniei publice.

Suveranii nu pot deveni populari decît prin opera lor folositoare țării. Care a fost opera regelui Carol II? Desorganizarea statului și armatei, bunul plac înlocuind meritele, avilirea [degradarea] caracterelor, abolirea justiției, cruzimea în contra celor pe care îi credea ostili. Numai cei ce trăiau în cercul de lingușitori dimprejurul Palatului erau siguri să poată îndeplini un rol în statul român.

Nici cei care credeau că au căpătat încrederea capului statului nu erau siguri de ziua de mîine. Dacă s-ar face lista celor care s-au devotat lui Carol II s-ar putea vedea că nici unul din ei nu a rămas în bunele lui grații pînă la sfîrșitul domniei sale.

Vedeam foarte limpede unde ne va duce politica regelui și mă întrebam ce pot face ca să-l abat din calea greșită pe care o luase? De aceea, deși rar, luam contact cu suveranul, de cîte ori se întîmpla un eveniment mai important, de cîte ori se decretau legi dăunătoare țării și de cîte ori situația internațională punea în pericol România, credeam de datoria mea să caut să îi deschid ochii.

Din anexele alăturate la acest memoriu se poate vedea dacă mi-am făcut datoria. Criticat sau aprobat de persoanele care credeau că reprezintă opinia publică, nu m-am dat înapoi să-mi spun cuvîntul. Nu am abjurat nimic din principiile și credințele în care fusesem crescut și în care trăisem. Regele mă considera ca un reprezentant al unor concepții perimate și am recunoscut că nu mă pot adapta la acelea care azi conduc țara. Am admirat răbdarea cu care mă asculta, dar m-a întristat că nu-și înțelegea nici interesul său nici pe acela al țării peste care domnea. Cred că am fost singurul care i-am vorbit totdeauna hotărît și fără menajamente, căutînd să-l impresionez. Dacă nu am reușit nu a fost vina mea, pentru că între noi era o prea mare deosebire de concepții și de caracter. Prăpastia ce regele săpase între dînsul și națiune se adîncea continuu. Ceea ce-l susținea încă și potolea nemulțumirile grave ale poporului era situația exterioară a României. Nimeni nu îndrăznea să facă o agitare internă de care se puteau folosi vrăjmașii țării. Cum dînsul specula mereu asupra apărării hotarelor, a centurii de oțel ce crea și cerea continuu noi subscrieri bănești pentru înarmare, românii îi iertau păcatele, cu condiția ca el să mențină integritatea teritoriului României.

Cînd a început să cedeze provinciile, mai întîi Basarabia și o mare parte din Bucovina, cînd în momentul de a rezista, ministrul apărării naționale și șeful Marelui Stat Major au recunoscut că centura de oțel Carol al II-lea este inutilă, că armamentul atît de lăudat nu permitea armatei să lupte, că toate sacrificiile făcute sînt inutile, atunci regele a pierdut orice prestigiu în țară.

După a doua lovitură, aceea a cedării Cadrilaterului, sub motiv că nu ne putem lupta pe două fronturi, a succedat supunerea la arbitrajul de la Viena și pierderea pe jumătate a Transilvaniei. Atunci regele își pierduse virtual coroana împreună cu pierderea Ardealului. Cînd m-a chemat la Palatul regal în noaptea de 4 iulie, de la Drăgășani, împreună cu d-nii Maniu și Mihalache, credeam că cheamă pe oamenii politici, neräspunzători de situație, ca să abdice.

A căutat să-și salveze Coroana, chemînd la cîrma guvernului pe generalul Antonescu care era arestat la Bistrița. Generalul Antonescu a făcut apel la dl. Maniu și la mine să-i dăm concursul pentru a face un guvern de mîntuire [salvare]. Amîndoi i-am răspuns că singura soluție este abdicarea vinovatului, că toată țara o cere și orice guvernare sub un astfel de rege este dinainte condamnată la un eșec. Generalul Antonescu a cerut abdicarea regelui, arătînd că numai astfel poate forma un guvern, și regele a abdicat. Cam tîrziu, dar în mod folositor pentru țară și pentru dinastie. Ajuns la o vîrstă înaintată mă uit înapoi asupra vieții și activității mele. Îmi reamintesc momente grele prin care am trecut în timpul marelui război de întregire, cînd încrezător în viitor nu m-am îndoit niciodată asupra rezultatului final. Am căutat să susțin și curajul altora și de aceea am fost totdeauna considerat ca un optimist.

În ultimii ani ai domniei regelui Carol II am devenit pesimist, pentru că simțeam că vine prăbușirea țării mele.

Din nenorocire, am avut dreptate și s-a întîmplat ceea ce nu puteam împiedica din cauza materialismului și oportunismului care a copleșit pe cei ce erau la conducere. Nu mă îndoiesc astăzi, cînd cauza principală a răului a dispărut, că un popor sănătos și cinstit ca al nostru va ști să-și tragă calea care-l va aduce la mîntuire și la reîntregirea patriei mutilate.

Cei ce vor citi documentele pe care le public la sfîrșitul acestui memoriu vor judeca dacă mi-am făcut sau nu datoria față de țară și față de Partidul Național-Liberal. ■

În țară începuseră să circule zvonurile despre iminenta întoarcere a lui Stere. Prieteni și dușmani, deopotrivă, se pregăteau să-l întîmpine fiecare precum credea că i se cuvenea.

La 8 martie 1920, din inițiativă parlamentară, a fost propus un proiect de lege pentru înfăptuirea reformei agrare. Dar guvernarea Blocului democratic deranja pe liberali, pe averescani și pe rege. La 13 martie, cu agrementul liberalilor, regele Ferdinand a demis guvernul și a încredințat formarea noului cabinet generalului Al. Averescu.

Să urmărim turnura pe care au luat-o evenimentele și modul în care s-au răsfrint ele asupra lui C. Stere.

CONSTANTIN STERE ÎN PRAGUL UNUI DECENIU INFERNAL (II)

Z. ORNEA

Se credea, la început, că Parlamentul nu va fi dizolvat. Și, totuși, cîteva zile mai tîrziu, dizolvarea se produce. Partidele fostului Bloc se grupează în Federația democrației social-naționale (în frunte cu N. Iorga) și, în această formațiune, desfășoară campania electorală. Alegerile sînt programate pentru 25-31 mai și eteroclita, hibrida Federație se agită de zor, sperînd că va triumfa, înfrîngînd astfel guvernul lui Averescu. Cum fiecare din partidele Federației se prezintă pe liste separate, țărăniștii obțin 44 mandate, adică numărul cel mai mare de parlamentari dintre toate partidele opoziției. Speranța înfrîngerii guvernului s-a demonstrat a fi iluzorie, acesta întrunind peste jumătate din numărul sufragiilor. Practica falsificării alegerilor, pe baza votului universal, acum a fost inaugurată, cu un cinism și o brutalitate care deconcertau, punînd democratismul vieții publice sub semnul întrebării.

Pentru aceste alegeri se anunțase înapoierea lui Stere și candidatura sa. Mai ales că, la 11 aprilie, ziarele publicau decretul de amnistie a „crimelor" de război. La 25 aprilie 1920 ziarul *Chemarea* al lui N.D. Cocea vestea: „S-a primit din partea d-lui C. Stere o scrisoare prin care se anunță că d-sa va sosi peste cinci zile în țară. Sosirea d-sale va schimba într-o largă măsură aspectul campaniei electorale". Trei zile mai tîrziu, *Țară nouă* (nr. 72) anunța și ea: „După știrile ce avem, d. C. Stere va sosi mîine în Capitală. În ziua de 1 mai d. C. Stere va pleca la Soroca, unde va candida ca independent". Iar a doua zi (29 aprilie): „D. Const. Stere și-a anunțat întoarcerea în țară pentru zilele acestea. D-sa va candida în Basarabia".

Dar toate aceste vestiri s-au dovedit a fi false. Stere nu s-a înapoiat, iar candidatura sa pe lista țărănistă din Soroca nu a fost susținută cum se cuvine, necunoscîndu-i-se adevăratele intenții. În consecință, n-a fost ales. Cine știe ce complicații au împiedicat sosirea lui la vreme. Și era așteptat și de familie. În 29 mai, Maria Stere îi scria lui Ibrăileanu: „Nu mai am nădejde să vie Stere și să ieie el hotărîri; n-avem nici o veste de la dînsul". Printre altele, Stere aștepta înzdrăvenirea vremii. La 2 martie 1920 îl prevenea pe Ibrăileanu: „Voi pleca cum vremea va fi ceva mai bună, pentru ca să poată copilul suporta drumul". Apoi se vor fi ivit alte dificultăți. Abia la 12 iunie, *Chemarea* menționa: „Deodată ieri s-a răspîndit vestea că d. Stere a sosit în Capitală... L-am găsit în str. Polonă, unde am fost imediat primit". Deci, s-a înapoiat la 10 sau 11 iunie 1920. Lipsise din țară vreo nouă luni și nu, cum apreciau *Chemarea* și *Adevărul*, „aproape

doi ani". N.D. Cocea, căci el e cel ce s-a grăbit să meargă să-l vadă, a fost autorizat să dea publicității (sub străveziul pseudonim Nedelea) convorbirea sub forma unui interviu. (În aceeași zi a fost reprodus și de *Țară nouă*.) Întrebat „cărei împrejurări fericite datorăm reîntoarcerea dvs. în țară?", Stere răspunde: „Din păcate, împrejurarea este nenorocită nu fericită cum spui d-ta. Am venit în țară fiind înștiințat telegrafic că fiul meu [e vorba de Roman], directorul Liceului din Orhei, este grav bolnav. Am venit și e drept că l-am găsit într-o stare cu mult mai gravă decît credeam. Cu mare durere am aflat că una din pricinile pentru care s-a îmbolnăvit așa de grav fiul meu ar fi persecuțiile pe care el le-a îndurat din partea guvernului și a autorităților din Basarabia. A fost persecutat fiul meu numai pentru un simplu motiv, acela că purta numele de Stere și aceasta a fost deajuns ca urgia guvernamentală să se reverse asupra lui. Am trăit foarte izolat în Elveția, neprimind tot timpul nici un jurnal românesc, ci numai cîteva scrisori din partea soției mele. Din scrisori și dintr-o notiță într-o gazetă elvețiană am putut afla de dizolvarea parlamentului și de constituirea guvernului Averescu".

Firește că reporterul l-a chestionat în legătură cu opinia lui despre situația politică din țară. A răspuns prudent: „Am luat cunoștință de înființarea Federației, în care am mulți și devotați prieteni, pe Lupu, Mihalache și alții. Sunt așa de preocupat de boala fiului meu încît deocamdată nu mă preocupă absolut nimic". Ar fi fost bucuros să rămînă în afara politicii. Cocea însă a insistat, întrebîndu-l direct dacă în viitor ar putea activa în cadrul Federației. „Asta — a răspuns Stere — poate că i-oi putea convinge eu pe ei și ei pe mine. Totuși se pare că programul lor se apropie de cel al meu. În tot cazul, după cum v-am mai spus, abia mai tîrziu, după ce vor veni vremuri mai liniștite, voi putea lua atitudine în această chestiune. Pînă atunci mă țin în rezervă".

A mai dat un interviu. De astă dată corespondentului Agenției de știri „Europe". *Adevărul* din 11 iunie, în același număr în care anunța reîntoarcerea lui Stere, reproduce acest interviu. Și aici afirmă că s-a înapoiat din cauza bolii fiului său, adăugînd că nu face declarații politice pentru că nu cunoaște situația politică a țării. „Totuși, fiindcă-mi spui că aici a circulat versiunea că eu aș fi hotărît să iau conducerea Partidului Țărănesc din Basarabia, țiu să-ți declar că pînă în prezent n-am cunoscut acest lucru. De altfel, pentru ca o astfel de decizie să fie luată trebuie două condiții: prima ca basarabenii să mă voiască, a doua ca eu să-i voiesc pe ei. Pînă acuma nu știu dacă Partidul Țărănesc din Basarabia mă vrea. Cît mă privește pe mine, eu nu-i pot vrea pe ei, deocamdată, fiindcă nu-i cunosc. Astăzi chiar mi s-a comunicat știrea că mi s-a pus candidatura în Basarabia. N-am avut cunoștință de acest lucru asupra căruia n-am fost consultat".

Interviurile lui Stere sînt, cum se vede, prudente și diplomatice. Nu dezvăluie nimic din și despre convorbirile lui cu diverși emisari politici veniți la Geneva, cu excepția convorbirii avută cu Grigore Filipescu, lăsînd a se înțelege că s-a înapoiat exclusiv din cauza bolii fiului său Roman care era, într-adevăr, rău bolnav de nervi.

Îl chinuia mult acum condiția sa politică. Liberal nu mai era și respingea, hotărît, toate ademenirile și sfaturile venite din partea unor mărimi ale partidului. A refuzat, de asemenea, și inițiativa generalului Averescu, al cărui partid îl suspecta, cu dreptate, ca o filială a liberalilor. S-a gîndit destulă vreme să-și păstreze statutul de neoficial și, de pe acest podium al independenței, să se constituie, cu ziarul său, într-un monitor al democrației. De aici proiectul întemeierii unei gazete despre care informau ziarele la sfîrșitul lui septembrie 1920. A abandonat proiectul pentru că-i era frica de capotare sau a preferat o altă cale de acțiune? Pentru că, asta e incontestabil, a hotărît că nu poate sta, liniștit, departe, ci va lupta. Iar lupta, pentru el, oricare ar fi fost calea aleasă, însemna militantism politic. Medita la propunerea ce i s-a făcut de a deveni deputat în Basarabia, cu ajutorul basarabenilor. Încă în ziua revenirii sale în țară ziarele anunțaseră: „D. Serghie Niță, ministrul Basarabiei, și d. dr. P. Cazacu, director general al Serviciului Sanitar, au făcut o lungă vizită d-lui C. Stere". Apoi s-a aflat că la această reuniune au participat nu numai cei doi demnitari, ci și alți fruntași politici basarabeni (Pan Halippa, Ion Inculeț, I. Plevian, Bogos, P. Erhan). Toți au stăruit ca Stere să devină deputat și să le conducă gruparea politică țărănistă basarabeană. Stere a cerut zăbavă de gîndire. Dar toți l-au asigurat că, dacă acceptă și va aștepta o vacanță a unui mandat sau cineva o să demisioneze, i se va crea lui Stere o circumscripție electorală unde să fie ales. Serghie Niță, deși averescan și ministru, pleda și el foarte înfocat pentru această soluție. Ba chiar *Chemarea* anunța la 14 iunie că „actualul ministru al Basarabiei părăsește guvernul pentru motivul că nu vrea să părăsească pe dl. Stere cu care are vechi legături de prietenie personală. Dl. Serghie Niță pregătește d-lui C. Stere șefia Partidului Țărănesc din Basarabia pentru care a luptat chiar și în timpul ministeriatului său".

Niță n-a demisionat, dar angajamentul față de alegerea lui Stere și-l respectă. Stere mai aștepta. Știa bine că alegerea sa, cu sprijinul basarabenilor, va crea o situație încordată în cadrul Federației. Iorga, care conta ca președinte al Federației, era împotriva lui Stere. Ideea nu era prea agreată nici de

fruntașii Partidului Țărănesc (Mihalache, Răducanu, Madgearu). Toți știau bine că, devenind deputat și membru al Federației, Stere se va impune ca lider. Și această situație, care însemna dizlocarea lor din pozițiile proeminente, nu le convenea. Dr. N. Lupu, care conducea încă o grupare politică democratică independentă (va intra în Partidul Țărănesc și în conducerea acestuia abia în 18 iulie 1921) n-ar fi agreat, nici el, intrarea lui Stere în Federație. Iorga notează în *Memoriile* sale, la 24 octombrie 1920: „Lupu vorbește de Stere și el recunoaște că nu-l putem lua lîngă noi. Îl taxează de capricios și incapabil de o acțiune urmată. Brătianu l-a întrebuințat douăzeci de ani pentru a stoarce informații din lecturile lui". O fi fost integral sincer Lupu în această conversație? Nu cumva exprima opinii care să-i fie pe plac lui Iorga, pentru a-i menaja susceptibilitățile? Oricum, această discuție era necesară acum pentru că, tocmai atunci, gazetele anunțau unele decizii ale Partidului Țărănesc basarabean. La 24 octombrie a avut loc, la Chișinău, ședința organismului conducător al acestui partid. *Adevărul* știa că „Partidul Țărănesc basarabean, în ultima ședință, a hotărît să înlesnească intrarea d-lui Stere în Parlament. Pentru aceasta va demisiona unul din deputații de Soroca. D. Pan Halippa s-a oferit să demisioneze d-sa în favoarea d-lui Stere".

Gestul lui Halippa era menit să impresioneze, subliniind caracterul irevocabil al hotărîrii sale. Pentru că, altfel, el era președintele acestui partid și de ar fi demisionat din Cameră își lăsa partidul fără lider în Parlament. Dar voia totodată să sugereze, implicit, că-l voia pe Stere șeful țărăniștilor basarabeni. Și asta nu putea să nu creeze animozități în Federație. Pentru că Stere șef al țărăniștilor basarabeni însemna și pericolul de a fi șef al Federației național-sociale. Și cum putea îngădui asta N. Iorga care se voia el șef? Dar Stere, știind toate acestea și încă altele, era cu deosebire prudent. Firește că n-a participat la ședințe, de vreme ce nu era membru al acestui partid. Dar a participat la consfătuiri cu fruntașii partidului. Le-ar fi demonstrat că, de fapt, singura grupare politică cu adevărat țărănească din țară e aceea din Basarabia. Chiar Partidul Țărănesc e țărănesc numai cu numele. Unele dintre personalitățile conducătoare (Răducanu, Madgearu, Milan-Berbecaru, Mihalache) ar putea face parte din orice partid. Este necesară, de aceea, crearea unui adevărat partid țărănesc, care să se constituie în forță de contrapondere față de P.N.L. „Dl. Stere — releva gazeta *Sfatul Țării* din Chișinău — a arătat că pentru ridicarea Partidului Țărănesc basarabean la acest mare rol este dispus să depuie toată munca lui intelectuală, dîndu-i baza doctrinară și teoretică. Organizarea însă va trebui să o facă elementele de luptă ale partidului. Ca atare, ar fi spus d. Stere, nici nu e nevoie de prezența mea în Basarabia căci ajutorul ce eu trebuie să-l dau partidului îl voi putea da și de la distanță".

Cum se vede, Stere nu voia să se angajeze și nici să complice situația Partidului Țărănesc basarabean. De aceea, oare, se gîndise, brusc, la întemeierea unei gazete? Ar fi demonstrat forța și însemnătatea personalității sale, silindu-i pe adversari și pe ceilalți să-l coopteze printre grupările eteroclitei Federații. Mai ales că își făcuse reapariția în publicistică, începînd să publice în numărul pe august (nr. 6) al *Vieții românești* studiul *Pax britannica*, continuat în numărul 7 (septembrie) cu studiile *O voce engleză despre Tratatul din Versailles*, continuat în numărul următor, cu *Consecințele economice ale Tratatului din Versailles*. De fapt, Ibrăileanu îi ceruse insistent colaborarea încă pentru primul număr al revistei reapărute. Dar Stere refuzase, argumentîndu-și decizia: „În starea mea actuala sufletească, poate centrul de gravitate al tuturor intereselor mele este legat de reușita acestei «întreprinderi» literare [reapariția *Vieții românești*]; și, în orice caz, aceasta e legătura cea mai vie care mă poate readuce în țară. Dar în același timp mă aflu într-o situație cu totul anormală".

Era total rupt de realitățile țării. „Cum să scriu în aceste condiții? Mai puțin ca oricînd mi-ar fi fost acum iertat să scriu de mîntuială. Fiecare articol al meu trebuie să fie o salvă de artilerie grea care să «teraseze» pe oricine cu fapte, date și cifre, dacă mai pot păstra vreun rol de conducere în publicistica noastră. Cu ideea foarte vagă, pe care o am asupra realității noastre, aș da sigur la fiecare pas cu oștea în gard... E mai bine să nu scriu pînă ce nu mă voi întoarce în țară".

Acum, la mai bine de două luni de la revenirea în țară, socotise că poate să reintre în publicistică. Dar, tot prudent, a evitat să abordeze un subiect din actualitatea românească. A preferat să comenteze situația europeană postbelică, precum și cauzele care i-au determinat configurarea. S-a folosit, în acest scop, de o lucrare din 1917 a unui profesor de istorie modernă la Universitatea din Manchester (Ramsay Murr, *Expansiunea Europei*). Stere a ținut să releve, în acest studiu, mecanismele adevărate ale războiului mondial și ale păcii postbelice. Totul a fost determinat de interesele expansioniste ale marelui capital financiar. Sau cu vorbele lui: „Aceste resorturi trebuiesc căutate în procesul economic, care se dezvoltă paralel cu procesul politic sau, mai bine zis, servește de substrat acestuia din urmă". Capitalul financiar diriguiește lumea, anulînd, de fapt, vechea idee de suveranitate. „Rezultatele războiului au

asigurat Marii Britanii pentru multă vreme o preponderență mondială covîrșitoare... Putem caracteriza regimul subt care va trebui să trăiască omenirea în urma Marelui Război ca o *Pax britannica*". Iar aceasta e „întemeiată pe subordonarea economică și politică a statelor izolate, mai mult sau mai puțin deghizată sau chiar directă, prin aparatul «Societății națiunilor», așa cum ea a fost combinată la Versailles".

Eseul lui Stere nu a trecut neobservat. *Adevărul*, takist ca orientare politică și deci adversar lui Stere, a comentat acest eseu. Comentariul, semnat de Emil D. Fagure, care era acum prim-redactor al ziarului, a inaugurat aici o lungă campanie antisteristă, continuată, atunci cînd a părăsit *Adevărul*, la *Lupta*. „Dl. Const. Stere reintră în viața publică după o rezervă care și-a impus-o cu acea conștiință pe care o găsim în toate manifestațiunile sale politice". Și, după cîteva observații critice privind calitatea unor argumente dezvoltate de Stere, adăuga: „Fiindcă, cu toată preocuparea documentară a d-lui Stere, întreg articolul d-sale *Pax britannica* din nr. 6 al *Vieții românești* arată că conștiința sa morală continuă a fi roasă de problema politicii pe care a dus-o în cursul războiului".

S-ar putea ca Fagure să aibe dreptate, voind să sublinieze la redebutul său postbelic, care e opinia adevărată — nu numai a lui — despre cauzele războiului și a consecințelor acestuia. A urmat, imediat, celălalt studiu (amintit) — o analiză a Europei după Tratatul de la Versailles. Și întreaga exegeză se bizuie pe extraordinara carte *Les consequence économique de la Paix*, apărută în 1920, a lui J.M. Keynes, economistul englez repede devenit celebru. Din analiza lui Keynes apare limpede că Tratatul de la Versailles distruge toată puterea economică a Germaniei, reducîndu-i populația la sclavie și înfometare. Volumul reparațiilor de război la care a fost obligată Germania depășește cu mult capacitatea ei reală de plată. Stere nu a acceptat opiniile lui Keynes despre cauzele falimentului moral al operei de la Versailles, limitate — nepotrivit — la voința lui Clemenceau care a învins-o pe aceea a lui Wilson. „Pot avea personalitățile un rol atît de hotărîtor în istorie? Așa va fi explicat caracterul acestui document epocal peste cîteva veacuri sau numai peste cîteva decenii, cînd patimile vor fi potolite?" Și răspundea: „Marele război a fost purtat și încheiat în momentul istoric cînd interesele imperialismului capitalist determinau inexorabil toată acțiunea marilor puteri și rezultatul lui *trebuia* să fie conform naturii intrinseci a imperialismului capitalist. Un bărbat de stat, deci, care n-ar fi împărtășit *în fond* «doctrina lui Clemenceau» nici nu ar fi putut sta *în acest moment* în fruntea Franței, precum și în fruntea Angliei sau a Statelor Unite. Singura deosebire reală dintre Clemenceau și ceilalți, spre cinstea lui Clemenceau, este că el a fost sincer și-și manifestă cu francheță gîndul". Și „Tratatul din Versailles este ce a putut fi, ce a *trebuit* să fie... În realitate, sub masca luptei dintre «doctrina lui Clemenceau» și «punctele wilsoniene» a fost dată lupta între interesele speciale ale imperialismului capitalist francez, pe de o parte, și cele ale imperialismului american, pe de altă parte; și tratatul nu este decît compromisul la care s-a putut ajunge mulțumită greutății aruncate în cumpănă de imperialismul capitalist britanic". E posibil ca succesul mare al acestui triptic de eseuri (care îl recomandau, odată în plus, drept un imbatabil analist al fenomenului socio-politico-economic) să-i fi sugerat proiectul întemeierii gazetei. Din păcate, a abandonat proiectul. ■

(Va urma)

CLIO ANUNȚĂ

„ORIZONT ISTORIOGRAFIC: EXPANSIUNE ȘI POLIVALENȚĂ"

O veche și valoroasă tradiție renaște în climatul nou, autentic științific al vieții noastre academice: aceea a ședințelor de comunicări pe secții.

Miercuri, 19 septembrie 1990, o astfel de reuniune a organizat secția istorică a Academiei Române în Sala de Consiliu a înaltului for științific și cultural. Sub conducerea acad. prof. dr. docent Dionisie M. Pippidi, președintele secției istorice a Academiei Române, dr. Alexandru Zub, directorul Institutului de istorie „A. D. Xenopol" din Iași a prezentat comunicarea cu tema *Orizont istoriografic: expansiune și polivalență* — pertinentă sinteză a curentelor și tendințelor cercetării istoriografice contemporane mondiale, de care istoriografia noastră a fost atît de departe ținută în ultimele decenii, totodată atentă analiză a perspectivelor pe care cercetările interdisciplinare le pot aduce în cunoașterea și înțelegerea evenimentelor trecutului.

Și dacă asistența a fost puțin numeroasă, calitatea deosebită a întîlnirii științifice a fost considerabil sporită de intervențiile, completările și sugestiile prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, membru corespondent al Academiei Române, dr. Șerban Papacostea, directorul Institutului de istorie „Nicolae Iorga", prof. dr. docent Valentin Georgescu, dr. docent Cornelia Bodea.

REBUS

DIN SECOLUL XVI

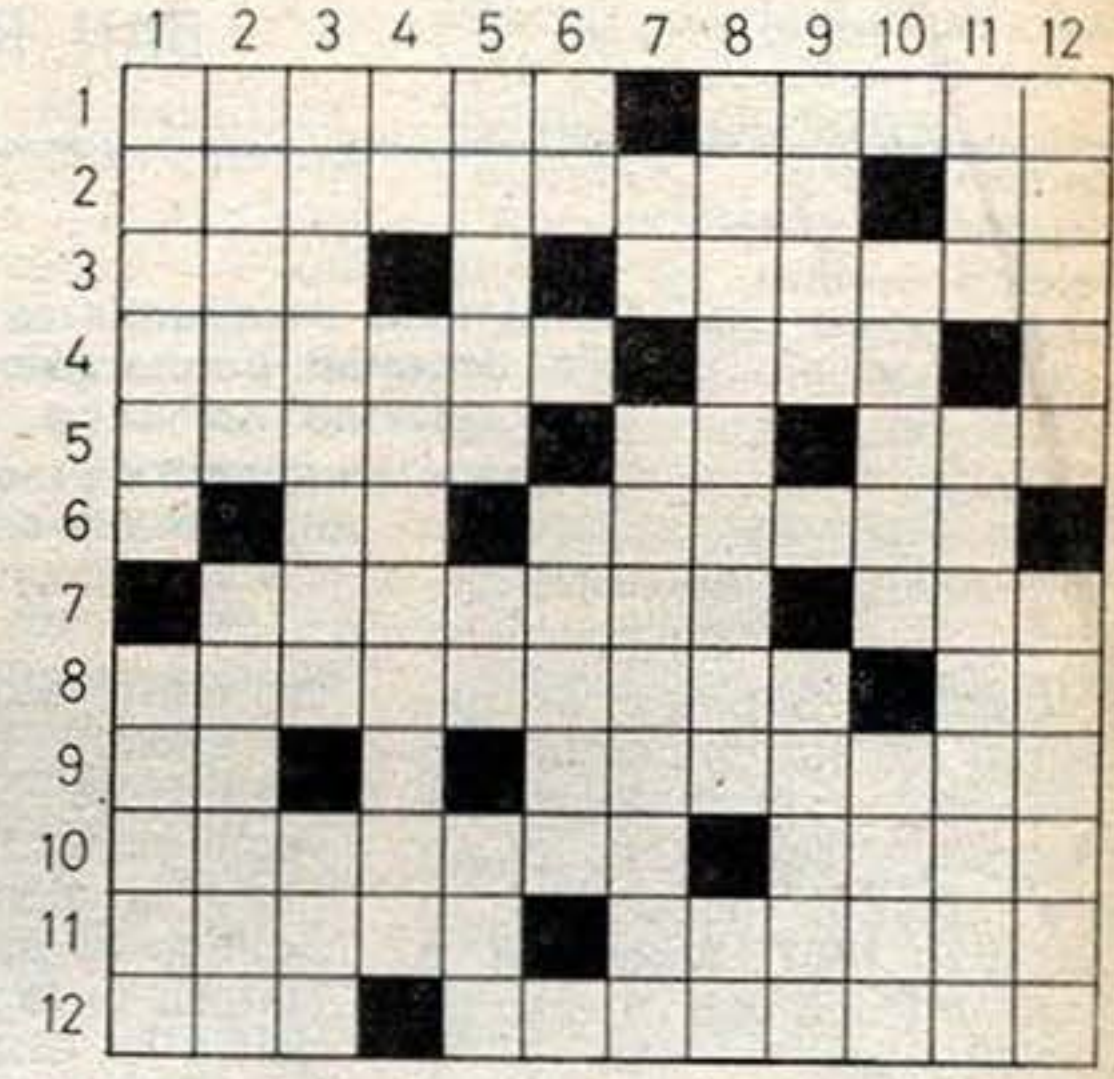

ORIZONTAL: 1) Aventurier de talie internațională, acest personaj cult, inteligent, îndrăzneț și ambițios, tip de condotier, care reușește să-l alunge pe Alexandru Lăpușneanu și să ocupe tronul Moldovei în 1561, este ucis de o conjurație a boierilor, condusă de Ștefan Tomșa I — Localitate moldoveană în vecinătatea căreia, pe șoseaua spre Onești, se află podul a cărui construcție este atribuită de Miron Costin lui Ștefan cel Mare. 2) Prenume purtat de doi voievozi români din sec. XVI — Nicolae Radu. 3) Mic (reg.) — Mare boier moldovean, postelnic în timpul lui Petru Rareș. 4) Numit în Moldova rădvan, acest mijloc de locomoție era apanajul domnului și al marilor boieri — Iar (inv.). 5) Purtau sigiliile boierești, cu care se parafau mai toate actele importante emise de cancelariile domnești — Miron Costin — Acum (pop.). 6) Ariergardă la oști! — Termen de origine turcă, utilizat de cronicari pentru a desemna diferite cartiere ale vechilor noastre orașe (sg.). 7) Animale a căror blană fină și scumpă era folosită ca element decorativ la îmbrăcămintea domnului și a boierilor — Acela (pop.). 8) Izolare temporară pentru a stopa proliferarea unei maladii — Ene Radu. 9) Oală (reg.) — Sat de pe apa Jijiei, dăruit, alături de satul Poiana, de către Ștefan cel Mare, în anul 1459, mănăstirii Pobrata. 10) Mare nordică unită de cea Neagră prin marile drumuri comerciale care străbăteau și țările române — Nu arareori își caracterizau astfel voievozii colaboratorii prea puțin fideli, denumire ce amintește direct de un personaj biblic (pl.). 11) Inexistent în lumea adevărată — Hatman și comandant al gărzii personale a lui Aron Vodă, presupus fiu al unei roabe din Muntenia, personaj tipic al agitatului sfîrșit de secol XVI, ajunge voievod al Moldovei la 24 aprilie 1595 și moare executat din porunca lui Ieremia Movilă. 12) Aceea (pop.) — Aducerea unităților de luptă pe aceeași linie de front și, într-un sens larg, aducerea celor 3 țări române, de către Mihai Vodă, sub aceeași comandă în frontul antiotoman.

VERTICAL: 1) Dregător moldovean, remarcat prin marea sa longevitate politică, foarte rară în acele timpuri, a slujit din vremea lui Ștefan Rareș pînă sub Ion Vodă cel Cumplit — Mănăstire ctitorită între 1571-1572 de marele stolnic Badea Boloșin, din Bădești. 2) Medievist român — Mod de luptă al boierimii române (pl.). 3) Termen modern care definește vechiul „logofăt de taină" — Linie electrică aeriană (abv.). 4) Popa Xenia — Formă veche a prenumelui Elisabeta, foarte frecvent în onomastica feminină a secolului XVI. 5) Important instrument în lupta pentru putere, în veacul XVI — Trotușan Nicolae — Sufix antroponimic augmentativ. 6) Tudor Nicolae — Celebru vornic al lui Vodă Lăpușneanu, al cărui cap a fost luat de călău la Liov și nu de tîrgoveții Iașului, potrivit versiunii nuvelei lui Costache Negruzzi. 7) Afirmație — Prin tratatul din 9 iunie 1456, încheiat de Petru Aron cu turcii, la numai 3 ani de la căderea Constantinopolului, li se asigură atît negustorilor moldoveni, cît și acestor „profesioniști" ai mării, accesul cu corăbiile lor în orașul de pe malurile Bosforului. 8) Personaj tipic al comediilor medievale, corespunzător măscăricilor de la curțile domnitorilor români (pl.) — Interval de timp. 9) Luntre ușoară, scobită dintr-un singur trunchi de copac — Substanțe chimice de tipul oțetului, sucului de lămîie etc. 10) Modalitate de transmitere a tradițiilor istorice pînă la consemnarea acestora de către cronicari — Proiect de satelit astronomic american. 11) Alături de brînză, miere, carne sărată și afumată, și acest produs alimentar făcea faimă „țării de sus" a Moldovei — Cel reformat, numit și gregorian, după papa Grigore al XIII-lea care l-a introdus, a fost adoptat în 1582 în Italia, Spania și Portugalia, apoi treptat în toată Europa catolică și reformată. 12) Mare stolnic din Orboiești, frate cu logofătul Tudor și marele vistier Dragomir, executat în 1545 din porunca lui Mircea Ciobanul — Denumire sub care mai sînt cunoscute unele triburi indo-europene (fem. pl.).

Dicționar: EUVE

Doru IONESCU

Soluția careului *Sumerieni:* CASPICA — VALLA — URUK — INTARSII — NAM — ENKIDU — CC — EMERIT — GI — SHE — IARĂ — EAR — NUIA — FR — CACTUS — SD — O — LIDER — TOPAZ — ROATĂ — INEDIȚI — MSG — BABILON — G — ATAC — GUDEA — OU — ISIN — TU — ROAR — UR — ROCI — PERLĂ — DESCRIERE — BĂȚ.

1866-1877

SCENE DE VIAŢĂ ROMÂNEASCĂ (II)

DAN BERINDEI

Continuăm reconstituirea vieţii cotidiene româneşti din deceniul premergător cîştigării independenţei, relevînd noi zone ale existenţei sociale în care fenomenul de modernizare şi-a făcut simţită tot mai marcant prezenţa.

Hotelurile Capitalei se găseau şi ele sub impactul modernizării. „Erau hoteluri noi splendide", scria Obedenaru spre sfîrşitul deceniului în cauză. În 1867, Alecsandri a locuit la Bucureşti în casa lui Kogălniceanu — în a sa „charmante villa" —, dar în 1872 şi în 1873 îl găsim pe poet stînd la Grand Hôtel Brofft. Mai existau Hôtel de France, Hotel Orient (pe locul viitorului Hotel Splendid), Hotelul Hugues (cu cel mai bun restaurant din oraş), lîngă Hotelul Brofft; tot pe Podul Mogoşoaiei era Hotelul de Englitera; „în dosul Lipscanilor" era Hotelul Simion, „de mîna a doua", pe str. Şelari erau Hotel Caracal şi Hotel Fieschi, pe str. Smîrdan erau Hotelul Concordia, cel vechi şi cel nou, unde continuau să aibă loc şi întruniri politice (o astfel de întrunire stătuse la temeiul dublei alegeri a lui Cuza din 1859); tot în zonă mai erau Hotelul Moldo-Român şi Hotelul Principatelor Unite; lîngă Mitropolie şi la poalele ei se aflau Hotel Avram şi Hotelul „Nemţoaica"; pe Calea Moşilor erau Hotelul de Londra şi Hotelul de Atena; mai existau Hotelul Macedonia, Hotelul Rusia, Hotelul Patria şi, de asemenea, tot în cursul deceniului analizat, s-au construit Grand Hôtel du Boulevard şi Hotelul Union, iar hanul Manuc a fost transformat în Hotelul Dacia, care avea sa joace un rol de seamă în viaţa social-politică a oraşului. Desigur, multe dintre aceste hoteluri erau mici şi primitive, dar numărul lor rămîne revelator pentru intensitatea unei vieţi orăşeneşti din ce în ce mai moderne.

În procesul de modernizare a societăţii din România oraşul Bucureşti era cu un pas înainte faţa de alte localităţi. În oras s-a introdus, în deceniul premergator cuceririi Independenţei, gazul de iluminat, inaugurîndu-se, la 31 octombrie/12 noiembrie 1871 Uzina de gaz din Cîmpul Fi-

Tîrgul Moşilor în 1867 (pictură de Henric Trenk)

laretului, ceea ce a schimbat aspectul de noapte al Capitalei. De asemenea, a fost introdus, în același an, tramvaiul, concesionat de firma belgiană „Harry Hubert de Mervée Slade", prima linie unind Gara Tîrgoviștei (Gara de Nord) cu Piața „Sf. Gheorghe". S-au înființat și omnibuse și tramcare, trase, ca și tramvaiele, de cai. Capitala a fost dotată și cu două gări de căi ferate: Gara Filaret, inaugurată la 26 august/7 septembrie 1869 și Gara Tîrgoviștei (din 1888: Gara de Nord) terminată în 1872. A continuat acțiunea de deschidere a bulevardelor, inițiată în timpul lui Alexandru Ioan Cuza, actualul Bulevard „Mihail Kogălniceanu" ajungînd în 1871 pînă în dreptul Cișmigiului. În 1872 au fost terminate de construit Halele Centrale și Halele Amzei, luîndu-se ca model halele pariziene în ceea ce privește modalitatea de construcție din zidărie, schelet de fier și sticlă. Palatul domnesc n-a cunoscut modificări pînă în 1877, dar, în schimb, la 14/26 decembrie 1869, a fost inaugurat Palatul Universității. Problemele pe care le punea Dîmbovița orașului n-au fost încă rezolvate. În 1871, după descrierea lui Constantin Bacalbașa, Dîmbovița era „necanalizată, îngustă, joasă, murdară..., șerpuind într-o albie la nivelul stradei..., fără cheiuri, cu poduri de lemn prost întreținute, alergînd în zigzaguri întortocheate"; la vaduri — cum relata C. Bacalbașa — se aprovizionau sacagii, iar copiii și tinerii se scăldau în apele ei. Rectificarea și adîncirea Dîmboviței avea să fie efectuată în etapa următoare, în anii 1880-1883.

Tîrguri și bîlciuri

Transformările edilitare, prăvăliile „europene" și mai ales „franceze", înfățișarea locuitorilor orașului — cel puțin în ceea ce privea clasele înstărite — au schimbat în bună măsură aspectul Capitalei. *(Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, București, 1966.) De altfel, în cursul deceniului au fost introduse și diferite reglementări privind circulația trăsurilor (automobilele zilelor noastre!), servitorii, curățenia, poliția comunală, ori industria insalubră, toate menite a accentua „urbanizarea". Căderile de zăpadă, mai abundente în epocă, probabil din cauza unor condiții climatice specifice acelei perioade, duceau îndeobște la acumularea unor mari cantități de zăpezi pe care „primăria nu le ridica", locul trăsurilor fiind luat atunci de sănii. Caii erau acoperiți „cu șiruri dese de clopoței", care „umpleau văzduhul cu zăngăni-

tul". Merita a fi reținute două caracterizari facute orașului în 1877, la sfîrșitul deceniului analizat. Scriitorul rus Vsevolod Garșin scria: „orașul acesta are un aspect absolut european, cel puțin străzile pe care am trecut noi. Oriental a rămas numai faptul ca străzile sînt înguste și întortocheate. În schimb, pavajele sînt admirabile, există instalații de gaz de luminat, tramvaie cu cai, case și prăvălii frumoase. Curățenia e ca la Petersburg". Iată și verdictul unui occidental, corespondentul de război Frédéric Kohn-Abrest, datînd tot din 1877: „Românii au știut să facă din capitala lor unul din cele mai plăcute orașe ale Europei, o adevărată oază în mijlocul unei civilizații relativ puțin avansate".

Momentele de răgaz și de destindere ale societății din România anilor precedînd dobîndirii statutului de independență se reflectau în sărbătoriri, petreceri și distracții. Pentru țărănime marile sărbători, evenimentele din viața familiei și a satului (nunți, botezuri, înmormîntări etc.) și bîlciurile ofereau prilejuri de acest fel. Bîlciul ori tîrgul reprezenta locul unde se putea vinde ceea ce prisosea în gospodăria fiecăruia și se cumpăra ceea ce lipsea, dar ele erau, totodată, puncte de întîlnire, de schimb de opinii și de petrecere. Importante erau marile tîrguri de la Fălti-

ceni, Rîureni (Vîlcea), Cîmpulung (Muscel), Caşin (Bacau), Slobozia (Ialomiţa), Drăgaica (Buzău) şi neîndoielnic tîrgul Moşilor de la Bucureşti. În fiecare judeţ se ţineau tîrguri de mai multe ori pe an, la termene dinainte cunoscute şi în fiecare centru urban aveau loc tîrguri săptămînale (la Bucureşti, tîrgul Obor funcţiona de două ori pe săptămînă). Ţărănimea participa în masă la bîlciuri şi tîrguri, rezolvîndu-şi problemele de „vînzare-cumpărare", care au venit cu productele lor din munţi şi de peste graniţa ardelenească; de aci îşi cumpără, mai ales mahalalele din Bucureşti şi satele, ce le trebuie pentru anul întreg. Vasele şi-au păstrat forma lor adevărat populară. Mai ales sînt căluşarii, danţatorii în costum naţional, care dau Moşilor coloritul lor de sărbătoare populară; nu lipsesc, firește, nici alte petreceri, ca în Prater sau la München pe Theresienwiese; toate tarafurile de lăutari din oraş şi împrejurimi îşi cînta aci ariile. Căldura şi praful sînt adaose inevitabile ale acestei serbări zgomotoase pe un şes fără copaci".

Hotelul Brofft, aflat pe locul unde azi fiinţează Hotelul Continental

dar totodata, destinzîndu-se. Într-o vreme, la tîrgul Moşilor veneau cu mărfuri şi negustori străini, unii cu mărfuri orientale şi chiar şi negustori elveţieni. Iată de altfel descrierea acestui tîrg, făcută, în vara anului 1867, în *Memoriile* lui Carol I: „Prinţul vizitează călare tîrgul de ţară (Moşii) lîngă Bucureşti. Aceasta e o mare serbare de primăvară, care se ţine în fiecare an cu cîteva zile înainte de Rusalii, dincolo de porţile răsăritene ale cetăţii şi durează o săptămînă. Moşii formează pentru oraş şi împrejurimi un eveniment important. Chiar si din sate depărtate, populaţia ţărănească se grămădeşte aci. Pitoreşti sînt expoziţiile de marfă ale olarilor şi lucrătorilor din lemn

Café-chantant la... Paţac

Gama de divertismente pentru cei bogaţi era cu mult mai largă şi era un domeniu unde se remarcau accentuat fenomenele de modernizare şi de integrare. Şi în această privinţă Bucureştii reprezentau un exemplu. În Capitală funcţionau birturi, restaurante şi grădini de vară, cafenele şi cofetării, ba chiar şi două „café-chantant" — unul la „Stadt Pesth", cu cîntăreţe germane, în pasagiul Vilagros, în preajma Podului Mogoşoaiei, şi altul pe strada Carol, la Paţac. Mulţi dintre patronii de localuri erau francezi şi mai ales germani. În faţa Universităţii funcţiona o reputată grădină de vară „Der grosse Fritz" şi alături era grădina Raşca, unde cînta violonistul Wiest. Dacă grădinile Stavri şi Raşca atrăgeau „lumea bună", Grădina cu cai sau La leul şi cîrnatul erau frecventate de burghezia mijlocie. Bucureştenii mai mergeau la Herăstrăul vechi, ori la Herăstrăul nou, la Tei sau la Floreasca, care în acea vreme erau la marginea sau chiar în afara oraşului propriu-zis.

Cafenelele erau şi ele în bună măsură ţinute de străini: Fialkovsky, Fieschi, Brener, Strobel etc. Cofetăriile de clasa I erau: Capşa, Fialkovsky şi Giovani. Cum am mai amintit, ceva mai înainte, la multe dintre aceste localuri publice se vindeau produse aduse din străinătate, inclusiv în cofetării. În grădinile de vară, mai ales, cîntau tarafuri de lăutari. La fel şi în oraşele din provincie. Ion Ghica descrie un astfel de spectacol la Buzău: „Întorcîndu-ne la hotel d-abia ne-am putut strecura printre mulţimea care năvălia în grădină. Un vals de Strauss împodobit cu fel de fel de variante ieşia dintr-o vioară ajutată de un naiu şi două cobze. Un taraf de lăutari, aduşi într-adins de la Lipia, aduna genteria Buzăului în grădina Hotelului de Moldavia, unde se strîng seara impiegaţii administrativi, judecătoreşti, comunali, departamentali şi militari cu damele şi cu progeniturile dumnealor, mari şi mici, fete şi băieţi...". Ghica anunţa pe eroii lui Caragiale! Oricum, cel puţin orăşenii, ce este drept cei cu „dare de mînă", se comportau modern în aceste localuri, care puteau fi asemuite celor similare din mari oraşe ale Europei Centrale, doar că ele mai păstrau un plus de farmec local şi oriental.

Aveau loc petreceri în locuinţele „societăţii alese", se jucau cărti, mai ales wist, se

purtau conversații. „In ceea ce se numește lumea mare — nota Ion Ghica — fiecare casă își are seara de primire, o dată pe săptămînă cel puțin. Saloanele sînt bine mobilate, bine luminate și toaletele cu deosebire bogate; dacă lipsește vioara care să facă pe mosafiri să sară în cadență, serata devine plicticoasă. Se formează cîteva perechi prin colțuri; celelalte dame se așează pentru toată seara pe scaune și pe canapele, trîmbă, una lîngă alta. Bărbații, tineri și bătrîni, se grămădesc într-o cameră, unde, după cîteva minute de conversațiune, poți tăia fumul de tutun cu cuțitul, și după ce isprăvesc despre ale ploii și ale soarelui, se împart prin prejurul a două-trei mese de joc, urmează cu ochi neclintiți cărțile cari cad din mîinile jucătorilor și sfîrșesc prin a admira și critica ore întregi, fără să li se urască".

Cenacluri și conferințe

În ultimii ani ai vieții, Ioan Heliade Rădulescu organizase serate literare „cu oracoli", evocate de un contemporan. Existau și cenacluri literare, cum a fost cel din jurul *Revistei contemporane*, de departe nu atît de puternic, de constant și de productiv ca cel al Junimii ieșene, strămutată apoi la București, dar atrăgînd pe unii intelectuali. Aceștia urmăreau și conferințele de la Ateneu, deosebit de reprezentative în epocă, conferențiarii fiind fruntașii vieții publice și culturale. Iată în stagiunea 1873-1874 numele unor conferențiari și titlurile unor subiecte tratate: I. Massim, *Despre limbă;* Ulysse de Marsillac, *Despre poezia infinitului;* colonelul Ștefan Fălcoianu, *Calendarul;* Grigore Tocilescu, *Petru Cercel;* I.C. Brătianu, *Mișcarea economică;* Ștefan Michăilescu, *Darvinismul:* I.A. Cantacuzino, *Teoria fizică și fiziologică a muzicei;* Carol Davila, *Conservarea vinurilor;* P. Grădișteanu, *Despre Machiavel*, Alexandru Odobescu, *Arta bizantină*. Neîndoielnic că tematica și conferențiarii evidențiau o tînără cultură modernă la un nivel internațional. Mai important era însă faptul că acești conferențiari erau căutați și audiați de un public interesat și care, în acea vreme, era lipsit de prea multe forme de destindere.

Fosta boierime, în majoritatea ei, influențînd în aceeași direcție și pe reprezentanții cei mai avuți ai burgheziei, arăta o indiferență condamnabilă față de teatrul în limba română, deși cele două mari trupe bucureștene de actori, cea a lui Pascaly și cea a lui Millo, cuprindeau talente, iar repertoriul nu era mai prejos, ba chiar era superior celui prezentat de trupele străine. Trupele străine, mai ales cele de operă, aveau succes la protipendadă. „Carnavalul — scria domnitorul tatălui său, în primăvara 1868 — a fost destul de animat: baluri, concerte, întruniri, opera italiană și o excelentă trupă franceză dirijată de Felix, fratele celebrei Rachela, cu concursul lui Ravel, d-rei Deschamp de la Palais Royal...".

În cursul deceniului ce ne interesează s-au jucat și primele spectacole de revista, care, se pare, au atras în mai mare măsură publicul de diverse categorii. În 1874, Millo a fost protagonistul principal al revistei *Cer cuvîntul*, iar Pascaly a dat replica prin alt spectacol de revistă: *Ai cuvîntul!* Existau și spectacole de circ, în care se implicau trupe străine, în epocă evidențiindu-se circul Suhr. A fost proiectată chiar ridicarea unui local permanent de circ pe ale cărui fundații, mai apoi, avea să fie înălțat Ateneul Român!

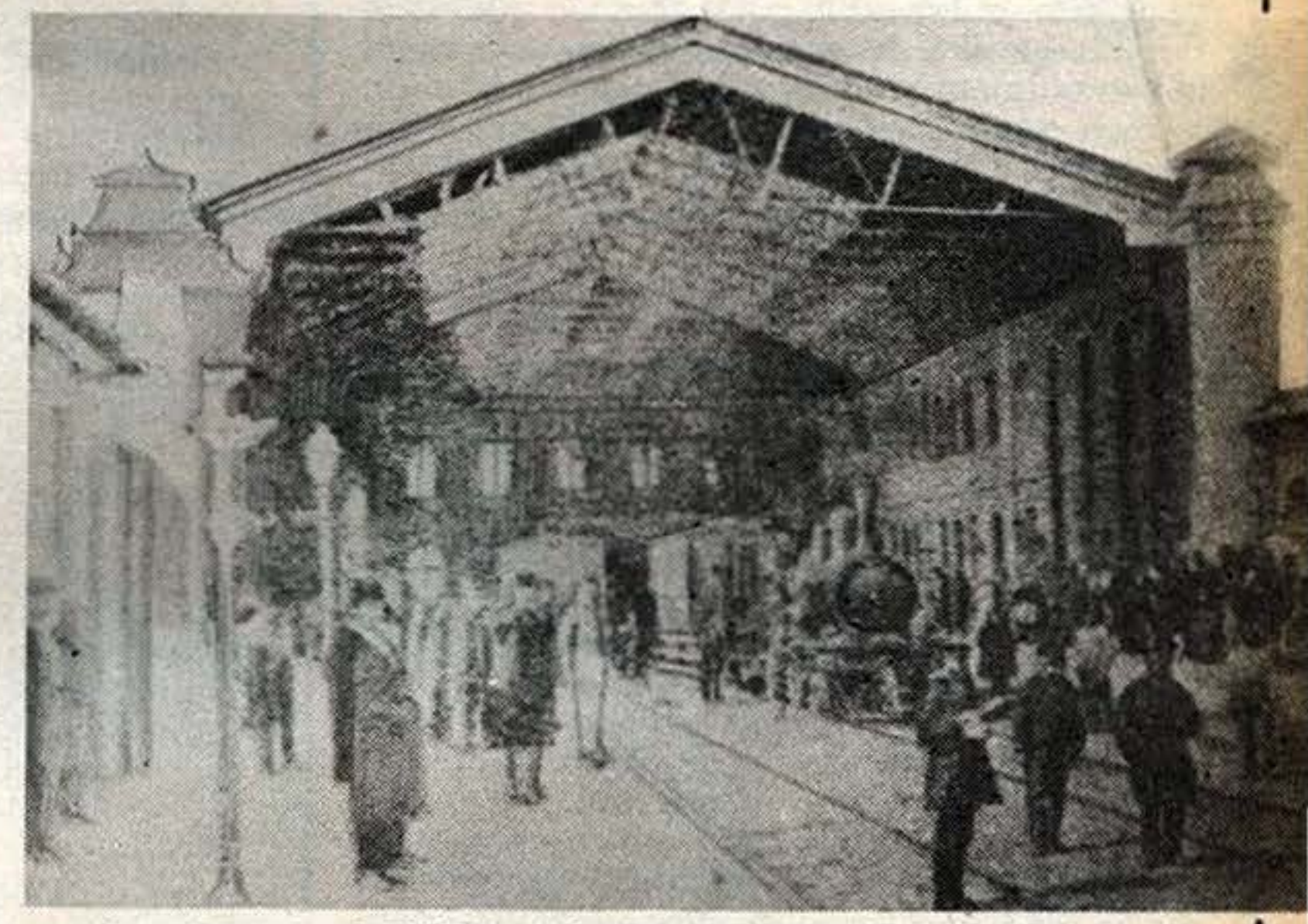

Așa arăta peronul gării Filaret, în 1869, cînd a fost inaugurată linia ferată București-Giurgiu

Plimbările la Șoseaua bucureșteană reprezentau una din distracțiile protipendadei, dar și a celor din rîndurile burgheziei care aspirau să fie acceptați în „lumea bună", o formă de divertisment a claselor avute. „Este nobil și de bun ton ca o damă să se învîrtească pe Șosea cel puțin de două ori — scria Ghica —, de la havuz la rondul cel mare, răsturnată pe un fond de mătase albastră, vînătă sau galbenă; apoi să coboare să-și tîrască nițel coada rochii prin praf, înconjurată de trei-patru, eleganți, urmată pas cu pas de mîndrul lacheu care-i duce manteluța de cinci dramuri pe brațe. Și apoi, acasă... Dumnezeu știe cum trăiește..." ■

(Va urma)

MARELE ISTORIC AL ROMÂNILOR

(Urmare din p. 6)

părtate. Structura sociala a țărilor românești și dezvoltarea instituțiilor lor a apărut de atunci într-o lumină mai precisă și mai limpede. Biografiile domnești s-au înmulțit, și ele îndreaptă în parte acele începute de el. Dar cine ar putea tăgădui că rostul țărilor noastre ca „centru al silințelor de cultură ale întregii lumi creștine răsăritene" nu răsare în fiecare zi mai luminos și mai cuprinzător? Și unde am putea afla pînă acum o judecată mai cumpănită despre epoca fanariotă decît în penultimele volume ale *Istoriei românilor*, în care domnitorii ei nu sînt numai asupritorii descriși de alți istorici, ci „reformatorii" care nu din vina lor n-au izbutit adesea într-un veac vitregit?

E poate mai mult de îndreptat și de adăugit la ultimul secol al istoriei noastre, așa cum pînă la urmă l-a descris Nicolae Iorga. Și aci să-i recunoaștem însă fără zăbavă meritul însemnat de a fi rupt cu o tradiție, ce începuse a se înstăpîni în istoriografia noastră modernă și care reducea prea mult vremea din urmă, sub domnia de o netăgăduită glorie a lui Carol I, la ritualul comemorativ al zilei de Zece Mai. Dreptatea ce trebuia să se facă pentru străduința de ctitor al lui Cuza Vodă și vremea lui, pentru sfetnicii săi și cel dintîi dintre ei, Mihail Kogălniceanu, au înscris-o în istorie lucrările lui Xenopol și ale lui Iorga. Dar trebuie de asemenea să constatăm că generația luptătorilor de la 1848 nu și-a aflat totdeauna în scrisul său dreapta sa prețuire, iar în timpuri mai apropiate rivalitățile politice au influențat uneori nu numai judecata, dar și amintirea istoricului. Dar fost-a vreodată, în viața îndelungată a omenirii, de la Xenofon și Tucidide, istoric care să fie și parte la întîmplările descrise de el, fără a fi influențat, într-un fel sau altul, de contingențele înseși ale acțiunii în care destinul său l-a amestecat?

În încheierea discursului său, Gh. I. Brătianu evocă sfîrșitul marelui său înaintaș, „tragedie asemănătoare doar aceleia în care Miron Costin și-a lăsat cu două veacuri și jumătate în urmă frumosul cap de cronicar și de gînditor".

El — *continuă autorul* — a pierit dintre noi în plină putere de gîndire și de muncă; cine știe ce ar fi adăugat, întregit sau îndreptat el însuși la cartea ce alcătuia temeiul vieții sale? Desigur înseninarea la care rîvnea, ce i-ar fi dat-o cîndva, dincolo de primejdiile pe care le înfruntăm acum, zilele mai liniștite ale unei pașnice bătrîneți, l-ar fi adus de la sine la revizuirile necesare, ar fi turnat într-un tipar nou, mai neted, și ultimele capitole ale *Istoriei românilor*. ■

CLIO ANUNȚĂ

După aproape 50 de ani

Leningradul are un nou muzeu. Un muzeu al apărării orașului în timpul Marelui război pentru apărarea patriei. Un muzeu care s-a născut, de fapt, a doua oară. Să ne întoarcem cu 47 ani în urmă.

Decembrie 1943. Omenirea era zguduită de ororile războiului, al cărui sfîrșit nu se întrevedea. Dar la Leningrad — orașul sovietic aflat sub blocadă de peste 800 zile — se organiza... un muzeu, dedicat chiar apărării orașului. Era primul muzeu din lume al celui de-al doilea război mondial. „Acum, pe urme proaspete, trebuie să creăm Muzeul apărării, nu peste 100 ani", spusese atunci, în decembrie 1943, istoricul L.L. Rakov, directorul lui. La 1 mai 1944, cînd primii vizitatori au călcat pragul expoziției (cum i s-a spus muzeului în acel an), ei au văzut exponate cutremurătoare: 20 săli, cu o suprafață totală de peste 20 000 m², ilustrau nu numai istoria apărării Leningradului, de la primele zile de război, evocau nu numai vitejia apărătorilor și puterea armamentului sovietic, ci și luptele de pe căile de acces îndepărtate și apropiate ale orașului de pe Neva, perioada de început a războiului, cu înfrîngerile armatei sovietice și imensele pierderi de vieți omenești.

Încet-încet, noului lăcaș istoric i s-a dus vestea. Au venit să-l viziteze ziariști străini, care au scris despre el pagini emoționante; mai tîrziu, celebrități ca Charles de Gaulle, Dwight Eisenhower, Alexander Werth. Cu toții au lăsat însemnări în Cartea de impresii. De la Washington, pe adresa muzeului a sosit o scrisoare de la președintele F.D. Roosevelt.

Dar, din dispoziția conducerii de la Kremlin, din anul 1949, Muzeul apărării a început să fie tot mai vitregit. El îi amintea lui Stalin atît de Kirov (*Magazin istoric*, nr. 2/1990), cît și de catastrofalul început al războiului, pentru ale cărui imense distrugeri și victime dictatorul însuși era principalul vinovat. Exponatele lui au trecut în fondul Muzeului de istorie al orașului și în cel al Muzeului artileriei și trupelor de geniu. La inițiativa unei comisii a veteranilor de război și ai blocadei (*Magazin istoric*, nr. 11/1987), în frunte cu academicianul I. Glebov, muzeul din orașul de pe Neva s-a redeschis acolo unde a funcționat cu aproape 50 ani în urmă.

F.D.

„Pe 2 martie 1917 Nicolai II a abdicat de la tron. La cererea muncitorilor din Petrograd, pe 8 martie, împreună cu familia, a fost arestat. Cîteva luni, Nikolai II a rămas reținut la Țarskoe Selo, apoi a fost mutat la Tobolsk și, de acolo, după Marea revoluție socialistă din octombrie, la Ekaterinburg (azi Sverdlovsk). La 17 iulie 1918, în condițiile apropierii de Ekaterinburg a unităților corpului insurgent cehoslovac, Nikolai II și membrii familiei sale au fost împușcați prin hotărîrea Sovietului regional Ural". Astfel prezenta Marea Enciclopedie Sovietică, agonia ultimului țar al Rusiei și a familiei lui.

1918. ULTIMELE ZILE ALE ULTIMULUI ȚAR

Enigme ale istoriei

EDVARD RADZINSKI

Prezentăm în continuare — prin intermediul studiului lui Edvard Radzinski, reprodus, cu titlul şi subtitlurile redacţiei Magazin istoric **din revista** Ogoniok **(nr. 21, mai 1989, şi 2, ianuarie 1990) — completările, corecturile, carenţele, erorile (ca să le spunem pe nume) conţinute de aceste aprecieri, erori relevate de noile documente descoperite de autorul studiului.**

După apariţia primului articol consacrat acestui subiect, la redacţia revistei Ogoniok **au sosit numeroase scrisori, în care oamenii au trimis xeroxuri după ziare datînd din îndepărtatul an 1918, legende ce au circulat, la vremea respectivă şi mai tîrziu, dar şi un alt fel de scrisori, care sunau cam aşa: „Mă mir, sînt de-a dreptul consternat de articolul atît de compătimitor semnat de Edvard Radzinski. Ce-i asta? Oare şi dv. îi duceţi dorul ţarului Nicolae cel Sîngeros şi urmaşilor lui? Într-o asemenea situaţie, nu-şi pot avea locul nici un fel de consideraţii privind statul de drept".**

„Ce să-i faci? Şi asta este o părere", comentează Edvard Radzinski, căruia cititorii îi adresează totodată o sumedenie de întrebări. La opt luni distanţă de la apariţia primului articol, Radzinski le răspunde, la rubrica „Revenind la cele publicate", prin alte largi extrase din cartea sa Nikolai al doilea: viaţa şi moartea.

Pe 25 iulie [1918] a căzut [la albi] Ekaterinburgul: în oraş au intrat Corpul cehoslovac şi unităţi de cazaci siberieni, cehi albi şi cazaci albi. S-a format Guvernul provizoriu din Ural, în care un rol important îl jucau eserii, menşevicii, cadeţii.

Şi deşi prin oraş fuseseră lipite comunicate tipărite despre execuţia ţarului, guvernul, care anunţase începerea cercetărilor, era neliniştit: „Oare ancheta nu putea provoca porniri reacţionare, nu putea genera comploturi monarhice?"

Aşa că primii doi anchetatori au condus cazul extrem de prudent. Abia al treilea, N.A. Sokolov, fost anchetator pentru cazuri deosebit de importante al Judecătoriei din Omsk, a luat ferm în mîini cazul Romanov. Ulterior, el a scris şi o carte consacrată cercetărilor sale *(Uciderea familiei ţarului,* Berlin, 1925).

Atenţia anchetei întreprinsă de Guvernul provizoriu a fost brusc îndreptată spre camera de la demisol, cu gratii la fereastră... Spre deosebire de alte camere murdare ale casei părăsite Ipatiev, aceasta era spălată cu grijă, nu se vedea nici un fir de praf. Pe podea în lungul pervazurilor au fost descoperite urme de sînge, spălate cu grijă. Peste tot se vedeau găuri, făcute de baionetă şi de gloanţe. Probabil că aici îi împuşcaseră pe cei răniţi, care nu muriseră din primele focuri. Pe peretele dinspre răsărit al camerei se vedeau multe urme de gloanţe. Ca şi pe ceilalţi, de altfel. Probabil că cei împuşcaţi se zbătuseră... Marea majoritate a gloanţelor erau de revolvere Nagan, dar erau şi de Mauser, şi de Colt...

Pe anchetatori i-a mirat inscripţia din această cameră, în limba germană, scrisă probabil de unul dintre „letoni". Un vers din Heine: „Chiar în acea noapte Balthasar a fost ucis de supuşii săi"...

La 27 iulie, la anchetator s-a prezentat un porucik oarecare, Şeremetievski, care a declarat că, ascunzîndu-se de puterea sovietică, locuieşte în satul Koptiaki. El a povestit că pe 17 iulie cîţiva ţărani din sat care porniseră pe jos spre oraş, prin pădure, au fost reţinuţi de soldaţi ai armatei roşii, lîngă locul numit „Patru fraţi". Li s-a explicat că pădurea este încercuită, că acolo au loc manevre, că se va trage şi că trecerea este interzisă. Într-adevăr, de cum au pornit înapoi spre casă, ţăranii au auzit în pădure explozii de grenade de mînă.

După plecarea roşilor, sătenii au venit repede în zona interzisă. Aici au văzut urmele a două focuri — unul lîngă un puţ părăsit, deschis, celălalt pe un drum de pădure, sub un mesteacăn. În puţul părăsit, pe suprafaţa umplută cu apă, pluteau ramuri proaspete, beţe, tăciuni arşi. Scormonind în focuri, ţăranii au găsit o cruce de smarald arsă, un briliant, o cataramă militară de copil (după dimensiuni), mulţi nasturi şi multe agrafe, buzunăraşe de corsete. Imediat s-au comparat cele găsite de ţărani cu obiectele descoperite în casa lui Ipatiev: aceleaşi catarame, aceiaşi nasturi, aceleaşi agrafe! Cercetarea penală a făcut supoziţia că trupurile morţilor au fost dezbrăcate şi aruncate în puţ.

A fost găsit şi puţul. La 16 verste [1 verstă=1,067 km] de Ekaterinburg; într-o pădure mare de lîngă mina Isetskaia, un puţ cu două fîntîni alăturate. Au scos apă din puţ. S-a ajuns la fund, au spălat mîlul şi au găsit un deget tăiat, o perlă, un ac de cravată şi o proteză (ulterior s-a stabilit că era a doctorului [personal al ţarului] Botkin). Dar cadavre nu erau...

Curînd au fost arestaţi fostul şef al pazei casei lui Ipatiev, P.S. Medvedev, şi cîţiva trăgători din gardă.

„Revoluţia piere, pieriţi şi voi"

Iată şi conţinutul interogatoriilor prezentate în cartea sa de anchetatorul N.A. Sokolov: Pavel Spiridonovici Medvedev a declarat: „În seara de 16 iulie am intrat de serviciu, iar comandantul Iurovski la ora opt seara mi-a ordonat să-i aduc toate pistoalele Nagan de la cei aflaţi în posturi şi de la alţi cîţiva. Am luat pistoalele — 12 în total — şi le-am adus la cancelaria comandantului. Atunci Iurovski mi-a spus: «Astăzi trebuie împuşcaţi toţi. Avertizează echipa, să nu se agite dacă se aud împuşca-

turi». Am bănuit că Iurovski pregăteşte execuţia familiei ţarului, a doctorului şi slugilor aflate cu ea, dar n-am întrebat nimic, cine urma să facă asta şi cum anume. Trebuie să mai spun că de dimineaţă un băiat bucătar a fost mutat, din dispoziţia lui Iurovski, în casa lui Popov, în încăperea unităţii de pază. Pe la orele 10.00 i-am prevenit pe cei din unitate să nu se neliniştească dacă aud împuşcături. Despre faptul că se pregăteşte exeçuţia i-am spus lui Ivan Sfarkov. Pe la orele 12.00 noaptea, Iurovski a trezit familia ţarului. Le-o fi spus pentru ce îi deranjează şi încotro îi duce, asta nu ştiu... Cam o oră mai tîrziu, întreaga familie ţaristă, doctorul, servitoarea şi alte două slugi s-au sculat, s-au spălat şi s-au îmbrăcat. Mai înainte să-i trezească Iurovski, în casa lui Ipatiev au sosit doi membri ai Cekăi. Unul era Piotr Ermakov, pe celălalt nu l-am cunoscut.

Pe la ora 2.00 noaptea au ieşit din camerele lor ţarul, ţarina, cele patru fete ale lor, doctorul, bucătarul şi lacheul. Ţarul îl ducea pe moştenitor pe braţe. Suveranul şi moştenitorul erau în tunici, cu caschete pe cap, iar ţarina şi fetele în rochii. În faţă mergea monarhul cu moştenitorul. Nu mi-a căzut o lacrimă, n-am scos nici un sunet, n-am pus nici o întrebare. Au coborît pe scări, au ieşit în curte, de aici prin a doua uşă au intrat într-o încăpere de la etajul inferior. I-au dus într-o cameră din colţ, vecină cu o magazie sigilată. Iurovski a ordonat să se aducă scaune. Unii s-au aşezat. În cameră au intrat unsprezece oameni: Iurovski, ajutorul lui, Nikulin, cei doi cekişti şi şapte «letoni». Iurovski mi-a spus: «Mergi în stradă, vezi dacă nu e cineva pe acolo şi dacă se aud împuşcăturile». Am ieşit în curte şi am ascultat. Cînd m-am întors în casă, trecuseră două-trei minute. Am intrat în aceeaşi cameră şi am văzut că toţi membrii familiei ţarului zăceau întinşi pe podea, cu nenumărate rani pe corp. Sîngele curgea în valuri. Cînd am intrat eu, moştenitorul era încă viu. A scos un geamăt. Iurovski s-a apropiat şi a tras în el cu arma rezemată, de două sau de trei ori. Moştenitorul a murit. Tabloul mi-a provocat greaţă. La sfîrşit, Iurovski m-a trimis după oameni care să spele sîngele din cameră. Cadavrele au fost puse pe tărgi din cearşafuri întinse pe hulube, luate de la căruţele aflate în curte. În cameră şi în curte a fost spălat sîngele. La ora 3.00 noaptea totul se terminase. Iurovski a plecat la el la cancelarie, eu la unitatea mea. M-am trezit pe la ora 9.00 dimineaţa şi m-am dus în camera comandantului. Acolo pe toate mesele erau grămezi de obiecte din aur şi argint, ridicate de la familia ţarului.

Într-una dintre camere, sub cărticica «Legea lui Dumnezeu», am găsit şase bilete de credit de 10 ruble şi bani pe care i-am luat. Am mai luat cîteva inele de argint şi cîteva bibelouri. Dimineaţa, pe 18, a sosit soţia mea şi am plecat cu ea la uzina din Sîsertski, să dau banii familiilor celor din unitate. M-am întors pe 21 la Ekaterinburg, cînd garda fusese deja luată. La Perm, comisarul Goloşcekin m-a numit în echipa de aruncare în aer a unui pod. N-am vrut să fac asta, hotărînd să mă predau voluntar".

Soţia lui Pavel Medvedev: „După spusele lui Pavel... Toţi cei ce fuseseră treziţi s-au spălat, s-au îmbrăcat şi au fost duşi la etajul inferior, unde au fost înghesuiţi într-o cameră. Aici li s-a citit o hîrtie în care se spunea: Revoluţia piere, pieriţi şi voi. După care au început să tragă şi i-au ucis pînă la unul".

Fostul ţar Nikolai Romanov, fosta ţarină Aleksandra Feodorovna şi copiii lor: Aleksei [14 ani], Tatiana [21 ani], Olga [23 ani], Anastasia [17 ani], Maria [19 ani] ca şi doctorul Botkin şi bucătarul Haritonov, lacheul Trupp şi camerista Demidova au fost împuşcaţi, duşi în afara oraşului, dezbrăcaţi, stropiţi cu benzină şi cu acid clorhidric şi arşi...

Iurovski se destăinuie

Imediat după publicarea ei, versiunea lui Sokolov a trezit suspiciuni. Imposibil, au obiectat unii experţi, să arzi fără urme cadavrele a 11 oameni. Au existat şi alte versiuni: despre salvarea miraculoasă a Anastasiei şi altor membri ai familiei, versiuni care au servit multor cărţi apărute în Occident şi chiar multor filme. Astăzi toate aceste versiuni au căzut...

„Cazul familiei fostului ţar"... se încheie prin acea „Însemnare" — cîteva pagini bătute la maşină —, povestea principalului participant la evenimente, I. Iurovski.

Redăm „Însemnarea" din document, păstrîndu-i toate prescurtările şi stilul. (Iurovski, de pildă, îşi spune com.= comandant.) „16.7. s-a primit o telegramă din Perm în limbaj cifrat, conţinînd ordinul de lichidare a R-lor [Romanovilor]. [În stînga, pe marginea hîrtiei o inscripţie de mînă: «S-a propus la început (în mai) ca Nikolai să fie judecat, acţiune oprită de ofensiva albilor»]. Pe 16, la ora 6 seara Filip G-n [Goloşcekin] a ordonat ca ordinul să fie dus la îndeplinire. La ora 12 trebuia să vină maşina pentru transportarea cadavrelor.

La ora şase l-au luat pe băiat [ajutorul de bucătar Sednev], ceea ce i-a neliniştit foarte tare pe Romanovi şi pe oamenii lor. A sosit dr. Botkin să întrebe cine a hotărît toate astea. I s-a explicat că unchiul băiatului, care a fost arestat, apoi a fugit, s-a întors din nou acum şi vrea să-şi vadă nepotul. A doua zi, băiatul a fost trimis acasă (în gubernia Tula, se pare). Camionul n-a sosit la ora 12, ci abia la 12.30. Ceea ce a amînat termenul de executare a ordinului. În acelaşi timp s-au făcut pregătirile, s-au ales 12 oameni [corect şapte, e corectat prin «şase» cu cerneală] letoni cu pistoale Nagan, care trebuiau să execute ordinul. 2 dintre letoni au refuzat să tragă în fete.

Cînd a sosit automobilul, toţi dormeau. L-au trezit pe

Botkin, iar el pe ceilalți. Li s-a dat următoarea explicație: «Dat fiind că în oraș nu e liniște, familia Romanov trebuie mutată la un etaj inferior». S-au îmbrăcat în 1/2 oră. Jos fusese aleasă o cameră cu un perete despărțitor din lemn cu stucaturi (pentru a evita ricoșeurile), din care fusese scoasă toată mobila. Detașamentul era pregătit în camera învecinată.

Romanovii nu au bănuit nimic. Com. a mers el însuși după ei, singur, și i-a condus pe scară în camera de jos. Nik[olai] îl ducea pe brațe pe A-i [Aleksei], ceilalți își luaseră cu ei perne și diferite obiecte mărunte. Intrînd în camera goală, A.[leksandra] F.[eodorovna] a întrebat: «Nici scaune nu sînt? Pe ce ne așezăm». Com. a ordonat să fie aduse două scaune. Nik[olai] l-a așezat pe unul dintre ele pe A-i [Aleksei], pe celălalt s-a așezat A.F. Celorlalți com. le-a poruncit să stea în rînd. Cînd au terminat, a fost chemat detașamentul. Cînd a intrat detașamentul, com. le-a spus R-lor că, avînd în vedere că rudele lor din Europa continuă ofensiva împotriva Rusiei sovietice, Comitetul executiv Ural a stabilit ca ei să fie împușcați. Nikolai s-a întors cu spatele la detașament, cu fața la familie, apoi, ca și cum s-ar fi dezmeticit, s-a întors la detașament și a întrebat: «Cum? Cum?». Com. a repetat în grabă și a ordonat detașamentului să se pregătească. Detașamentul avea dinainte indicații care în cine să tragă și i se poruncise să țintească direct în inimă, pentru a evita o mare cantitate de sînge și a termina mai repede. Nikolai n-a mai scos nici un cuvînt, s-a întors din nou către familie, alții au exclamat ceva de neînțeles, toate astea au durat cîteva secunde. Apoi s-a deschis focul, care a continuat 2-3 minute. Nikolai a fost ucis pe loc chiar de com. După el au murit imediat A.F. și oamenii R-lor (în total au fost împușcați 12 oameni): N-i, A.F., 4 fiice — Tatiana, Olga, Maria și Anastasia, dr. Botkin, lacheul Trupp, bucătarul Tihomirov [bucătarul Haritonov], încă un bucătar [greșeală, ajutorul de bucătar Sednev a fost cruțat. Așa au ieșit la număr 12 persoane] și o Fräulein, al cărei nume com. l-a uitat [e vorba despre Demidova, camerista țarinei].

A-i, 3 dintre surorile lui, Fräulein și Botkin erau încă vii. A trebuit să se tragă din nou. Asta l-a mirat pe com. pentru că țintiseră direct în inimă. Era de mirare și faptul că gloanțele de la pistoalele Nagan ricoșaseră și săreau prin cameră ca grindina. Cînd au încercat să o înjunghie pe una dintre fete, baioneta n-a putut pătrunde prin corset. Datorită acestor fapte, întreaga procedură, inclusiv verificarea (luarea pulsului etc.) a durat cam douăzeci de minute. Apoi cadavrele au fost transportate în automobil, așternut cu un postav, ca să nu curgă sîngele. Aici au început furturile: au trebuit puși 3 tovarăși de nădejde pentru paza cadavrelor, cît timp dura transportarea lor (cadavrele erau aduse unul cîte unul). Sub amenințarea cu execuția, tot ce fusese prădat a fost recuperat (ceasuri de aur, porttigaret cu briliante ș.a.m.d.). Com. avea ordin numai să ducă la îndeplinire sentința, transportul cadavrelor cădea în sarcina tov. Ermakov (muncitor de la uzina din Verh-Isetsk, un tovarăș din partid, fost ocnaș). El sosise cu automobilul și intrase rostind parola: «Coșar». Întîrzierea automobilului îi trezise com. suspiciuni cu privire la Ermakov, de aceea com. a hotărît să verifice personal întreaga operație pînă la capăt. În jurul orei trei au ajuns la locul pregătit de Ermakov în spatele uzinei din Verh-Isetsk. La început s-a propus să se meargă cu automobilul, apoi cu cai (întrucît automobilul n-a putut trece mai departe, locul ales a fost un puț părăsit).

După ce au depășit cam cu 5 verste uzina din Verh-Isetsk, au dat peste o întreagă tabără ⌿ cam 25 oameni călări, cu trăsuri etc. Erau muncitori [membri ai Sovietului, ai comitetului executiv ș.a.m.d.] pe care îi pregătise Ermakov. Primele cuvinte pe care le-au strigat ei au fost: «Ce, ni i-ați adus morți?!». Aceștia credeau că ei vor fi însărcinați cu execuția Romanovilor. S-au apucat sa treacă în trăsuri cadavrele, dar ar fi fost nevoie de căruțe. Era foarte incomod. Au început să scotocească în buzunare, de aceea a trebuit să se amenințe din nou cu împușcarea și să se pună gărzi. Acum s-a descoperit că Tatiana, Olga și Anastasia purtau niște corsete speciale. Au trebuit dezbrăcate cadavrele pînă la piele, dar nu aici, ci la locul înmormîntării. A reieșit apoi că nimeni nu știe unde era puțul. Se lumina. Com. a trimis pe cei călări să caute locul, dar aceștia n-au găsit nimic. De fapt a reieșit că nu era nimic pregătit: nu aveau nici lopeți... S-au îndepărtat de Ekaterinburg cu 16 verste și jumătate și s-au oprit la 1 verstă și jumătate de satul Koptiaki. Era cam 6-7 dimineața. În pădure au găsit un puț părăsit (cîndva de acolo se scosese aur), adînc de trei arșini și jumătate [1 arșin= 0,711 m]. În puț era apă de un arșin. Com. a ordonat să fie dezbrăcate cadavrele și să fie aprins un foc, pentru a arde totul. În jur au fost dispuși cei călări, pentru a alunga pe oricine ar fi trecut pe acolo. Cînd au dezbrăcat pe una dintre fete, au văzut corsetul găurit din loc în loc de gloanțe, iar în găuri briliante. Celor prezenți li s-au aprins privirile. Imediat com. a hotărît să dea drumul întregului grup, lăsînd de pază cîțiva oameni și 5 oameni din detașament. Restul s-au împrăștiat. Detașamentul s-a apucat să dezbrace cadavrele, apoi să le ardă. A.F. avea o centură toată din perle, făcută din cîteva coliere cusute pe pînză [adaos marginal: fiecare fată avea la gît portretul lui Rasputin, cu textul unei rugăciuni scrise de el]. Briliantele au fost numărate și înregistrate, erau cam o jumătate de pud [1

pud=16,381 kg]. Au fost îngropate la Alapaevsk, în pivniţa unei căsuţe. În anul '19 au fost dezgropate şi aduse la Moscova. După ce tot ce era preţios s-a pus în saci, restul celor găsite asupra cadavrelor au fost arse, iar cadavrele propriu-zise au fost coborîte în puţ. Unele obiecte preţioase (o broşă, proteza lui Botkin) s-au pierdut pe jos, în aceste împrejurări, iar în timpul încercării de a acoperi puţul cu grenade de mînă, probabil că trupurile au fost vătămate, le-au fost rupte unele părţi. Aşa explică com. faptul că albii care au venit în acest loc (pe care l-au deschis apoi) au găsit un deget rupt etc. Dar Romanovii nu trebuiau să rămînă aici. Nu aşa se prevăzuse. Puţul fusese dinainte destinat numai ca loc provizoriu pentru înmormîntarea lor. Încheind operaţia şi lăsînd o gardă, com., la orele 10-11 dimineaţa (era deja 17 iulie), a mers cu raportul la Comitetul executiv Ural, unde l-a găsit pe Safarov [un tovarăş al preşedintelui Sovietului] şi pe Beloborodov. Com. a relatat ce s-a găsit acolo şi şi-a exprimat regretul că nu i s-a permis la timpul potrivit să facă percheziţie asupra R-lor. De la Ciutkaev (preşedinte al Comitetului executiv orăşenesc) com. a aflat că la versta a 9-a pe şoseaua Moscova se găsesc nişte puţuri foarte adînci, potrivite pentru înmormîntarea R-lor. Com. a mers acolo, dar n-a putut ajunge pînă la locul respectiv, din cauza unei defecţiuni a maşinii. A mers pe jos, a găsit într-adevăr trei puţuri, foarte adînci, pline cu apă, unde a hotărît să scufunde cadavrele, legînd de ele pietre. Dar cum acolo erau martori incomozi, s-a hotărît ca, simultan cu camionul care aduce cadavrele, să vină şi un automobil cu cekişti, care, sub pretextul unei percheziţii, să-i aresteze pe posibilii spectatori. Înapoi, com. a reuşit să răzbească cu o trăsură cu doi cai, luată de pe drum.

Aceste întîmplări, care au întîrziat lucrurile, au continuat. Mergînd cu unul dintre cekişti la locul respectiv, pentru a organiza toată treaba, com. a căzut de pe cal şi s-a lovit tare (apoi a căzut şi cekistul). Pentru orice eventualitate, dacă planul cu puţurile nu reuşea, s-a hotărît să fie incinerate cadavrele sau îngropate în gropi argiloase umplute cu apă, în prealabil desfigurîndu-le cu acid sulfuric, pînă la a nu mai putea fi recunoscute.

Întorşi, în sfîrşit, în oraş, la ora 8 seara (17), au obţinut tot ce era necesar — gaz lampant, acid sulfuric. Căruţele cu cai fără vizitii au fost luate de la închisoare. Şi-au propus să plece la ora 11 seara, dar incidentul cu cekistul i-a reţinut, apoi au trebuit să caute frînghii pentru a coborî cadavrele etc., aşa că au plecat abia la 12.30, în noaptea de 17 spre 18. Pentru a izola puţurile în timpul operaţiei, au anunţat în satul Koptiaki că în pădure s-au ascuns cehi, pădurea va fi scotocită şi nimeni să nu iasă din sat sub nici un motiv. S-a ordonat ca cel care va pătrunde în sectorul respectiv să fie împuşcat pe loc. Între timp mijeau zorile (era deja a treia zi, 18). Le-a venit ideea să îngroape o parte din cadavre lîngă puţ. Au început să sape groapa şi aproape că o săpaseră, cînd s-a apropiat de Ermakov un ţăran (pe care acesta îl cunoştea) şi i-a atras atenţia că groapa se poate vedea uşor.

Atunci s-a renunţat la această operaţie. Au hotărît să ducă cadavrele în puţurile adînci. Dar cum căruţele nu erau suficient de solide, com. a mers în oraş după maşini — un camion şi două maşini uşoare, dintre care una pentru cekişti.. Au pornit la drum abia la 9 seara. Au încărcat cadavrele în camion. Au mers cu greu, s-au împotmolit de cîteva ori. Pe la ora 4.30 dimineaţa, pe 19, maşina s-a împotmolit definitiv. Nu le-a rămas, dacă nu reuşiseră să ajungă la puţuri, decît să le îngroape sau să le incinereze. Unul dintre tovarăşi — al cărui nume com. l-a uitat — a promis să îndeplinească această a doua variantă, dar a plecat, fără a-şi ţine promisiunea. Au vrut să-i ardă pe A-i şi pe A.F., dar, din greşeală, în locul celei din urmă, împreună cu A-i au ars-o pe Fräulein. Apoi au îngropat chiar sub foc resturile şi au aprins din nou focul, ceea ce a acoperit definitiv urmele de la săpat. În acelaşi timp au săpat groapă comună pentru ceilalţi. Pe la ora 7 dimineaţa, groapa, cam de 2 arşini şi ju-

Casa lui Ipatiev din Ekaterinburg - locul crimei

În p. 87. Ţarul, ţarina şi cei cinci copii

mătate adîncime și 3 și jumătate în suprafață, era gata. Cadavrele au fost așezate în groapă după ce li se turnase pe față și în general pe tot corpul acid sulfuric, pentru a nu mai putea fi recunoscut nimeni, cît și pentru a nu mirosi a putreziciune (groapa nu era adîncă). Aruncînd deasupra pămînt și vreascuri, au pus apoi bucăți de lemn și au trecut de cîteva ori pe deasupra, pentru a șterge urmele. Secretul a fost păstrat pe deplin, albii nu au găsit acest loc de înmormîntare".

Urmează, în partea de jos a documentului, o însemnare de mînă: este indicat locul exact unde sînt ascunse rămășițele Romanovilor și ale celor omorîți odată cu ei.

Asasinat

Exact 20 de ani după execuția de la Ekaterinburg, tot în luna iulie, dar a cumplitului an 1938, în spitalul Kremlinului din Moscova Iurovski murea de ulcer... Se va fi gîndit el oare la toți acei care-i fuseseră alături în revoluție și care acum erau „dușmani ai poporului"? Sau fanatismul nu-l lăsase?

Tot mai des comparăm revoluția noastră cu o altă revoluție, marea revoluție franceză, care și-a executat și ea regele. Din pledoaria apărătorului lui Ludovic XVI: „Odată și odată posteritatea va aduna toate documentele acestui mare proces între o întreagă națiune și un singur om..." Din rechizitoriu: „Putem noi oare analiza cu răspunderea cuvenită și pe față, deschis, de ce îl judecăm pe Ludovic Capet? Legea prevede ca vinovatul să aibă apărător: Ludovic are trei, aleși de el însuși. Votul deschis, care trebuie să ajungă pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale Republicii, va fi mai convingător decît cel secret..."

Și iată că acum, cum a prezis juristul francez, încercăm și noi să adunăm toate documentele. Și ce constatăm? Hotărîrea (Guvernului provizoriu) privind arestarea Romanovilor? Nu există! Dispoziția (Sovietului) de executare a Romanovilor? N-am putut s-o găsesc cu nici un chip. De ce a dispărut?

Să citățm acum din telegrama oficială a Sovietului din Ural al C.C.E.U.

„Din cauza apropierii bandelor contrarevoluționare de capitala roșie a Uralului... prezidiul Sovietului regional, îndeplinind voința revoluției, *a decis să-l împuște pe fostul țar Nikolai Romanov virgulă vinovat de numeroase și sîngeroase fărădelegi împotriva poporului rus*"

Deci bucățica de hîrtie citită de Iurovski în noaptea aceea nu avea nici o legătură cu „decizia" oficială a Sovietului din Ural. Nu numai sărăcia frazeologiei sale o diferențiază, ci și esența problemei: Iurovski a citit execuția Romanovilor, iar „hotărîrea" oficială se pare că menționa numai execuția lui Romanov...

10 oameni din anturajul ultimului țar au fost împușcați în acea noapte total ilegal.

Trebuie totuși să spunem pe nume celor întîmplate: „asasinat".

Dar să ne întoarcem la documente.

Stalin răspunde: nu se publică nimic

În 1964, în clădirea Comitetului de Radiodifuziune de pe strada Piantnițkaia [din Moscova], au venit doi bătrîni... au făcut o înregistrare pe bandă de magnetofon. Nu pentru ascultători. Acești doi bătrîni erau singurii participanți, care se mai aflau atunci printre cei vii, la tragedia de la Ekaterinburg.

Istoricul-arhivist M.P. Medvedev, fiul acelui membru al colegiului Cekăi din Ural, P.S. Medvedev, mi-a povestit într-o scrisoare: „În 1927 Iurovski a dat ideea C.C. al P.C.U.S. să se editeze «cu ocazia împlinirii a zece ani de la execuția Romanovilor, o culegere de documente și de amintiri ale participanților la execuție». Dar prin membrul colegiului NKVD F.I. Goloșcekin a fost transmis răspunsul oral al lui I.V. Stalin: «Nu se publică nimic. Și, în general, tăcere». Așa au și făcut. Au tăcut. La trei ani de la moartea lui Stalin supraviețuitorii asasinării țarului se temeau de magnetofon ca dracul de tămîie. Abia după moartea tatălui meu, în vara lui 1964, am reușit să-i conving pe cei doi martori aflați încă în viață să se înregistreze pe o bandă de magnetofon. Mulțumită lui Nikita Sergheevici Hrușciov (căruia m-am adresat), această înregistrare a fost realizată.

În timpul înregistrării, Grigorii Petrovici Nikulin (șeful pazei interne și locțiitorul lui Iurovski) a povestit despre istoria premergătoare execuției și despre execuția propriu-zisă, la care participase personal: îl împușcase pe Aleksei...

Al doilea era membrul Cekăi din Ural I. Rodzinski (nume de familie foarte apropiat de al meu!). El refuzase să ia parte la execuție, dar fusese prezent la înhumările repetate ale Romanovilor".

Deci în 1964 la Comitetul de Radiodifuziune s-a făcut această înregistrare. Pe atunci principalii conducători ai Sovietului din Ural care luaseră hotărîrea de împușcare a Romanovilor (Beloborodov, Didkovski, Safarov, Goloșcekin) muriseră de mult în lagărele staliniste. Dar participanții direcți la execuție — Iurovski, Ermakov, Medvedev — trăiseră bine mersi și muriseră de moarte bună.

Nikulin o ducea bine și el: în 1964 era bine sănătos.

Discutăm cu M.P. Medvedev:

„— Ați fost și dv. prezent la înregistrarea de la radio?

— Eu și un reprezentant al C.C.... I-am uitat numele. Le puneam uneori întrebări. Dar, în general, se înțelege că tăceam. Am avut fel și fel de întrebări. De pildă mi-aduc aminte că am întrebat despre Anastasia...

[Încă din anii '20 în Germania a apărut celebra Anna Anderson. Ea a declarat că

este Anastasia, salvată printr-o minune în timpul execuţiei. Erau uimitoare asemănarea ei cu mezina lui Nikolai şi povestirile ei despre viaţa de la Curte a familiei ţarului, pe care această femeie o ştia foarte bine. Ea a fost recunoscută ca Anastasia. Pe acest subiect s-au făcut şi ecranizări].

La această întrebare despre Anastasia, Nikulin a răspuns scurt: «Au murit toţi...»

— Şi s-au pus şi alte întrebări... Eu — a continuat Medvedev — l-am întrebat pe Nikulin cine a tras primul. Mi-a răspuns: «Tatăl dv. El a tras primul şi l-a ucis pe ţar».

— Deci tatăl dv. l-a omorît pe ţar?! Şi ştiaţi asta?

— Bineînţeles. Mi-a povestit tata. Şi nu numai tata. Am mai spus că la noi în casă veneau deseori participanţi la povestea de la Ekaterinburg. Tata nu-l văzuse niciodată pe Nikolai atît de aproape. L-a privit cît timp a citit hîrtia Iurovski. Browningul de atunci şi l-a donat Muzeului revoluţiei, unde se află şi acum".

Cui revine „cinstea execuţiei"?

Dacă lucrurile stau aşa, înseamnă că în „Însemnarea" sa I.M. Iurovski şi-a atribuit glonţul care l-a ucis pe ţar! Pentru el acest glonţ era o misiune istorică, o mare cinste. „Cinstea execuţiei" — noţiune nouă a unei epoci noi...

Şi Mihail Medvedev a continuat să povestească:

— L-am rugat pe Nikulin să relateze şi alte amănunte ale execuţiei. Mi-a spus: „nu trebuie să mai scormonim toate astea. Amănuntele vor merge pe lumea cealaltă, odată cu noi..."

Foarte interesante au fost mărturiile fostului membru al Cekăi din Ural, I. Rodzinski. El ne-a comunicat că scrisorile în franceză sub semnătura „ofiţer", primite de Romanovi şi în care a crezut pînă la urmă Nikolai, erau întocmite de... P. Voikov, membru al Comitetului executiv al Sovietului din Ural. Acesta absolvise Universitatea la Geneva, aşa că nu-i fusese deloc greu să alcătuiască asemenea scrisori. Dar, cum scria foarte urît, le transcrisese I. Rodzinski.

„Toate acestea demonstrează o dată în plus — mi-a scris, legat de acest episod, M. Medvedev — că Ekaterinburgul nu a reuşit să primească un ordin precis de la Moscova privind lichidarea Romanovilor. Şi atunci a trebuit ca cekiştii din Ekaterinburg să alcătuiască aceste scrisori, pentru a se pune din timp la adăpost. În vremea aceea pentru acte arbitrare erai pus la zid fără tribunal şi cercetare penală. Or, împuşcarea ţarului nu era o glumă: răscoala eserilor la Moscova şi Iaroslavl, asasinarea lui Mirbach[1] şi cererea Germaniei de aducere a două batalioane la Moscova pentru apărarea Ambasadei, ţarina era rudă cu Kaiserul, iar ţarul — cu regele Angliei!

Numai datorită «versiunii fugii» şi unui fapt real — ofensiva albilor asupra Ekaterinburgului — Sverdlov a reuşit să treacă aprobarea execuţiei prin C.C.E.U. şi Consiliul Comisarilor Poporului..."

Aşadar, o primă variantă: centrul n-a ştiut nimic despre execuţia ţarului şi a familiei sale, totul a fost făcut, pe riscul său, de Sovietul din Ural.

Dar iată şi o altă mărturie: a lui Lev Troţki din *Jurnalul* său: „Am sosit la Moscova de pe front după căderea Ekaterinburgului. Vorbind cu Sverdlov, l-am întrebat: Unde e ţarul acum? S-a terminat cu el. Dar familia lui? Familia a păţit la fel: Toţi? am întrebat uluit. Toţi, a răspuns Sverdlov. Cine a luat hotărîrea? Aici am hotărît. Ilici a considerat că nu ar fi bine să le lăsăm lor un stindard viu, mai ales în condiţiile noastre grele" [vezi G. Iasiniţki, *În culisele marii catastrofe*, p. 209, şi *Rodina*, nr. 5, p. 89].

Şi, în alt loc. „În esenţă, hotărîrea a fost nu numai oportună, dar şi necesară... Execuţia familiei ţariste a fost necesară nu numai pentru a înspăimînta duşmanul, a-i spulbera ultimele speranţe, dar şi pentru a trezi la realitate propriile rînduri, a arăta că în faţă stă victoria totală sau pieirea totală. În cercurile de intelectuali ale partidului au fost probabil îndoieli şi clătinări din cap. Dar masele de muncitori şi ţărani nu aveau deloc îndoieli. Ele n-ar fi înţeles o altă hotărîre şi nici n-ar fi luat o altă hotărîre. Lenin a simţit asta foarte bine: capacitatea de a gîndi şi a simţi pentru mase şi alături de mase era unul dintre atributele sale particularizatoare, îndeosebi în momente de mari răsturnări politice..." (Lev Troţki, *Op. cit.*).

N-am să te înşel, dragă cititorule, şi am să-ţi spun că am prezentat numai foarte puţin din ce au spus atunci Nikulin şi Rodzinski. Este o bandă de trei ore, iar eu am povestit aici (şi încă foarte pe scurt) numai ce a reţinut memoria lui M.P. Medvedev. Am reuşit totuşi să aflu conţinutul celeilalte discuţii. Din păcate, de la persoane care au preferat să rămînă anonime. Evident, nu pot face trimiteri la anonimi.

Am hotărît atunci să caut singur la radio misterioasa înregistrare. Şi am reuşit! Am reuşit să stabilesc că ea există şi se păstrează perfect în arhiva centrală de partid a Institutului de marxism-leninism. Totuşi, de la arhivă mi s-a comunicat un lucru ce m-a nedumerit: „Din păcate, deocamdată [1989] acest set de documente nu se dă la sală..."?!!! ■

Prezentare şi versiune românească
Florentina DOLGHIN

[1] Din aprilie 1918, după semnarea păcii de la Brest-Litovsk, contele Wilhelm Mirbach (1871-1918) fusese ambasadorul Germaniei la Moscova. La 6 iulie 1918 fusese ucis de eserii „de stînga", care urmăriseră să provoace astfel un conflict militar între Germania şi Rusia Sovietică.

DIALOG CU CITITORII

Nr. 226

Anul 1878

BREVET

PENTRU CRUCEA TRECEREI DUNĂREI

Crucea trecerii Dunării ia conferită lui Arendaşu Ioan

Unim care ca Soldat în Reg. 5 Dorobanţi a făcută parte din armata română de operaţiune peste Dunăre, în anul 1877 – 1878.

I s'a dat acest brevet, din ordinul Măriei Sale Domnitorului Carol I-iu al Românilor, comandantele suprem al armatiĭ

Consiliul d'administraţie

DIN 1877

IOAN PARASCHIV, **din** Bucureşti, **veteran din al doilea război mondial, scriindu-ne despre pasiunea d-sale pentru istorie, consemnează:** Posed toată colecţia revistei **Magazin istoric**, de la apariţie şi pînă în prezent, pe care o consider o adevărată comoară. O voi lăsa moştenire urmaşilor, spre a-şi forma şi ei o bună educaţie istorică. **D-sa precizează, de asemenea, că apreciază** în mod deosebit noua serie a revistei dv., începînd cu ianuarie 1990.

În continuare, dl. Paraschiv ne scrie: Am apreciat în paginile revistei tratarea marilor evenimente ale istoriei neamului nostru: Unirea de la 1859, Războiul pentru independenţă din 1877-1878, Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, cu arătarea bărbaţilor de stat care au participat la înfăptuirea acestor acte istorice. Am citit cu interes articolul **Medalii pentru viteji**, de dl. Dan Cernovodeanu, din nr. 6/1977, în care erau menţionate decoraţiile care s-au acordat eroilor din Războiul pentru independenţă. La acest război a luat parte şi bunicul meu, Paraschiv Arendaşu, din com. Brînceni, jud. Teleorman, luptînd în Regimentul 5 dorobanţi Giurgiu. Pentru participarea la campania din 1877-1878 bunicul a primit „Crucea trecerii Dunării" şi „Medalia Aparatorilor independenţei".

Cititorul nostru ne trimite şi două copii după brevetele de acordare a distincţiilor respective, dintre care reproducem una, în imaginea de mai sus.

ARIEL ÎN ROMÂNEŞTE

Doamna MARGARETA MARCULESCU, din Bucureşti, **ne trimite o prezentare a ediţiei speciale în limba română a revistei de artă şi literatură** Ariel **(Ierusalim 1989, 136 pp.), din care reţinem: Publicată semestrial în limbile engleză, franceză, germană şi spaniolă, cu ediţii periodice şi în alte limbi, Ariel este editată de Departamentul pentru relaţii culturale şi ştiinţifice din cadrul Ministerului afacerilor externe al Israelului (redactor şef Asher Weill, redactor şef adjunct Aloma Halter).**

Recentul număr apărut în limba română cuprinde texte pe teme de literatură, istorie, ştiinţă şi artă, semnate de reprezentative personalităţi din Israel: Rudolph Cohen (arheolog), Avigdor Dagan (scriitor şi diplomat de carieră), David Darom (specialist în biologie marină), Gideon Ofrat (critic de artă), Reuven Rubin (pictor născut în 1893 la Galaţi), Dora Sowden (critic de dans), Ygal Zalmona (critic de artă), A.B. Yehoshua (unul dintre cei mai cunoscuţi scriitori israelieni).

Traducerile în limba română ale acestor autori sînt datorate domnului Nicolae Minei [fost, vreme de mulţi ani, redactor şef adjunct al revistei noastre]. Doamna Raluca Tacciu semnează, de asemenea, traducerea unui text din acest bogat număr al lui Nechenna Meyers (autor de scrieri ştiinţifice).

Tipărită în condiţii grafice deosebite, cu o bogată ilustraţie alb-negru şi color, această ediţie specială a revistei Ariel **oferă cititorului de limba română o multiplă imagine a universului cultural şi artistic israelian contemporan. Reţinem şi această mărturisire de credinţă din 1946 a savantului Chaim Weismann, întemeietorul institutului ştiinţific ce-i poartă numele, unul dintre fondatorii statului Israel: „Sînt convins că ştiinţa va aduce acestui pămînt pacea şi totodată renaşterea tinereţii sale, creînd aici primăverile unei vieţi spirituale şi materiale noi".**

ARHEOLOGIE

Cititorul şi colaboratorul nostru IOAN SPIRU, din Alexandria, **ne furnizează cîteva succinte informaţii privind descoperirile arheologice de pe raza judeţului Teleorman. Aici, în decursul campaniilor arheologice, desfăşurate în ultimele decenii, au fost identificate peste 300 de străvechi aşezări, aproximativ 280 de tumuli, cinci cetăţi geto-dace (Zimnicea, Albeşti, Orbeasca, Pleaşov şi Trivalea-Moşteni), circa 30 de tezaure monetare antice, ca şi tezaurele de la Turnu Măgurele şi Merii-Goale (azi comuna Vedea). Unele dintre aceste descoperiri sînt astăzi adevărate puncte de referinţă asupra paleoliticului (Ciuperceni, Alexandria), iar cele peste 70 de aşezări neolitice din judeţ stau mărturie asupra dezvoltării culturii materiale şi spirituale din această zonă, în urmă cu milenii.**

Cei cîţiva tumuli cercetaţi au oferit informaţii referitoare la riturile de înmormîntare de la sfîrşitul neoliticului, în epoca bronzului şi în cele două epoci ale fierului, îmbogăţind patrimoniul naţional cu carul solar de la Bujoru şi tezaurul princiar de la Peretu.

Toate aceste descoperiri atestă faptul că actuala zonă a judeţului Teleorman era încă din antichitate intens locuită, membrii acestei comunităţi lăsîndu-ne mărturia unei culturi şi civilizaţii materiale şi spirituale înfloritoare.

REBUSISTICE

Foarte mulţi cititori ne-au scris pentru a ne transmite bucuria lor la reapariţia rubricii Rebus **în paginile revistei. Spaţiul nu ne permite să publicăm decît o mică parte din corespondenţa primită.**

COSTICA DUMITRIU, preşedintele cercului rebusist „Labirint", din Braşov, **salută în numele cercului reapariţia cuvintelor încrucişate şi ne oferă colaborarea membrilor săi. Am primit şi cele două publicaţii editate de „Labirint", Antract şi, respectiv,** Euterpe, **pentru care vă mulţumim. Careurile primite vor fi analizate şi, eventual, publicate.**

TĂNASE BUJDUVEANU, din Constanţa, **consideră rubrica** Rebus **un**

DIALOG CU CITITORII

alt mod de a cunoaște istoria. **La rîndul nostru, îi mulțumim pentru frumoasele cuvinte de apreciere pe care le-a avut la adresa revistei. Dezlegarea careului** Ce din vechi se pomenește, **publicat în nr. 6/1990, a apărut în numărul următor.**

La rîndul său, FLORICA STANCIU, tot din Constanța, **după ce își exprimă bucuria de a reîntîlni careul de cuvinte încrucișate, ține să adauge:** De-a lungul anilor, dumneavoastră ne-ați menținut interesul pentru adevărul istoric. Sînt unul dintre cititorii consecvenți ai **Magazinului istoric** și nu o dată trimiteam un gînd de sănătate celor care se străduiau să redea, pe baza de documente, realitatea vremurilor trecute. Din aceste scrieri am învățat — dar cine nu a învățat — adevărata istorie!

DODE ANTON, din com. Modelu, jud. Călărași, **ne sugerează să lansăm un** Concurs-rebus, **care, consideră dînsul, s-ar bucura de un interes deosebit în rîndul cititorilor.**

PRECIZARE

În urma a numeroase sesizări adresate redacției, precizăm că personajul evocat de Carol al II-lea sub numele de Codreanu (Magazin istoric, **nr. 9/1990, p. 20), nu este, cum, firește, și-au putut da seama cititorii, Corneliu Zelea Codreanu, — „căpitanul" legionarilor — executat în noiembrie 1938, din ordinul regelui Carol al II-lea, ci tatăl acestuia,** Ion Zelea Codreanu, **născut în 1878, la Igești (Storojinet), profesor de română și germană la Huși, deputat în mai multe rînduri.**

CU OPERATIVITATE... FELICITĂRI

Am luat cunoștință cu deosebită bucurie — ne scrie doamna **ELENA FUFEZAN,** din Aiud **— de revenirea revistei dv., începînd cu numărul din octombrie, la cele 96 pagini care au consacrat-o în rîndul cititorilor. Fie ca această revenire, de care am aflat din numărul pe septembrie al** Magazinului istoric **și pentru care mă grăbesc să vă adresez felicitări, să coincidă cu o mai rapidă apariție a ei și în casele abonaților — mulți dintre ei colecționari ai** Magazinului istoric **de la primul număr. Spun aceasta, întrucît numărul din iulie nu a sosit nici pînă acum la Aiud.**

Vă mulțumim pentru operativitatea cu care ne felicitați; cît despre cel de-al doilea aspect, cel al difuzării revistei, îl semnalăm noii conduceri a Difuzării presei, care va reacționa, sperăm, cu promptitudine.

CĂRȚI LA CONGELATOR

DANA POPESCU, din Tîrgoviște **ne solicită** date în legătură cu incendiul care a afectat Biblioteca Academiei de Științe din Leningrad. **Creată în 1714, de țarul Petru I, pornind de la un fond de 2 000 cărți, aceasta se numără printre cele mai mari din lume, avînd azi peste 17 000 000 volume. Incendiul care s-a declanșat la departamentul de periodice, la 14-15 aprilie 1988, a distrus multe dintre comorile Bibliotecii. Din fericire, departamentul de manuscrise și cărți care a fost mai puțin atins. S-au luat măsuri — inclusiv cu ajutor internațional — pentru salvarea cărților afectate de foc și de apă. După cum informează un număr al publicației** UNESCO spécial, **hîrtia produsă pînă la jumătatea secolului XIX absoarbe apă pînă la 80% din greutatea sa normală. Pentru uscarea completă a cărților și stoparea procesului de degradare în acest interval, singura metodă este congelarea. Principalul inconvenient al procedeului îl constituie durata sa foarte lungă. Astfel, cărțile afectate de revărsarea fluviului Arno la Florența, în 1966, sînt păstrate încă și astăzi în camere frigorifice.**

MEREU NEMULȚUMIRI ÎN DIFUZARE

În ultimul timp, pe adresa redacției sosesc tot mai numeroase scrisori, din toate colțurile țării, în care ni se semnalează, într-un ritm alarmant, noi și noi nereguli în distribuirea Magazinului istoric: **abonați care nu-și primesc revista, localități în care revista nu ajunge deloc, nici pentru abonamente, nici la chioșcuri, factori și oficii poștale care refuză contractarea de abonamente la** Magazin istoric **etc. etc.**

În aceste condiții ne vedem nevoiți de a relua colaborarea noastră cu Direcția generală a poștelor și difuzării presei, căreia sîntem datori a-i transmite toate reclamațiile sosite pe adresa redacției în legătură cu difuzarea Magazinului istoric.

Pînă la data cînd am încheiat acest număr, am adresat rugămintea de a fi rezolvate sesizările următorilor cititori: I.N. SÎRBU, din București; **IUGA NECULAI, din** Hunedoara; **SANDU GHEORGHE, din** Tîrgu Ocna; **GHEORGHE DOBRICĂ, din** sat Bîrcii, jud. Olt; **GEORGE ȘT. BOGDĂNESCU, din** Brăila; **M. CERNAT, din** Roman; **PETRU ANGHELESCU, din** Onești; **GRIGORE NECHITOAIA, din** Roman; **DOREL TĂNASE, din** Sibiu; **I. DINCULESCU, din** Brăila; **GH. IONESCU, din** Galați; **IONEL MARTINAȘ, din** com. Pildești, jud. Neamț; **CONSTANTIN ȘERBAN, din** Galați; **IOAN OLTEAN, din** Ocna Mureș; **N. CÎRJOI, din** sat Burila Mică, jud. Mehedinți; **SERAFIM DRAGOMIR, din** Vaslui; **IOAN CRISTEA, din** Cugir; **ERAST TARANGUL, din** Sibiu; **GHEORGHE VOLOC, din** Brăila; **MARIN ȘT. OLTEANU, din** Sibiu; **RADU M. DUMITRU, din** Cîmpina; **TEODOR POPESCU, din** Breaza; **VASILE CASTELEANU, din** Tulcea; **ANASTASE CEANESCU, din** Tulcea.

Pe măsura primirii răspunsurilor la aceste sesizări din partea Direcției amintite, le vom face cunoscute reclamanților.

Așteptăm în continuare sesizările cititorilor noștri privind deficiențele și dificultățile întîmpinate în procurarea sau primirea revistei, spre a le putea înlătura, cu colaborarea eficientă a Direcției generale a poștelor și difuzării presei.

CARUL CU FOC

Prof. NECOLAI CEREDAREC, din Suceava, **ne trimite cîteva însemnări privind istoricul căilor ferate în județul Suceava, centenarul liniei ferate Dornești-Rădăuți (înființată la 17 octombrie 1889) și o descriere a unei călătorii cu trenul în anul 1857. Iată un fragment din această descriere, datorată istoricului Ioan G. Sbiera (1836-1916), profesor la Universitatea din Cernăuți și membru al Academiei Române (1866). În septembrie 1857 acesta a plecat la Viena, pentru a-și continua studiile. La 29 septembrie, la Dîmbița, ia trenul pentru Viena. „Aici am văzut pentru întîiași dată «carul cu foc», precum îl botezară românii. Impresiunea a fost uimitoare. Mi se părea că văd înainte-mi un cap de balaur cu niște ochi roșii, boldiți, cu o gură plină de văpaie și de zgomot foșcăitor, și din ale căruia nări și urechi ieșeau aburi cenușii și fum negru, și carele avea un trup lung, cu solzi sclipitori, pre care îl încovoia încolo și încoace, după cum era și calea pe care zbura printre păduri și dealuri. M-am vîrît și eu ca alții, de bună voie, în pîntecele lui și am tulit-o împreună cu el tot fuga înainte. În Viena, am ajuns într-a 1 octombrie dimineața".**

CERERI ȘI OFERTE

GHEORGHE DOROȘ, sat Bugeac, com. Ostrov, jud. Constanța, **solicită nr. 10/1987; 1/1988.**

SANDU TEMISTOCLE, cartier Hipodrom, bl. E-1, sc. 5, ap. 64, Brăila, **solicită: 1,3/1968; 7-10/1979; 6,8/1980; 11,12/ 1981; 11/ 1984; 11/1987; oferă: nr. 6/1981, 2-5/1987.**

ION LĂZĂREANU, str. Bucegi, nr. 6, bl. K3, sc. B, ap. 87, Hunedoara, **solicită: nr. 4/ 1986; oferă: nr 3-5/ 1967; 7-8/1968; 9/1970; 9/1975; 1/1978; 6/1984.**

NIC. DEACONU VÎLCEA, str. Aurel Vlaicu, nr. 4, bl. A2, sc. A, ap. 6, Lepova, **oferă: colecțiile 1967-1984, 1967-1979, 1986-1988.**

VIRGIL FLORIAN MARINESCU, str. Aviator Mircea Zorileanu, nr. 53, **oferă: colecția 1971, 1973, 1976-1986; numere disparate din anii 1967-1970, 1972, 1974, 1975.**

CONTENTS (Romanian History) **Gh.I. Brătianu, C. Rădulescu-Motru, C. Antip, A. Bordenache, I. Bulei, M. Ştefan** 50 Years Ago, Nicolae Iorga was killed ● The December 1989 Revolution: Brăila ● **B.T. Râpeanu** May 1, 1939 — A Photographical Fake ● November, 1918. Documentary Testimonies about The Union of Bucovina with Romania ● **G.T. Kirileanu** 1914-1918. Unknown Diary (II) ● **N. Vornicescu** Christian Martyrs in Dobruja (IVth Century) ● **A. Şiperco** June 1941 - August 1944. René de Weck — The Swiss Minister cables from Bucharest... (VIII) ● **N. Koslinski** The S/S „Alba Iulia" in The Second World War (II) ● In Bucharest, 50 Years Ago ● **E. Preda** University Professors dismissed by The Iron Guard ● **C.I.C. Brătianu** 1900-1940. Political Recollections ● **Z. Ornea** 1920-1930. Dramatic Destiny of a Romanian Politician: C. Stere (II) ● **D. Berindei** 1866-1877. Everyday Romanian Life (II)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **Gh. I. Brătianu, C. Rădulescu-Motru, C. Antip, A. Bordenache, I. Bulei, M. Ştefan** Il y a 50 ans Nicolae Iorga était assassiné ● La Révolution de décembre 1989: Brăila ● **B.T. Râpeanu** Le 1-er mai 1939. Réalité et faux photo-documentaire ● Novembre 1918. Témoignages documentaires sur l'union de la Bucovine avec la Roumanie ● **G. T. Kirileanu** 1914-1918. Un journal inédit (II) ● **N. Vornicescu** Des martyrs chrétiens au Bas Danube (IV-^{e} s.) ● **A. Şiperco** Juin 1941 - Août 1944. Les rapports confidentiels de René de Weck, le ministre de Suisse à Bucarest (VIII) ● **N. Koslinski** Le navire „Alba Iulia" dans la deuxième guerre mondiale (II) ● À Bucarest, il y a 50 ans ● **E. Preda** Des universitaires destitués par la Garde de Fer ● **C.I.C. Brătianu** 1900 - 1940. Souvenirs politiques ● **Z. Ornea** 1920-1930. Le drame d'un homme politique: C. Stere (II) ● **D. Berindei** 1866-1877. Des scènes de la vie quotidienne (II)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Г.И. Брэтияну, К. Рэдулеску-Мотру, К. Антип, А. Борденаке, И. Булей, М. Штефан** 50 лет назад Николае Йорга был убит ● Декабрьская революция 1989 г.: Брэила ● **Б.Т. Рыпяну** 1-ое мая 1939 г. — действительность и фото-документальная фальшь ● Ноябрь 1918 г. Объединение Буковины с Румынией в документальных свидетельствах ● **Г.Т. Кириляну** 1914 - 1918. Неопубликованный дневник (II) ● **Н. Ворническу** Христианские мученики на Нижнем Дунае (IV в.) ● **А. Шиперко** Июнь 1941 г. - август 1944 г. Донесения Рене де Века, министра Швейцарии в Бухаресте (VIII) ● **Н. Кослински** Корабль «Алба Юлия» во второй мировой войне (II) ● В Бухаресте, 50 лет тому назад ● **Е. Преда** Профессора сняты с работы Железной Гвардией ● **К.И.К. Брэтияну** 1900-1940. Политические воспоминания ● **З. Орня** 1920 - 1930. Драма румынского политика: К. Стере (II) ● **Д. Беринде́й** 1866-1877. Картины ежедневной жизни (II)

INHALT (Rumänische Geschichte) **Gh. I. Brătianu, C. Rădulescu-Motru, C. Antip, A. Bordenache, I. Bulei, M. Ştefan** Nicolae Iorga — 50 Jahre nach seiner Ermordung ● Die Revolution von Dezember 1989: Brăila ● **B.T. Râpeanu** Der 1 Mai 1939. Wirklichkeit und gefälschte Fotos ● November 1918. Die Vereinigung der Bukowina mit Rumänien in dokumentarische Belege ● **G.T. Kirileanu** 1914 - 1918. Unveröffentliches Tagebuch (II) ● **N. Vornicescu** Christliche Märtyrer an der underen Donau (IV Jahrhundert) ● **A. Şiperco** Juni 1941 - August 1944. Der schweizerische Gesandte in Bukarest berichtet... (VIII) ● **N. Koslinski** Das Frachtschiff „Alba Iulia" im zweiten Weltkrieg (II) ● In Bukarest, vor 50 Jahre ● **E. Preda** Universitätsprofessoren von der Eiserne Garde abgesezt ● **C.I.C. Brătianu** 1900 - 1940. Politische Memoiren ● **Z. Ornea** 1920 - 1930. Das Schicksal eines Politikers: C. Stere (II) ● **D. Berindei** 1866 - 1877. Bilder tägliches Leben (II)

SUMARIO (Historia rumana) **Gh.I. Brătianu, C. Rădulescu-Motru, C. Antip, A. Bordenache, I. Bulei, M. Ştefan** Nicolae Iorga — asesinado hace 50 años ● La Revolución de diciembre de 1989: Brăila ● **B.T. Râpeanu** 1º de mayo de 1939 — Realidad y falso foto-documental ● **G.T. Kirileanu** 1914 - 1918. Un diario inédito (II) ● **N. Vornicescu** Mártires cristianos en la región del bajo Danubio (s. IV) ● **A. Şiperco** Junio de 1941 — Agosto de 1944. Los informes del ministro de Suiza en Bucarest, René de Weck (VIII) ● **N. Koslinski** La nave „Alba Iulia" en la segunda guerra mundial (II) ● En Bucarest, hace 50 años ● **E. Preda** Profesores universitarios destituidos por la Guardía de Hierro ● **C.I.C. Brătianu** 1900 - 1940. Recuerdos políticos ● **Z. Ornea** 1920 - 1930. El drama de un político rumano: C. Stere (II) ● **D. Berindei** 1866 - 1877. Escenas de la vida rumana (II)

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică, anul XXIV, nr. 11(284), noiembrie 1990. Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2 parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interioare 406; 917.

Acest număr al noii serii a revistei *Magazin istoric* a fost pregătit pentru tipar de : *Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Cristian Popişteanu (redactor şef), Marian Ştefan, Ioana Ursu (secretar general de redacţie)* ; secretariat tehnic : *Anton Tănase, Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram, Floarea Dragne, Tudora Petre* ; macheta artistică : *Radu Ion Popescu* ; tipărit prin Editura Presa Liberă la Combinatul Poligrafic Bucureşti cu sprijinul colectivelor secţiilor fotoculegere, offset şi legătorie.

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R. factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 10 lei, abonamentul pe 6 luni — 60 lei, pe un an 100 lei.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic — Bucureşti

42 427